MEK

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2007/4

Könyvtári Intézet

A TARTALOMBÓL:

HASZNÁLÓI ELÉGEDETTSÉG VIZSGÁLAT AZ OSZK-BAN ▯ HASZNÁLÓI ELÉGEDETTSÉG VIZSGÁLAT A ZALAI PEDAGÓGIAI SZAKKÖNYVTÁRBAN ▯ KÖNYVINDEXEK 1949–1950 ▯ MEDIÁTORI SZEREPKÖRÖK: A TULAJDONNÉVTÉR ÉS A BIBLIOGRÁFUSI FELADATOK ▯ A PÁZMÁNY-BIBLIOGRÁFIA MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI ▯ KARAKTERFELISMERÉS RASZTERES TÉRKÉPEKEN ▯ OROSZORSZÁGI KÖNYVTÁRI KÖRKÉP ▯ KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI KÉPZÉS EURÓPÁBAN 2. ▯ ▯ ▯ ▯

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS:

- USER SATISFACTION SURVEY IN THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY
- SUPPORTING POLITICS BY WEEDING AND DESTROYING BOOKS (BOOK LISTS 1949–1950)
- USER SURVEY IN THE SPECIAL LIBRARY OF PEDAGOGY IN ZALAEGERSZEG
- MEDIATION ROLES: NAME SPACES AND THE BIBLIOGRAPHERS' TASKS
- METHODICAL QUESTIONS OF THE PÁZMÁNY-BIBLIOGRAPHY
- CHARACTER RECOGNITION ON RASTER MAPS: THE SINTAGMA PROJECT
- RUSSIAN LIBRARY PANORAMA: AFTER CRISIS? (A REVIEW)
- LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE EDUCATION IN EUROPE PART 2

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

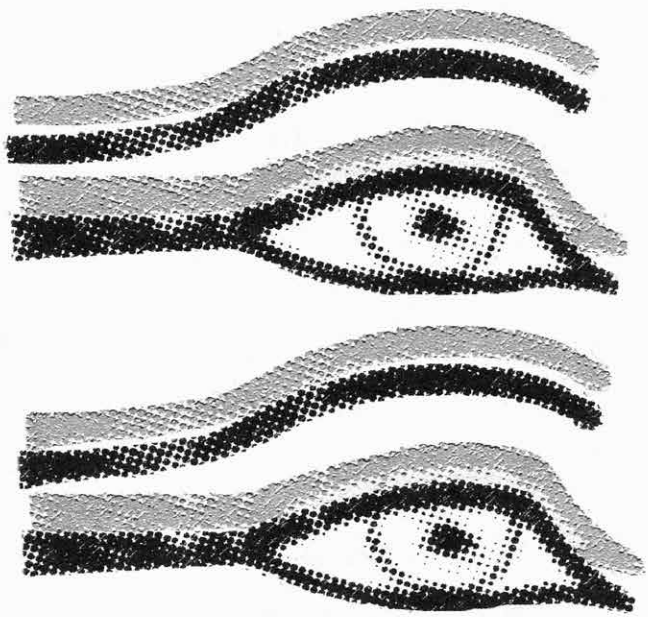

2007/4

17. (53.) ÉVFOLYAM, 2007. 4. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin
SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszti Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus **Műszaki szerkesztő:** Gerő Éva. ⌘ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3795, 3759–984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1200.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 4800.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. ⌘ Nyomda: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős kiadóvezető: Freier László ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott, HU ISSN 1586-5193 (Online)

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)
EBSCO Publishing
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science adatbázis (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, Ebsco)
MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek adatbázisa)

A folyóirat megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTÉRIUM
OKM

www.okm.gov.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat

E számunk szerzői, közreműködői: BOGNÁRNÉ LOVÁSZ Katalin (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), BUJDOSÓNÉ DANI Erzsébet (Szabó Károly Városi Könyvtár, Nagykőrös), DANCS Szabolcs (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), DÉVAI Péter (Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár, Bp.), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK Központi Könyvtár, Piliscsaba), ÉGER Veronika (Magyar Nemzeti Galéria Könyvtára, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), JANCSÓ Tamás (légifényképész, mérnök, főiskolai docens, Hunoris, Székesfehérvár), KATSÁNYI Sándor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főosztályvezetője, Bp.), KÉGLI Ferenc (OSZK, Bp.), KOVÁCS Katalin (Könyvtári Intézet, Bp.), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa, Bp.), MACZÁK Ibolya (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Központi Könyvtár, Piliscsaba), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), NÉMETHNÉ HAJDU Márta (Zala Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézete, Zalaegerszeg), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PLIHÁL Katalin (OSZK, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SIPOS Anna Magdolna (Pécsi Tudományegyetem, Könyvtártudományi Intézet), SONNEVEND Péter (Kaposvári Egyetem, Egyetemi Könyvtár), TÓSZEGI Zsuzsanna (Magyar Szabadalmi Hivatal, Bp.), VASBÁNYAI Ferenc (OSZK, Bp.), VIDRA SZABÓ Ferenc (Könyvtári Intézet, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (BME OMIKK, Bp.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2007/4

TARTALOM

ABSTRACTS 657

TANULMÁNYOK

VIDRA SZABÓ Ferenc: A használók elégedettségének vizsgálata az Országos Széchényi Könyvtárban (2007) 661

SIPOS Anna Magdolna: Könyvek kivonásával és megsemmisítésével a politika szolgálatában. (Könyvindexek 1949–1950) 684

NÉMETHNÉ HAJDU Márta: A zalai pedagógiai szakkönyvtár felhasználóinak vizsgálata 713

DUDÁS Anikó: Mediátori szerepkörök: a tulajdonnévterek és a bibliográfusi feladatok 723

MACZÁK Ibolya: A Pázmány Péter-bibliográfia módszertani kérdései 736

PLIHÁL Katalin – JANCSÓ Tamás: Karakterfelismerés raszteres térképeken (A Sintagma projekt) 741

BUJDOSÓNÉ DANI Erzsébet: A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára 749

KITEKINTÉS

SONNEVEND Péter: Oroszországi könyvtári körkép: válság után? (Szemle) 757

TÓSZEGI Zsuzsanna: Könyvtár- és információtudományi képzés Európában 2. 775

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2007/4

SANDLER, Mark: Bomlasztó jótékonyság: a Google Print program és a könyvtárak jövője;
MILNE, Ronald: A Google Library projekt Oxfordban.
(Töm.: **Dévai Péter**) 789

KÖNYVSZEMLE

Többszörös peremhelyzetben
ZÁGOREC-CSUKA Judit: A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945–2004-ig. (Ism.: Kégli Ferenc) 795

„Kisokos" kistelepülések könyvtári ellátásáról
Könyvtárellátási Szolgáltatási Rendszer (KSZK). Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. (Szerk. Richlich Ilona.)
(Ism.: Mohor Jenő) 801

A digitális írástudás gyermekkori megalapozása
KÖRÖSINÉ MIKIS Márta: A digitális írástudás gyermekkori megalapozása. Ajánlások a 3–10 éves gyermekek nevelőinek.
(Ism.: Éger Veronika) 804

Beszélgessünk!
OTTOVAYNÉ ECSEDI Kati – MAYER Vivian: Volt egyszer egy Laza klub. Beszélgetőkönyv.
(Ism.: Kovács Katalin) 808

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK) 813

A számot szerkesztette:
Kovács Katalin és Feimer Ágnes

TARTALOM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

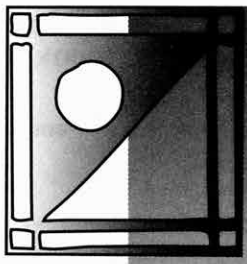

ABSTRACTS

STUDIES

User satisfaction survey in the National Széchényi Library

VIDRA SZABÓ Ferenc

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 661–683.

In May and June 2007 the Library Institute carried out a survey initiated by the management of the National Széchényi Library on the use of the national library. It was the aim of the inquiry to obtain a picture about user habits, expectations and satisfaction with library services. During a period of five weeks, on a randomly chosen workday every reader was given the questionnaire (everybody could answer only once). 543 questionnaires were evaluated by the researchers.

The majority of readers were students and researchers with an average age of 33, however, the number of users over 60 was quite high (more than 10%). Among young readers there were more women, among older people – on the contrary. 71% of users took part in some kind of organised education, 23% worked in research institutes, education or public collections.

User habits were tested by questions on the frequency and aims of the visit, the services accessed, use of the library's homepage and databases accessed. 47% of users came more than once into the library: their 63% to do research, 57% to learn. The most used services were the traditional ones (reading books and journals), and there was a very high need for Xerox copies. Students preferred the online catalogue and electronic information search. 17% of readers were using their own laptop, and the use of reading room workstations was popular as well.

User satisfaction was surveyed with two open (which library services they were satisfied / not satisfied with) and one closed questions (ranking on a five grade scale). The majority of users were satisfied with the library environment, the richness of collections and helpfulness of librarians, but unsatisfied with the opening hours and the recently introduced limitation of magazine services. Answering the closed question other issues were raised: the high price of some services, long waiting times, the limited number of PCs and their varying quality. The most critical readers were researchers, students, however, were understanding these difficulties.

All in all, the judgement of the library has improved, it increased from 4,0 to 4,1 since the last survey.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Supporting politics by weeding and destroying books (book lists 1949-1950)

SIPOS Anna Magdolna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 684–712.

In the post-war years between 1945 and 1950 there many times significant book destruction took place in Hungary. The weeding books from libraries and bookshops that were published before the second world war and reflected its mentality was regulated by a decree. (About the first two years – 1945-1946 – see the study Banned books in post-war Hungary, 1945-1946 by the same author in Könyvtári Figyelő, 2007. no. 3. pp. 413-435.)

This study follows up later years: the steps taken between 1949 and 1950 to weed some more books with an ideological purpose from cultural institutions. As it is known, four official lists were published in the years1945-1946; after that no official list was made between 1946 and 1950, but after the socialisation the weeding continued in school and public libraries. The aim declared was to destroy the „undesirable", i.e. fascist, antidemocratic, anti-semitic, revisionistic, anti-Soviet and „bourgeois" literature.

Analysing the relevant book list one can see that this activity was part of a growing cultural change, with the main task to „adopt" Soviet culture in Hungary. The list compiled in summer 1950 included books of foreign classical and contemporary writers (leading to an international scandal and a later revision). In 1951 and 1952 some weeding took place and some „correction lists" were prepared, but after that weeding became slowly forgotten. About the facts of these weeding acts, that well characterise the given times, very few written materials and references have remained; this study intends to recall these events.

User survey in the Special Library of Pedagogy in Zalaegerszeg

NÉMETNÉ HAJDU Márta.

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 713–722.

The survey analyses the answers given by 104 users about their expectations, the library services provided and the operation of the Special Library. 75% of the sample were students, beginners in work and young middle-aged with a degree from higher education, 60% were employed as teachers. The users often needed professional literature for teaching or studying. The most used resources were textbooks and the internet. The most frequently accessed service was lending books, but reading room and reference service were very popular as well. Lacking foreign language knowledge 81% were using only Hungarian-language materials. User needed the help of librarians for using catalogues and the collection. All in all, users were satisfied with the collection, the services provided and the helpfulness of librarians.

Mediation roles : name spaces and the bibliographers' tasks

DUDÁS Anikó

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 723–735.

The article points out the role of proper nouns in information organisation and retrieval systems. It explains the basic concepts and processes, such as name space, metadata and authority control which are relevant in maintaining name files. Authority control of proper nouns covers different aspects such as the semantic structure (e.g. name of type classification), reference (e.g. added data/descriptions for identifying an entry), form (e.g. order of name elements, script, the dissection of name parts) and syndetic relationships. The article mentions initiatives aiming the aggregation, sharing, linking and developing an interoperability of name spaces. An integration of significant domestic reference sources may contribute to the development of the Hungarian National Name Space project. In spite of today's changes in the roles of library services, maintaining name data remains one of the main tasks of bibliographers and cataloguers. A wide-spread use of Web 2.0 technology could contribute to library partnerships, promoting the sharing and management of proper noun data in collaborative frameworks.

Methodical questions of the Pázmány-Péter bibliography

MACZÁK Ibolya

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 736–740.

In recent years the interest for the rich life-work of Péter Pázmány (1570–1637) has grown among the

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

researchers of old Hungarian literature. It was the reason to explore his work and the literature written about him in a bibliography. The students of the Department for Hungarian Literature at the Pázmány Péter Catholic University have enlarged the Pázmány-bibliography (413 records, edited by László Polgár, 1987) with newly published works. The result is a three times more extensive bibliography: with its 1152 records the most complete Pázmány-bibliography to date.

The structure of the bibliography was intended to be simple and easy to use: the titles are grouped by document types, chronologically. The article compares the two Pázmány-bibliographies, and describes the methodical problems arising during editing.

Character recognition on raster maps. The Sintagma project

PLIHÁL Katalin – JANCSÓ Tamás

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 741–748.

The quality use of scanned cartographic documents is supported by optical character recognition programs (OCR). The Map Collection of the National Széchényi Library has recently begun to scan the most valuable items of the old map collection, thus giving a practicable tool for the researchers. Search effectiveness can be increased with gazetteers linked to the maps. This needs an automated character recognition device. The Sintagma project in question solves the annotation and retrieval of texts of rastered maps in a web-based environment.

The main difficulty in designing such a software was the management of differing forms in case of natural languages and cartographic expressions (alpha-numerical data). There are very different types of size, colour, and proportion on maps. With old maps attention has to be given to special solutions of designers or cutters. To manage the problems and obtain an optimum display, the author worked out a special CR algorithm, the so called Sintagma project.
In the first part the authors describe the problems of the algorithm of character recognition and the advantages of the chosen solution, in the second part – the special features of maps, and the problems to be solved during digitisation as well as the experience gained using the software.

The Research Library of the Haáz Rezső Museum in Odorheiu Secuiesc (Székelyudvarhely) in Transylvania

BUJDOSÓNÉ DANI Erzsébet

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 749–755.

The Research Library at the Haáz Rezső Museum in Odorheiu Secuiesc (Székelyudvarhely) founded in 1670 is one of the important collections of Reformed Church Colleges in Transylvania. The library holds rare books, journals and a special collection of school yearbooks, that are valuable parts of the Hungarian cultural heritage. The end of the 19th century and the decades after 1920 brought many events, that had made the operation of the library difficult. The collection was closed before the public for a long time; this made research more complicated, but helped the collection to survive. The collection overcame the socialisation of the library and the decades of socialism without greater losses. After the change of the political system in 1989 the relations with similar collections and professional organisations in Hungary were rebuilt. The retrospective cataloguing of materials and the digitisation of valuable items has begun recently.

FROM ABROAD

Russian library panorama: after a crisis? (A review)

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 757–774.

The study is a review article based on rich traditional and electronic sources about the current state of the librarianship in Russia. The author describes as first the economic, social and cultural background, well demonstrating the situation in Russia that is struggling with many economic and social problems, then follows with the presentation of Russian librarianship dealing with the following subjects: reading, private and family libraries; general data of librarianship; the situation of computerisation and digitisation, national development programs; national and research libraries; public libraries; professional education; journals, professional organisations, international relations, participation in international programs. In the conclu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sion the author predicts that Russian librarianship will deserve attention in the coming years.

Library and Information Science education in Europe. Part 2

TÓSZEGI Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 775–788.

(Part 1 in Könyvtári Figyelő vol. 17. (53.) 2007. no. 3. pp. 509-522.)

The author describes the project European Curriculum. Reflections on Library and Information Science Education (European Curriculum). There are very significant differences between the education solutions in European countries. The lack of transparency and equivalence hinders the widening of co-operation between institutions, therefore a dialogue between LIS schools is needed about the structure and content of curricula. The report was written with the contribution of 150 European professionals. The conclusion deals with the following themes: the situation of LIS-education in Europe; the proportion of theory and practice; the content of education (digitisation of cultural heritage; information literacy; information retrieval; information society and barriers of free access to information; knowledge management and information management; knowledge organisation, librarians in a multicultural society, library and information history; mediation of culture, the place of practice in professional training; library management).

Disruptive beneficence : the Google Print program and the future of libraries, and The Google Library Project at Oxford

Summary of the articles by **Mark Sandler** (Disruptive beneficence : The Google Print program and the future of libraries) and **Ronald Milne** (The Google Library Project at Oxford) published in the Internet Reference Service Quarterly, vol. 10. no. 3-4.

(The summary was written by Péter Dévai)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 789–794.

BOOK REVIEWS

Hungarian publishing, press and libraries in Slovenia 1945-2004

Zagorec-Csuka Judit: A szlovéniai magyar könyvkiadás, sajtó- és könyvtártörténet 1945–2004-ig. (Reviewed by Ferenc Kégli)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 795–801.

A guide on library services for small communities

Könyvtárellátási Szolgáltatási Rendszer (KSZK). Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. (Ed. by Ilona Richlich). (Reviewed by Jenő Mohor)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 801–804.

Digital literacy education in childhood

Körösiné Mikis Márta: A digitális írástudás gyermekkori megalapozása. Ajánlások a 3–10 éves gyermekek nevelőinek. (Reviewed by Veronika Éger)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 804–807.

Let's talk! Evenings in a library club

Ottovayné Ecsedi Kati – Mayer Vivian: Volt egyszer egy Laza klub. Beszélgetőkönyv. (Reviewed by Katalin Kovács)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 808–811.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 17. (53.) 2007. no. 4. pp. 813–880.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

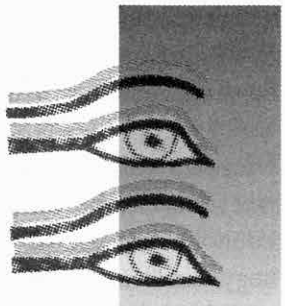

TANULMÁNYOK

A használók elégedettségének vizsgálata az Országos Széchényi Könyvtárban (2007)

VIDRA SZABÓ Ferenc

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) vezetősége kezdeményezésére, a Könyvtári Intézet (KI) irányításával kérdőíves vizsgálatot folytattunk az OSZK személyes használói körében 2007. május 12. és június 5. között. Elsődleges célunk az volt, hogy árnyalt képet kapjunk látogatóink legfőbb szociológiai jellemzőiről, legfontosabb használói szokásairól, elvárásairól, és nem utolsósorban a szolgáltatásokkal kapcsolatos elégedettségükről.

A kérdőív összeállítása során támaszkodtunk a korábbi, hasonló jellegű vizsgálatok során megfogalmazott kérdésekre,[1] és az Olvasó és Tájékoztató Szolgálat (OTSZ) munkatárait bevonva, némileg módosítottuk, kiegészítettük azokat. (Lásd a mellékletet.) A kérdések összeállításában, a vizsgálat megtervezésében és lebonyolításában mindvégig támaszkodtunk *Tóth Ferenc Tibor* megbízott tájékoztatási igazgató és *Süvegh Veronika* megbízott osztályvezető tapasztalataira és elvárásaira.

A vizsgálat lebonyolítása során az ún. egyszeri, véletlenszerű mintavétel módszerét alkalmaztuk. Öt héten keresztül, heti egy-egy mintavételi nap alkalmával, kérdőívet adtunk minden személyes felhasználónknak, arra kérve, hogy távozása előtt adja le munkatársunknak. Ezzel biztosítottuk a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

véletlenszerűséget (a mintavételi napokat ugyanis véletlenszerűen jelöltük ki), valamint azt is, hogy mindenkinek azonos esélye legyen a bekerülésre.

Összesen valamivel több mint hétszáz kérdőívet adtunk kézbe, melyekből 543 értékelhetően kitöltöttet kaptunk vissza. Elvként leszögeztük, hogy mindenki csak egy alkalommal válaszoljon a kérdéseinkre, így értelemszerűen a hetek múlásával egyre kevesebb potenciális partnerünk maradt, ezért míg az első nap 218 fő válaszolt, az utolsó nap már csupán 65 fő. Az olvasók kezdeményezésünket megértéssel, együttműködési készséggel fogadták, több visszajelzésből is arra következtettünk, hogy bíznak a felmérés hasznosságában, várják a visszajelzést. Az Olvasó és Tájékoztató Szolgálat munkatársai szintén mindvégig partnerek voltak ebben a munkában és őszinte kíváncsisággal várták a felmérés eredményét. Segítségüket, együttműködésüket ezúton is szeretném megköszönni.

A válaszadók összetétele

A válaszadóink életkorát tekintve megállapíthatjuk, hogy az OSZK a fiatalok könyvtára: a kérdőívek kitöltőinek átlagéletkora 33 év. A válaszadók 62%-a nem idősebb 30 évesnél, 41%-a pedig 25 éves vagy annál is fiatalabb. Ugyanakkor jelentős súllyal van jelen az idősebb korosztály is: több mint 10% azoknak az aránya, akik már betöltötték a 60. életévüket.

A kérdőívet kitöltők között lényegében azonos arányban szerepelnek mindkét nem képviselői: a válaszadók 51%-a nő, 48%-a férfi – 1% pedig nem adta meg a nemét. (*1. táblázat.*) Az egyes korosztályokat tekintve viszont azt látjuk, hogy míg a fiatalok között magasabb a nők aránya (a 26 évnél fiatalabbak 64%-a nő), addig az idősebbek között éppen fordított a helyzet (a 60 évnél idősebbek 68%-a férfi).

1. táblázat

A válaszadó neme		Életkor (év)				
		18–25	26–59	60–	nincs adat	Összesen
Nő	fő	144	114	18	1	277
	%	*64,29*	*45,24*	*31,58*	*10,00*	***51,01***
Férfi	fő	80	138	39	4	261
	%	35,71	54,76	68,42	40,00	48,07
Nincs adat	fő				5	5
	%				50,00	0,92
Összesen	fő	224	252	57	10	543
	%	***100,00***	***100,00***	***100,00***	***100,00***	***100,00***

Az olvasók zömét a diákok és kutatók adják: az olvasójegy betűjele szerint 54% a diákok aránya – ezen belül a bölcsészek túlsúlyban vannak –, 23% a kutatójegyesek aránya, és csupán 16%-ban képviseltetik magukat az egyéb olvasók. (*2. táblázat.*) Meg kell jegyeznünk, hogy az olvasójegy betűjeléből nem lehet mindig egyértelműen következtetni a valós besorolásra, a betűjel sok esetben ellentmondásba került az egyéb válaszokra adott információkkal, néhányan oda is írták, hogy *már végeztem*, vagy *ez már nem érvényes* stb. Jó páran voltak olyanok (42 fő), akik nem tudták, vagy nem akarták megadni ezt az adatot.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. táblázat

Az olvasójegy betűjele		Életkor (év)				
		18–25	26–59	60–	nincs adat	Összesen
D – bölcsész tanuló	fő	133	50		4	**187**
	%	*59,38*	*19,84*		40,00	**34,44**
A – kutató	fő		97	25	1	**123**
	%		38,49	43,86	10,00	**22,65**
C – többi tanuló	fő	72	34			**106**
	%	*32,14*	13,49			**19,52**
B – többiek	fő	7	50	26	2	**85**
	%	*3,13*	*19,84*	*45,61*	*20,00*	***15,65***
Nincs adat	fő	12	21	6	3	**42**
	%	*5,36*	*8,33*	*10,53*	*30,00*	**7,73**
Összesen	fő	224	252	57	10	**543**
	%	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**	**100,00**

Pontosabb képet kapunk a használók szociológiai jellemzőiről, ha a kérdőívben szereplő információkra támaszkodunk. (*3. táblázat.*) A válaszadók között a tanulók vannak abszolút többségben. Ha az összes képzésben részesülő olvasót (nappali, esti, PhD, egyéb) összegezzük, azt tapasztaljuk, hogy látogatóink 71%-a valamilyen szervezett oktatás részese. A kutatóintézetben, oktatásban, közgyűjteményekben dolgozók aránya 23%. Úgy gondoljuk, hogy ez az a két réteg, amely alapvetően meghatározza a személyes használók arculatát. Mivel a két halmaz között bizonyos átfedés tapasztalható (aki tanít, egyben lehet máshol diák is), ezért elemzésünk során a következő, egymást kizáró csoportosítást alkalmazzuk: külön csoportba soroljuk azokat, akik kutatóintézetben, oktatásban, közgyűjteményben dolgoznak, de jelenleg nem vesznek részt szervezett képzésben, őket ezután „kutatók" jelzővel különböztetjük meg. A „tanulók" csoportjába azokat soroljuk, akik jelenleg valamilyen formában tanulnak, de nem tartoznak a „kutatók" kategóriába. Megalkottunk egy „tanuló-kutatók" kategóriát is, azok számára, akik tanulnak, ugyanakkor az előbbi ismérveknek is megfelelnek. Végül a „többiek" csoportba azok kerültek, akik egyik kritériumnak sem felelnek meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. táblázat

Legfőbb jellemzők						
Több válasz is adható!		**Életkor (év)**				
		18–25	**26–59**	**60–**	**nincs adat**	**Összesen**
Nappali felsőokt. hallgató	fő	204	44	1	3	**252**
	%	*91,07*	*17,46*	*1,75*	*30,00*	***46,41***
PhD-hallgató	fő	7	56		2	**65**
	%	3,13	22,22		20,00	**11,97**
Esti, levelező felsőokt. hallgató	fő	12	44			**56**
	%	*5,36*	*17,46*			***10,31***
Egyéb tanuló	fő	6	5			**11**
	%	*2,68*	*1,98*			***2,03***
Felsőoktatási oktató	fő	1	37	9		**47**
	%	0,45	14,68	15,79		**8,66**
Közgyűjteményi dolgozó	fő	1	27	6		**34**
	%	*0,45*	*10,71*	*10,53*		***6,26***
Egyéb oktató	fő	5	18	2		**25**
	%	*2,23*	*7,14*	*3,51*		***4,60***
Kutatóintézeti dolgozó	fő	2	12	5		**19**
	%	*0,89*	*4,76*	*8,77*		***3,50***
Főfoglalkozású alkalmazott	fő	10	91	1	2	**104**
	%	*4,46*	*36,11*	1,75	20,00	***19,15***
Részmunkaidős alkalmazott	fő	31	17	5		**53**
	%	*13,84*	*6,75*	*8,77*		***9,76***
Vállalkozó, önálló	fő	5	28	3	1	**37**
	%	*2,23*	*11,11*	*5,26*	*10,00*	***6,81***
Nyugdíjas	fő	2	6	45	1	**54**
	%	0,89	2,38	79,94	10,00	**9,94**
Munkanélküli	fő	5	6	1		**12**
	%	*2,23*	*2,38*	*1,75*	*0,00*	***2,21***
Háztartásbeli	fő	4	4			**8**
	%	*1,79*	*1,59*	*0,00*	*0,00*	***1,47***
Gyesen, gyeden van	fő		4			**4**
	%	0,00	1,59	0,00	0,00	**0,74**
Külföldi állampolgár	fő	10	15	1		**26**
	%	*4,46*	*5,95*	*1,75*	*0,00*	***4,79***
Összesen	fő	224	252	57	10	**543**
	%	***100,00***	***100,00***	***100,00***	***100,00***	***100,00***

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A válaszadók között a tanulók vannak a legtöbben (307 fő), a kutató kategóriába 91 fő került, mindkettő kritériumnak 43 fő felel meg, végül egyikbe sem sorolható 102 fő. Ez utóbbi csoport meglehetősen heterogén összetételű: a felét a nyugdíjasok teszik ki – közöttük néhány rokkantnyugdíjassal –, akik többnyire diplomával rendelkező hivatásos vagy amatőr kutatók. Találunk közöttük néhány munkanélkülit, háztartásbelit, vállalkozót, illetve egyéb alkalmazottat.

Használói szokások

A könyvtárhasználói szokások feltérképezése során először a látogatások gyakoriságára voltunk kíváncsiak. Mint ahogyan az a *4. táblázatból* kiderül, a válaszadók majdnem fele (47%) hetente többször felkeresi intézményünket. Az átlagnál magasabb ez az arány a „többiek" csoportba tartozóknál (62%) és a „kutató" minősítéssel rendelkezőknél (52%), míg a tanuló kutatók csoportjában az átlagosnál lényegesen alacsonyabb (28%). A – zömében nappali tagozatos – diákok látgatási gyakorisága mozog a legszélesebb skálán: 43%-uk hetente többször, 16%-uk hetente egyszer, 15%-uk kéthetente, míg körülbelül negyedük havonta vagy annál is ritkábban jön.

4. táblázat

Milyen gyakran látogat?						
		Besorolás				
		Tanulók	**Kutatók**	**Tanuló kutatók**	**Többiek**	**Összesen**
Most van először	fő	3	1		1	**5**
	%	*0,98*	*1,10*		0,98	**0,92**
Hetente többször	fő	131	47	12	63	**253**
	%	*42,67*	*51,65*	*27,91*	*61,76*	***46,59***
Hetente egyszer	fő	48	17	14	13	**92**
	%	*15,64*	*18,68*	*32,56*	*12,75*	***16,94***
Kéthetente	fő	45	6	7	8	**66**
	%	*14,66*	*6,59*	16,28	7,84	**12,15**
Havonta	fő	38	6	2	7	**53**
	%	*12,38*	*6,59*	*4,65*	*6,86*	***9,76***
Évente többször	fő	38	11	6	6	**61**
	%	*12,38*	*12,09*	*13,95*	*5,88*	***11,23***
Ritkábban	fő	4	3	2	2	**11**
	%	*1,30*	*3,30*	*4,65*	*1,96*	***2,03***
Nincs adat	fő				2	**2**
	%	*0,00*	*0,00*	*0,00*	*1,96*	***0,37***
Összesen	fő	307	91	43	102	**543**
	%	***100,00***	***100,00***	***100,00***	***100,00***	***100,00***

Ezeket a válaszokat azonban kellő fenntartásokkal kell kezelni, hiszen azoknak az olvasóknak nagyobb volt a bekerülési valószínűségük, akik gyakrabban járnak könyvtárba, azokhoz képest, akik

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ritkábban. A látogatási gyakoriság valós feltérképezésére tehát ez a módszer nem igazán alkalmas, erre a kérdésre az egyes személyekre lebontott éves gyakoriság elemzése adhatna pontos választ.

Az *5. táblázat* adataiból az aktuális látogatás céljára tudunk következtetni. A kapott válaszok nem meglepőek, hiszen zömében kutatási (63%) és tanulási (57%) céllal érkeztek olvasóink, személyes érdeklődésről 20 százalék tesz említést, és elenyésző azoknak a száma, akik valaki más megbízásából érkeztek (2%). Az egyes olvasói csoportok motivációi jól leképezik a csoporthoz tartozás kritériumát, hiszen a tanulók elsősorban tanulási céllal jönnek (81%), a kutatók kutatási céllal (90%), és a tanuló kutatók szintén (88%). A „többiek" csoportba sorolt olvasók zöme szintén kutatási céllal érkezik (72%), azonban a személyes érdeklődés őnáluk a legmeghatározóbb (43%), ugyanakkor feltűnő, hogy 19%-uk a tanulást is megemlíti, annak ellenére, hogy a válaszaiból nem derült ki, hogy szervezett képzésben részt venne. Elképzelhető, hogy itt érhetjük tetten az „élethosszig tanulás" motívumát?

5. táblázat

Milyen céllal jött?						
Több válasz is adható!		**Besorolás**				
		Tanulók	**Kutatók**	**Tanuló kutatók**	**Többiek**	**Összesen**
Kutatás	fő	149	82	38	73	**342**
	%	*48,53*	*90,11*	*88,37*	*71,57*	***62,98***
Tanulás	fő	250	19	22	19	**310**
	%	*81,43*	*20,88*	*51,16*	*18,63*	***57,09***
Személyes érdeklődés	fő	43	14	5	44	**106**
	%	*14,01*	*15,38*	*11,63*	*43,14*	***19,52***
Megbízásból	fő	6	1		2	**9**
	%	1,95	1,10	0,00	1,96	**1,66**
Egyéb	fő	10	2	3	4	**19**
	%	*3,26*	*2,20*	*6,98*	*3,92*	***3,50***
Kérdőívek száma:	fő	307	91	43	102	**543**
	%	*100,00*	*100,00*	*100,00*	*100,00*	***100,00***

Érdekes információkkal szolgál számunkra a *6. táblázat*, melyből az aktuális látogatás során igénybe vett szolgáltatásokra következtethetünk. A hagyományos szolgáltatások (könyv és folyóiratolvasás) túlsúlya minden csoportban nyilvánvaló, ugyanakkor az is szembetűnő, hogy a számítógépes katalógus használata megelőzi a cédulakatalógusét – kivéve a kutatókat, akik valamivel gyakrabban használják a hagyományos keresést az elektronikusnál. Különösen jellemző az elektronikus keresés a tanulókra, akiknek csupán negyede említi a cédulakatalógus használatát, míg az elektronikus keresésről 61% tesz említést.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

6. táblázat

Milyen szolgáltatásokat vett ma igénybe?						
Több válasz is adható!		Besorolás				
		Tanulók	Kutatók	Tanuló kutatók	Többiek	Összesen
Könyvet használt	fő	261	76	40	81	**458**
	%	*85,02*	*83,52*	*93,02*	*79,41*	***84,35***
Számítógépes katalógust használt	fő	187	48	28	36	**299**
	%	*60,91*	*52,75*	*65,12*	*35,29*	***55,06***
Folyóiratot használt	fő	133	58	24	52	**267**
	%	*43,32*	*63,74*	*55,81*	*50,98*	***49,17***
Cédulakatalógust használt	fő	75	50	15	26	**166**
	%	*24,43*	*54,95*	*34,88*	25,49	***30,57***
Másolatot készített	fő	68	30	15	31	**144**
	%	*22,15*	*32,97*	*34,88*	*30,39*	***26,52***
Tájékoztatást kért	fő	57	19	12	19	**107**
	%	*18,57*	*20,88*	*27,91*	*18,63*	***19,71***
Online dokumentumot használt	fő	61	18	7	20	**106**
	%	*19,87*	19,78	16,28	19,61	**19,52**
Saját laptopot használt	fő	49	27	8	9	**93**
	%	*15,96*	*29,67*	*18,60*	*8,82*	***17,13***
Mikrofilmet használt	fő	29	27	7	26	**89**
	%	*9,45*	*29,67*	*16,28*	*25,49*	***16,39***
OPM*-et használt	fő	42	17	11	19	**89**
	%	13,68	18,68	25,58	18,63	**16,39**
Kiállítást látogatott	fő	19	8	4	5	**36**
	%	*6,19*	*8,79*	*9,30*	*4,90*	***6,63***
Egyéb dokumentumot használt	fő	5	6	2	7	**20**
	%	*1,63*	*6,59*	*4,65*	*6,86*	***3,68***
Rendezvényen vett részt	fő	5	2	1	2	**10**
	%	*1,63*	*2,20*	*2,33*	*1,96*	***1,84***
CD-ROM-ot használt	fő	1	4		3	**8**
	%	*0,33*	*4,40*		2,94	**1,47**
AV-dokumentumot használt	fő	3	1		2	**6**
	%	*0,98*	*1,10*		1,96	**1,10**
Egyéb	fő	11	2		2	**15**
	%	*3,58*	*2,20*		1,96	**2,76**
Kérdőívek száma:	fő	307	91	43	102	**543**
	%	***100,00***	***100,00***	**100,00**	**100,00**	**100,00**

* OPM= Olvasói professzionális munkaállomás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyv- és folyóiratolvasás után a leggyakrabban másolatkészítést vesznek igénye a látogatók (27%), és a gyakorisági listán csak ezután következik az online dokumentumok használata, valamint a tájékoztatás kérése (20–20%).

Saját laptopot a válaszadók 17%-a használt (a „többiek" kategóriába soroltaknál ez az arány csupán 9%). Az OPM használatáról és mikrofilm olvasásáról egyaránt a válaszadók 16%-a számolt be, azonban míg az OPM használatának gyakorisága lényegében megegyezik az egyes olvasói csoportok között, a mikrofilmek használata a tanulók körében az átlagnál kevésbé népszerű: csupán 9%-uk számolt be erről.

Az egyéb szolgáltatások igénybe vétele mindezekhez képest elenyésző: kiállítást a vizsgálatba résztvevők 7%-a látogatott, egyéb dokumentum használatáról 4% tesz említést, valamilyen rendezvényen 2% vett részt, CD-ROM-ot és AV-dokumentumot 1–1% használt.

Az OSZK honlapját a megkérdezettek zöme (80%) használja (*7. táblázat*), azonban míg a tanulók és a kutatók az átlagosnál valamivel gyakrabban (84–86%) említik, addig a „többiek" az átlagosnál ritkábban (60%). A leggyakoribb válasz egyértelműen az OSZK katalógusban történő keresés (77%). Nyilvánvaló, hogy most is a tanulók és a kutatók járnak az élen (79–86%), és a „többiek" az átlagosnál jóval ritkábban (57%) élnek ezzel a lehetőséggel. A honlap többi szolgáltatásának népszerűsége messzi lemarad a katalógusban történő keresgélés mögött: a Magyar Elektronikus Könyvtár adatai között 37% böngészett, a Nemzeti Periodika Adatbázisban (NPA) 21%, az IKER-ben 19%, az Elektronikus Periodika Adatbázisban (EPA) 16%.

Az előbbi megállapításunk, mely szerint a diákok és a kutatók az átlagosnál gyakrabban használják ezeket a felületeket, míg a „többiek" ennél kevesebbszer, most is érvényes. Némileg más a helyzet az ötödik legnépszerűbb felület, a Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) esetében, melyet a válaszadók összességének 13%-a vett igénybe a kérdéses napon, ugyanakkor ez az arány a tanulók esetében csupán 9%, a kutatóknál 20%, a tanuló kutatóknál 21%, és a „többieknél" az átlagosnál valamivel magasabb: 17%.

A honlap-használat vizsgálatának kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy a fentiek csupán azokra a használókra érvényesek, akik az adott napon személyesen megjelentek a könyvtárban, ugyanakkor ez a módszer nem alkalmas a honlap használatának tényleges elemzésére, hiszen kimaradnak belőle a valódi távhasználók. A honlap népszerűségének valós vizsgálatát tehát jelen felmérésünk nem helyettesítheti!

(folytatódik)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

7. táblázat

Használja-e az OSZ honlapját?		Besorolás				
		Tanulók	Kutatók	Tanuló kutatók	Többiek	Összesen
Igen	fő	260	76	37	61	434
	%	*84,69*	*83,52*	*86,05*	*59,80*	*79,93*
Nem	fő	47	15	6	41	109
	%	*15,31*	*16,48*	13,95	40,20	20,07
Összesen	fő	307	91	43	102	543
	%	*100,00*	*100,00*	*100,00*	*100,00*	*100,00*
Ha igen, milyen szolgáltatásokat vett ma igénybe?						
Több válasz is adható!						
OSZK katalógus	fő	250	72	37	58	417
	%	*81,43*	*79,12*	*86,05*	*56,86*	*76,80*
Magyar Elektronikus Könyvtár	fő	118	39	21	21	199
	%	*38,44*	*42,86*	*48,84*	*20,59*	*36,65*
Nemzeti Periodika Adatbázis	fő	63	24	15	10	112
	%	*20,52*	26,37	34,88	9,80	20,63
IKER	fő	56	20	13	12	101
	%	*18,24*	*21,98*	*30,23*	*11,76*	*18,60*
Elektronikus Periodika Adatbázis	fő	41	22	10	6	79
	%	*13,36*	*24,18*	*23,26*	*5,88*	*14,55*
Magyar Nemzeti Bibliográfia	fő	28	18	9	17	72
	%	9,12	19,78	20,93	16,67	13,26
OSZK –Kézirattár, Levelestár	fő	17	20	6	9	52
	%	*5,54*	*21,98*	*13,95*	*8,82*	*9,58*
OSZK – Régi Nyomtatványok Tára	fő	14	10	4	3	31
	%	*4,56*	*10,99*	*9,30*	*2,94*	*5,71*
Dokumentum-előkészítés	fő	23	4	3		30
	%	*7,49*	*4,40*	*6,98*		5,52
MANCI	fő	17	5	3	4	29
	%	*5,54*	*5,49*	*6,98*	3,92	5,34
LibInfo	fő	14	4	6	3	27
	%	*4,56*	*4,40*	*13,95*	*2,94*	*4,97*
Biblographia Hungarica	fő	6	5	1	3	15
	%	*1,95*	*5,49*	*2,33*	*2,94*	*2,76*
Könyvtört. és Könyvtártud. Szakkönyvtár	fő	8	2	2		12
	%	*2,61*	2,20	4,65		2,21
Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény	fő	2	1	1	1	5
	%	*0,65*	*1,10*	*2,33*	*0,98*	*0,92*
Egyéb	fő	6	2	1	2	11
	%	*1,95*	*2,20*	*2,33*	*1,96*	*2,03*
Kérdőívek száma:	fő	307	91	43	102	543
	%	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Különösen fenntartásokkal kell kezelnünk azokat a válaszokat, amelyek a keresés tárgyára vonatkozó kérdésre érkeztek (*8. táblázat*). Mivel ezt a kérdést nyitott formában tettük fel, a válaszok sokféle dimenzióban fogalmazódtak meg, ezzel az érvényes feldolgozást szinte lehetetlenné téve. Voltak, akik konkrét műveket, szerzővel, címmel, jelzettel együtt megadták, voltak, akik csak azt írták, hogy könyv, vagy cikk, mások azt hogy szakirodalom, szépirodalom, esetleg hogy vers. Amennyiben a vizsgálat későbbi megismétlésére sor kerül, ennek a kérdésnek a megfogalmazásán mindenképpen változtatni kell.

8. táblázat

Legutóbb mit és milyen adatbázisban keresett?														
	Az adatbázis megnevezése													
A keresés tárgya (A három legutóbbi keresés)	**OSZK katalógus**	**MEK**	**IKER**	**Elektr. Periodika Adatb.**	**MNB**	**OSZK Kéziratt ár**	**Nemzeti Periodika Adatb.**	**LibInfo**	**Eu. Könyvtröt. Gyűjt.**	**MANCI**	**Szakkönyvtár**	**Régi Nyomatványok T.**	**Egyéb**	**Összesen**
Humán szakirodalom	347	31	11	1	8	3	2	5	1	1				**410**
Könyv általában	69	1			1								3	**74**
Folyóirat, cikk	20	1	11	11	2		4						2	**51**
Szépirodalom általában	15	9					3				1			**28**
Egyéb szakirodalom	21	4					1					1		**27**
Közhasznú információ	12	1	1											**14**
Vers, dráma	6	7												**13**
Kézirat	1			1		9								**11**
Bibliográfia	2							1						**3**
Mese	2													**2**
Festmény, grafika		1											1	**2**
Térkép, földrajz	2													**2**
Egyéb	7				1								1	**9**
Összesen	**504**	**55**	**23**	**13**	**12**	**12**	**10**	**6**	**1**	**1**	**1**	**1**	**7**	**646**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A beérkezett válaszokból azonban így is egyértelműen kiderül, hogy a legtöbben az OSZK katalógusban keresgéltek, mégpedig főleg humán jellegű szakirodalmat. A többi webfelület és keresési téma ehhez képest elenyészőnek mondható.

Elégedettség

Használóink elégedettségét két nyitott és egy zárt kérdéssel is vizsgáltuk (ld. a kérdőív 5–7. kérdése). Először arra kértük az olvasókat, hogy fogalmazzák meg, hogy könyvtárunkkal kapcsolatban mivel elégedettek és mivel elégedetlenek, majd felsoroltunk húsz, általunk fontosnak ítélt szempontot, melyeket egy ötfokú skálán kellett értékelniük. A kétféle megközelítésmód jól megerősíti, ugyanakkor kiegészíti egymást. A nyitott kérdésekre szabadon, megkötöttségek nélkül lehet válaszolni, ezáltal a válaszadóban lévő legfontosabb, legerőteljesebb témák „ugranak be", míg a zárt kérdések feltérképezik az általunk legfontosabbnak tartott szempontokat, melyeket jól számszerűsíthető skálán lehet értékelni.

Nyitott kérdések

A nyitott kérdések elemzése során azt tapasztaltuk, hogy az egyes csoportok között jelentős különbség mutatkozott „válaszadói hajlandóság" tekintetében. A pozitív megítélések tekintetében a legaktívabbak a tanuló kutatók mutatkoztak: a 43 kérdőívben összesen 95 pozitív elemet találtunk (221%), ezután a tanulók következtek (206%), majd a kutatók (179%), és a legkevésbé nyilvánítottak véleményt a „többiek" (137%). Hasonló sorrendiséget figyelhetünk meg a negatív ítéletalkotás tekintetében is: a tanuló kutatók közül átlagosan mindenki legalább két negatív véleményt megfogalmazott (202%), ez az arány a tanulók esetében jóval alacsonyabb (177%), a kutatóknál még kisebb (153%), végül a „többieknél" a legalacsonyabb (111%). Ezekből az adatokból azt is kiolvashatjuk, hogy olvasóink több pozitív véleményt fogalmaztak meg, mint negatívat! (A pozitív válaszelemek száma: 1029, míg a negatívaké 881.) Mindez igaz az olvasók összességére csakúgy, mint valamennyi olvasói csoportunkra.

Nézzük először, hogy milyen válaszok érkeztek az elégedettséggel kapcsolatban.

A nyitott kérdések alapján a használói elégedettség szempontjai közül három emelkedik ki legerőteljesebben – a válaszelemek háromötöde tartozik ide!

Az első magán visel némi áhítatot, megilletődöttséget: *a környezet, a csend, nyugalom, a „hely szelleme", a „tudás temploma"*. Az összes válaszelem 21%-a sorolható ide, vagyis a válaszadók 40%-a említette ezt a szempontot! (*9. táblázat.*) Mint a táblázatból kiderül, az egyes olvasói csoportok között ebből a szempontból nincs lényeges eltérés.

A következő gyakran előforduló szempont az intézmény nemzeti könyvtári funkciójából fakad: *az állomány gazdagsága, „itt mindent megtalálunk"*. A válaszelemek megoszlása azonban az egyes csoportok között jelentős eltérést mutat: a képzésben résztvevők 21–23%-os arányban említették, míg a kutatók és a „többiek" csak 16%-ban.

Az olvasók véleménye alapján a könyvtár harmadik erőssége: *a könyvtárosok segítőkészsége, udvariassága, kedvessége*. A válaszelemek harmadik ötöde, közel 20%-a került ide. Az egyes csoportok között most is tapasztalunk némi eltérést, ez azonban éppen fordított, mint az előző szempont esetében: legkevésbé a kutató tanulók (16%) és a tanulók említik (19%), leggyakrabban pedig kutatók (21%) és a „többiek" (23%). Vagyis míg az állományt a képzésben részt vevők tartják erősebbnek, addig a személyzet segítőkészségét inkább a kutatók, főleg a „többiek" csoportjába sorolt, zömében idősebb generáció tagjai.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

9. táblázat

Leginkább mivel elégedett?						
(Nyitott kérdés, több válasz is adható!)		**Besorolás**				
% = a válaszelem százalékában		**Tanulók**	**Kutatók**	**Tanuló kutatók**	**Többiek**	**Összesen**
Csend, nyugalom, környezet, légkör	fő	134	34	20	29	**217**
	%	*21,24*	*20,86*	*21,05*	*20,71*	***21,09***
Az állomány gazdagsága, „minden megvan!"	fő	134	27	22	23	**206**
	%	*21,24*	16,56	23,16	16,43	**20,02**
Könyvtárosok segítőkészsége, udvariassága	fő	121	35	15	32	**203**
	%	*19,18*	*21,47*	*15,79*	*22,86*	***19,73***
Számítógépes szolgáltatások általában	fő	48	14	9	12	**83**
	%	*7,61*	*8,59*	*9,47*	*8,57*	***8,07***
A szabadpolcos állomány	fő	36	11	8	6	**61**
	%	5,71	6,75	8,42	4,29	**5,93**
Internetezési lehetőség	fő	27	6	2	3	**38**
	%	*4,28*	*3,68*	*2,11*	*2,14*	***3,69***
A könyvtárosok szakértelme	fő	19	9	2	7	**37**
	%	*3,00*	*5,52*	*2,10*	*5,00*	***3,60***
Nyitva tartás	fő	23	1	2	4	**30**
	%	*3,65*	*0,61*	*2,11*	*2,86*	***2,92***
Sokféle szolgáltatás, korszerűség	fő	19	3	3	5	**30**
	%	*3,01*	*1,84*	*3,16*	3,57	***2,92***
A büfé választéka	fő	17	3	5	1	**26**
	%	*2,69*	*1,84*	*5,26*	*0,71*	***2,53***
A szolgáltatások gyorsasága	fő	14	2	2	6	**24**
	%	*2,22*	*1,23*	*2,11*	*4,29*	***2,33***
A saját laptop használatának lehetősége	fő	10	2	1	1	**14**
	%	*1,58*	1,23	1,05	0,71	**1,36**
Tájékoztató szolgálat	fő	8	2	1	2	**13**
	%	*1,27*	*1,23*	*1,05*	*1,43*	***1,26***
Jól használható adatbázisok	fő	4	3	2	2	**11**
	%	*0,63*	*1,84*	*2,11*	*1,43*	***1,07***
Rendezettség, szervezettség	fő	6	1		2	**9**
	%	0,95	0,61	0,00	1,43	**0,87**
Katalógusok általában	fő	4	4	1		**9**
	%	*0,63*	*2,45*	*1,05*	*0,00*	***0,87***
A mikrofilmes részleg	fő	2	2		1	**5**
	%	*0,32*	*1,23*	*0,00*	*0,71*	***0,49***
Egyéb	fő	5	4		4	**13**
	%	*0,79*	*2,45*	*0,00*	*2,86*	***1,26***
Válaszelemek száma:	db	631	163	95	140	**1029**
	%	*100,00*	*100,00*	*100,00*	*100,00*	***100,00***
Kérdőívek száma:	db	307	91	43	102	**543**
A válaszelem és a kérdőívek aránya:	%	*205,54*	*179,12*	*220,93*	*137,25*	***189,50***

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elégedettséget tükröző további megállapítások a válaszelemek további kétötödén osztoznak. Említést érdemel a számítógépes szolgáltatás (a válaszelemek 8%-a), a szabadpolcos állomány (6%), az internetezési lehetőség és a könyvtárosok szakértelme (4–4%). Érdekes megemlíteni, hogy a pozitív válaszok között szerepel a könyvtár nyitva tartásának megítélése is (3%), éppen akkor, amikor a nyitva tartási idő jelentős megkurtítása történt. (Mint majd látni fogjuk, az elégedetlenségek között ez a szempont magasan vezet!) Szintén szerepel majd a negatív vélemények között a büfé megítélése, azonban pozitív szempontként is jelen van: a büfé választékát, a büfében dolgozók kedvességét 26%-an említették (3%). A szolgáltatások gyorsasága, a tájékoztató szolgálat, az adatbázisok és a katalógusok szintén jelen vannak néhány százalékos arányban, azonban ezek a negatívumok között jelentősebb mértékben képviseltetik majd magukat.
Idézzünk néhány pozitív választ:
„Fantasztikus könyvtár! Rendkívül magas a könyvtár dolgozóinak emberi és szakmai hozzáértése, tiszteletre méltó műveltségre tettek szert." (Egyetemi hallgató férfi, 23 éves.)
„Tisztelem, hogy ilyen rendben tartják az állományt és a környezetet. Semmi sem lehet tökéletes, de itt látom a törekvést. További jó munkát és vidám napot!" (Egyetemi hallgató nő, 20 éves.)
„A könyvtárosok munkájával nagyon elégedett vagyok. Köszönjük a dolgozók jó munkáját!" (Egyetemi végzettségű, közgyűjteményben dolgozó nő, 55 éves.)
„Alapjában véve ez a kedvenc könyvtáram. Tanulóéveimet és a vizsgaidőszakokat is itt töltöttem annak idején, és nagy segítségemre volt!" (Egyetemi végzettségű nő, 32 éves.)
„A könyvtár profi módon van megszervezve, látszik, hogy van hagyománya." (Egyetemi hallgató nő, 21 éves.)
„Sokkal kellemesebb, mint a város többi könyvtára." (Egyetemi hallgató nő, 24 éves.)
„El tudnám tölteni itt az egész napom." (Egyetemi hallgató férfi, 19 éves.)

Míg az elégedettségi megítélés szempontjai három csomópont körül csoportosultak, addig *a negatív vélemények* kettő körül. (*10. táblázat.*) Ez a két szempont – egyáltalán nem meglepő módon – a közelmúlt intézkedéseivel hozható összefüggésbe: *a nyitva tartási idő és a raktári kiszolgálás szűkítése*. Az előbbi a válaszelemek 23%-ában, az utóbbi pedig a 16%-ában szerepel. A nyitva tartási idő szűkítése úgy tűnik, hogy legkevésbé a tanuló kutatókat érinti (20%), leginkább pedig a tanulókat és a „többieket", ugyanakkor a raktári szolgáltatások korlátozása leginkább a kutatók körében keltett negatív visszhangot (19%), és legkevésbé a „többiek" csoportját hozta lázba – mint tudjuk, közöttük jelentős a nyugdíjasok aránya, akik napközben is igénybe tudják venni a szolgáltatásokat.
Néhány vélemény:
„A 10 órai nyitás azt eredményezi, hogy fél délelőtt olvashatok. Sokaknak nincs módjuk estig maradni (a gyerekeket el kell hozni az óvodából, bölcsődéből)." (PhD hallgató nő, 41 éves.)
„Nem túl elegáns dolog úgy kommunikálni a megszorításokat, hogy más nemzeti könyvtárak nyitva tartása sokkal rövidebb (nekem például az osztrákot említették), különösen hogy arról megfeledkezni látszanak, hogy más téren (dokumentum-előkészítés, fénymásolás) viszont ott kedvezőbb a helyzet." (PhD hallgató nő, közgyűjteményi dolgozó, 30 éves.)
„Állítsák vissza a szombati raktárt! Most csak munkaidőben vannak nyitva, amikor az emberek dolgoznak. Elfelejtették, hogy ez egy könyvtár." (Egyetemi végzettségű pedagógus férfi, 28 éves.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

10. táblázat

Leginkább mivel elégedetlen?						
(Nyitott kérdés, több válasz is adható!)		Besorolás				
% = a válaszelemek százalékában!		Tanulók	Kutatók	Tanuló kutatók	Többiek	Összesen
A nyitva tartás szűkítése	fő	132	30	17	27	206
	%	24,35	21,58	19,54	23,89	23,38
A raktári szolgáltatás korlátozása	fő	92	27	15	10	144
	%	*16,97*	*19,42*	*17,24*	*8,85*	*16,35*
A könyvkiadás (raktár) lassúsága	fő	35	10	4	6	55
	%	*6,46*	*7,19*	*4,60*	*5,31*	*6,24*
A fénymásolás ára	fő	34	2	5	2	43
	%	6,27	1,44	5,75	1,77	4,88
Büfé (drága, szegényes választék)	fő	25	3	1	3	32
	%	*4,61*	*2,16*	*1,15*	*2,65*	3,63
A számítógépek minősége	fő	17	5	3	4	29
	%	*3,14*	*3,60*	*3,45*	*3,54*	*3,29*
A számítógépes rendszer (lassú, lefagy)	fő	14	5	4	4	27
	%	*2,58*	*3,60*	*4,60*	*3,54*	*3,06*
Az online katalógus hiányosságai	fő	12	2	2	7	23
	%	*2,21*	*1,44*	2,30	6,19	2,61
Az olvasók hangoskodása (mobil, beszélgetés)	fő	11	6	3	1	21
	%	*2,03*	*4,32*	*3,45*	*0,88*	*2,38*
A világítás (asztali lámpák hiánya, neon)	fő	10	5	1	4	20
	%	*1,85*	*3,60*	*1,15*	*3,54*	*2,27*
A szabadpolc kínálata (elavult, frissítésre szorul)	fő	11	6	1	2	20
	%	2,03	4,32	1,15	1,77	2,27
Az állomány hiányosságai	fő	9	2	4	4	19
	%	*1,66*	*1,44*	*4,60*	*3,54*	*2,16*
A fénymásolás körülményessége	fő	13	2	2		17
	%	*2,40*	*1,44*	*2,30*	*0,00*	*1,93*
Egyes könyvtárosok modora	fő	7	3	4	2	16
	%	1,29	2,16	4,60	1,77	1,82
Magas beiratkozási díj	fő	7	3	2	4	16
	%	*1,29*	*2,16*	*2,30*	*3,54*	1,82
Hőmérséklet, légkondicionáló (hideg, hangos)	fő	6	5		3	14
	%	*1,11*	*3,60*		2,65	1,59
A dokumentumok feldolgozásának lassúsága	fő	3	2	2	4	11
	%	*0,55*	*1,44*	*2,30*	*3,54*	*1,25*
Katalógus (nem naprakész, nem egyeznek)	fő	2	2	1	5	10
	%	*0,37*	*1,44*	1,15	4,42	1,14
A feliratok nem elég informatívak	fő	6		3	1	10
	%	*1,11*	*0,00*	*3,45*	*0,88*	*1,14*

(a táblázat folytatódik)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Túlzott, bonyolult adminisztráció	fő	10				10
	%	1,85	0,00	0,00	0,00	1,14
A számítógépek száma	fő	3	3	1	2	9
	%	0,55	2,16	1,15	1,77	1,02
A bútorzat és a berendezés elavultsága	fő	5	2	1	1	9
	%	0,92	1,44	1,15	0,88	1,02
A külföldi dokumentumok hiánya	fő	6		1	2	9
	%	1,11		1,15	1,77	1,02
A kölcsönzési lehetőség hiánya	fő	7	2			9
	%	1,29	1,44	0,00	0,00	1,02
A napijegy megszüntetése	fő	8				8
	%	1,48	0,00	0,00	0,00	0,91
A WC tisztasága, szellőztetése	fő	5	1		2	8
	%	0,92	0,72	0,00	1,77	0,91
Nem lehet innivalót bevinni az olvasóba	fő	6		1		7
	%	1,11	0,00	1,15	0,00	0,79
Levegőtlenség, szellőztetés hiánya	fő	4	1	1		6
	%	0,74	0,72	1,15	0,00	0,68
Nem lehet saját adathordozót használni	fő	4		1	1	6
	%	0,74	0,00	1,15	0,88	0,68
Kerékpártároló hiánya	fő	4	1			5
	%	0,74	0,72	0,00	0,00	0,57
A digitalizáció hiányosságai	fő	2	2			4
	%	0,37	1,44	0,00	0,00	0,45
A friss folyóiratok elérhetetlensége	fő	2			2	4
	%	0,37	0,00	0,00	1,77	0,45
Rövid határidő a könyvek félretételénél	fő	4				4
	%	0,74	0,00	0,00	0,00	0,45
Egyes ruhatárosok modora	fő	1	2		1	4
	%	0,18	1,44	0,00	0,88	0,45
Kevés a ruhatári szekrény	fő	3				3
	%	0,55	0,00	0,00	0,00	0,34
Minden részlegbe külön be kell jelentkezni	fő	2	1			3
	%	0,37	0,72	0,00	0,00	0,34
A dohányzóhely távolsága	fő	3				3
	%	0,55	0,00	0,00	0,00	0,34
Egyéb	fő	17	4	7	9	37
	%	3,14	2,88	8,05	7,96	4,20
Válaszelemek száma:	db	542	139	87	113	881
	%	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Kérdőívek száma:	db	307	91	43	102	543
A válaszelemek és a kérdőívek aránya:	%	176,55	152,75	202,33	110,78	162,25

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A negatívumok között feltűnik a visszatérő sláger, *a könyvkiadás lassúsága* (6%), új szempontként jelenik meg *a fénymásolás drágasága* (5%), és *a büfével szembeni kritikai hang* (4%). Jelentősnek mondható azon vélemények aránya is, melyek *a számítógépeket, a számítógépes rendszert, az online katalógust* bírálják. Külön-külön 3–3% az arányuk, azonban ha egy összevont kategóriaként kezelnénk, például *az elektronikus információellátás* címszó alatt, máris 9%-ot érne el, vagyis a negatívumok között a harmadik helyet foglalná el!

„Lassú a raktári kiszolgálás. Régebben – 1999 óta járok az OSZK-ba – 20–25 perc alatt hoztak fel egy könyvet, manapság 45–60 perc alatt." (Egyetemi végzettségű férfi, 30 éves.)

„Azzal vagyok elégedetlen, hogy másfél órát kell várni egy könyvre!" (Egyetemi hallgató férfi, 20 éves.)

„A büfében rossz a pizza, a palacsinta és a melegszendvics." (Esti tagozatos egyetemi hallgató férfi, 23 éves.)

„A mai napon nem egészen két óra alatt négyszer fagyott le a számítógépem." (Kutatóintézetben dolgozó egyetemi végzettségű férfi, 33 éves.)

„A számítógépes keresőrendszer nem eléggé felhasználóbarát. Én naponta használom az internetet, levelezek, írok, szerkesztek számítógépen, de az itteni program használatához többször kellett segítséget kérnem, és a keresett könyvet így sem találtuk meg." (Egyetemi végzettségű nyugdíjas férfi, 68 éves.)

Többen említették negatívumként *az olvasók hangoskodását, a világítás hiányosságait, a szabadpolcos állomány elavultságát, a könyvállomány hiányosságait, a fénymásolás körülményességét, egyes könyvtárosok modorát, a magas beiratkozási díjat és a légkondicionálás hiányosságait.* (2–2%)

„Tiltva van a mobiltelefon használata, az olvasók mégis telefonálnak. A könyvtár dolgozói is hangosan beszélnek az olvasótermekben." (Kutatóintézetben dolgozó férfi, 56 éves.)

„Elég sok könyvtáros lekezelő, ha segítséget kérek, de szerencsére nagyon sok rendkívül kedves." (Egyetemi hallgató nő, 24 éves.)

„A fénymásolóban az egyik munkatárs kitűnően dolgozik: pontosak és jól láthatóak a fénymásolatai. A másik lusta és külön sértésnek veszi, ha újságolvasás közben zavarják." (PhD hallgató, neme és kora ismeretlen.)

„Tíz éve járok ide, kétévente rendezgetik a szabadpolcokat, mire az ember megtanulja, mi hol van, kezdheti elölről." (Egyetemi végzettségű munkanélküli férfi, 42 éves.)

„A könyvtár általában túlklimatizált és huzatos: egy órán belül fejfájást kapok." (Felsőoktatásban dolgozó férfi, 30 éves.)

Bár az említési arányok nem érik el a két százalékot, mégis érdemes odafigyelni *a dokumentumok feldolgozásának lassúságára, a katalógusokra, a feliratok hiányosságaira, a túlzottnak tartott adminisztrációra* csakúgy, mint a *WC-k tisztaságára, a kerékpártároló hiányára,* vagy *a ruhatárosok és liftkezelők magatartására.*

„Az online katalógus: ez egy vicc. Kőkorszak (maximum 80-as évek) színvonala." (Egyetemi hallgató férfi, 23 éves.)

„A könyvtárosokon túli személyzet még mindig rendőrként, munkásőrként viselkedik" (Felsőoktatásban dolgozó nő, 45 éves.)

„A ruhatárban szívatásnak veszik, ha kérek valamit a táskámból." (Egyetemi hallgató férfi, 21 éves.)

„A várlift portása állandóan tévézik, vagy kint dohányzik, ott kell imádkozni vagy ordibálni, hogy engedjen már be." (Egyetemi hallgató férfi, 24 éves.)

Zárt kérdések

A *zárt kérdéssorra* adott válaszok jelentősen átrendezik az elégedettségi sorrendet, a hangsúlyok máshová kerülnek. (*11. táblázat.*) Vezető helyet foglal el a negatívumok sorában *a szolgáltatások ára,* melyen legtöbbször a fénymásolás árát értik az olvasók (2,9). A tanulók kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rében az átlagosnál rosszabb ennek az értékelése (2,68), míg a „többiek" a legmegengedőbbek (3,57). *A nyitvatartási idő* megítélése alig marad el a sorban (2,96), itt a tanuló kutatók (2,81), és a kutatók (2,83) a legkritikusabbak, és most is a „többiek" értékelik legkevésbé negatívan (3,22). *A várakozási idő* (3,28) és *a számítógépek minősége* (3,44) után *a másolási szolgáltatások* következnek (3,53).

Megítélés szerint a középmezőbe tartozik *a számítógépek száma* (3,57), *az online katalógus* (3,89), *a könyvek rendelkezésre állása* (3,93), *a szabadpolcos állomány összetétele* (3,95) és *az egyéb dokumentumok rendelkezésre állása* (3,97).

Az értékelés nyertesei közé tartozik *a saját számítógép használatának lehetősége* (4,44), *a könyvtárosok segítőkészsége* (4,59) *és szakértelme* (4,59).

Az összességében adott 4,08-as átlag meglehetősen megengedő véleményt tükröz. Ebből a szempontból a legkritikusabbak a tanuló kutatók (3,81), míg a legnagyvonalúbbak a tanulók (4,11).

11. táblázat

Mennyire elégedett a könyvtárral?					
(Osztályozás 1-5-ös skálán)	**Besorolás**				
	Tanulók	**Kutatók**	**Tanuló kutatók**	**Többiek**	**Összesen**
A szolgáltatások ára	2,68	3,06	2,83	3,57	**2,90**
Nyitvatartási idő	2,94	2,83	2,81	3,22	**2,96**
Várakozási idő	3,19	3,35	3,19	3,55	**3,28**
Számítógépek minősége	3,41	3,51	3,19	3,63	**3,44**
Másolási szolgáltatások	3,37	3,75	3,44	4,03	**3,53**
Számítógépek száma	3,56	3,53	3,41	3,72	**3,57**
Online katalógus használata	3,95	3,73	3,61	3,96	**3,89**
A könyvtár weblapjának megjelenése	3,87	4,05	3,65	3,96	**3,89**
Könyvek rendelkezésre állása	3,92	3,89	3,79	4,05	**3,93**
A szabadpolcos áll. összetétele	3,93	3,96	3,95	4,00	**3,95**
Más dok. rendelkezésre állása	3,95	4,00	3,86	4,09	**3,97**
A könyvtár weblapjának tartalma	4,05	4,00	3,93	4,02	**4,02**
A szabadpolcos áll. elrendezése	4,04	4,01	4,05	4,02	**4,03**
Cédulakatalógusok	4,04	4,13	3,95	3,97	**4,04**
Jelek és eligazító táblák	4,06	4,21	4,02	4,29	**4,12**
Olvasási körülmények	4,41	4,34	4,12	4,48	**4,38**
Beiratkozási körülmények	4,47	4,34	4,12	4,46	**4,42**
Saját számítógép használata	4,49	4,35	4,41	4,34	**4,44**
A könyvtárosok segítőkészsége	4,58	4,65	4,37	4,61	**4,58**
A könyvtárosok szakértelme	4,63	4,59	4,37	4,59	**4,59**
Összességében	**4,11**	**4,04**	**3,81**	**4,14**	**4,08**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasóink a jól tipizálható, gyakori vélemények mellett *egyedi elvárásokat* is megfogalmaztak. Annak ellenére, hogy ezek a vélekedések általában egy-egy ember véleményét tükrözik, mégis érdemes odafigyelnünk rájuk.

„Meg kellene próbálkozni egy-két balkezes asztal beállításával. Tehát mondjuk 1–2 ablaknál a másik oldalra tenni, hogy onnan jöjjön a fény." (Egyetemi hallgató nő, 23 éves.)

„Kettős konnektorokat kellene felszerelni az asztalokra, mert most választani kell a lámpa és a saját számítógép használata között." (Felsőoktatásban dolgozó férfi, 38 éves.)

„Totális szimmetria az elrendezésben: állandóan eltévedek, roppant idegesítő, hogy a táblákat kell olvasgatnom, hogy mi merre." (Felsőoktatásban dolgozó férfi, 30 éves.)

„Ebben a könyvtárban viszonylagos csend honol, de a számítógépek kattogása néha már idegesítő, főleg amikor egyesek szinte csapkodják a billentyűzetet. Megfontolandó lenne egy külön terem a számítógépeknek." (Egyetemi hallgató nő, 22 éves.)

„Folyamatosan megráz a WC kilincse." (Egyetemi hallgató férfi, 21 éves.)

„Az épület homlokzatán elhelyezett zászlók (nemzeti és EU) heraldikai sorrendjére illő lenne figyelni." (Egyetemi végzettségű férfi, 27 éves.)

„A gyűjtemények közötti korlátozott átjárhatóságot nem tartom jónak. Fel kell adni az olvasótermi helyet ahhoz, hogy a különgyűjteményeket használni lehessen, mert az helyszámmal nem lehetséges, csak olvasójeggyel." (Felsőoktatásban dolgozó férfi, 38 éves.)

„Nem lehetne letiltani valahogy a szexoldalakat? Nagyon zavar, ha az előttem ülő ilyenek nézegetésével tölti az idejét." (Felsőoktatásban dolgozó férfi, 31 éves.)

„Mindenek előtt szemléletváltozást sürgetnék a vezetés részéről: az utóbbi évek során mindinkább meggyőződésemmé vált, hogy az olvasó, a magamfajta kutató is, nem szívesen látott vendég. Végső soron akadályozó tényezőnek tekintették a számítógépesített prézens könyvtár, mint öncél megvalósításában. Mintha minden változás célja – megengedem, egyik célja – az olvasó elriasztása lenne." (Felsőoktatásban dolgozó férfi, 55 éves.)

„Az elmúlt 10–15 év kivetkeztette formájából azt a könyvtárt, melyet szinte otthonomnak tekintettem. Elveszítette éthoszát. Mintha csak arra törekedett volna, hogy leszoktassanak az ide járásról. Többször megesett, hogy egyik hétről a másikra zárva találtam, például mert valakik hivatalosan bohóckodtak az udvaron. És ha valaki vidékről érkezik, abban a tudatban, hogy – szokás szerint – szombaton nyugodtan kutathat?" (Nyugdíjas felsőoktatásban dolgozó férfi, 65 éves.)

Összegzés

Ment-é a világ elébb az OSZK-ban? – tette fel a kérdést jó néhány évvel ezelőtt *Nagy Attila*[2], utalva arra, hogy hozott-e változást a korábbi olvasói igényfelmérés könyvtárunk életében, vagyis a használók észrevételei alapján készült-e a változtatások érdekében cselekvési terv, stratégia. Hiszen a kutatásoknak akkor lesz igaz haszna, ha a tényszerű, objektív adatok alapot nyújtanak a változtatáshoz, a jövőbeni cselekvéshez, ha arra ösztönöznek, hogy amit eddig csak éreztünk, vélelmeztünk, azt most feketén fehéren bebizonyítsuk.

Ha áttekintjük a három korábbi kutatás és a jelen vizsgálat legfőbb tapasztalatait, azt látjuk, hogy bár a hangsúlyok olykor máshová helyeződtek, mégis a lényeg alig változott. Az összehasonlítást nehezíti, hogy a különböző vizsgálatok más-más szempontrendszert és módszereket alkalmaztak, mégis – amennyire lehet – megkíséreljük az adatok összevetését. (A következő táblázatokban csak az összevethető adatokat és szempontokat tüntetjük fel.)

„Milyen céllal jött ma a könyvtárba?" – kérdeztük most, *„Miért jár az OSZK-ba?"* – hangzott a kérdés korábban. Nyilvánvaló, hogy minden

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

időpontban a kutatás és a tanulás párharcát figyelhetjük meg, jelenleg a kutatás áll az élen, és a tanulás aránya háttérbe szorulóban van, – bár ezt a két tevékenységet nem lehet mindig élesen elválasztani egymástól, talán nem is érdemes. (*12. táblázat.*) A könyvtár alapfilozófiájának megalkotásakor azonban nem árt eldönteni, hogy a kutatók vagy a tanulók könyvtára akarunk-e inkább lenni. Ha utalhatunk a korábban megismert tényre, nevezetesen arra, hogy látogatóink zöme a fiatal korosztályból kerül ki, esetleg fogalmazhatnánk úgy, hogy a fiatal kutatók könyvtára? Esetleg: a tanuló kutatók könyvtára? (Vajon van-e ennek az elhatározásnak konzekvenciája: légkörünkben, szolgáltatásainkban, kommunikációnkban elég „fiatalosak" vagyunk-e?)

12. táblázat

Milyen céllal jött a könyvtárba?				
(A válaszadók százalékában.)	**A kutatás időpontja**			
	1997	**1999**	**2003-2004**	**2007**
kutat	50	47	46	63
tanul	79	81	51	57
személyes érdeklődés	17	22	17	20
egyéb	6	5		4
megbízásból			8	2

Mint már említettem, a különböző időpontokban történt adatfelvételek során különböző szempontrendszereket alkalmaztak, mégis megkíséreljük összevetni a kritikai észrevételek alakulását, mint vizsgálatunk egyik legfőbb célját. A nyitott kérdésre adott válaszok alapján azt látjuk, hogy a nyitva tartás és a raktári kiszolgálás szűkítése után leginkább a tárgyi környezettel elégedetlenek olvasóink – most is, és korábban is.(*13. táblázat.*) A tárgyi környezetbe sok minden beletartozik: a világítás, a hőmérséklet, a feliratok, a bútorzat, a WC tisztasága, a levegőtlenség, a ruhatári szekrények száma, a kerékpártároló hiánya. Mint látjuk, összességében mindhárom időpontban jelentős volt az ilyen jellegű kifogások aránya, holott ezek a tényezők azok, amelyek általában csekély anyagi ráfordítást igényelnek, némi odafigyeléssel, jobb munkaszervezéssel kiküszöbölhetőek lennének, valamint a változtatás bevezetése – megfelelően kommunikálva – jelentős pr-erővel bírnának. (*„Megkérdeztük olvasóinkat, és..."*)

13. táblázat

Leginkább mivel elégedetlen?	**A kutatás időpontja**		
(A válaszadók százalékában)	**1997**	**1999**	**2007**
Nyitva tartás	5	7	38
Tárgyi környezet	18	11	14
Másolás	2	7	11
Raktár	6	9	10
Katalógusok	7	3	6
Az OSZK állománya	9	9	6
Büfé	6	6	6
Zaj	3	3	4
Szabadpolcos állomány	8	4	4
Személyzet	7	4	4
Dohányzás	2	1	1
Tájékoztatás	3	4	0

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Építeni lehetne arra az érdekes ellentmondásra is, mely szerint használónk többsége az elégedettségek között éppen a könyvtár légkörét, környezetét, a csendet, a nyugalmat említette első helyen. (*Lásd: 9. táblázat.*) Amennyiben pályázatot írnánk ki a könyvtár szlogenjének megalkotására, abban összekapcsolódhatna a csend, a nyugalom birodalma (nemzeti könyvtári funkció), a jövő nemzedék igényeinek való megfeleléssel (fiatalok könyvtára).

A tárgyi környezet hiányosságai után a szolgáltatásokkal kapcsolatos kifogások következnek most is, és korábban is. A raktári kiszolgálás lassúsága visszatérő panasz az olvasóink körében. A 2003–2004-es vizsgálatban mért 29 perces átlagidő (könyvek esetében 39 perc) önmagában nem tűnhet soknak, azonban jól tudjuk, hogy az átlagok körül széles skálán szóródhatnak az adatok. Vajon mennyi lehet a csúcs, amennyit várakozni kellett? Hányan vannak, akiknél ez az idő maghaladta az egy órát, vagy a másfelet? Ha csak egyetlen olvasót találunk, aki egy órát, vagy ennél is többet várakozott, őt nem vigasztalja, hogy másnak csak 15 percet kellett várnia.

A nyitott kérdések között 14%-nyi arányban találkozhatunk olyan elismerő állításokkal, amelyek számítógépes szolgáltatásokkal kapcsolatosak (ide sorolva az internetezést, a saját laptop használatát, a jól használható adatbázisokat is). Ezt a pozitív megítélést azonban jelentősen gyengítik a negatívumok között szereplő vélemények: a számítógépek minősége, a számítógépes rendszer lassúsága, gyakori lefagyása, az online katalógus és a digitalizálás hiányosságai, a számítógépek száma, a saját adathordozó használatának tilalma, de ide sorolhatjuk azt a véleményt is, mely szerint a számítógépek billentyűzetét nem ártana időnként letisztítani. Mindezek a negatívumok összességében több mint 11%-ot tesznek ki a negatív vélemények sorában.

Tudjuk, hogy a raktári kiszolgálás gyorsítása a körülmények figyelembevételével nehezen megvalósítható, csakúgy, mint a katalógusokra, az állomány hiányosságaira vonatkozó kifogások kezelése, vagy a számítógépes rendszer karbantartása, mégis mindent meg kellene tennünk, hogy egy következő vizsgálat során ezek a negatívumok gyengüljenek, vagy meg is szűnjenek.

A zaj csökkentése érdekében nyilvánvaló, hogy az olvasóteremben dolgozó kollégák tehetik a legtöbbet, azzal, hogy figyelmeztetik a hangoskodókat – és hogy ők maguk nem hangoskodnak. Mindez összefügg a személyzet viselkedésével: hiába ítéli meg az olvasók többsége kedvezően a könyvtárosok segítőkészségét, kedvességét, szakértelmét, ha egy-egy bal lábbal felkelt kolléga, egy-egy rossz modorú ruhatáros, vagy liftkezelő elrontja ezt a pozitív képet. Jól tudjuk, hogy a negatív benyomások sokkal erősebben rányomják bélyegüket ítéletalkotásunkra, mint a pozitívak, és az apróságoknak tűnő hiányosságokat nem képes ellensúlyozni a könyvtárosok többségének kedves, szolgálatkész magatartása, a szakmai munka színvonala. A büfét hiába említi a válaszolók 3%-a pozitívumként, ha egy másik 4% elégedetlen a választékkal és az árakkal.

Ki kell emelnünk, hogy míg korábban a válaszolók 3–4%-a elégedetlen volt a tájékoztató szolgálat munkájával, jelen kutatásunk során erre utaló választ nem találtunk.

Bár a negatív vélemények elsősorban a könyvtár vezetési kompetenciáján kívüli tényezők köré csoportosulnak, (nyitva tartási idő és a raktári kiszolgálás megkurtítása, egyes szolgáltatások ára stb.), azonban az olvasók számára világossá kellene tenni, hogy mindezen intézkedésekre a gazdasági szigorítások miatt kényszerültünk, valamint azt is, hogy ezek a megszorítások várhatóan csak átmeneti jellegűek-e vagy pedig véglegesek.

A zárt kérdésre adott értékelések alakulását áttekintve azt látjuk, hogy az elmúlt 3–4 évben alig történt elmozdulás. (*14. táblázat.*) A legjelentősebb negatív előjelű változás: míg korábban *a könyvtár nyitva tartását* 4,1-es átlagúnak értékelték, addig jelen vizsgálatunk során csupán 3,0-s eredményt ért el. A *raktári várakozá-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

si idő most is a második legrosszabb érdemjegyet kapta, egy tizeddel rosszabb átlaggal, mint korábban. Nem változott az átlageredménye a következő szempontoknak: *a könyvek rendelkezésre állása, a cédulakatalógusok* és *a beiratkozási körülmények*. A legjelentősebb javulást az *online katalógusok használata* mutatja (5 tized), 3–3 tizeddel javított az átlagán *a jelek és eligazító táblák* és *az olvasási körülmények*, 2 tizeddel javított *a más dokumentumok rendelkezésre állása.*

Összességében a könyvtár megítélése a korábbi 4,0-s átlageredményhez képest egy tizedet javított: 4,1-et ért el – ezzel is bebizonyítva, hogy használóink alapjában véve szeretnek bennünket, és gyengeségeinket, hiányosságainkat a sok kritikai hang ellenére, megbocsátóan kezelik.

14. táblázat

Mennyire elégedett a könyvtárunkkal?		
(Értékelés 5-ös skálán, átlag)	**A kutatás időpontja**	
	2003-2004	**2007**
Nyitvatartási idő	4,1	3,0
Várakozási idő	3,4	3,3
Számítógépek	3,4	3,5
Másolási szolgáltatások	3,4	3,5
Online katalógus használata	3,4	3,9
Könyvek rendelkezésre állása	3,9	3,9
A szabadpolcos áll. összetétele	3,9	4,0
Más dok. rendelkezésre állása	3,8	4,0
A szabadpolcos áll. elrendezése	3,9	4,0
Cédulakatalógusok	4,0	4,0
Jelek és eligazító táblák	3,8	4,1
Olvasási körülmények	4,1	4,4
Beiratkozási körülmények	4,4	4,4
A könyvtárosok segítőkészsége	4,5	4,6
Összességében	**4,0**	**4,1**

A vizsgálat lebonyolítójának nem tiszte stratégia alkotása, csupán arra kapott megbízást, hogy adatok, tények segítségével erre ösztönözzön. A korábbi három vizsgálat eredményeinek összevetése jelen kutatásunk tapasztalataival azonban rámutat arra, hogy nem elég megkérdezni az olvasót, hanem válaszaik alapján be kell avatkoznunk munkánk szervezésébe, vissza kell jelezni számára, hogy mi miért van, mi az, amin *mindenképpen* változtatni fogunk, mi az, amin változtatni *szeretnénk*, és mi az, amin *nem tudunk* változtatni. Hiszen ha csak annyi történik, hogy megkérdezzük a véleményét, ám ezt nem követi semmilyen változás a könyvtár életében, joggal kérdezheti, mi értelme volt az egésznek?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Melléklet

Használói kérdőív

Országos Széchényi Könyvtár
A válaszadás önkéntes!

S. sz.: Dátum:

Kedves Könyvtárhasználónk! Szeretnénk megismerni, hogy könyvtárunk szolgáltatásai mennyire felelnek meg az Ön igényeinek. Kérjük, hogy töltse ki kérdőívünket, és távozás előtt adja oda a szolgálatot teljesítő munkatársunknak, aki a felmerülő kérdéseivel kapcsolatban készséggel áll rendelkezésére.

Kérjük, hogy a megfelelő kódszám bekarikázásával válaszoljon!

1. Általában milyen gyakran látogatja könyvtárunkat?

0 – most van itt először
1 – hetente többször
2 – hetente egyszer
3 – kéthetente
4 – havonta
5 – évente többször
6 – ritkábban

2. Milyen céllal jött ma a könyvtárba?
(Több válasz is megjelölhető!)

1 – tanulás
2 – kutatás
3 – személyes érdeklődés (tájékozódás, hobbi)
4 – valaki más megbízatásából
5 – egyéb, éspedig:

3. Milyen dokumentumokat, szolgáltatásokat vett ma igénybe?
(Több válasz is megjelölhető!)

1 – Könyvet használt
2 – Folyóiratot használt
3 – CD-ROM-ot használt
4 – On-line dokumentumot használt
5 – Mikrofilmet használt
6 – Audiovizuális dokumentumot (videót, DVD-t, hangoskönyvet, NAVÁ-t) használt
7 – Egyéb dokumentumot (például kottát, térképet stb.) használt, éspedig:
8 – Saját laptopot használt
9 – OPM-et használt
10 – Másolatot készített
11 – Tájékoztatást kért
12 – Cédulakatalógust használt
13 – Számítógépes katalógust használt
14 – Rendezvényen vett részt
15 – Kiállítást látogatott
16 – Egyéb, éspedig:

4. Szokta-e használni az OSZK honlapjáról elérhető online szolgáltatásokat?

0 – nem
1 – igen
Ha igen: **melyeket?**
1 – OSZK Katalógus
2 – Magyar Nemzeti Bibliográfia
3 – Bibliographia Hungarica
4 – Nemzeti Periodika Adatbázis
5 – LibInfo
6 – Elektronikus Periodika Adatbázis
7 – Dokumentum-előkészítés
8 – Magyar Elektronikus Könyvtár
9 – MANCI – Könyvtártudományi Cikkadatbázis
10 – Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár
11 – Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény
12 – OSZK – Kézirattár, Levelestár
13 – OSZK – Régi Nyomtatványok Tára
14 – IKER – Magyar Időszaki Kiadványok Repertóriuma
15 – Egyéb, éspedig:

– Legutóbb mit és milyen adatbázisban keresett? *Kérjük, hogy a három legutóbbi keresését írja le!*

A keresés tárgya	Az adatbázis megnevezése

5. Kérjük, fogalmazza meg, mi az, amivel leginkább elégedett a könyvtárunkkal kapcsolatban!
(Maximum három tényezőt válasszon!)

1.....
2.....
3.....

6. Kérjük, fogalmazza meg, mi az, amivel legkevésbé elégedett a könyvtárunkkal kapcsolatban?
(Maximum három tényezőt válasszon!)

1.....
2.....
3.....

7. Mennyire elégedett könyvtárunkkal?
(Soronként csak egyet jelöljön!)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

		Nagyon **elégedett**	Inkább **elégedett**	**Közepesen** elégedett	Inkább **elégedetlen**	Nagyon **elégedetlen**
1.	Nyitvatartási idő	5	4	3	2	1
2.	Beiratkozási körülmények	5	4	3	2	1
3.	Jelek és eligazító táblák	5	4	3	2	1
4.	A könyvtárosok segítőkészsége	5	4	3	2	1
5.	A könyvtárosok szakértelme	5	4	3	2	1
6.	Számítógépek minősége	5	4	3	2	1
7.	Számítógépek száma	5	4	3	2	1
8.	Cédulakatalógusok	5	4	3	2	1
9.	Online katalógus használata	5	4	3	2	1
10.	A szabadpolcos állomány összetétele	5	4	3	2	1
11.	A szabadpolcos állomány elrendezése	5	4	3	2	1
12.	Várakozási idő	5	4	3	2	1
13.	Könyvek rendelkezésre állása	5	4	3	2	1
14.	Más dokumentumok rendelkezésre állása	5	4	3	2	1
15.	Olvasási körülmények	5	4	3	2	1
16.	Saját számítógép használatának lehetősége	5	4	3	2	1
17.	Másolási szolgáltatások	5	4	3	2	1
18.	A szolgáltatások ára	5	4	3	2	1
19.	A könyvtár weblapjának tartalma	5	4	3	2	1
20.	A könyvtári weblap külső megjelenése	5	4	3	2	1
21.	Egyéb, éspedig:	5	4	3	2	1
22.	Összességében a könyvtár egésze	5	4	3	2	1

Amennyiben szükséges, indokolja is meg válaszát!

Sorszám	Indoklás

Kérjük, írjon magáról!

1. Életkora: ..... év

2. Neme
1 – nő
2 – férfi

3. Legmagasabb (befejezett) iskolai végzettsége:
1 – 8 általános vagy kevesebb
2 – középiskola
3 – főiskola, egyetem

4. Jelölje meg mindazt, ami Önre érvényes *(Több válasz is megjelölhető!)*
1 – nappali egyetemi, főiskolai hallgató
2 – esti vagy levelező egyetemi, főiskolai hallgató
3 – PhD hallgató
4 – egyéb tanuló
5 – főfoglalkozású alkalmazott
6 – részmunkaidős alkalmazott
7 – kutatóintézeti dolgozó
8 – felsőoktatási oktató
9 – egyéb oktató
10 – közgyűjteményi dolgozó
11 – vállalkozó, önálló
12 – nyugdíjas
13 – munkanélküli
14 – háztartásbeli
15 – tartósan beteg, rokkant nyugdíjas
16 – gyesen, gyeden van
17 – nem magyar állampolgár

5. Olvasójegyének betűjele:
1 – A
2 – B
3 – C
4 – D

Egyéb észrevétele, javaslata:
Köszönjük válaszait!

A felmérés legfontosabb tapasztalatait az OSZK honlapján közzétesszük.

Jegyzetek

1. NAGY Attila: „Nemzeti könyvtár és/vagy nemzeti tanulószoba?" In: OSZK Híradó, 1997. 5–6. sz.; NAGY Attila: Ismételt önvizsgálat, avagy ment-é a világ elébb az OSZK-ban? In: OSZK Híradó, 1999. 1–2. sz.; TÓTH Ferenc Tibor: Kérdőíves vizsgálat eredménye. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma „Könyvtári minőségfejlesztés – könyvtári korszerűsítés" 2003-2004. Pályázati beszámoló. Kézirat.
2. NAGY A.: 1999. lm.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

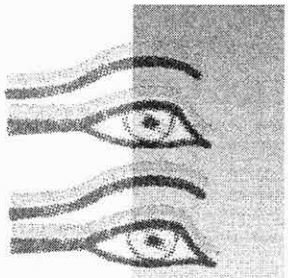

„...akik könyvek égetésével kezdik, azok emberek égetésével fogják folytatni..."
(Heinrich Heine)

Könyvek kivonásával és megsemmisítésével a politika szolgálatában

(Könyvindexek 1949–1950)

SIPOS Anna Magdolna

A gondolatok szabad közzétételét és szabad hozzáférhetőségét az emberiség történelme során világszerte sokan és igen sokféle indíttatásból igyekeztek korlátozni. Ennek csupán egyik, ám talán legmeghatározóbb módszere volt az írásművek terjesztésének akadályozása, betiltása. Az indexre tett könyvek kérdésköréhez igen bőséges adalékkal szolgált Magyarország huszadik századi történelme és kultúrtörténete. A magyar történelem sorsfordító évei – 1945–1950 – azonban minden korábban ismert könyvmegsemmisítést felülmúltak. Az 1945–1946 között megjelent, a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek kivonásáról rendelkező jogszabályokról, egyéb intézkedésekről, a Szövetségi Ellenőrző Bizottságot képviselő szovjet hatóságok és a munkájukban segítségükre siető magyar politikai rendőrség túlkapásairól már több írás is megjelent[1]. Az 1945-ben és 1946-ban közreadott könyvjegyzékek[2] szakmai, tartalmi elemzését, valamint a listák összetételének részletező bemutatását *Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon* címmel a Könyvtári Figyelő előző számában[3] végeztem el. Ezért itt most csupán a jegyzékek adatairól készített kimutatásokat, valamint a tartalmi elemzés sommás megállapításait közlöm.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kiadványok típusa és nyelve	A jegyzékek száma és a kiadás éve					Összesen
	1. sz. jegyzék (1945.)	1. sz. jegyzék (2. javított kiadás, 1946.)	2. sz. jegyzék (1945.)	3. sz. jegyzék (1946.)	4. sz. jegyzék (1946.)	
Magyar könyvek	1235	1225	475	562	477	**2749**
Német nyelvű könyvek	512	509	354	49	31	**946**
Olasz nyelvű könyvek	130	130	együtt: 63	0	7	**együtt: 268**
Egyéb nyelvű könyvek (francia, angol, spanyol)	60	59		0	8	
Könyvek összesen	1937	1923	892	611	523	3963
Magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok	144	143	23	4	36	**207**
Idegen nyelvű hírlapok és folyóiratok	34	34	13	0	9	**56**
Hírlapok és folyóiratok összesen	**178**	**177**	***36***	***4***	***45***	***263***

A Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya által kiadott, fasisztának, szovjetellenesnek és antidemokratikusnak minősített sajtótermékek számszerű adatai[4] – 1945–1946
(könyvek, hírlapok, folyóiratok)

A kiadás éve	Az indexre tett aprónyomtatványok száma
1921–1923.	9
1926.	4
1927.	1
1930.	4
1931.	2
1933.	2
1934.	3
1935.	8
1936.	16
1937.	15
1938.	112
1939.	56
1940.	28
1941.	32
1942.	27
1943.	12
1944.	64
1945.	3
Összesen:	**398**

A Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya által kiadott, fasisztának, szovjetellenesnek és antidemokratikusnak minősített sajtótermékek számszerű adatai[5] – 1945–1946
(aprónyomtatványok)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ugyancsak betiltották a nem kívánatos zeneműveket is. Azok esetében mind a kották, mind pedig a hangfelvételek indexre kerültek. Összesen 129 zeneművet tettek indexre: 119 magyar és 10 idegen nyelvű mű található a listán.

Tematikailag az indexre került műveket a következők jellemezték: antiszemita, antibolsevista, a zsidóság kommunista kapcsolatait tárgyaló irodalom, a zsidók diszkriminációját tartalmazó jogszabályok, a szovjet birodalom és a szövetségesek ellen szóló írások, illetve Magyarország szövetségeseit kedvező színben bemutató sajtótermékek, fasiszta, illetve annak tartott politikusok, gondolkodók, tudósok írásai, a nemzeti szocializmust megtestesítő pártok és egyéb szervezetek által közreadott munkák, az irredentának, sovinisztának, nacionalistának minősített kötetek.

Az 1945-ben és 1946-ban történő könyvmegsemmisítések után azonban csak látszólag konszolidálódott a helyzet. A lezajlott politikai hatalomváltás magával hozta a könyvek kivonásának újbóli megindítását. A hatalomra került és a hegemón ideológiát, valamint az egypárti uralmi diktatúrát megvalósítani szándékozó kommunista berendezkedés könyvkivonási akaratát már más politikai-ideológiai célok határozták meg, mint a szövetséges hatalmakét. Írásunk célja, hogy bemutassa az 1949 és 1950 közötti években végrehajtott könyvkivonások történelmi, politikai összefüggéseit, a listák összeállításának hátterében meghúzódó társadalmi, ideológiai és kulturális folyamatokat, valamint a jegyzékek tematikai összetételét. Az 1949 és 1950 között indexre tett művek közreadását a kommunista pártnak már a demokratikus Magyarország éveiben is jól érzékelhető, a kultúra területén hegemón berendezkedésre törekvő hatalmi arroganciája determinálta.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választáson a Magyar Kommunista Párt a harmadik legtöbb szavazatot megszerző párt volt, jóllehet részesedési aránya mindössze 16,95%-ot tett ki. Hasonló nagyságrendet (17,41%) ért el a másik baloldali tömörülés, a Szociáldemokrata Párt, és bejutott a nemzetgyűlésbe a harmadik baloldali erő, a Nemzeti Parasztpárt (6,87%) is. Az 1945. november 15-én megalakult koalíciós Tildy-kormányban – a hét kisgazdapárti miniszter mellett – ugyanannyi tárcát kaptak a baloldali értékeket képviselő pártok: három kommunista, három szociáldemokrata és egy parasztpárti politikus. A baloldali erők befolyását növelte, hogy a stratégiai fontosságú belügyi tárcát, s benne a rendőrség és a közigazgatás feletti ellenőrzést és irányítást – meghatározóan a magyarországi szovjet ellenőrzés eredményeként – a Magyar Kommunista Párt szerezte meg. A párt – különös tekintettel a baloldali szövetségesekre és a belügyi tárca birtokában – nemzetgyűlési részesedét jóval meghaladó mértékű és meghatározó szerepet játszott a gazdaság állami befolyásának erősítésében, a társadalmi átalakulásokban, a közigazgatás reformjában, s nem utolsósorban az oktatási intézményrendszer és a kulturális élet átalakításában. Az oktatási intézményekért és a bennük tanuló diákokért már 1944 végén megindult a harc: az MKP egységes és kommunista befolyás alatt tevékenykedő ifjúsági szervezetet szeretett volna létrehozni, ezért támogatta a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) szervezését és törekvéseit, ám a többi párt a különböző pártokhoz kapcsolódó ifjúsági szervezetek mellett voksolt, ugyanakkor a katolikus egyház és személyesen Mindszenthy József hercegprímás igyekezett az ifjúság nevelésétől a pártokat távol tartani. Az ifjúság politikai meggyőzése mellett egy másik kérdés is meghatározta az iskolák belső életét. A koalíciós pártok fontosnak tartották, hogy a pedagógusok ideológiai, politikai meggyőződését átalakítsák: ennek érdekében ötven fő számára és a pedagógusok szakszervezetének közreműködésével 1945 nyarán kéthetes politikai-világnézeti tanfolyamot szerveztek, s az ott újonnan kiképzett tanárok feladata volt további vidéki és fővárosi továbbképzések megtartása. Az MKP különösen nagy pedagógus-ellenességet tanúsított, és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az átnevelés mellett legalább annyira fontosnak tartotta az új pedagógus-társadalom kinevelését, amellyel a régi gárdát majd le lehet cserélni. Az általuk képviselt oktatáspolitika meghatározását az alábbiakkal lehet jellemezni: új, egységes és kizárólag állami oktatás megszervezése, új pedagógus gárda kinevelése, új tankönyvek bevezetése. Az MKP kulturális programját és annak hátterét, céljait mutatja be a *Társadalmi Szemle*[6] első évfolyamában a *Király István*[7] által írt elemzés. Az írás – miközben sommázta az iskolák háborús károit, és az utóbbi hetekben leleplezett, általa fasiszta bűncselekményeknek minősített események elkövetéséért egyértelműen a Hóman-féle oktatáspolitikát tette felelőssé – meghatározta a legfontosabb iskolapolitikai célokat. *„...el kell tüntetni a reakciós károk örökségét, meg kellett teremteni a teljes emberré fejlődés, a szabad alkotás előfeltételeit. ... A 25 éves reakció anyagi károkon kívül szellemi romokat is hagyott hátra. Világnézeti, ideológiai fertővel, beteges társadalmi berendezéssel kellett szembenéznie a demokráciának. ...új tankönyveket kell kibocsátani, mindent el kell követni a nevelők világnézeti átképzése, demokratikus erőknek a nevelés munkájába való bekapcsolása érdekében, semlegesíteni kellett a társadalmi tagozódás okozta visszásságokat. A demokratikus közvélemény sürgetésére, hosszas sajtótámadások után a világnézeti tárgyakból 27 új tankönyvet bocsátott ki a kultusz és az egyéb tárgyú tankönyvek közül 261-et dolgoztatott át. A könyvek kevés példányszámban, elkésve jelentek meg. Az iskolák nem hajtották végre a kérdésben intézkedő lagymatag hangú miniszteri rendeleteket, majdnem mindenütt a régi tankönyvekből tanították még a legfontosabb világnézeti tárgyakat, a történelmet, a magyar irodalmat is. ... Csak a Szövetségi Ellenőrző Bizottság közbelépésének hatására bocsátott ki a kultusz már az 1945/46. iskolai év vége felé egy rendeletet, amelyben fegyelmi terhe mellett megtiltotta a nevelőknek, hogy a régi könyvekből tanítsanak. ... A tanári karokban nem teremtődött demokratikus közhangulat; az iskolákban nem kezdődött meg a haladó szellemű nevelőmunka; nem alakult ki egy demokratikus, a reakciós megnyilvánulásokat elfojtó diákblokk. A múlt iskolájában megfertőzött, vagy osztályhelyzetüknél fogva a népi tömegekkel szembenálló tanulók szabják meg a diákság hangulatát: a fasiszta összeesküvések részvevői közt nagy számban találunk középiskolás diákokat. Az a pszichologizáló elmélet, amely az ifjúság örök ellenzékiségével érvel, nyilvánvalóan mondvacsinált magyarázat, a mulasztások eltusolását szolgálja."*[8] Ugyanakkor erőteljesen követelte a népiskolákat felváltó általános iskolák körének további szélesítését, mivel annak előrehaladását lassúnak tartotta. Az írás legmarkánsabban a latin nyelv oktatása ellen érvelt. *„Az általános iskola elképzelői, habár látják és elismerik a latin kulturális és nevelő értékét, sőt a klasszikus kultúrának nem egy szerelmese van közöttük, az általános iskolai latin-tanítás ellen foglaltak állást, s a latint csak az általános iskolát követő társadalomtudományi középiskolában kívánták taníttatni. A latin ellen voltak, mert látták, hogy a latin a feudális társadalom klerikális és laikus megkülönböztetésének örökségét tovább vive, a kivételezetteket és a tömegeket elkülönítő elv maradt, segítségével tagolta szét a reakció a társadalmat vezetőkre és vezetettekre, választotta el az elitiskolákat a tömegnevelő iskoláktól. A haladó pedagógusok észrevették, hogy a latin politikummá vált, eszköz lett a reakció kezében a társadalmi választó vonalak éles meghúzására, s tudták, nem véletlen, hogy épp a Hóman-féle, fasiszta iskolapolitika tette megint központi tantárggyá a gimnáziumban a latint; megértették, hogy a latinon keresztül a reakció védekezik és akarja átmenteni a maga iskolatípusát, a gimnáziumot. Az általános iskola megnyitását szabályozó rendeletbe, a tervezet készítőinek határozott tiltakozása ellenére, a kultusz útvesztőiben valahol mégis becsempészték a latint."*[9] A későbbiekben a szerző hasonló stílusban és tartalommal ítéli el a magyar tudománypolitika szereplőit, különösen azért, mert

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– véleménye szerint – a Horthy-korszakban a politikai hatalom nem engedte kibontakozni a reakciós államhatalom ellensúlyozása érdekében létrejövő szervezeteket, valamint azért, mert a működő autonóm társadalmi szervezetek csupán az államhatalom kiszolgálói, illetve megtestesítői voltak.

A továbbiakban a szerző politikai támadást intéz a kultusztárca ellen, mivel az – véleménye szerint – nem eléggé szorgalmazza és támogatja a kulturális intézményrendszer – úgymond – demokratikus átalakítását. A szerző elmarasztalja mind a *Teleki Géza* gróf által (1944. XII. 22. – 1945. XI. 13.), mind pedig a *Keresztury Dezső* által vezetett (1945. XI. 15. – 1947. III. 14.) kulturális tárcát: *„a hivatását* [ti. a kultuszminisztérium] ... *nem teljesíti: késedelmeskedés, halogatás, sőt tudatos szabotázs jellemzi munkáját. ... A reakció több évtizedes politikai gyakorlatban iskolázva ... csinálta a maga személyzeti politikáját. ... Hómanék a maguk személyi politikáját az előneves dzsentrikre, azok asszimilánsaira és a klérusnak a feudális maradványok védelmében a dzsentrikkel szorosan együttdolgozó képviselőire alapozták; velük töltötték be a központi igazgatás minden fontos állását. ... Nem érintjük az első miniszternek, Teleki Gézának a személyi politikáját; Teleki megrekedve osztálya előítéleteiben, nem akarta észrevenni, hogy körülötte átalakult a magyar élet; a minisztérium belső személyi összetétele és szellemi működése alatt úgyszólván semmit sem változott. A demokrácia második kultuszminiszterét a Nemzeti Parasztpárt küldte be a kormányba. Az óvatos Keresztury hosszas halogatás után végrehajtotta a kívülről, főleg saját pártja felől egyre inkább sürgetett belső átszervezést; a személycserék sikerét a miniszter azzal a ténnyel szereti illusztrálni, hogy a minisztérium a jogászok minisztériumából pedagógusok minisztériumává vált."*[10]

A fentiekhez hasonlóan erős kritikával illette a szerző az egyházakat is: a korábbi hatalom és arisztokrácia kiszolgálójának, valamint a néptömegek felszabadítását célzó szocializmus ellenségének, a reakció és az osztályérdekek kiszolgálójának minősítette az egyházakat. Legerősebb támadást az egyházi iskolák ellen indított a szerző. *„Az egyház szembehelyezkedik a demokratikus kultúrpolitika törekvéseivel. Sajtóból és a képviselőházi beszámolókból közismert a katolikus egyháznak a tankönyv-kérdésben elfoglalt álláspontja: a katolikus iskolák nem voltak hajlandók bevezetni, még a legfontosabb világnézeti tárgyakból sem, az új demokratikus tankönyveket. Mindszenthy a kultuszminiszterhez intézett egyik levelében kifogásolta ezeknek a könyveknek a szellemét, holott épp a tőle megbírált magyar irodalmi olvasók Petőfit, Adyt, József Attilát kívánják a magyar kultúra eleven tényezőjévé tenni. Az új katolikus tankönyvek nagy része még ma sem jelent meg, iskoláikban a régiekből tanítanak. Az általános iskola eddigi sikertelenségének a kultusz vezetőinek bizonytalankodásán kívül elsősorban az egyházak megnemértése volt az oka. Az autonómiára hivatkozva elzárkóztak az elől, hogy az általános iskola felső tagozatának kiépülése érdekében iskoláik egyes helyeken együttműködjenek más felekezeti iskolákkal. Mindszenthy, mikor a kultuszkormány egyik rendelete erre az együttműködésre kötelezni akarta az egyházi iskolákat, levélben tiltakozott az autonómia megsértése ellen. ... Az egyházban uralkodó szellemnek, a fentebb kiragadott tényekkel megvilágított demokráciaellenes kultúrpolitikájának a következménye, hogy a felekezeti – főleg a katolikus – iskolák ma a reakció cselekvő politikai bázisai. A politikai rendőrség az utóbbi hónapokban az újságok beszámolója szerint a következő egyházi nevelő intézményeknél kényszerült közvetlen beavatkozásra: a budapesti piarista kollégium, a budapesti evangélikus fiú- és leánygimnázium, a váci piarista gimnázium, a celldömölki katolikus egyházi iskola, a budapesti Ranolder-intézet. ... A demokrácia elvárja az egyházaktól, hogy tudatosítsák helyzetüket, s abból a hamis irányból, amelybe a reakciós társadalmi erők terelték őket és ahol csak átmeneti szerepük volt,*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

visszatérnek igazi feladataikhoz és amint a protestáns egyházaknál ennek már konkrét jelei is vannak, magán az egyházon belül indul meg egy belső demokratizálódási folyamat, amely szakít a múltnak a hatalmon lévő reakcióval egy asztalnál ülő egyházzal. Ha ez nem történik meg, a feszültség, amely a fél-feudális egyház és a népi demokrácia között fennáll, szükségképpen fokozódik."[11]

A fenti idézetekkel azt szerettük volna érzékeltetni, hogy az MKP vezető folyóiratában megjelenő írás és más dokumentumok[12] tanúsága szerint a párt már 1946 tavaszán megkezdte a kulturális élet feletti rendelkezési jog befolyásolását, illetve megszerzését. Még éppen csak kikiáltották a köztársaságot, alig volt a magyar lakosság túl a választásokon, máris megkezdődött a kommunisták ideológiai hatalomátvétele. Király István jóslata a későbbiekben igazolódott: az egyház és a kommunista hatalom között a feszültség valóban tovább fokozódott. A kulturális élet feletti hatalom kommunista párt által történő gyakorlásának további kísérleteit az 1945–48 közötti magyar történelem még számos egyéb példával illusztrálja. Itt elegendő azokra a közismert eseményekre hivatkoznunk, mint például 1946-ban – *Szviridov* tábornok, SZEB elnök követelésére – *Rajk László*, akkori belügyminiszter mintegy 1500 társadalmi és ifjúsági egyesületet oszlatott fel. Többek között betiltotta a KALOT, a Cserkészszövetség tevékenységét, de erős támadást intézett a reakciósnak tartott köztisztviselői réteg, valamint a papság ellen is. Emellett folyamatos harc dúlt az iskolák állami kézbe történő átvételéért, amelyben a legnehezebb csatát a katolikus egyházzal vívta a tárca. A kisgazdapárti *Ortutay Gyula*, aki 1947. március 14. és 1950. február 25. között kultuszminiszter volt, már 1947 februárjában – több baloldali párt támogatása mellett – a kötelező hitoktatás megszüntetését és annak helyébe a fakultatív jellegű hitoktatás bevezetését kezdeményezte. Ennek érdekében törvényjavaslat is készült, ám a kezdeményezést olyan ellenállás és tiltakozás követte mind a szülők, mind pedig az iskolák – főként az egyházi iskolák – részéről, hogy a baloldali erők kénytelenek voltak meghátrálni. Ám ezekben az években az egyházi iskolák elleni támadásoknak se vége, se hossza: 1947. december 12-én *Révai József*, 1948. január 10-én pedig *Rákosi Mátyás* – a hatalomra jutott baloldali erők nevében – jelezték az iskolák államosításának politikai szükségességét. 1948 tavaszán döntő támadást indítottak az egyházi iskolák ellen: agitátorok és provokátorok árasztották el az országot, manipulálták, megfélemlítették a szülőket és az iskolákban tanító pedagógusokat. 1948 áprilisának végén Ortutay Gyula a Kisgazdapárt nagyválasztmányi ülésén bejelentette, hogy – a baloldali pártokkal történt egyeztetés értelmében – az iskolák államosításával kapcsolatban törvényjavaslatot terjeszt a parlament elé, majd 1948. május 15-én tényként közölte a nyilvánossággal, hogy államosítják a nem állami iskolákat. A bejelentést országos tiltakozás követte, amelyre a baloldali koalíció egyre agresszívebb propagandával válaszolt. Az iskolák államosítási csatározásainak csúcspontját jelentette az 1948. június 3-i pócspetri-ügy, amely tömegjeleneteivel, s nem utolsósorban a sajtó manipulatív tudósításaival, magyarázataival a baloldal számára megfelelő hangulati alátámasztást biztosított a törvény tárgyalásához. A kultusztárca hivatali vonalon is komoly agitációt fejtett ki az iskolák államosítása érdekében. A Magyar Országos Levéltár XIX-I-1-g-51-3-Áll.-82889-1948 (170 d.) jelzetű irata szerint a VKM 1948. június 11-én a IV. 1. osztály közreműködésével *„Nagyon sürgős. Soron kívül ikt."* megjelöléssel iratot küldött ki *Feljegyzés az iskolák államosításáról* címmel, amelyet valamennyi tanfelügyelői és tankerületi főigazgatói hivatal megkapott. A *dr. Sólyom Mihály* által aláírt kísérőirat az alábbiakban indokolja a feljegyzés elküldését: *„Mivel a felekezeti iskolák államosítása rövidesen törvényi rendezést nyer és mivel maguk a tanerők, sőt még a tanügyigazgatás területén működők sem látják világosan és a maga teljességében a kérdéskomplexumot,*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szükséges volt annak felvázolása, hogy mi tette elodázhatatlanná az iskolák államosítását, és milyen erkölcsi, illetőleg anyagi előnyöket jelent az államosítás a népi demokrácia, az államigazgatás ... a szülők és a tanulók, valamint a nevelői kar szempontjából. A fenti szempontokat magában foglaló „Feljegyzés az iskolák államosításáról" c. iratot tehát a felvilágosító munka eredményessé tétele és egységes hivatalos állásfoglalás biztosítása végett meg kell küldeni valamennyi tankerületi főigazgatónak és valamennyi vármegyei tanfelügyelőnek." (A feljegyzés szövege az irat mellett nem volt fellelhető.)

Igen élénk parlamenti vita után, 1948. június 16-án hirdették ki az 1948. évi XXXIII. törvénycikket[13], amelynek értelmében az egyházi és magániskolákat államosították, majd 1950 szeptemberében feloszlatták a szerzetesrendeket[14], és az egyházak életterét az intézmények kerítései mögé szorították vissza. Ezeknek az eseményeknek a tükrében érthetők meg azok a történések és folyamatok, amelyek az 1945–1946. évi, valamint az 1949–1950. évi hivatalos könyvindexek megjelenése közötti időkben a könyvtárakban zajlottak.

A köztes indexek

A köztes indexekkel kapcsolatos eljárások rövid ismertetése előtt mindenképpen szükséges tisztázni, hogy 1946 és 1949 között központi szerkesztésű, hivatalos jegyzékek nem jelentek meg, ám a nem kívánatos könyvek forgalomból történő kivonása folyamatosan napirenden volt és tényleges kivonások is zajlottak. Ennek folyamatát egyrészt a Fővárosi Könyvtárban, valamint a könyvkiadók és könyvkereskedők szervezeteiben zajló eseményekkel illusztráljuk[15]. *„1946 elején, miközben Dienes László[16] a Központi könyvtár könyveinek megvédéséért vívta egyre reménytelenebb küzdelmeit, a könyvtár másik igazgatója, Hajdú Henrik[17] a könyvkivonás szélesebb körű kiterjesztéséért >>a közönség kártékony befolyására alkalmas<< művek házon belüli kivonásáért kardoskodott. Ez a történet is 1945-re nyúlik vissza. '45 őszén tért vissza a könyvtárba 25 évi kényszerű távollét után Solti Andrásné[18], és a hálózat irányítására kapott megbízást."*[19] A Fővárosi Könyvtár akkori vezetősége határozottan elkötelezett volt az olvasóközönség olvasmányszerkezetének megváltoztatása és a régi olvasói rétegek újakkal történő felcserélése mellett. Ennek bizonyítására hadd álljon itt néhány sor a két meghatározó vezető megfogalmazásában. *„Könyvtárunk fiókjaira vár a feladat, hogy Budapest olvasóközönségének irodalmi ízlését magasabb színvonalra emeljék és az elmúlt 25 év tendenciájával szemben a szellemi igényeket ne csak kielégítsék, hanem fokozzák is. ... Olvasóink örvendetesen egyre többen vannak a felszabadulás után. ... Nagy az érdeklődés a marxizmus, a szociológia iránt. De nem szorul háttérbe a szépirodalom – különösen a modern orosz irodalom – sem. Reméljük, hogy a sok fiók és mozgókönyvtár révén azok kezébe is jó olvasnivaló jut, akik a >>Pesti Hírlap<< sárga könyvein nevelkedtek."*[20] Hasonló szellemben nyilatkozott a könyvtár 1947. évi évkönyvében Dienes László is. *„A rosszemlékű Horthy-rendszer alatt a fiókokban olyan nagy tömegben halmozták fel az értéktelen félponyva, hamis szemléletű giccses szépirodalmi könyveket, hogy könyvanyagunk legnagyobb részét még ma is ezek teszik ki. Ugyanez, ha még nem rosszabb a helyzet az ismeretterjesztő irodalomban. Rendszeres nagy selejtezést nem végezhettünk, mert az új beszerzések a költségvetési keret szűk volta miatt csak vontatott tempóban nyújtottak mennyiségi pótlást. Ezért ebben az évben a fiókokban mindössze 7.144 kötetet selejteztünk és a még meglévő, kiselejtezésre megérett könyveket fokozatosan vonjuk ki a forgalomból*[21] *...1947 januárjában közvélemény-kutatást végeztünk olvasóink körében. ... Sajnos, az eredmény lesújtó volt. Az olvasók legnagyobb része a silány könyveket szereti és csak elenyésző réteg az, amelynél már kialakult ízlésről lehet beszélni. ... Ezek után világosan látjuk: nem az*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

igények kielégítése, hanem először az igények megteremtése a feladatunk, amihez hozzá is láttunk azonnal. ... le kell küzdenünk egy bizonyos ellenállást is, különösen kispolgári olvasóknál, akik nem mindig szívesen fogadják a tanácsot és útbaigazítást. Ezzel szemben az új olvasórétegek, kültelki munkások, ifjúság, rendőrségünk és honvédségünk tagjai boldogan vetik alá magukat irányításunknak és ezek körében máris sikerült az igények megteremtése. ... December 10-én nyílt meg a Szovjet-osztályunk a 10. sz. fiók egyik helyiségében. Ez az osztály minden a Szovjetunióra vonatkozó irodalmat gyűjt mind orosz, mind egyéb nyelveken. Az anyag összeállításában és a könyvtár megszervezésében értékes támogatást kaptunk a Magyar-Szovjet Művelődési Társaságtól, amiért ezúton is hálás köszönetünket fejezzük ki. Könyvadománnyal rajtuk kívül a Vörös Hadsereg is támogatta ezt az osztályunkat."[22] Az igazgatói beszámoló a továbbiakban kitért arra is, hogy 1947-ben közel tízezer olvasó szüntette meg a fiókokban könyvtári tagságát, amit azzal magyaráz, hogy megkezdődött az olvasói réteg kicserélődése. *„Ezt feltétlenül pozitív eredménynek kell értékelnünk, mert a természetes csökkenésen kívül azok maradnak ki olvasóink táborából, akiknek elrontott ízlését haladó szellemben történő új beszerzéseinkkel nem tudjuk és nem is akarjuk kielégíteni. Bőven kárpótol bennünket azért a majdnem 10.000-nyi új olvasónk, akik éppen azt keresik – és találják – fiókjainkban, amit az elmaradt olvasók elvetnek maguktól.*[23] Kifejezetten pozitív folyamatnak értékeli Dienes László, hogy a budai fekvésű 11. számú fiókkönyvtárban – ahol az új szemlélettel és gondosan szelektált kínálattal szabadpolcos választó övezetet hoztak létre – elmaradtak a régi olvasók, s helyettük mások látogatják a könyvtárat. *„Az olvasóknak ama része pedig, amely nem tudott belenyugodni abba, hogy az évtizedek óta megszokott, hazug, szentimentálizmust árasztó olvasmányokat nem találja meg, – kezdett kimaradozni tőlünk. Régi olvasóink nagy része került ki a budai kispolgári rétegekből, akik számára Harsányi Zsolt és Szentmihályiné Szabó Mária stb. regényei jelentik az irodalmat. Nem csoda tehát, hogy az 1946-os 1256 főt kitevő taglétszámból 696, tehát 56% elmaradt. Ezzel szemben 1117 új olvasó iratkozott be, a múlt évi össztaglétszámhoz viszonyítva 90%, tehát a taglétszám így is jóval meghaladja az 1946. évit. És ha tekintetbe vesszük még, hogy ez az új 1117 új olvasó – nagyrészt nagydiákok és a Dolgozók Gimnáziumának tanulói – éppen azért jött hozzánk, mert kulturális fejlődését a mi vezetésünk alatt látja biztosítottnak, – akkor nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy jól dolgoztunk."*[24]

A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus jegyzéken szereplő kötetek kivonása után – több forrás tanúsága szerint – mind a könyvtárakban, mind pedig a könyvkiadásban és könyvkereskedésekben elkezdődött az úgynevezett polgári irodalomnak az ideológiai alapokon nyugvó diszkriminációja. Példaként említjük a Fővárosi Könyvtár hálózatát, ahol 1946 és 1948 között közel 65 ezer könyvet vontak ki az állományból[25]. A gyűjtemény *„magánszorgalmú"*[26] szelekcióját a könyvtárban létrehozott F osztály kezdeményezte[27], amelynek elsődleges feladata az volt, hogy a hivatalosan indexre tett kötetek további kiszűrését elvégezze. Az osztály azonban azokat a jegyzékeket újabb házi jegyzékekkel egészítette ki, és *„... 1947-ben már kiemelték az indexre nem helyezett prefasiszta vagy fasiszta gyanús könyveket is. A válogatás egyre parttalanabbá vált, s közben az osztály szorgalmasan küldte javaslatait a >>fasiszta sajtótermékek jegyzékét összeállító bizottságnak<< a ... negyedik jegyzékbe felveendő művekről."*[28]

Hasonló folyamatok indultak meg a könyvkiadókban és könyvkereskedésekben is. Az 1945-1946. évi selejtezéseket követően 1948-ban, a nagy nyomdák államosítása után merült fel ismételten a kérdés: *„mi történjék az immár állami tulajdonban lévő könyvekkel, amelyek nem fasiszták, nem szovjetellenesek ugyan, de a népi demokrácia államának céljait nem szolgálják, amelyek tehát, ha eddig nem is, most már an-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tidemokratikusnak tekintendők."[29] A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Országos Egyesületének 1948. június 19-i választmányi ülésén a Szikra Kiadó részéről az a javaslat hangzott el, hogy a korábbi jegyzékeket is közzétevő Miniszterelnökség sajtóosztályát kérjék fel útmutatásra. A következő ülésen azonban – *Cserépfalvi Imre* javaslatára – az a határozat született, hogy az Egyesület maga vegye kezébe a raktári készletek megtisztítását, vagyis egy háromtagú bizottság végezze el a nemkívánatos munkák jegyzékének összeállítását. A könyvkereskedőket és a kiadókat érintő jegyzék összeállítására végül nem került sor, egyrészt azért, mert a Miniszterelnökség nem fogadta el az Egyesület kezdeményezését, másrészt pedig azért, mert időközben megalakult az MDP Könyvbizottsága és az Országos Könyvhivatal. Mindkét testület legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy a még forgalomban lévő, de az új politikai berendezkedés számára nemkívánatos művek kivonása és betiltása megtörténjék[30], s ehhez a munkához hamarosan hozzá is láttak.

Az iskolák könyvtárait érintő selejtezések

Az újabb és már hivatalos selejtezési hullám leghamarabb az iskolai ifjúsági könyvtárakat érte el. Az első selejtezési lista 1949. április 1-jén jelent meg[31] és indokolást nem tartalmazott. A rendelet értelmében az iskolai könyvtárak gyűjteményéből 104-féle könyvet és szemléltető képet kellett kivonni, majd azokat kettétépett állapotban, csomagolva, szorosan átkötve kellett a Papírhulladékforgalmi Nemzeti Vállalathoz beszállítani, illetve a cég képviselőinek átadni. A listán szereplő művek nagyobb része szépirodalmi alkotás volt, s csupán kisebb része tartozott az ismeretközlő irodalom körébe. A kiadványok közül sok valóban csekély irodalmi értékkel bírt: például Blaskó Mária, Patkó Olivér, Zajmus Gyula és mások művei. Esztétikai, irodalmi szempontból ugyancsak megkérdőjelezhető értéket képviseltek a korábbi évtizedekben igen népszerű irredenta, s többnyire az ifjúság előadására szánt színművek is, amelyek közül bőségesen találunk a jegyzéken. A jegyzék kisebb részét tette ki az ismeretközlő irodalom. Az azok között felsorolt munkák és szerzők jelentős része ideológiai, politikai megfontolások alapján került a kivonandó művek körébe, mert szellemisége, gondolatai, esetleg tényanyagai az 1945 előtti Magyarország szellemiségével azonosult, vagy azt tükrözte. Ilyenek voltak például Csete Balázsnak négy műve, a Mályusz Elemér szerkesztésében napvilágot látott Erdély és népei című kötet, Fodor Ferencnek A szülőföld és honismeret könyve, Novoszel Istvánnak az Egy Julián-tanító odisszeája, Szurmay Tibornak a Honpolgári, honvédelmi ismeretek, és a sor még folytatható lenne. Mivel a kivonások indokolása elmaradt, most – több mint félévszázados távlatból – bizton állíthatjuk: a kivonásokat nem esztétikai vagy tudományos szempontok motiválták, hiszen a felsoroltaknál voltak az ifjúsági könyvtárak gyűjteményében sokkal roszszabb színvonalú munkák is. A tetten érhető cél már 1949-ben sem volt más, mint azt majd az 1950-es jegyzék indoklásában olvashatjuk: az előző rendszer gondolatait, érzéseit, értékrendjét és értékeit közvetítő kiadványok közönségtől való elzárása, és ezzel egyidejűleg az ifjúság olvasmányszerkezetének az aktuális ideológiai politikai céloknak megfelelő átalakítása. Ezt bizonyítja az is, hogy a rendelet megjelenésének helyet adó *Köznevelés*ben olvashatjuk azoknak a könyveknek a listáját is, amelyeket egyidejűleg a VKM megvételre ajánl az iskolai könyvtárak számára. A beszerzésre ajánlott művek mindegyike az új orosz könyvkiadásból fordított munka, lett légyen az szakirodalom, vagy szépirodalmi alkotás. A teljesség igénye nélkül íme néhány példa: Makarenko: Igor és társai, Válogatott pedagógiai művei; Mihajlov: Utazás a Szovjetunió térképén; Iljin: Ember és az elemek, A nagy futószalag; Nyekraszov: Fordul a kerék; Sesztakov: A Szovjetunió rövid története;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Beck: Volokalamszki országút, Beljakov: Repülőgéppel az északi sarkon keresztül.

Ám az alig több mint száz művet felsoroló, 1949-es lista csupán a kezdet volt, a folytatás annak többszörösét tartalmazta. A Köznevelés 1950. március 1-jén megjelent számában újabb, az ifjúság számára nem kívánatos műlista jelent meg. A jegyzék az Iskolai és ifjúsági könyvtárak átrendezése és selejtezése címmel megjelent VKM körrendelet[32] mellékletét képezte, és a művek kivonásának indoklásául az alábbiakat tartalmazta: *„Az iskolai ifjúsági könyvtárakban nagy számban találhatók olyan művek, amelyek az előző, feudál-kapitalista rendszer nevelési céljainak szolgálatára készültek: érzelgős vagy öntelt nacionalizmusra, >>vallás-erkölcsi<< -nevelés ürügyén a valóságtól elforduló, azt meghamisító, ú. n. >>idealista<< szemléletre, az előző rendszert politikailag alátámasztó klerikalizmusra vagy polgári gondolkodásra (vagyonszerzés, karrierizmus, a kapitalista rendszer és a polgári társadalmi élet dicsérete vagy népszerűsítése) nevelnek. Még a magyar és világirodalmi klasszikusok műveiből készült szemelvényes, magyarázatos kiadványokban is jelentkezik az a törekvés, hogy az anyag kiválogatásában, magyarázatában, jegyzetekben, az előszóban a Horthy-rendszer iskolapolitikai céljait érvényesítsék.*

Az ifjúsági könyvtárak hatása a tanulók szemléletének alakulására igen nagy, és súlyosan gátolja, sőt támadja a szocializmus szellemében nevelő iskola munkáját az, ha nevelési céljainkkal ellentétes irányú, vagy e célokat határozottan nem támogató művek vannak az ifjúsági könyvtárakban. Ezért az ifjúsági könyvtárakat gondosan át kell vizsgálni, és ki kell selejtezni mindazokat a műveket, amelyek a fent említett nacionalista, klerikális vagy burzsoá reakció felfogását terjesztik. Minden általános- és népiskolában, gimnáziumban, szakiskolában nyomban meg kell kezdeni az iskolai ifjúsági könyvtár selejtezési és átrendezési munkálatait...”[33]

Az 1950-ben, az iskolai könyvtárak számára közreadott lista két külön jegyzéket tartalmazott: az A-csoport a selejtezendő és az Országos Könyvtári Központ számára csomagoltan, átkötötten beküldendő műveket tartalmazta; a B-csoportba sorolták azokat a kiadványokat, amelyekre nem várt megsemmisítés, csupán át kellett tenni az iskolákban működő tanári könyvtárakba. Az A-csoport tette ki a teljes jegyzéknek mintegy kilencven százalékát: összesen 1356 művet tartalmazott. Az indexre tett munkák nagyobb részt, de nem kizárólag a szépirodalmi alkotások közül kerültek ki, és bőségesen tartalmazta olyan szerzők nevét, akiknek 10–15 műve is nemkívánatosnak minősült. Ilyenek voltak például: Altay Margit, Donászy Ferenc, Havas Zsigmond, Herczeg Ferenc, Kosáryné Réz Lola, Karl May, Pósa Lajos, Rákosy Viktor, Tábori Piroska, Tutsek Anna. Legtöbb művel szerepel a listán Gaál Mózes (98 mű); Benedek Elek (67 mű); Sebők Zsigmond (32 mű, többek között a Macóka és a Dörmögő Dömötör sorozat). További megdöbbenést okoz az alábbi szerzők és művek indexre tétele: Almásy László útleírásai, Aszlányi Károly egyes művei, Babits Mihály Aranygaras című kötete, Bársony István egyes kötetei, a Bechstein-mesék, Bezerédi Amália: Flóri Könyve, a Grimm-mesék, a Walt Disney mesék, Dolinai Gyulának, az iskolai és népkönyvtárügy úttörőjének kötete, Kalmár Gusztáv népismertető dolgozata, Leidenfrost Gyulának a tengert ismertető kiadványa, a Mándy Iván átdolgozásában közreadott Münchhausen báró kalandjai, Marcali Henrik: Magyarország története, Milne Micimackója, Pintér Jenő versösszeállítása, Prinz Gyula ázsiai útleírása, a Robin Hood történet, Sienkiewicznek három munkája, Stein Aurél műve, Török Sándor Kököjszi és Bobolysza újabb kalandozásai, Woinovich Gézának a Magyar mondák világa, Webster: Nyakigláb-apója és még számtalan kiváló szakmunka és szépirodalom. Rálátással az iskolákban működő könyvtárak ifjúsági gyűjteményeinek összetételére, bizton állíthatjuk, hogy ebben az esetben sem a művek az esztétikai, irodalmi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vagy tudományos értékeivel volt az új ideológiai, politikai hatalomnak problémája, – jóllehet a listán bőségesen található az előző korszakban oly divatos lektűr, bestseller irodalom is – hiszen sokkal silányabb munkák voltak jelen ezekben a könyvtárakban, mégsem kerültek indexre. Sokkal inkább a kiadványok által közvetített eszme és értékrend volt kifogásolható az új hatalom számára. S ugyanez fedezhető fel a másik csoport alkotásai esetében is.

A B-csoportot összesen 166 kiadvány képezi, annak is többsége szépirodalmi alkotás. Tartalmukat tekintve olyan munkák, amelyeknek egy része valóban nem a kisiskolás korúak számára íródott, de – tekintettel a korábbi évtizedek igen rigorózus, központilag szabályozott könyvtári beszerzéseire – ezek többsége nem is az általános iskolák, hanem a gimnáziumok és más középiskolák gyűjteményét gyarapította. Nincs lehetőségünk a jegyzék teljes ismertetésére, ezért csupán a példa kedvéért említünk meg néhány szerzőt és művet. Gárdonyi Géza: 7 mű (Isten rabjai, Szunyoghy miatyánkja stb.); Jókai Mór: 23 mű (A régi jó táblabírák, A lőcsei fehéraszszony, Szabadság a hó alatt, Erdélyi képek, Politikai divatok stb.); Eric Knight: Lassie hazatér; Kéz Andor: Felfedezők lexikona; Kisfaludy Károly: Minden munkái, I. kötet.; Krúdy Gyula: 9 mű (Pogány magyarok, Utazás a Szepességben, Utazás a Tiszán, Túl a Királyhágón stb.); Jack London: 4 mű (A beszélő kutya, A farkas fia stb.); Mikszáth Kálmán: 17 mű (Két választás Magyarországon, A tekintetes vármegye, Az eladó birtok stb.); Móra Ferenc: 7 mű (többek között a Kincskereső Kisködmön és a Mindenki Jánoskája); Riedl Frigyes: Petőfi Sándor; Takács Sándor: Rajzok a törökvilágból; Tamási Áron: Ábel a rengetegben; Mark Twain: Az egymillió forintos bankó, Hajósélet a Mississippin; Veres Péter: Látófa.

S hogy mire akarta az új hatalom lecserélni a korábbi műveket? Erre is a Köznevelés lapjain megjelent írás ad választ. Az ifjúsági könyvtárakból kivonandó művek listájával szinte azonos időben (1950 decemberében) jelent meg az ifjúsági könyvtárak számára beszerzésre javasolt művek jegyzéke. Annak bevezető írásából[34] egyértelműen az derül ki, hogy az ifjúság számára beszerzésre kerülő művek más ideológiai szempontból közelítenek a nevelési eszményhez: *„Az ifjúsági könyvek hatása a tanulók szemléletének kialakulására igen nagy. Az ifjúság kezébe kerülő irodalom nagy mértékben gátolhatja, vagy döntően elősegítheti a szocializmus szellemében nevelő iskola munkáját. Ezért szükségessé vált, hogy a könyvtárakba új, a szocializmus építésének megfelelő könyvek kerüljenek. Elsősorban arra törekedtünk, hogy ifjúságunk megismerje a szovjet ifjúsági irodalom és szépirodalom magyarra fordított alkotásait. A szovjet ifjúsági és szépirodalmi könyvek minél szélesebb körben való ismertetése megkönnyíti a pedagógusoknak a gyermekek szocialista emberré való nevelését. A gyermekekben él a vágy, hogy az olvasókönyvek hőseihez hasonlítsanak. Ezt felhasználva megfelelő könyvek kézbeadásával bátorságot, kitartást, fegyelmet, segíteni-akarást fejlesztünk a gyermekekben. Polevoj: Egy igaz ember c. műve nagyszerű példája lehet a szovjet emberek bátorságának, hősiességének, akaraterejének. Fagyajev: Ifjú gárdája az ifjúság igazi hazaszeretetének kimagasló példája. A gyermek helyes irányba való fejlődését segítjük elő ezekkel a könyvekkel. A Szovjetunióban Gajdar: Timur és csapata c. könyvének megjelenése után számtalan Timur és csapata alakult s a gyermekek igen kiterjedt, hasznos tevékenységgel járultak hozzá a felnőttek munkájához. Az ilyen irányú kezdeményezéseket a pedagógusoknak is támogatniok kell.* „ [35]

Az írás hasonlóan fontosnak tartja a kortárs magyar irodalmi alkotások gyermekek és fiatalok körében történő megismertetését, valamint a természettudományos művek nagyobb mértékű beszerzését is. Ez utóbbi esetében szintén a szovjet szerzők munkái voltak a mértékadók. Ebben az írásban jelent meg először az a gondolat, amely majd a későbbi indexek összeállítása során meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

határozóvá vált: amennyiben a kötethez fűzött magyarázat, bevezetés és egyéb járulékos szöveg nem felelt meg az új hatalomnak, úgy a teljes kötetet indexre tették, illetve – esetenként – a járulékos szöveg eltávolítása után a gyűjteményben maradhatott. *„A selejtezés után megmaradt könyvek közül azok, amelyek a javasolt könyvek között szerepelnek, továbbra is a könyvtárban maradhatnak. Közülük azonban a nagyon régi kiadású példányokat ki kell cserélni új kiadásúra. Ilyen pl. a Tamás bátya kunyhója, amelyből új kiadás is van. A magyar klasszikusok közül is – pl. Jókai, Mikszáth – azokat hagyjuk meg, amelyek a legfrissebb kiadások. Ezek tudniillik új bevezetéssel, magyarázatokkal vannak ellátva, s nem meghamisítva, hanem a mai irodalomtanításnak megfelelően mutatják meg haladó hagyományainkat. A beküldött jelentésekből kiderült, hogy a könyvtárak nagyon elmaradottak, nem tartottak lépést népi demokráciánk fejlődésével. Még ma is többségben vannak a régi szentimentális, klerikális, polgári ideológiát tartalmazó könyvek. Viszont a haladó írók munkái nagyon kevés iskolai könyvtárban találhatók. Például az egyik Szolnok vármegyei középiskola 1620 könyvből álló könyvtárában körülbelül 60 a szovjet könyvek száma."*[36]

A népkönyvtárak gyűjteményének „első rendezése"

Az iskolai ifjúsági könyvtárakat érintő selejtezések megvalósításával időben párhuzamosan, de a könyvtárak egy másik részét érintő könyvkivonási folyamat is elindult. 1950 januárjában látott napvilágot és februárban jutott el a könyvtárakhoz a Népkönyvtári Központ kiadásában megjelent 48 oldalas füzet, amelynek címe: *Útmutató a népkönyvtárak (üzemi, falusi és városi könyvtárak) rendezéséhez.* A jegyzék bevezetője szerint a könyvtárosok már régóta sürgetik, hogy kapjanak megfelelő segédeszközt a könyvtárak rendezéséhez, ezért állították össze azoknak a műveknek a jegyzékét, amelyeknek forgalmazását a könyvtárakban nem javasolják. Ugyancsak itt fogalmazta meg a Népkönyvtári Központ azt is, hogy az első listát újabbak fogják majd követni, amelyek összeállításához a könyvtárak segítségét is kérik.[37] Figyelemre méltó a jegyzék címe, árnyalt szóhasználata. A korábbi jegyzékektől eltérően nem tartalmazza a „selejtezés", az „utasítás", a „rendelet", a „megsemmisítés" kifejezéseket. Helyette „útmutató", „rendezés", „nem javasoljuk" kifejezéseket alkalmaz.[38] A lista bevezetője – az iskolai könyvtárak jegyzékétől eltérően – nem tartalmaz indokolást sem, mint ahogy a következő, még az év nyarán közreadott, több ezer tételt tartalmazó kiadvány sem. A 48 oldal terjedelmű füzet összesen 1848 tételt tartalmazott. A kivonásra szánt művek száma azonban ennél jóval több, mivel 213 szerző esetében a teljes életmű betiltásra került, ezért itt egy-egy tétel alatt akár több tíz, esetenként a százas nagyságrendet is elérő műről volt szó. A több mint kétszáz szerző felsorolására e tanulmány keretében nincs mód, ezért csupán néhány példát említünk: Aszlányi Károly összes műve, Bangha Béla összes műve, Bánfy Miklós összes műve, Beczássy Judit, Beniczkyné Bajza Lenke, Blaskó Mária, Bozzai Margit, Bromfield, Dale Collins, Cronin, Csathó Kálmán, Gabrielle D'Annunzio, Daphne Du Maurier, Erdős Renée, Fejtő Ferenc, Fekete István, Harsányi Zsolt, Herczeg Ferenc (kivéve a Bizánc c. munkát), Rejtő Jenő, Ignácz Rózsa, Karácsony Sándor, Erich Kästner, Kittenberger Kálmán, Kornis Gyula, Kosáryné Réz Lola, Kovács Imre (kivéve a Néma forradalom című kötetet), Kozma Andor, Karl May, Márai Sándor, Mécs László, Molnár Ferenc (kivéve a Pál utcai fiúk, Az éhes város és a Széntolvajok című köteteket), Nyírő József, José Ortega y Gasset, Passuth László, Pethő Sándor, Pósa Lajos, Marcel Proust, Prohászka Ottokár, Rákosi Viktor, Jean Paul Sartre, Surányi Miklós, Szabó Dezső, Tóth Tihamér, Tutsek Anna, Zilahy Lajos és Zsigray Julianna minden kötete.

Érdemes azt is szemléltetni, hogy a nem teljes életművel indexre kerülő szerzők között kik és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

milyen művekkel találhatók. Természetesen, itt sincs módunk a teljesség közlésére, csupán a folyamatot jól illusztráló szerzőket, műveket emeljük ki. Benedek Elek: 7 mű, közötte a Nagy magyarok élete című sorozat; Albert Camus: A közöny; Jean Cocteau: Vásott kölykök; Dénes Zsófia: Élet helyett órák; Féja Géza: Régi magyarság; Fodor Ferenc: Általános gazdasági földrajz; Hankiss János: Európa és a magyar irodalom, Francia költők (antológia); Hemingway: Szegények és gazdagok, Különös társaság, Búcsú a fegyverektől; Johan Huizinga: A középkor alkonya; Kéthly Anna: Demokratikus közoktatás, Leidenfrost Gyula: A kék Adria; Sommerset Maugham: Karácsony Párizsban, Ashenden, Borotvaélen; Németh László: Szegfű *(sic)* Gyula, Széchenyi, Móricz Zsigmond, Minőség forradalma; Prinz Gyula: Magyarország földrajza; Cs. Szabó László öt műve; Szánthó Györgynek kilenc műve; Szerb Antal: Utas és holdvilág, A világirodalom története, Gondolatok a könyvtárban; Tamási Áron: tizenkét mű, köztük az Ábel, a Szülőföldem és a Jégtörő Mátyás; Török Sándor: nyolc mű; Trócsányi Zoltán: három mű; Veres Péter: Szocializmus – Nacionalizmus, Levelek egy parasztifjúhoz; Wass Albert: öt mű (A kastély árnyékában, Titokzatos őzbak, Csaba, Farkasverem, Mire a fák megnőnek); Virginia Wolf: Orlando.

Amint azt a példák is mutatják, és a jegyzék alapos tanulmányozása során is egyértelművé vált, ez a lista főként szépirodalmi munkákat tartalmazott, a szakirodalom kisebb arányban képviselt, s annak többsége is az ismeretterjesztő műfajt reprezentálják: utazási, úti élmények leírását megörökítő kötetek, esetenként egy-egy irredenta mű, történeti, földrajzi, antropológiai, néprajzi munkák. A szépirodalmi művek esetében hasonló tartalmú köteteket sorolnak fel, mint az iskolai könyvtáraknál: tekintélyes mennyiségű bestseller, lektűr, a polgári életformával azonosuló művek, az akkori felfogás szerint hamis történelmi ábrázolású kiadványok, valamint a polgárinak minősített magyar és külföldi szerzők. A két jegyzék összehasonlítása során több esetben a szerzői nevek, esetenként pedig a művek azonossága is felfedezhető: Aszlányi Károly, Benedek Elek, Donászy Ferenc, Havas Zsigmond, Herczeg Ferenc, Kosáryné Réz Lola, Karl May, Pósa Lajos, Rákosy Viktor, Tutsek Anna és még sok mások esetében.

Amennyiben ezt a jegyzéket jóindulatúan kívánjuk kezelni, úgy azt mondhatjuk, hogy ez végtére is csupán nemkívánatosnak jelölte meg a kivonandó műveket, valójában azonban a könyvtárak – különös tekintettel az akkori politikai közhangulatra és az egyéb címen elrendelt selejtezésekre – aligha merték a diszkriminált műveket megtartani. Ezt bizonyítja a *Gerő Gyula* könyvtárosi pályájára visszaemlékező kötetének vonatkozó fejezete[39] és az ott közölt eredeti forrás is. A szerző az alábbiakban emlékszik vissza a könyvkivonások elrendelésére. *„Valamikor április végén vagy május elején újabb jókora csapás érte az olvasóterem egyébként is szerény választékot kínáló állományát: a Népkönyvtári Központtól új selejtjegyzéket kaptunk. Az első, egy nyomtatott füzet február 15. után pár nappal érkezett a körzeti könyvtárba. E második lista érkezésének ideje ma már megállapíthatatlan, mert a stencilezett, négyoldalas felsorolás bevezetőjéhez nem tartozik keltezés. ... Abból, hogy az érintett könyvek kivonásának határidejét a jegyzék bevezetője május 25-ben szabja meg, az irat érkezésének időpontját április végére, május elejére teszem...”*[40]

A Gerő Gyula kötetében közzétett listák nem voltak publikusak, hiszen azok szolgálati úton, közvetlenül érkeztek a népkönyvtárakhoz, de a selejtezési folyamat fontos részét képezték. A jegyzék[41] feladója a Népkönyvtári Központ volt, és két részből állott: az 1. számú jegyzék 49, a 2. számú pedig 154 tételt sorolt fel, ám itt is találhatók olyan szerzők, akiknek teljes életműve került indexre, – például Charles Morgan, H. G. Wells – így tehát a művek száma ennél nagyobb. Számos könyv csupán a járulékos részek, – mint arra már a korábbiakban utaltunk – például előszó,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bevezető stb. miatt került fel a jegyzékre. E kiadványok megmenekültek, amennyiben a kritikus részeket a könyvtárosok eltávolították a kötetből. Ilyenek voltak például Csontváry és Ripp-Rónai képei, amelyekből François Gachot bevezetését kellett eltávolítani; Dickens Coppelfield Dávidja, amelyből Harsányi Zsolt bevezetését kellett kivágni; Karinthynak a Tanár úr kérem és Cervantes: Don Quijote című műve amelyekből a Márai előszót kellett kivenni; Madách: Az ember tragédiájának az a kiadása, amelyhez Karácsony Sándor[42] írt bevezetőt; Kisfaludy Károly munkáit Klebelsberg Kuno bevezetője miatt diszkriminálták. Az első jegyzék főként szépirodalmi munkákat tartalmazott, köztük olyan műveket, mint Kós Károly Az országépítő és a Varjú nemzetség, Malrauxnak három műve, Németh László Gyász című kötete, Török Sándornak két műve, köztük A zöldköves gyűrű is. A második jegyzék tartalmi összetétele már jóval eklektikusabb volt, és – a szépirodalom mellett – meglehetősen sok szakmunkát is felsorolt. Indexre került például Eckhardt Sándor Balassi Bálint című kötete, Győrffy István két könyve, Horger Antalnak a Magyar nyelvjárások című szakmunkája, Horváth Árpádnak A dinamó regénye, Öveges Józsefnek az Atombomba című műve, Rajeczky Benjamin zenetörténeti összefoglalója, Sőtér Istvánnak négy kötete. A szépirodalom köréből is érdemes néhány markáns példát hozni. Indexre került Babits Mihály összes műveinek és összes verseinek 1946-os Franklin kiadása, Darvas József[43] Szakadék című drámáját tartalmazó kötete, Flaubertnek két alkotása, Galsworthytól a Forsyte-saga, Gárdonyinak nyolc regénye, az Illyés Gyula szerkesztésében közreadott Új magyar dekameron, Jókai Mórnak hét kötete, Kosztolányi novelláinak 1943-as, Révai kiadása és szintén a Révainál 1944-ben megjelentetett Néró a véres költő című munkája, Kovai Lőrincnek öt műve, Krúdy Gyulának négy regénye, Sásdi Sándornak négy könyve és Stefan Zweig négy regénye: Az érzések zűrzavara, Magellan, Rotterdami Erasmus diadala és bukása, valamint a Sakknovella.

Van azonban a jegyzéknek még egy sajátos összetevője: felkerültek a listára a kommunista és baloldali elkötelezettségű írók és gondolkodók is. Például Kassák Lajosnak[44] nyolc műve, közte az Egy ember élete 1946-os kiadása, Lukács Györgynek tizenegy, részben a filozófia, részben a kultúra, részben pedig az irodalmat feldolgozó kötetei: Irodalom és demokrácia (1948), Lenin és a kultúra kérdései (é.n.), A marxista filozófia feladatai az új demokráciában (é.n.), A polgári filozófia válsága (é.n.), Új magyar kultúráért (é.n.), A történelmi regény (é.n.), Nagy orosz realisták stb.[45] Ezen a jegyzéken szerepel a népi írók mozgalmának és a Nemzeti Parasztpárt meghatározó személyiségének, aki aktív politikai szerepet is vállalt ezekben az években, Szabó Pálnak hét alkotása is.

Mind az eljárás, mind pedig a tartalom bemutatásának árnyalásához és az utóbbi két lista teljes sorsához hozzátartozik, hogy hetekkel később néhány kötet indexre tételét visszavonták, s jóllehet ezzel mit sem változtattak a könyvek kivonásán, hiszen azokat – tekintettel az akkori közhangulatra – többnyire a könyvtárak már régen elszállíttatták[46], mégis fontosnak tartjuk, hogy a visszavonás tényét is közöljük. Az alábbi művek indexre tételét vonták vissza: Kipling Dzsungel könyve (2. köt.), Babits Mihály mindkét könyvét, Balzac Széplányok tündöklése és bukása, Darvas József Szakadék, Győrffy István mindkét könyve, Horger Antal A magyar nyelvjárások, Jókai valamennyi kötetét, Kovai Lőrincnek a Vadvíz, Krúdy Gyula valamennyi, előzőleg kivonásra ítélt kötete, Lukács György Nagy orosz realisták című műve[47].

Az 1950 tavaszán lezajló könyvkivonási folyamat a könyvkereskedők és kiadók készleteit megrostálta, s egyben pontot tett az 1948 közepe, a nagy nyomdák államosítása óta, tartó, a könyvkereskedésben érintettek vitájára is. Tanulmányunknak nem célja a könyvkiadók, a nyomdák, valamint a könyvkereskedésekben zajló könyvkivonások részletező bemutatása,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezért itt – hasonlóan a korábbi fejezetekhez – csupán ennek az akciónak vázlatos bemutatására vállalkozunk, *Varga Sándor* már többször idézett kötetének vonatkozó fejezete alapján. Mint korábban arról már szó volt, az 1950 januárjában közreadott Útmutatót a könyvkereskedések 1950 áprilisában csupán tájékoztató jelleggel kapták meg, ám néhány hét múlva tényleges selejtlistát adott ki számukra a Népművelési Minisztérium irodalmi főosztálya, amelyet a boltok a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalattól (KNV) kaptak meg azzal a megjegyzéssel, hogy az *„a zúzdába bocsátható kiadványok első jegyzéke, amelynek alapján a bolt készletében lévő kiadványokat selejtezzék ki és külön csomagban a központnak küldjék vissza."*[48] A kivonásra ítélt művek jegyzéke több, mint háromezer művet tartalmazott, köztük a Babits Mihály által fordított Amor sanctus, Tamási Áron művei, meséskönyvek, szakácskönyvek, útikalauzok és más hasznos kiadványok. A könyvkereskedők be is szállították a kivonásra ítélt kiadványokat a KNV pincéibe, ám ekkor olyan események történtek, amelyek a könyvek megsemmisítésének további folyamatát megszakították. *„... a Népművelési Minisztérium kollégiuma egyszerre két, könyvszakmát érintő javaslatot tárgyalt. Az egyiket, a magánkönyvkiadás teljes felszámolásáról szólót a kollégium elfogadta, a másikat azonban, amely minisztertanácsi rendeletként kívánt megjelentetni egy, a magánkölcsönkönyvtárak és magán-könyvkereskedések által végrehajtandó leltározási utasítást, visszaadták átdolgozásra. Minden illetékes tudta (ha erről nem is beszéltek), hogy amit elrendelni kívántak, formailag leltározás, a lényeget illetően azonban selejtezés, törekvésük mégis (vagy talán éppen azért) az, hogy ez külön rendelet nélkül hajtassék végre, legalábbis nem úgy, hogy az a hivatalos lapban napvilágot lásson."*[49] Tervük sikerült, mert az átdolgozott leltározási javaslatot már elfogadta a Kollégium. A megyei és fővárosi tanácsok végrehajtó bizottságai közvetlenül kapták meg a minisztérium utasítását: *„...rendeljék el a magánkölcsönkönyvtárak és magán-könyvkereskedések könyvállományának leltározását."*[50] A leltározás módjának, hatályának, módszerének, korábban soha nem tapasztalt részletező követelményei olyan nagy feladat elé állították a könyvkereskedőket, amelyet a megszabott határidőre képtelenség lett volna teljesíteni, ezért érdekképviseleti szervükön (KISOSZ) keresztül próbáltak protestálni. Ám a válasz elutasító volt, így a felmerülő problémák közös megbeszélése érdekében 1950. október 9-ére a budapesti és Pest környéki magán-könyvkereskedők taggyűlést hívtak össze. A gyűlésen megjelent a Népművelési Minisztérisum[51] könyvtári osztályának vezetője, aki hangsúlyozta: *„... nem kell tartaniok az államosítástól. A leltározási rendelet célja nem egyéb – mondta, – mint hogy ennek alapján lehetővé váljék a ponyvairodalom, a burzsoá szellemiségű, antimarxista könyvek kiselejtezése, a forgalomból egyszer s mindenkorra történő eltávolítása. Nem titkolta, hogy a minisztérium tervbe vette a selejtlista kiadását, amit majd a könyvkereskedők is megkapnak, hogy a listára felvett könyveket beszolgáltathassák. A minisztérium tudomására jutott – közölte –, hogy a könyvkereskedők kiselejteztek igen sok értékes, tudományos könyvet is. A minisztérium ezt az ellenséges hírverés hatásának tudta be, holott a cél a tudás demokratizálása, ennek legalkalmasabb eszköze pedig a jó könyv. Kifejezésre juttatta: a minisztérium azt kívánja a könyvkereskedőktől, hogy egészítsék ki raktáraikat a szocialista szellemiségű új könyvekkel, és hogy ezek terjesztésével, propagálásával segítsék a kormány politikáját."*[52] Végül a könyvkereskedők készletének részletező lajstromozása megtörtént, a listák a tanácsi apparátuson keresztül a minisztériumba kerültek. Pedig a tételes leltárak elkészítésének ekkor már sem tétje, sem értelme nem volt, hiszen közben[53] megjelent a Népkönyvtári Központ kiadásában az újabb, a 2. számú útmutató a nép- és más könyvtárak rendezéséhez, amely – címével ellentétben – nem könyvtárrendezési sillabusz volt, hanem a hasz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nálatból kivonandó művek jegyzéke, és amelyet a könyvkereskedők körében is terjesztettek.

A népkönyvtárak gyűjteményének „második rendezése"

1950 augusztusában újabb, minden eddiginél nagyobb terjedelmű jegyzék[54] jelent meg a Népkönyvtári Központ kiadásában. A listát, mint azt az előszóban is olvashatjuk, a januári jegyzék folytatásaként adták ki, és ez már tartalmazta a könyvtáraktól addig beérkezett és jóváhagyott javaslatokat, valamint a könyvtárakban a „köztes selejtezések" során összegyűjtött címeket is. Ez a jegyzék – hasonlóan az előzőkhöz – többségében és meghatározóan szépirodalmat tartalmazott, de az összeállítók azt ígérték, hogy még a folyó év során megjelenik a szakkönyveket tartalmazó lajstrom is. Ez a kiadvány sem vállalta, hogy selejtezési lista lenne, sőt – mint majd azt később látjuk – az akkori politikai hatalom meghatározó ideológusa kifejezetten tiltakozott a selejtlista kifejezés ellen. Konzekvensen ragaszkodott az előző útmutatóhoz, itt is könyvtárrendezési útmutatónak minősítették a kiadványt, ami már csak azért is elfogadhatatlan, mert a féloldalnyi terjedelmű bevezetőn kívül semmi mást nem tartalmazott a módszertani útmutató, mint több ezer monografikus és periodikus kiadvány szerzőjének nevét és címét. A jegyzék megjelentetésének indokául azt hozta fel a közreadó Népkönyvtári Központ, hogy korábban kilátásba helyezték újabb jegyzékek közzétételét. A listán szereplő munkák elleni tartalmi, szakmai vagy más kifogásról egyetlen szó sem esik a kiadványban, az indokokat csupán a kivont művek tartalmi elemzéséből szűrhetjük majd le.

A 169 oldalas jegyzék 6552 tételt tartalmazott, ám ennél lényegesen több műről van szó, hiszen – a korábbi jegyzékekhez hasonlóan – itt is bőségesen találhatók olyan szerzők, akiknek teljes életműve indexre került. A második lista pontosan annyi szerzőt tett teljes életművel indexre, mint az első[55]: 213 személy. Például Mme Henri de Jouvenel Colette, Courths-Mahler, Conan Doyle, Agatha Christie, Rejtő Jenő, Georg Du Maurier, Rákosi Jenő, Alexandra Rachmanova, Upton Sinclair, Sebők János, Edgar Wallace és Lewis Wallace és a sort szinte a végtelenségig lehetne folytatni. A kivonásra ítélt művek számát tovább növelte, hogy teljes sorozatokat is indexre tettek, amely a jegyzékben mindössze egyetlen tételként jelent meg, ám a valóságban az egy-egy sorozatban megjelent művek száma – esetenként – elérhette, sőt meg is haladhatta a százas nagyságot. Indexre kerültek – szintén a teljesség igénye nélkül – az Aranytéglák és A falu ifjúságának színpada, valamint az Ifjúsági színművek, Ifjúsági színpad sorozati címmel közreadott ifjúsági színmű-sorozatok, a Félpengős regények, a Filléres könyvtár, a Kalandos regénytár, a Kis Újság színes regénytára, a Magyar ifjúság könyvtára, a Magyar jövő leánykönyvtára, a Nova kalandos regényei, a Színes regénytár és a Tarka regénytár, valamint a Zászlónk könyvtára. Ez utóbbiak többsége a korábbi évtizedekben megjelenő, népszerű folyóiratok és hírlapok könyvsorozatai volt. A monografikus kiadványokon túl ezen a jegyzéken időszaki kiadványokat is találunk. Indexre került a Kis Pajtás című képes gyermeklap, a Levente című folyóirat[56], a Leventék évkönyvei, a Magyar Lányok, a Meseország, a Magyar tanítók gyermeklapja és a Zászlónk című periodikum. Új elemként megjelentek a daloskönyvek is.

Érdemes azokról a művekről is szólnunk, amelyek – jóllehet nem a szerző teljes életművét vagy nem a sorozatok tagjait képviselték – mégis rendkívül beszédesen mutatják az akkori politikai hatalom irodalmi ízlés és világnézet, erkölcs átalakítására irányuló akaratát. Betiltották Ágoston Julián, karmelita atya verseskötetét; Bendeffy Lászlónak Az ismeretlen Julianus; Ivo Andričnak a Híd a Drinán; Bársony István természetleíró köteteit, Baktay Ervinnek három művét; Benedek Eleknek hatvanhárom könyvét; Bibó Lajosnak huszonegy művét; Jean Cocteau-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak A párizsi fiú című kötetét; Csete Balázs műveit; Alphonse Daudet hét könyvét; Alexandre Dumas egyes műveit; Faludy Györgytől két könyvet; Gaál Mózesnek kereken száz írásművét, Gárdonyinak újabb harminckilenc alkotását; Gulácsi Irénnek és Gyökössy Endrének újabb köteteit; Kodolányi Jánosnak és Makkai Sándornak huszonnégy-huszonnégy regényét; Malraux-nak négy könyvét; Maughamtól Az árnyék testvére; André Mauroisnak tíz kötetét, a Micimackót, Molnár Gábor és Széchenyi Zsigmond egyes alkotásait, Rabindranath Tagore tizenkét művét; Wass Albernek öt és Stephan Zweignek újabb négy könyvét. Nem kímélték az előző rendszer eszmerendszere mellett elkötelezett szerzőket sem: Sík Sándort, Cs. Szabó Lászlót, Szentiványi Jenőt, Markó Árpádot, Pintér Jenőt, Voinovich Gézát, Tamási Áront, Török Sándort, Muráti Lilit. Hasonlóan betiltották Sienkiewicz újabb négy művét, Ráth Végh István egyes köteteit, a Münchhausen történeteket, egyes Kuprin-köteteket, valamint Hankiss Jánosnak újabb két művét. Ismét indexre került a korábbi jegyzékek apropóján már említett kötetek közül a Dzsungel könyvének második kötete, illetve Mindszenthy (Pehm) Józsefnek Az édesanya című kötete, amely az 1946-ban közreadott kivonási jegyzék körüli botrányt okozta. A konkrét felsorolásokon kívüli művekre jellemző, hogy nagyon nagy számban a gyermek és ifjúsági irodalom körbe tartoztak, s szerzőik között egyaránt megtalálhatók voltak a magyarok és a külföldiek is: a Grimm mesék, a Szürke bagoly-könyvek, a Disney-könyvek, Gergely Márta és Kertész Erzsébet több kötete, valamint sok olyan szerző, akinek neve azóta már a feledés homályába merült. Az indexre tett művek jelentős részét az előző években a könyvkiadást uraló giccs, lektűr és ponyvairodalom tette ki: bűnügyi témák, kém- és vadnyugati történetek, kalandregények, érzelmes, érzelgős leányregények. Bizonyos művek esetében az 1945–1946 során érvényesülő kivonási szemléletet érzékelhetjük, sőt több esetben a művek azonossága is felfedezhető: az irredentának, nacionalistának, fasisztának tartott személyek, szervezetek által jegyzett munkák, a trianoni döntés ellen protestáló, vagy a militáns szemléletet erősítő, a katonai, a cserkész életet népszerűsítő kiadványok. E jegyzék esetében is megjelenik a kiadvány bizonyos járulékos szövegeinek eltávolítási utasítása. Ilyenek voltak például a Kalevala, ahol Gulyás Pál előszavát kellett kivágni, továbbá Cervantes Don Quijote című regénye, ahol Márai Sándor bevezetője ellen volt kifogás. Nagy mennyiségben kerültek az index hatáskörébe a korábbi évtizedekben oly kedvelt, ezért a könyvpiacon nagy részesedéssel jelenlévő útleírások és az útikalandokat megörökítő kötetek.

Ezt az útmutatót, valamint a tanácsok útján a Népművelési Minisztériumban összeállított rendelkezés utasításait kapták meg a még funkcionáló magán-könyvkereskedők is. A megyei tanácsok népművelési alosztályait kérte fel a tárca az indexekben foglaltaknak a könyvkereskedelemben történő érvényesítésére. A könyvesboltokból történő kivonás határidejéül 1950. november 15-ét állapították meg, és kilátásba helyezték a selejtezés végrehajtásának ellenőrzését is. A fővárosi magán-könyvkereskedők számára – a KISOSZ asszisztálásával – még ennél is rövidebb határidőt szabtak: 1950. november 6. Az intézkedéssel kacsolatos események további része a hatalom brutalitását, irodalom és kultúraellenességét, szellemi diktatúráját, primitívségét és arroganciáját mutatja:. *„...az akció folytatására november 9-én reggel fél kilenc órakor került sor. A Múzeum körúti antikváriumok és a többi magán-könyvkereskedő előtt megjelentek a Papírhulladékforgalmi N. V. teherkocsijai és a két Útmutató alapján a könyvkereskedők által összegyűjtött könyveket felrakták és elvitték. Az eseményt a Könyvesbolt Kiskereskedelmi Vállalat Központi antikváriumának vezetője (tőle egyébként nem vittek el könyveket) azonnal jelezte telefonon vállalata központjának; az igazgatóhelyettes felhívta az MDP központját, továbbá a Népművelési és Belkereskedelmi Minisztérium*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

illetékeseit; javasolta, hogy az elszállított könyveket helyezzék zárt raktárakba, és semmi esetre se hamarkodják el a bezúzásukat, mert e művek zömét intézmények keresik, és megsemmisítésük káros. Intézkedés azonban nem történt, vagy ha igen, elkésett: a könyvek egyenesen az őrlőmalomba kerültek."[57] A magánkönyvekereskedők mellett az ekkoriban már létező állami könyvesbolti hálózat is megkapta a jegyzéket azzal a megjegyzéssel, hogy ezeket a műveket ne adják el a könyvtárak számára, vagyis segítsenek abban, hogy a Népkönyvtári Központ szándékai maradéktalanul érvényesülni tudjanak. A jegyzéket azonban ezek a könyvesboltok is selejtlistaként kezelték és a diszkriminált munkákat kivonták a forgalomból.

Mint az a felsorolt példákból is jól látható, a jegyzék meghatározó részét a szépirodalmi alkotások tették ki, de a bevezető tanúsága szerint *„Még ez év folyamán kiadunk ismeretterjesztő művekre vonatkozó Útmutatót is."*[58] Ám a könyvek és bennük az előző rendszer szellemiségének, értékrendjének, erkölcsiségének örökre eltörlési folyamata az 1950. évi második kiadott jegyzék után megakadt. Ennek az oka az volt, hogy míg a korábbi jegyzékekben főként a magyar szerzők alkotásainak indexre tétele volt meghatározó, addig az augusztusban megjelent lista nem kímélte a külföldi szépirodalmat sem. A listára tömegével kerültek rá a külföldi klaszszikusok és kortárs alkotók is. És ez volt az a momentum, amely a második lista körül nemzetközi botrányt kavart. *„... az útmutatót először nem magyar részről érte a kritika, hanem Párizsból érkezett tiltakozás Daudet és Dumas selejtnek minősítése miatt.*[59] A közreadott könyvjegyzékekkel rendszeresen foglalkoztak a nyugati rádióadók magyar nyelvű adásai, valamint a nyugati sajtó: ismertették és kommentálták azokat. A Magyar Népköztársaság művelődéspolitikája kínos helyzetbe került – miközben fontos politikai kérdés volt az új politikai rendszer külföldi szalonképességének megteremtése –, és kénytelen volt vizsgálatot indítani, főként a második jegyzék ügyében. Révai József, akkori népművelési miniszter a Magyar Dolgozók Pártja Központi Ellenőrző Bizottságát kérte fel az indexek megjelenésének kivizsgálására. A vizsgálat eredményéről a Népművelési Minisztérium nagyaktíva ülésén számolt be a tárca vezetője. A vizsgálat eredménye: *„... egy országban, amelyben negyedszázadon át Horthy volt az úr, természetes követelmény, hogy a könyvállományt selejtezni kell, a fasiszta-soviniszta könyveket zúzdába kell küldeni. De mi most e könyvekről készült listát vagyunk kénytelenek indexre tenni és a zúzdának átadni"*[60] A továbbiakban a miniszter beszámolt a selejtlista megszületésének folyamatáról[61], amelynek eredményeként megállapította: *„... korlátoltság, hanyagság, lelketlen bürokrácia keveredik a kártevéssel..."* A vizsgálat személyes felelősöket is megnevezett, akiket – nem kevéssé a példa statuálása érdekében – súlyos pártbüntetésekben részesítettek, illetve posztjaikról leváltottak. Révai fő kártevőként négy minisztériumi dolgozót nevezett meg: Horváth Verát[62], Losonczy Gézát[63], Lukácsy Sándort[64] és Nemes Dezsőt[65].

Az indexek politikatörténetéhez tartozik, hogy Révai József nem elégedett meg a minisztériumon belüli megtorlással. A selejtlisták kultúrpolitikába történő integrálására, illetve azok elítélésének a hivatalos politika szintjére történő emelésére, a reakció újabb támadásának bizonyítására kiváló alkalmat kínált a Magyar Dolgozók Pártjának 1951. évi kongresszusa. Révai Józsefnek az MDP II. Kongresszusán 1951. február 26-án elmondott beszéde a kulturális forradalom valamennyi kérdésével – a párt feladata a kulturális élet területén, a párt ideológiai munkájában, a propagandában és az agitációban, a köz- és felsőoktatásban, a tudományos életben, a művészeti és irodalmi kérdésekben, a kulturális tömegmozgalomban – részletesen foglalkozott. Beszéde hetedik fejezetében, az elvi kérdések tisztázása során tért ki a régi, reakciós ideológiák irányzatok és felfogások elleni és az új, szocialista kultúra fejlesztése melletti harc kérdé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

seire. Ennek keretében mint az ellenséges ideológiák alattomos támadásáról beszélt az 1950-es jegyzék sorsáról. *„Néhány évvel ezelőtt ezek az ellenséges ideológiák még nyíltan léptek fel. Az ellenség a kultúrfronton ma már nem igen lép fel nyíltan. Ha fellép, inkább szóban lép fel, suttogva: egyes iskolai előadásokon például a tananyag ismertetésébe szövi bele ellenséges célzásait. Általában véve azonban nyílt ellenségként csupán a klerikális ideológia maradt a porondon. De vajon abból, hogy az ellenséges ideológiák képviselői elhallgattak, megbújtak és csak suttognak, következik-e, hogy a kultúrfronton nincs már mit kezdeni, hogy az ellenség végleg meg van verve? Nem következik. Annál kevésbé, mert annakidején, amikor az ellenséges ideológiák még nyíltan léptek fel, nem folyt ellenük eléggé következetes, eléggé mélyreható, ellenséges mivoltukat eléggé feltáró és leleplező elvi harc. Következésképpen: a hallgató ellenséges irányzatok ellen is folytatni kell a harcot. Figyelembe kell venni továbbá a megbújt ellenség új, alattomos módszereit. Azt, amit tavaly a VKM-beli kártevő munka leleplezésénél tapasztaltunk, nem szabad elfelednünk! Az ellenség gyakran a teljes >>lojalitás<< álarcában jelentkezik, csak éppen túllicitál, csak éppen katolikusabb a pápánál és túlzásaival igyekszik kompromittálni pártunk kultúrpolitikáját. Ha mi azt mondjuk: nem kérünk a reakciós nyugati kultúrából, akkor az ellenség buzgón helyesel és selejtlistára teszi Cervantest és Swiftet. Ha mi azt mondjuk : a szovjet kultúra felé kell fordulnunk, mint példakép felé, akkor egyesek ezt úgy forgatják ki, hogy a valóságban a magyar kultúrának való hátrafordulás süljön ki belőle. Ha mi azt mondjuk: le kell küzdenünk a nacionalizmus szellemét kulturális életünkben, akkor az ellenség élénk fejbólintások közben Gárdonyi Gézát, Benedek Eleket, a magyar népmeséket vonja el gyermekeinktől. Ha mi azt mondjuk, hogy a jelen új kérdéseit tárgyaló irodalmat kell támogatni, akkor ezt egyesek úgy értelmezik, hogy Arany Toldiját nem engedik be a népkönyvtárakba. Meg kell mondani, hogy egyes kommunisták >>baloldali<< korlátoltsága egyenesen előmozdítja az ellenségnek ezt a tudatos kártevő munkáját. Éppen ezért kell fellépnünk a szektaszellem minden megnyilvánulása ellen. Kulturális életünkben ez a szektaszellem elriasztja tőlünk a hozzánk közeledőket, a párt tekintélyével takaródzó klikkek uralmára vezet, hátráltatja a harcot az igazi ellenséggel."*[66] A valóságban azonban itt sem – mint ahogy az akkori politikai élet egyéb területein sem – az ellenség aknamunkája dolgozott! A jegyzékek egész sora bizonyítja, hogy itt nem egy elszigetelt, túlzó akció történt, hanem egy évek óta érlelődő kulturális fordulat következetes véghezvitele. Ezt bizonyítja az is, hogy Révai beszédének további részletei a szovjet kultúra magyarországi meghonosításának nagy ívű programját hirdették meg. *„Új, szocialista kultúránk példaképe, tanítómestere: a szovjet kultúra. A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának gazdag tapasztalatait nemcsak az államszervezet és a gazdasági építés, nemcsak a technika, nemcsak az osztályharc területéről vehetjük át és hasznosíthatjuk, hanem hasznosíthatjuk és átvehetjük a tapasztalatokat az új, szocialista kultúra megteremtésénél is. Ez nem is lehet másképp. Mi a szocializmust építjük, az új magyar kultúra szocialista kultúra lesz, meríteni tehát elsősorban és döntően annak az országnak a kultúrájából meríthetünk, amelyben a szocializmus már győzelmesen felépült és amely a kommunizmusba való átmenetnél tart. Azzal rágalmaznak bennünket, hogy mi elzárkózunk az úgynevezett >>nyugati kultúra<< elől. Nem, mi csak a British Council elől zárkózunk el. Mi csak az ellen védekezünk, hogy a nyugati kultúrát kémszervezetek használják fügefalevélként. Mi nem zárkózunk el Shakespeare, és Molière, Dickens és Balzac, Mark Twain és G. B. Shaw, Verdi és Rembrandt elől, sőt ellenkezőleg! De megkülönböztetjük az Aragon-képviselte francia kultúrát a marshallizált Franciaország kulturális rothadásától. Mi szeretjük a Dreiser és Howard Fast képviselte amerikai demokratikus*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kultúrát, de nem kérünk a háborús hisztéria, az atombomba, az >>aki bírja – marja<< elvére épülő amerikai imperialista >>kultúrából<<. Ettől a >>nyugati kultúrától<< igenis védjük a magyar kultúrát. Arról is fecsegnek, hogy mi >>eloroszosítjuk<< a magyar kultúrát. Nem érdemes sok szót vesztegetni erre a buta rágalomra. Azok merik ezt mondani, akiknek kulturális élete a rágógumi és a coca-cola, az Amerikából importált detektívfilmek jegyében veszti el egyre jobban nemzeti jellegét. ... A szovjet kultúrából azért meríthetünk és tanulhatunk, mert a szovjet kultúra is, a mi kultúránk is tartalmában szocialista kultúra, helyesebben a szovjet kultúra már az, a magyar kultúra úton van ahhoz, hogy azzá legyen."[67]

A szovjet minta kizárólagos követésének deklarálása a könyvtárügyben is egyre inkább megvalósult. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az olvasói katalógusok kérdése ügyében, a Könyvtáros elődjének tekinthető Könyvbarát című szakmai lapban 1952-ben megjelent írás[68], amely a nagy szovjet könyvtári tudósnak, Ambarcumjannak a Könyvtárügyi szemle második évfolyama 3-4. számában közzétett tanulmánya alapján készült, és jóllehet – legalábbis látszólag – a katalógusok kérdéséről szól, valójában azonban az akkori szovjet könyvtárügy kaleidoszkópját adja, és egyben alkalmat arra, hogy – a politika után – a könyvtáros szakma is rehabilitálja az 1950-es jegyzéket. Az olvasói katalógusok kérdéseit taglaló sorokból megtudhatjuk, hogy a széles olvasóközönség igényeit kielégítő falusi, körzeti könyvtárakban valamennyi beszerzett műről szerepeltetni kell a katalógusokban cédulát, ám a tudományos igényű könyvtárakban – ahol bőségesen akadnak olyan kiadványok is, amelyek már elveszítették aktualitásukat és csupán történeti jelentőséggel bírnak – az elavult munkák céduláit az olvasói katalógusokból ki kell rekeszteni, s azok csupán a szolgálati katalógusokban szerepelhetnek. Mint megtudjuk, sajátos újítást dolgoztak ki a szovjet könyvtárosok az olvasói katalógusok egyéb gondozása terén is: *„Az olvasói katalógus akkor felel meg céljának, ha a megfelelő könyveket foglalja magában és azokat megfelelő módon tárja az olvasó elé. Az utóbbi években a szovjet könyvtárosok átdolgozták katalógusaikat, hogy kiküszöböljék belőlük az ideológiai hiányosságokat és megvalósítsák eszmei-politikai pártosságukat."*[69] Ugyancsak Ambarcumjan ad írásában arról is hírt, hogy az Oroszországi Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság Minisztertanácsa mellett működő Népművelési Intézmények Bizottsága 1950-ben rendeletet bocsátott ki az elavult és a felesleges irodalomnak a forgalomból való kivonására[70]. Az Ambarcumjan írásából bőségesen idéző szerző a továbbiakban áttekinti a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár katalógus revíziójának helyzetét is, amely egyben kiváló alkalmat teremt ahhoz, hogy – Révai József nyomán – elvégezze a könyvkivonások szakmai revízióját és rehabilitációját, s egyben felhívja a figyelmet arra is: a könyvtárak gyűjteményében még mindig bőségesen találhatók olyan munkák, amelyek alkalmasak a széles olvasói rétegek félrevezetésére és amelyek nem felelnek meg a korszak kultúrpolitikai elvárásainak. *„A forgalomból kivonandó könyvek jegyzékei, amelyeknek alapján könyvtárosaink a fasiszta könyveket*[71] *eltávolították, hiányosak és sok esetben hibásak voltak. Mint Révai elvtárs mondotta a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusán tartott beszédében, gyakran egyenesen előremozdították az ellenség tudatos kártevő munkáját."*[72] A Szabó Ervin Könyvtárban már többször említett kivonási túlkapások egy teljes mértékben szakmai kérdés feltárása és módszertani bemutatása során is tükröződtek: *„... Így történt pl., hogy az első revízió alkalmából csaknem az egész ókori Keletre vonatkozó anyagot – mely egyik értékes különgyűjteményünket képezi – a zárolt könyvek közé sorolták, mert ez a katalógust revideálók számára aránylag ismeretlen szakterület volt. ... Sok példát sorolhatnánk fel az átnézés közben felmerült hibákról és elhajlásokról. Fiókkönyvtáraink forgalomból kivont könyvei között ott*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

találtuk Benedek Elek és Verne Gyula ifjúsági remekeit, Reymont Parasztok c. művét, melyet most adtak ki újonnan a Szovjetunióban. Shaw regényeit és még számos értékes és szép művet, amelyet a hozzánemértő könyvtáros fölös buzgalommal el akart távolítani[73] *a polcról. Egy tudományos könyvtárunkban az első revízió alkalmával a világirodalom olyan remekeit tették indexre mint Ronsard költeményeit, Kleist drámáit. Ilyen hibák persze más könyvtárakban is előfordultak. Pl. előfordult, hogy Kant műveit és Aristoteles Metafizikáját nem akarták kiadni filozófia szakos egyetemi hallgatóknak... Másrészt viszont még mindig találunk a városi, üzemi könyvtárakban elavult, áltudományos, sőt ellenséges könyveket is. Itt elsősorban fel kell figyelni az 1948 előtti Népszava-kiadványokra, amelyek még nagyon sok helyen megvannak. Pl. Engels művei rossz fordításban, káros előszóval, Bauer Ottó művei, stb. Komoly veszélyt jelentenek régebbi útleírások, mert az olvasók gyakran keresik, és amelyek között bőven akad a Szovjetuniót rágalmazó, a gyarmati kizsákmányolást magasztaló mű. A Franklin, Athenaeum, Dante könyvkiadók nagyon szép irodalmi sorozataiban vannak komoly értékű művek, de bőven akad ponyva is. Itt tehát az a munka vár a könyvtárosokra, hogy egyenként bírálják el a műveket. Még mindig akad olyan vidéki, de budapesti könyvtár is, ahol az olvasó kezébe adják Hutchinson Testamentumát, Vicki Baum, Swinnerton regényeit, a harmincas évek amerikai >>best-seller<< ponyváit és az ifjúságot Tutsek Anna Cilikéjével butítják – hogy néhány kiragadott példát említsek."*[74]

A könyvkereskedelem irányítása is igyekezett gyorsan a csorbát kiküszöbölni. 1951. február 16-án szigorúan bizalmas felhívást adtak ki az állami könyvesboltok számára. A felhívás a boltvezetőknek szólt és felszólították őket a 2. számú lista alapján kivont művek azonnali felülvizsgálatára, valamint bizonyos kötetek és szerzők selejtezés alóli mentesítésére. A levél mellé volt csatolva 19 szerző 48 művének listája, akiknek indexre tételét hivatalos formában is visszavonták. *„A szerzők közül négy magyar (Benedek Elek, Gaál Mózes, Gárdonyi Géza és Gracza György) összesen nyolc művel, a többiek: De Amicis, Buck, Daudet, Dumas, Fallada, Grimm, Kipling, Lamb, E. Ludwig, Lewis Sinclair, Upton Sinclair, Wells, Werfel, S. Zweig, továbbá Cervantes és a Kalevala (azaz, amelyek már a hibajavító jegyzéken is szerepeltek). E felhívás arra kötelezte a boltvezetőket, hogy az itt felsorolt művekből néhány példányt a kirakatba feltűnő helyre tegyenek ki. Ezt annyira fontosnak tartották, hogy arra is kitértek: amennyiben a könyvekből nincs példányuk, gondoskodjanak beszerzésükről (lehetőleg a szomszédos boltból kérjenek át)."*[75] A továbbiakban ez a körlevél valamennyi selejtlistát – kivéve az 1945–1946 során a Minisztertanács Sajtóosztálya által közreadott fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékeket felsoroló jegyzékeket – érvénytelenített. Mint azt a korábbiakban már láttuk, itt is késve érkezett a rehabilitáció, hiszen az indexre tett kiadványokat az előző év őszén mind a magán, mind pedig az állami könyvkereskedések kivonták a forgalomból és többségüket addigra már megsemmisítették.

A selejtlista-ügy egyéb vonatkozásai sem minden tanulság nélkül valók, de a legfontosabb kérdés mégis csak az, hogy mi történt azokkal a művekkel, amelyeket a kultúrbotrányt előidéző 1950. évi 2. számú jegyzék sorolt fel. A rendelkezésre álló források alapján megállapítható, hogy a könyvtárakban a selejtezések inkább megtörténtek, mint nem, jóllehet a tárca a továbbiakban nem szorgalmazta a kivonásokat, igaz, nem is vonta vissza a jegyzéket. Miközben – az akkori zavaros ideológiai, politikai körülmények tükröződéseként – a jegyzék csupán ajánló jellegű volt, mégis a könyvtárosok jelentős része azt utasításként fogta fel, és végrehajtotta a kivonást, még jóval azelőtt, hogy a művek rehabilitációja – legalábbis a politika szintjén – megtörtént volna. Ennek következtében az egyébként is igen kis gyűjteménnyel rendelkező fa-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lusi és szakszervezeti könyvtárak állománya mintegy húsz százalékkal csökkent[76]. A Szabó Ervin Könyvtár hálózatának[77] állománya pedig az 1950-ben közreadott jegyzékek, valamint a magánszorgalomból kivont kötetetek selejtezése során több mint 54 ezer kötettel, vagyis az 1945. év végi hálózati gyűjtemény, amely akkor 229 ezer kötetet számlált, több mint egynegyedével csökkent.[78] A hamis próféták hamis eszméit követők által összeállított jegyzékeknek a korszak sajátos miliőjéből eredő következménye is volt. Több könyvtárban dolgoztak olyan könyvtárosok, akik egyébként tudományos munkát vagy szépírói tevékenységet is folytattak, vagy korábban ez volt fő tevékenységük, ám a politika szeszélye folytán könyvtárakba helyezték őket parkolópályára. Többen közülük részt vehettek saját köteteik kivonásában, illetve a katalógusokból való törlésben. A teljesség igénye nélkül, néhányat idézünk Gerő Gyula gyűjtéséből: Bárány Tamás, Bay Ferenc, Féja Géza, Hankiss János, Keresztury Dezső, Kőhalmi Béla, Tombor Tibor, Trócsányi Zoltán, Várkonyi Nándor.[79]

Az előző rendszer által kiadott és annak szellemiségét tükröző művek könyvtárakból és könyvkereskedésekből történő kivonásának 1950. évi fejezete ezzel befejeződött. Ám a gyűjteményekből való tömeges kivonások története még korántsem ért véget, csupán a módszerekben történt változtatás. 1951. szeptember 13-án a Népművelési Minisztérium irodalmi főosztályának vezetője az új selejtezési lista elkészítésének megtárgyalása érdekében értekezletet hívott össze. Az értekezlet résztvevői között azonban már nem csupán az érintett hivatalok munkatársait, hanem a nemzeti könyvtár képviselőit is megtaláljuk, s innentől kezdve a könyvkivonások ügyében rendre kikérték az intézmény véleményét, s a javaslatokat többnyire meg is fogadták. Az új jegyzékek összeállítására egy háromtagú független bizottságot neveztek ki, és – a korábbiakkal ellentétben – pontosan és részletesen definiálták a listák összeállításának szempontjait, a kivonások indokait. Az akkori tervek szerint hat hónap alatt kellett volna elkészülnie az új jegyzéknek, ám az csak majd közel egy év múlva, 1952 júniusában jelent meg.

A kommunista berendezkedésű hatalom 1949. és 1950. évi, korábbi értékek elleni index-merénylete kulturális-irodalmi skandalumként fejezte be pályafutását. A kirobbant botrányt elkenni ugyan már nem lehetett, de a politikai hatalom – mint láttuk – tisztára mosta magát a felelősségre vonásban. 1951-ben és 1952-ben még voltak ugyan utózöngéi az óriási mértékű könyvkivonásoknak, ám azt követően a feledés homályába merült. A felejtetés olyan jól sikerült, hogy sem a korszak feldolgozását elvégző könyvtártörténeti, sem az irodalomtörténeti monográfiák, sem pedig az irodalomtudományi és irodalomtörténeti bibliográfiák nem tartalmaznak egyetlen utalást sem a témára, meg sem említik a könyvek nagy holocaustját. Pedig az indexek nem csupán a könyvek, a könyvtárak és a könyvkiadás számára, hanem a magyar irodalmi élet számára is jelentős károkat, veszteségeket okoztak. Az 1950-es évek félelemmel teli politikai hangulatát pedig mi sem szemlélteti hatásosabban, hogy – tudomásunk szerint – belföldről egyetlen tiltakozás sem érkezett a kötetek megsemmisítése ellen.

A könyvek kivonásának folyamata azonban továbbra sem szakadt meg. Jóval körültekintőbben és szervezettebben ugyan, de a következő években tovább folytatódott a politikai hatalom számára nem kívánatos munkák könyvtárakból való kivonása. A következő jegyzék – amely már a művek elavulására hivatkozva tiltott ki mintegy tízezer kötetet a könyvtárakból – 1952 nyarán a Népművelési Minisztérium gondozásában jelent meg, amelyet 1953-ban követett a második és harmadik jegyzék. A selejtlisták sorsát és közvetlen politikai meghatározottságát demonstrálják az 1960-as évek elején közreadott elavult művek újabb jegyzékei is, amelyekben – a szovjet politikai és szépirodalom mellett – sorra jelennek meg azoknak a politikus-szerzőknek az írásai, akik az 1949-ben és 1950-ben végrehaj-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tott gyűjteményi „tisztogatás" politikai felelősei voltak. E jegyzékek részletező elemzését tartalmazó írásunkat a Könyvtári Figyelő egy közeljövőben megjelenő számában fogjuk közölni.

Kimutatás 1949 és 1950 között indexre tett művekről

Iskolai könyvtárak	Összes tétel	Ebből teljes életmű
1949. év	104	0
1950. év		
A. jegyzék	1356	0
B. jegyzék	166	0
Összesen:	1626	0
Népkönyvtárak		
1950. január	1848	213
1950. április-május		
1. sz. jegyzék	49	2
2. sz. jegyzék	154	0
1950. augusztus	6552	213
Összesen:	8603	428
Iskolai és népkönyvtárak együtt	10229	428

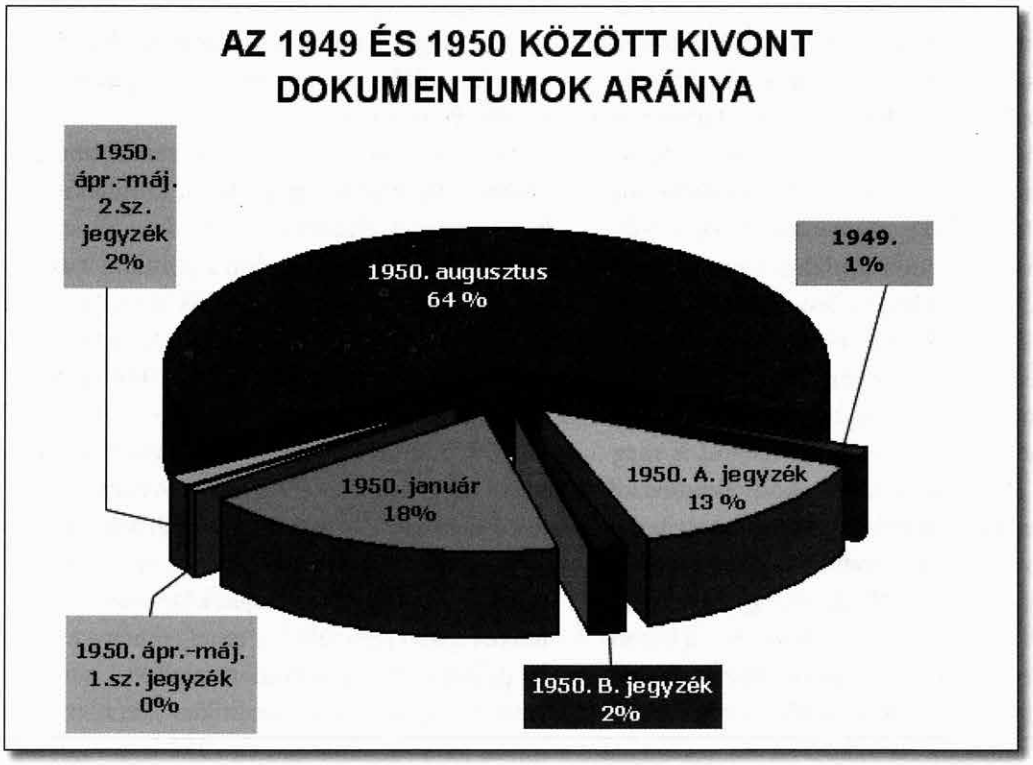

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek

1. VÉRTESY Miklós: Mit olvashattunk és mit nem? II. : Ajánló és tiltó könyvjegyzékek 1945 után. In: Könyvtáros, 38. évf., 1988. 5. sz. – p.: 305-309. ; BERKÓ Pál: Indexen : Adalékok a fasiszta, a szovjetellenes és az antidemokratikus sajtótermékek második világháború utáni történetéhez. – Szakdolgozat. – MSZMP Politikai Főiskola, 1988. – 51 p. ; ZALAI K. László: Könyvpusztítás a háború után. In: Élet és Tudomány, 67. évf., 1992. 51. sz. (1992. XII. 18.). – p.: 1620-1621.; Z. KARVALICS László: Könyvbegyűjtés és bezúzás 1946-ban. In: Magyar Könyvszemle, 109. évf., 1993. 4. sz. – p.: 404-418. ; BÁNFI Szilvia: Könyvtári dokumentumok az ÁVH „fogságában" In. Monok István (szerk.): A könyvtárak és a hatalom. – Bp. : Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó, 2003. – p.: 22-88. ; FÖLDESI Margit: A megszállók szabadsága. – Bp. : Kairosz Kiadó, 2002. – p. : 158-172. ; MURÁNYI Gábor: Könyvmentő akciók 1944-1945-ben. In: Heti Világgazdaság, 2003. 34. sz. – p.: 77-78. ; KATSÁNYI Sándor: Indexek, könyvzúzdák, könyvtárosok : Könyvkivonások a Fővárosi Könyvtárban 1945-1950. In: Könyvtári Figyelő, 15. (50. évf.), 2004. 3. sz. In. www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2004/3/katsanyi.html (2007. április 20.); BÁNFI Szilvia: „... a káros sajtótermékeknek a terjesztését megakadályozhassam." : A könyvtári zártság gyakorlata a negyvenes évek második felétől. In: Könyvtári Figyelő, 17. (53.) évf., 2006. 4. sz. – p.: 514-520.
2. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú rendelete a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről. A rendeletet közzétették a jegyzéket tartalmazó, önálló kiadványok bevezetőjeként: Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke: I. számú jegyzék – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1945.; Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek II. számú jegyzéke – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1945. (változatlan tartalommal és kiadási adatokkal megjelent 1946-ban is); Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek I. számú jegyzéke. – 2. jav. kiad. – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1946.; Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek III. számú jegyzéke – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1946.; Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya (közread.): A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek IV. számú jegyzéke – Bp. : Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1946.
3. Könyvtári Figyelő, 17. (53.) évf., 2007. 3. sz. – p.: 413-435.
4. Az összesítésben az 1. sz. jegyzék első kiadásának adatai szerepelnek és mellőztük a 2., javított kiadás összesítésében történő szerepeltetését. Így láttuk indokoltnak, mivel a 2., javított kiadás megjelenésekor (1946) – az akkori politikai közhangulat, illetve a jegyzéken szereplő művek kivonásával kapcsolatos erőszak és szovjet nyomás eredményeként – bizonyosnak tarthatjuk, hogy már régen kivonták a gyűjteményekből az eredeti listán szereplő műveket, s azok megsemmisültek az őrlőmalmokban vagy a máglyákon. Az adatok forrásául a közreadott jegyzékek szolgáltak.
5. Az adatok forrása: A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek II. sz. jegyzéke. – p.: 36-53.
6. Társadalmi Szemle: a Magyar Kommunista Párt tudományos folyóirata. 1946 januárjában alapították, a szerkesztőbizottság tagjai: Fogarasi Béla, Gerő Ernő, Lukács György, Mód Aladár, Molnár Erik, Révai József és Rudas László. A lap főszerkesztője Fogarasi Béla volt. Az 1946. évi első évfolyam kiemelten foglalkozott kulturális kérdésekkel, többek között kultúraelméleti, oktatás- és iskolapolitikai témákkal. Az évfolyam szerzőinek neve között található: Rákosi Mátyás, Révai József, Mód Aladár, Lukács György, Donáth Ferenc, Bethlen Oszkár, Kossa István, Fogarasi Béla és Szentmihályi János.
7. KIRÁLY István (1921– 1989): a majdani irodalomtörténész, egyetemi tanár, akadémikus, ezekben az években az Országos Köznevelési Tanács Titkára volt. Forrás: Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon. – CD-ROM. – Bp. : Arcanum, 2002.
8. KIRÁLY István: A kultúrpolitika aktuális kérdései. In: Társadalmi Szemle, 1. évf., 1946. 7. sz. – p.: 516-519.
9. Király István i.m. p.: 519.
10. Király István i.m. p.: 521-522.
11. Király István i.m. p.: 523-524.
12. A Magyarország XX. századi történetét új szemlélettel feldolgozó kiadványok közül a Pölöskei Ferenc, Gergely Jenő és Izsák Lajos által szerkesztett egyetemi tankönyvet használtuk fel. Magyarország története 1918-1990. – Bp. : Korona Kiadó, 1996.
13. 1948. évi XXXIII. törvénycikk a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, és az azokkal összefüggő vagyontárgyaknak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában. Megjelent az Országos Törvénytár 1948. évi június hó 16-án kiadott 22. számának 327-328. oldalán. Hatályba lépett a kihirdetés napján, 1948. június 16-án.
14. 1950. szeptember 7-én jelent meg a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelete, amely a következőket mondta ki. „A Magyar Népköztársaság területén a szerzetesek működési engedélye ennek a törvényerejű rendeletnek hatálybalépésével megszűnik. ... Mindazok a szerzetesrendek, amelyek működési engedé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lyeinek hatálya az 1. § értelmében megszűnik, kötelesek működésüket a Magyar Népköztársaság területén ennek a törvényerejű rendeletnek hatálybalépésekor megszüntetni. ... azoknak a szerzetesrendeknek tagjai, amelyeknek a jelen rendelet értelmében a működési engedélye megszűnik, három hónapon belül a volt rendházakat elhagyják." A rendelet hatálya nem terjedt ki a néhány, a katolikus egyházi iskolákban tanító, és a tanítás ellátásához szükséges elegendő férfi és női tanítórend működési engedélyére. A megmaradó tanítórendeket a belügyminisztérium, közösen vallás- és közoktatásügyi minisztériummal jelölte ki. In: Magyar Közlöny, : I. főrész , 1950., 149-150. sz. (1950. szeptember 7.). – p.: 1008.

15. Részletesebben lásd: Katsányi Sándor im. és Varga Sándor: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem 1945-1957. – Bp. : Gondolat, 1985. – p.: 237-251.
16. DIENES László (1889-1953): Szabó Ervin tanítványa és munkatársa, a KMP egyik alapító tagja. A Tanácsköztársaság idején népbiztos, a budapesti munkástanács intézőbizottságának tagja, a könyvtárügyek országos vezetője. 1919-től Bécsben, majd Romániában, Berlinben és 1931-től Moszkvában élt emigrációban. 1945 decemberében tért haza. 1946 januárjától a Fővárosi Könyvtár igazgatójává nevezték ki. Forrás: Kenyeres Ágnes i.m.
17. HAJDU Henrik (1890–1969): műfordító, író. A Nyugat szerkesztőségi titkára volt és két évtizedig állandó cikkírója a skandináv irodalom köréből. Magánúton tanult meg norvégül, majd svédül és dánul is, 1915-től jelentek meg fordításai. 1917-től az MSZDP, 1918-tól a KMP tagja volt. A Tanácsköztársaság idején az Írói Direktórium tagja. A Tanácsköztársaság bukása után elbocsátották állásából. Az 1920-as évek végétől a skandináv irodalmak legismertebb műfordítója, Andersen Nexö, Hamsun, Ibsen, Pontoppidan, Undset műveinek tolmácsolója. 1945-től a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója. Dienes Lászlóval, Kőhalmi Bélával közösen indították meg a háború utáni munkát a Fővárosi Könyvtárban. 1948-53-ban a Fővárosi Levéltár vezetője. Fordítói munkásságát haláláig folytatta. Forrás: Kenyeres Ágnes i.m. és Révész Ferenc: Hajdu Henrik. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, XIV., 1968-69. – Bp.: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1970. – p.: 13-28.
18. SOLTI Endréné, SZIGETI Gabriella (1894–1952.): könyvtáros. 1912-ben került a Fővárosi Könyvtárba. 1919-től a KMP tagja volt. A Tanácsköztársaság idején az I. kerületi Munkás- és Katonatanács tagjává választották. A munkáshatalom bukása után letartóztatták és Zalaegerszegre internálták. Miután kiszabadult, elbocsátották állásából, 1945-ig alkalmi munkákból élt. 1945 után haláláig a Szabó Ervin Könyvtárban dolgozott vezető beosztásokban. Forrás: Kenyeres Ágnes i.m.
19. Katsányi Sándor i.m. p.: 4.
20. Révész Ferenc im. p.: 24-25. Hajdu Henrik szavait az eredeti forrásban a Fővárosi Könyvtár 1946. évi jelentéséből és a Népszava számára 1946 áprilisában adott interjújából idézte a szerző.
21. Itt kell feltétlenül megjegyezni, hogy ebben az esetben már nem az 1945-1946-os fasiszta, antidemokratikus és szovjetellenes munkák selejtezéséről van szó, hiszen azok munkálatai már korábban befejeződtek. Indokoltan állíthatjuk tehát, hogy – különös tekintettel a később idézett példákra – itt már a nemkívánatos, úgynevezett „polgári" irodalomnak minősített művek kivonására került sor.
22. DIENES László: Közművelődési könyvtáraink 1947-ben. In: A székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve II., 1947. – Bp.: Budapest Székesfőváros Házinyomdája, é. n. – p.: 17–18.
23. Dienes László i.m. – p.: 18.
24. Uott. Az említett szerzők – Harsányi Zsolt és Szentmihályiné Szabó Mária – művei később, a központilag összeállított jegyzékeken sorra meg is jelentek.
25. Ezzel kapcsolatosan és részletesebben lásd Katsányi Sándor i.m. 6–8. oldalát.
26. Katsányi Sándor minősítése, i.m. – p.: 6.
27. Az osztály vezetésével 1946-ban Tiborc Zsigmondot bízták meg, aki korábban újságíróként dolgozott és szintén 1945-ben került a könyvtárba. Uott.
28. Uott.
29. Varga Sándor i.m. – p.: 239.
30. Ezekről a körülményekről Varga Sándor így ír: „A lista összeállítását az Országos Könyvhivataltól kapta feladatul egy nagyobbrészt külső munkatársakból (írókból, lektorokból, kritikusokból, irodalomtörténészekből) álló csoport. A munka egyre sürgetőbbé vált, hiszen a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalat raktáraiban egyre több >>szóbeli utasítás alapján nem terjeszthető<< kiadvány hevert. (Mennyiségét 1949 végén 6-700 ezer példányra, 150-180 tonnára becsülték. Még 1951. szeptember 30-án is 34 millió 877 ezer forint értékű könyv szerepelt az ÁKV leltárában ebben a kategóriában.)" Varga Sándor i.m. – p.: 240.
31. A Demokráciaellenes szemléltető képek és ifjúsági művek eltávolítása az iskolából című VKM 64.725/1949. sz. rendelet. In: Köznevelés, 1949. – p.: 41–42. (A szerzői nevek és címek felsorolásánál a listán szereplő írásmódokat alkalmazzuk itt is és a továbbiakban is, még abban az esetben is, amennyiben az eltér a mai írásmódtól, vagy esetleg hibásan szerepel a jegyzéken.)
32. Iskolai ifjúsági könyvtárak átrendezése és selejtezése. In: Köznevelés, 1950. – p.: 19-28. A körrendelet nem jelöl számot, de a szöveg közben az 1284-I-4/1950. IV. VKM számra hivatkozik.
33. Iskolai ifjúsági könyvtárak átrendezése és selejtezése. – p.: 19.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

34. PATAKINÉ BUDAI Gabriella: Az ifjúsági könyvtárak rendezése. In: Köznevelés, 1950. – p.: 524.
35. Uott.
36. Uott.
37. Népkönyvtári Központ (közread.): Útmutató népkönyvtárak (üzemi, falusi és városi könyvtárak) rendezéséhez. – Bp.: Népkönyvtári Központ, 1950. A jegyzék felelős kiadója Sallai István volt. A témát feldolgozó, korábban megjelent tanulmányok többsége arról ír, hogy – jóllehet – ezt a kiadványt és majd a későbbit, a bővített jegyzéket is a Népkönyvtári Központ jegyezte, valójában az mégsem ott készült. Vértesy Miklós tanulmányában az index összeállítását a Népművelési Minisztérium Horváth Vera által vezetett könyvtári osztályának tulajdonítja. (p.: 305.) Hasonlóan nyilatkozik Katsányi Sándor már többször idézett műve 8. oldalán is. Tény, hogy a lista összeállítójának/összeállítóinak személye ma még ismeretlen. A lajstrom formai jegyei alapján joggal feltételezhető, hogy ezeket a listákat nem könyvtáros szakemberek készítették. Több hibát vét ugyanis a jegyzék a nevek és címek írása, valamint besorolásuk során – például a rövid és hosszú magánhangzók megkülönböztetése, betűrend-tévesztés, és az egyes tételek bibliográfiai adatainak közlése is eltér az akkori könyvtári gyakorlattól.
38. A könyvkiadók és könyvkereskedők nem is kezelték indexként a jegyzéket, mert azzal a tájékoztatással kapták meg azt a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalattól, hogy a lajstrom csupán tájékoztató jellegű.
39. GERŐ Gyula: Könyvtár a megyeházán : Napló, dokumentumok és kommentárok az 1950-es Kaposvári Városi Olvasóterem rövid életéről – életéből. – Kaposvár : Megyei és Városi Könyvtár, 2002. – p.: 49-66. Gerő Gyula szóhasználatából is láthatjuk, hogy az 1950 januárjában a Népkönyvtári Központtól kapott és a fentiekben részletesen bemutatott „nem kívánatos" könyvek rendezése címmel közreadott füzet tartalmát selejtezési listaként fogták fel a könyvtárak.
40. Gerő Gyula i.m. – p.: 58.
41. 1108/1950. iktatószámú irat, amelyet teljes terjedelmében közöl Gerő Gyula idézett műve 49–57. oldalán.
42. A jegyzék szakmai szempontokon túli irracionalitását a politikai anomáliák sora is jelzi. Karácsony Sándor például a demokratikus Magyarország iskolán kívüli népművelési akciójának vezető személyisége volt: ő töltötte be a Szabad Művelődési Tanács elnöki posztját.
43. Darvas művének indexre tétele csak az akkori tudathasadásosnak tűnő, valójában pedig az „éberség" lázában égő politikai hatalmi körülmények felidézésével érthető meg. Darvas József ezekben a hónapokban (1950. február 25-1951. május 19.) a Dobi-kormány vallás és közoktatásügyi minisztere volt.
44. Kassák Lajos a munkáspártok egyesülése után már nem vett részt a politikai mozgalmakban, 1949 és 1956 között irodalmi téren is hallgatásra kényszerült.
45. Lukács műveinek indexre tételét – feltehetően – az 1949-ben kirobbant, úgynevezett Lukács-vita indukálta, melynek középpontjában Lukács György demokrácia-elmélete állt, és amely nem egyezett az eluralkodó személyi kultusz elveivel. A vitát Rudas László indította meg a Társadalmi Szemle című folyóiratban, s ugyancsak e folyóirat 1949. évi augusztus-szeptemberi számában jelent meg Lukács György önkritikája, majd szintén a lapban Révai József zárta le azt. Lukács álláspontját jobboldali elhajlásnak minősítették. Lukácsot többen és többször bírálták a szovjet irodalom, a szocialista realizmus tanulmányozásának az elmulasztásáért is. A bírálatot követően adta ki a szovjet írókról szóló tanulmányait. Az adatok forrása Kenyeres Ágnes i.m. A vitával kapcsolatos Révai-írás megtalálható – többek között – az alábbi kötetben: Révai József: Irodalmi tanulmányok. – Bp. : Szikra Könyvkiadó, 1950. – p. : 283-318.
46. Gerő Gyula már többször hivatkozott műve ezzel kapcsolatosan – személyes hangú kommentárként – az alábbiakat közli. „Nálunk és a legtöbb – értelmiségi alkatú könyvtáros vezette intézményben – a körlevél megjelölte könyvek elszállítása nem történt meg. A jegyzékben felsorolt könyveket az állományból kivontuk ugyan, de eldugtuk valamilyen kevéssé látogatott könyvtárrészben vagy sarokban." p.: 60. Később ő maga is azon a véleményen van, hogy a hetekkel később érkezett kegyelmi döntésben szereplő kötetek – a könyvtáros, illetve a fenntartó, valamint a könyvtárakat látogató káderek, pártfunkcionáriusok vonalasságának függvényében – sok helyen nem élhették meg rehabilitációjukat. p.: 64. Egyetértve Gerő Gyula mindkét megállapításával engedtessék meg a szerzőnek egy időben jóval későbbi, de hasonló helyzetben átélt személyes élménye is. A könyvtárosi munkát a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas években gyakorlók többsége tud arról, hogy azokban az években is megtörtént – ha nem is túl gyakran – könyveknek és folyóiratoknak, illetve a folyóiratok egyes számainak utólagos indexre tétele. A példa kedvéért elegendő itt csupán a Valóság, a Tiszatáj, a Mozgó Világ és más folyóiratok egyes számainak, a vajdasági humoristák évkönyveinek kiadására, majd visszavonására, a Borsányi György Kun Béláról szóló kötete körüli huzavonára emlékeztetni. A hetvenes évek második felétől könyvtárosként megélve ezeket az eseteket, bizton állíthatom, hogy a könyvtárosok kifinomult módszerekkel tudták eltüntetni a diszkriminált műveket és példányokat: minden nyilvántartás (katalógusok, leltári nyilvántartás, megrendelések stb.) azt mutatta, hogy a könyvtárban elő sem fordultak ezek a kiadványok. A valóságban azonban valamelyik, az olvasók

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

által közvetlenül nem használható raktár jól takarható sarkában, polcán sorakoztak. Ezekben az évtizedekben már valóban a könyvtárosok, esetleg a könyvtárvezetők hatalom iránti lojalitása szabott határt az indexre tett nyomdatermék megtartásának vagy beküldésének. Az akkori politikai hatalom kétarcúságát tükrözte az is, hogy – jóllehet módjában állt volna a hatalomnak a pontosabb ellenőrzés, hiszen a könyvtárak többsége a KELLO partnere volt, ahol a kiszámlázott tételek bármikor ellenőrizhetők lettek volna – valójában ezzel komolyabban sosem élt, s a könyvtárosok „önbevallása" alapján történt a művek kivonása, vagy esetenként a hálózati-módszertani központ munkatársai ellenőrizték a kivonás tényét a nyilvántartások alapján.

47. Gerő Gyula i.m. – p.: 63.
48. Varga Sándor i.m. – p.: 241-242.
49. Varga Sándor i.m. – p.: 242.
50. Uott.
51. A Népművelési Minisztérium létrehozására 1949-ben került sor. A tárca első vezetője a korszak fő ideológusa, Révai József volt, aki Nagy Imre első kormányának megalakulásáig (1953. július 4.) töltötte be ezt a funkciót. Ekkor Darvas József követte őt a népművelési miniszteri megbízatásban. A tárca könyvtárüggyel kapcsolatos tevékenységét az 1949 novemberében létrehozott és közvetlenül a minisztérium irányítása alá tartozó Népkönyvtári Központ segítette.
52. Varga Sándor i.m. – p.: 243.
53. Az időpontok körül ellentmondások találhatók az egyes forrásokban és a szakirodalomban. A 2. sz. Útmutatóban a bevezető 1950 augusztusára datál. A Varga Sándor által közzétett információk szerint 1950 október 9-én a tárca illetékese még csak mint megvalósítandó tervről beszélt a jegyzékről, később pedig arról ír, hogy az október 9-i taggyűlés napjaiban jelent meg a listát is tartalmazó útmutató. Mindebből az alábbiakra lehet következtetni: ad. 1., a Népművelési Minisztérium könyvtári főosztályának vezetője elhallgatta, hogy a jegyzék már készen áll, hiszen aligha gondolhatja bárki komolyan, hogy a közel nyolcezer tételt tartalmazó listát egyik pillanatról a másikra össze lehetett állítani; ad 2., az útmutató ugyan augusztusban készült, de csak 1950 őszén került a 2. sz. útmutató a könyvtárakba és a könyvkereskedésekbe.
54. Útmutató népkönyvtárak (üzemi, falusi és városi könyvtárak) rendezéséhez. – Bp. : Népkönyvtári Központ, 1950. Több, a témát tárgyaló és a korábbiakban is hivatkozott szakirodalom szerzője (Gerő Gyula, Vértesy Miklós, Varga Sándor) amellett érvel, hogy a jegyzéket csak névleg jegyezte a Népkönyvtári Központ, a valóságban azonban nem ott készült, hanem a Népművelési Minisztériumban. Tény, hogy – hasonlóan a korábbi lajstromokhoz – egyetlen név sem szerepel a kiadványon. Az is igaz, hogy a jegyzék tételeinek formája nélkülöz minden könyvtárosi szaktudást. Állításuknak mégis ellentmondani látszik, hogy a bevezető rész közlését is a Népkönyvtári Központ jegyezte. A jegyzék minisztériumi összeállítását pedig az támasztja alá, hogy a megjelenése után kirobbant botrányt követően Révai négy minisztériumi tisztviselőt vont felelősségre. Az akkori sajátos politikai helyzetben ebben az esetben sem lehetett tudni, hogy az előtérbe állított felelősök valóban a vétkesek voltak-e. A kutatás jelenlegi állása szerint a vitatott kérdés nem dönthető el, újabb levéltári kutatásokra lenne szükség a jegyzéken ténylegesen dolgozó személyek megállapításához. Ám – véleményünk szerint – ezt követően is kérdéses maradhat a tényleges felelősök személyének megállapítása.
55. A mennyiségi azonosság nyilvánvaló véletlen, de figyelemfelkeltő. Éppen ezért a teljes életművel indexre került szerzők összehasonlítása is megtörtént, amelynek nyomán egyetlen névazonosság volt felfedezhető: Tutsek Anna (Tábori Róbertné) mindkét jegyzéken „minden műve" megjegyzéssel szerepelt. Ezt figyelembe véve, a két jegyzék összesen 425 szerző teljes életművét zárta ki a könyvtárak gyűjteményéből.
56. Ez a folyóirat szerepelt a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek első jegyzékén is.
57. Varga Sándor i.m. – p.: 244-245.
58. Útmutató ... oldalszám és cím nélküli bevezető. Az ott megígért elavult ismeretterjesztő és a szakmunkák jegyzékének kiadására majd csak az 1960-as évek elején kerül sor..
59. Vértesy Miklós i.m. – p.: 306..
60. Idézi Varga Sándor i.m. – p.: 245.
61. Varga Sándor már többször hivatkozott műve erről az alábbiakban számolt be. 1950 nyarán Révai József hosszabb ideig beteg volt, nem járt be hivatalába. A selejtlista létezéséről ismételt munkába állásakor értesült. Az általa elrendelt vizsgálat szerint a Népművelési Minisztérium Könyvtári Osztályának vezetője – a lista elkészülte után – azt véleményezésre megküldte a tárca Irodalmi Főosztályának, ám ott a Könyvkiadó Osztály vezetője – megtekintés és véleményezés nélkül – visszaküldte a jegyzéket a Könyvtári Osztály számára, azzal az indoklással, hogy a selejtezés a Könyvtári Osztály dolga. A Könyvkiadói Osztály elmulasztotta azt is, hogy az elkészített selejtlistát egyeztesse az állami könyvkereskedelemben nem terjeszthető művekkel. A könyvtárakra vonatkozó selejtlista-tervezet tehát minden ellenőrzés és megjegyzés nélkül visszakerült a feladóhoz. A tervezet ezt követően az államtitkárhoz került, ahol hosszabb ideig elfeküdt, majd sürgetésre ismét előkerült, ám ő úgy minősítette, hogy annak engedélyezése a miniszterhelyettes hatáskörébe tartozik, és minden kontroll nélkül továbbította a jegyzéket a tárca helyettes vezetőjének. A miniszterhelyettes – bízva az államtitkár előzetes ellenőrzésében – visszaküldte a tervezetet a Könyvtári Osztály

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számára, aki azután a jegyzéket nyugodt lelkiismerettel adta nyomdába.

62. HORVÁTH Vera a Népművelési Minisztérium Könyvtári Osztályának vezetője volt.

63. LOSONCZY Géza (1917–1957): újságíró, politikus, államminiszter. Debrecenben végzett egyetemi tanulmányai idején kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1935–1936-ban az egyetemi Márciusi Front egyik vezetője és a Tovább című lap szerkesztője. 1939-től a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, 1940-től pedig a Népszava munkatársa. 1941-ben letartóztatták, kiszabadulása után illegálisan a pártsajtóban és az értelmiségi szervező munkában dolgozott. 1945-ben a Szabad Nép belpolitikai rovatvezetője lett, majd a Népművelési Minisztériumban Révai József helyetteseként, államtitkárként dolgozott. Hamis vádak alapján a Rajk-perben őt is perbe fogták, és 1954-ben Nagy Imre első miniszterelnöksége idején szabadult ki. A börtönkörülmények, a vizsgálati módszerek pszichés zavart okoztak nála, ezért betegen, kórházban ápolták. Kapcsolata Nagy Imrével rendszeressé vált azután is, hogy a Magyar Nemzet főmunkatársa lett. Mikor Nagy Imrét megfosztották minden tisztségétől, Losonczy Géza központi szerepet töltött be az ellenzéki kommunisták mozgalmában: a Petőfi-kör szervezőjeként, az író-memorandum egyik megfogalmazójaként vált ismertté. Csatlakozott az 1956. október 23-án tüntető tömeghez. Tagja lett az 1956. október 31-én megalakult MSZMP Intéző Bizottságának, majd Nagy Imre október 30-án államminiszterré nevezte ki. A szovjet támadáskor, november 4-én, a Jugoszláv Követségen kért menedéket feleségével, dr. Haraszti Máriával és Anna lányával. Innen hurcolták el családjával együtt Romániába. 1957 áprilisában szállították vissza Budapestre. Ő lett volna a Nagy Imre-per másodrendű vádlottja, de még a tárgyalás előtt decemberben a börtönben – tisztázatlan körülmények között – meghalt. Az adatok forrása: Kenyeres Ágnes i.m.

64. LUKÁCSY Sándor (1923–): író, irodalomtörténész. 1945-ben, a Budapesti Egyetemen magyar-francia szakos diplomát szerzett. Eötvös kollégista volt. Részt vett a fegyveres antifasiszta mozgalomban, amelynek nyomán és személyes emlékei alapján megírta a diákellenállás történetét. 1945-ben közreműködött a Valóság című folyóirat megalapításában, amelynek 1947 és 1948 között felelős szerkesztője is volt. Ezt megelőzően, 1945-ben és 1946-ban a Szikra Kiadó lektoraként dolgozott. 1948-tól 1949-ig az Országos Könyvhivatal osztályvezetőjének nevezték ki, majd 1949 és 1951 között a Népművelési Minisztérium Könyvkiadói Osztályának vezetője volt. 1951-től szabadfoglalkozású író, majd 1962-től nyugdíjazásáig az MTA Irodalomtudományi Intézetének kutatója, illetve osztályvezetője volt. Az 1956-os forradalomban végzett tevékenysége miatt 1960-ig szilenciumra ítélték. Az adatok forrása: Péter László (főszerk.): Új magyar irodalmi lexikon, H-Ö. – 2. jav., bőv. kiad. – Bp. : Akadémiai Kiadó, 2000. – p.: 1354. és Benedek Marcell (főszerk.): Magyar irodalmi lexikon, 2. köt. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1965. – p.: 63.

65. NEMES Dezső (1908–1985): politikus, történész, az MTA tagja, Kossuth-díjas (1954), Állami díjas (1975). Kárpitos szakmát tanult, 1926-tól a KMP tagja és 1928-ban a KIMSZ Központi Bizottságának titkára volt. Börtönbüntetésének letöltése (1931) után a Kommunisták Magyarországi Pártja utasítására a Szovjetunióba távozott, ahol a Nemzetközi Lenin Iskola hallgatója lett. Hazatérése (1933) után a KMP Budapesti Bizottságának titkára, majd a Központi Bizottság tagja és magyarországi instruktora. 1935-től ismét a Szovjetunióban élt, ahol 1939-ig bútorgyári munkás volt. 1939-43-ban munka mellett elvégezte a Lomonoszov Egyetem történelem szakát. 1943-ban agitációs tevékenységet folytatott a magyar hadifogolytáborokban. 1944-ben a krasznogorszki antifasiszta hadifogoly-iskola tanára, majd igazgatója, 1945 elején az Igaz Szó című magyar hadifogoly újság szerkesztője. 1945-ben visszatért Magyarországra. 1945-48-ban a Szakszervezeti Tanács titkára, 1948-50-ben a Tartós békéért, népi demokráciáért! című folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. 1953-1956 között a Szikra Könyvkiadó, 1956 őszétől pedig a Magyar Dolgozók Pártja Pártfőiskolájának igazgatója. 1957-1961 között a Népszabadság szerkesztőbizottságának vezetője. 1957-től haláláig a Magyar Szocialista Munkáspárt legfelsőbb vezetői közé tartozott: volt az MSZMP Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetének főigazgatója, az MSZMP Politikai Főiskolájának igazgatója, majd rektora, a Népszabadság főszerkesztője,. Mint történetíró elsősorban a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom történetével és Magyarország két világháború közötti történetének kérdéseivel foglalkozott. Történelmi koncepciójának torzulásai – a köztörténetet alárendelte a munkásmozgalom történetének, a Horthy-rendszert következetesen fasizmusnak tartotta haláláig, negatív elfogultsággal ítélte meg a szociáldemokrácia szerepét – és az MSZMP-ben játszott vezető szerepe révén károsan befolyásolta az 1956 utáni magyar történetírást. 1982-ben a SZU Tudományos Akadémiája külföldi tagjává választották. Több mint húsz évig elnöke volt az MTA Történettudományi Bizottságának és a Magyar Történészek Nemzeti Bizottságának. Megkapta a Magyar Népköztársasági Érdemrendet (1978) és a Magyar Népköztársaság Rubinokkal Ékesített Zászlórendjét (1983). Az adatok forrása: Kenyeres Ágnes i.m.

66. RÉVAI József: Az MDP II. Kongresszusán mondott beszéd In: Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései. – Bp. : Szikra Könyvkiadó, 1952. – p.: 29–30.

67. Révai József i.m. Az MDP II. ... – p.: 32-33.

68. DÖMÖTÖR Tekla, D.: Az olvasói katalógusok kérdése. In:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvbarát, 2. évf., 1952. 6. sz. – p.: 6–8. Dömötör Tekla, az ismert folklórkutató 1946 és 1953 között a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban dolgozott.

69. Dömötör Tekla, D. i.m. – p.: 6. Ma már elképzelhetetlen, hogy mit értettek a szovjet könyvtárak katalógusainak eszmei-politikai pártosságán, hacsak azt nem, amit a szerző tollából idézünk: „Az újfajta olvasói katalógus ajánló jellegű: aktív ideológiai befolyást gyakorol az olvasóra, kialakítja marxista világszemléletét, fejleszti kulturális igényét. Ehhez első lépés katalógusaink megtisztítása az oda nem illő anyagtól." (p. 8.) A katalógus funkciójának sajátos felfogásán túl – az idézett sorokból – az is kiderül, hogy a szovjet könyvtárpolitika nem csupán a könyvtárakba bekerülhető művek jegyzékével cenzúrázta az olvasmányokat, hanem arról is gondoskodott, hogy a még megmaradó művek könyvtári nyilvánossága is korlátozott, az olvasmányok pedig ellenőrzöttek legyenek.
70. A magyarországi jegyzékek megjelenését ez a tény feltétlenül befolyásolta. A rendelet pontosan előírta, hogy milyen könyveket tarthatnak meg a nép-, a falusi, a területi, valamint a nagyvárosi könyvtárak.
71. Ebben az esetben vagy tudatos csúsztatásról van szó, vagy a szerző tudása hiányos volt, hiszen a Révai-féle kritika – mint tudjuk – nem az 1945–1946 során közreadott fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus művek kivonására vonatkozott, hanem az 1950-ben közreadott jegyzékek tartalmára.
72. Dömötör Tekla, D. i.m. – p.: 6.
73. Mint azt a jegyzékek részletes elemzésénél láttuk, itt szó sincs hozzá nem értő, túlbuzgó könyvtárosokról. A felsorolt szerzőket és műveket az 1950-es jegyzékek és nem a könyvtárosok tették indexre.
74. Dömötör Tekla, D. i.m. – p.: 7.
75. Varga Sándor i.m. – p.: 249.
76. Vértesy Miklós i.m. – p.: 306.
77. A Szabó Ervin Könyvtárra vonatkozó adatok csak a hálózati tagkönyvtárak számait tartalmazzák, mivel a központi könyvtár, tudományos jellege miatt, mentesült a kivonások alól.
78. Katsányi Sándor i.m. – p.: 10.
79. Gerő Gyula i.m. – p.: 65.

Muzeális könyvtári dokumentumok bejelentése

A muzeális könyvtári dokumentumok bejelentése a 22/2005. számú NKÖM rendelet alapján megváltozott. Kibővült a muzeális dokumentum fogalma, s megkezdődött a muzeális dokumentumok elektronikus bejelentése.

Ezentúl minden 1850 előtt nyomtatott könyvtári dokumentumot kötelező jelleggel be kell jelenteni az OSZK központi lelőhely-nyilvántartásának. Az OSZK-n belül a MOKKA-R projekt szervezi és intézi a muzeális nyilvántartást. A nyilvántartó rendszer elérhetősége: Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása (MKDNY): http://www.eruditio.hu/mokka-r/ugyrend4.htm).

További információ: Hegyi Ádám >hegyi@bibl.u-szeged.hu

(Forrás: Hegyi Ádám, Katalist, 2007. november 7.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Ha könyvek nem lennének,
tudatlanok s tanulatlanok volnánk valamennyien:
nem volna emlékünk a múlt dolgokról, semmi ismeretünk
az isteni, vagy emberi dolgokról..."
(J. A. Comenius)

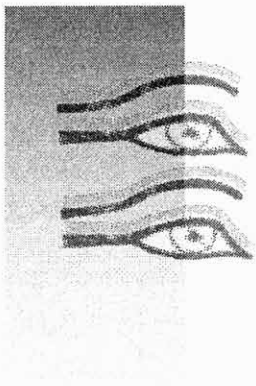

A zalai pedagógiai szakkönyvtár felhasználóinak vizsgálata

NÉMETHNÉ HAJDU Márta

Tanulmányomban annak jártam utána, milyen segítséget tud adni a napi szakmai munkához, a szakmai tájékozódáshoz és a szakmai képzéshez, ill. továbbképzéshez egy megyei pedagógiai szakkönyvtár, továbbá, hogy egy ilyen szakkönyvtár használóinak milyen elvárásai, igényei vannak és miként vélekednek a könyvtár által kínált szolgáltatásokról és a könyvtár működéséről. A választ, s a könyvtárunk számára megfogalmazható tenni- és változtatnivalókat a zalai pedagógiai szakkönyvtár olvasói körében végzett kérdőíves vizsgálat adatainak elemzése szolgáltatta.

A vizsgálat célja

Elsődleges célunk az volt, hogy az olvasók szemszögéből vizsgáljuk meg könyvtárunk tevékenységét, s a leszűrhető következtetések nyomán a gyakorlatban is hasznosítható megállapításokhoz jussunk. A vizsgálattal felmértük a használók információs igényeit, könyvtárhasználatuk jellemzőit és a könyvtári szolgáltatásokról alkotott véleményüket. Adatokat gyűjtöttünk a következőkről:

- milyen információforrásokat használnak a leggyakrabban;
- mely könyvtárakba járnak rendszeresen;
- milyen adatbázisokat, elektronikus forrásokat vettek igénybe a könyvtárban;
- milyen témákat, információkat kerestek legutóbb és hogyan találták meg;
- általában milyen ismérvek alapján keresnek információt;
- mi a véleményük a könyvtárunkról és a szolgáltatásainkról?

Az olvasók

A használók véleményének megismerésére több

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megoldás kínálkozik, mi a kérdőíves vizsgálat alkalmazása mellett döntöttünk. A kérdések összeállításához kevés útmutatást találtunk, ugyanis a rendelkezésre álló kérdőívek nagyobb részét közkönyvtári elemzéshez dolgozták ki, ahol a használati motiváció és az irodalmi érdeklődés vizsgálata kapott inkább hangsúlyt.

A kérdőív nagyobb része zárt kérdésekből állt, de néhány pontban nyitott kérdéseket is feltettünk, ezeknél lehetőség nyílt az olvasó véleményének megfogalmazására.

Valamennyi beiratkozott olvasónknak egyenlő esélyt biztosítottunk, hogy a mintába bekerüljön, így a vizsgálat eredményét reprezentatív mintának tekintjük. A kérdőív kitöltőit véletlenszerűen választottuk ki a könyvtárból távozó olvasók közül. Az adatlapok elemzése után kiderült, hogy a megkérdezettek összetétele csaknem megegyezik a beiratkozott olvasóink életkori és foglalkozás szerinti megoszlásával. Emiatt a kapott adatokból levont következtetések mindenképpen figyelembe veendőek a működés és a szolgáltatások jövőbeni tervezésekor.

A kérdőívek értékelése

Használóink közül összesen 104-en töltötték ki a kérdőívet. A válaszokat feldolgoztunk és az adatokat táblázatokban és grafikusan összegeztük.

A válaszadók nemek szerinti megoszlását illetően semmi meglepőt nem találtunk: használóink 85%-a nő, 15%-a férfi. Életkor szerint a 18 és 40 közötti korosztály volt többségben: 18–29 éves volt a megkérdezettek 36%-a, 30–39 év közötti volt 38% (együtt: 74%), 40–49 éves 20% és 50 fölötti pedig 6%-uk volt. Tehát a megkérdezett olvasók háromnegyede tanuló, fiatal pályakezdő és „fiatal" középkorú volt.

Iskolai végzettségüket illetően 75%-uk felsőfokú, negyede középfokú végzettségű.

Munkakörük szerint: 60%-uk pedagógus, 9%-uk felsőfokú pedagógusképző intézmény hallgatója, ill. 31% egyéb munkakörben dolgozó.

A válaszadók 18%-ának nincs saját könyvtára, a legnagyobb otthoni gyűjtemény viszont 3000 kötet feletti. A saját könyvtár nagyságának megoszlása: 100 db alatti: 11%-nál; 100–499 db között: 42%-nál, 500–999 db: 17%-nál, 1000 db, vagy annál több könyvvel rendelkezik a megkérdezettek 31%-a. Az eredmény szélsőségesnek mondható, hiszen miközben majdnem 20% nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nincs könyvtára, mégis majdnem minden harmadik mondott ezernél is több kötetet magáénak.

Számítógéppel 89%-uk rendelkezik, 65%-nak Internet-hozzáférési lehetősége is van, ami összességében a magyar háztartások hasonló átlagánál lényegesen magasabb ellátottságot jelent.

Leggyakrabban használt információforrásként a szakkönyveket jelölte meg a válaszolók 98%-a, aztán az internetet (67%) és a felsőoktatási tankönyveket említették (49%), az időszaki kiadványokat 45%-uk, az AV-dokumentumokat 11%-uk, az adatbázisokat pedig csak 7%-uk használja. Az adatokból könyvtárunk számára azonnal adódott az a következtetés, hogy a gyűjtőkörünkbe tartozó szakkönyvek beszerzésére nagy figyelmet kell fordítanunk.

A válaszadók által legfontosabbnak tartott pedagógiai szaklapok az alábbiak:

Új Pedagógiai Szemle	21%
Fejlesztő Pedagógia	14%
Tanító	12%
Köznevelés	10%
Óvodai Nevelés	10%
Iskolakultúra	10%
Oktatási Közlöny	9%
Gyógypedagógiai Szemle	8%
Esély	8%
Család, Gyermek, Ifjúság	6%
Pszichológia	5%
Szociális munka	2%
Hírmondó	2%.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyszeri említéssel szerepeltek a további folyóiratok: *Magyartanítás, Csengőszó, Modern Nyelvoktatás, Iskolaszolga, Iskolakönyvtáros, English Teaching, Rajztanítás, HVG, Magyar Iparművészet, Zeneszó, Physiotherapy, Szociológia, Új Művészet.* Feltűnő, hogy hiányzik a válaszokból a Magyartanítás és a Csengőszó kivételével szinte az összes tantárgymódszertani lap, pl. a *Magyar Pedagógia*, ill. a szakképzéssel foglalkozó lapok. Mivel a kérdőív kitöltői 60%-ban pedagógusok voltak, elgondolkoztató, hogy mennyire kevesen tartották fontosnak saját szaktárgyuk módszertani lapjait.

A leggyakrabban látogatott könyvtárak

	Pedagógiai	Megyei	Városi	Egyéb
1. helyen	64%	12%	9%	14%
2. helyen	19%	23%	4%	33%
3. helyen	8%	21%	14%	9%

A válaszadók többsége 1. helyen a mi könyvtárunkat (a pedagógiai szakkönyvtárat) jelölte meg, a 2. leggyakrabban említett a megyei, majd a zalaegerszegi városi könyvtár volt. A többi könyvtár említése nagyon különböző, legtöbbször (6%) a munkahely iskolai könyvtárát jelölték meg, majd az Apáczai ÁMK és a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtárát (7%), a kanizsai és a keszthelyi városi könyvtárat (5%), ill. a lenti, zalaszentgróti, sümegi városi könyvtárat (2%). Egyszeri említéssel szerepelt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a Pető Intézet Könyvtára, a PTE Egészségügyi Főiskola Könyvtára és a pécsi Egyetemi Könyvtár. A 92 válaszadó összesen 209 könyvtárat sorolt fel, így egy fő átlagosan 2,27 könyvtárat használ.
Más könyvtárakban, ill. a mi könyvtárunkban igénybe vett szolgáltatások a következők:

Igénybe vett szolgáltatások

Más könyvtárakban	%	A pedagógiai könyvtárban	%
Olvasóterem:	20%	Helyben olvasás:	45%
Kölcsönzés:	100%	Könyvkölcsönzés:	100%
CD kölcsönzés:	4%	Hangkazetta kölcsönzés:	5%
Videókölcsönzés:	6%	Videokölcsönzés:	9%
Könyvtárközi:	4%	Könyvtárközi:	7%
		Inf. kérés telefonon:	13%
Tájékoztatás:	18%	Tájékoztatás:	25%
		Irodalomkutatás:	29%
Internet:	24%	Internet:	20%
Adatbázisok:	2%	Adatbázisok:	5%
		Tankönyvtár:	18%
Másolat:	6%	Másolat:	25%
Beszélgetés:	2%.		

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A válaszokból látszik, hogy a legtöbb olvasó által igényelt szolgáltatásunk a könyvkölcsönzés, a helyben olvasás és az irodalomkutatás. A kevésbé használt szolgáltatások iránt az érdeklődést ezek alaposabb megismertetésével növelhetjük jelenlegi és lehetséges olvasóink körében.

Arra a kérdésre, hogy használja-e felsőoktatási intézmény könyvtárát 36%-uk jelentette ki, hogy rendszeresen, 31%-uk ritkán, 33%-uk pedig egyáltalán nem használja. A megjegyzésben néhányan hozzá fűzték, hogy a nemleges válasz oka a számukra nem megfelelő nyitvatartási idő, ill. hogy keveset tartózkodik a városban. A munkahely iskolai könyvtárát a válaszadók 55%-a rendszeresen, 18%-a ritkán, 26%-a egyáltalán nem használja. A ritkán használók megjegyezték, hogy a munkahelyi könyvtár állománya elavult, ill. a saját könyvtárában is megtalálja, amire szüksége van. A nemleges választ adók közül többen az iskolai könyvtár hiányosságát jelölték meg.

Könyvtárunkról a választ adók 48%-a kollégától, 43% ismerőstől, 3% a pedagógiai intézetből, 3% a Hírmondóból, 2% szüleitől, 2% az internetről szerzett tudomást.

A könyvtárhasználat gyakoriságát a következő diagramon ábrázoltuk:

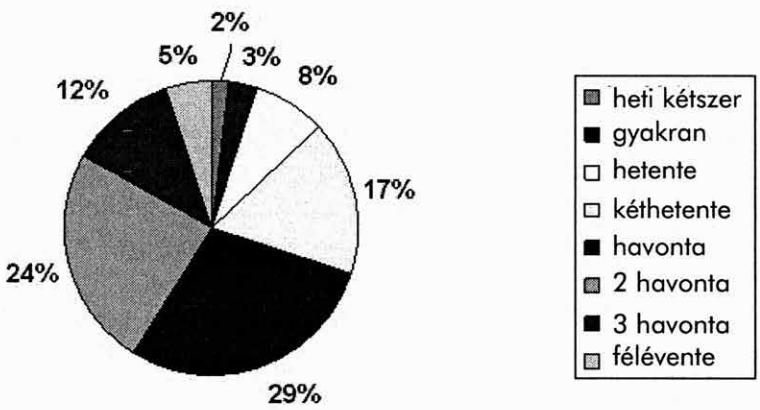

Hetente kétszer látogat a könyvtárunkba a kitöltők 2%-a, gyakran 3%-uk, hetente jár 8%uk, kéthetente 17%, havonta 29%, kéthavonta 24%, 3 havonta 12%, s félévente 5%. Az adatokból megállapítható, hogy olvasóink többsége rendszeres könyvtárlátogató, 30%-uk az egy hónapos lejárati időn belül többször is kölcsönöz.

A könyvtárlátogatás céljaira irányuló kérdésnél előre megadott lehetőségek közül választhattakakár többet is. A válaszadók több mint fele jelölte a kötelező irodalom beszerzését, az írásbeli munka készítését, ill. a tanulást. Jóval kevesebb olvasó számára fontos a tanítási órára való felkészüléshez és a tanításon kívüli órához szükséges szakmai anyag beszerzése. Ebből következően könyvtárunk legfőbb törekvése a különböző oktatási formákban tanulók igényeinek kielégítése kell legyen. Százalékosan kifejezve a következő eredményt kaptuk:

- Kötelező irodalom megszerzése miatt jár a könyvtárunkba: 56%
- Írásbeli munkához szükséges irodalmat keres: 62%
- Előadás tartásához keres irodalmat: 17%
- Saját érdeklődési területéhez keres irodalmat: 38%
- Tanítási órára felkészüléshez keres irodalmat: 29%
- Tanulás: 58%
- Tanításon kívüli oktatásra felkészülés: 11%
- Oktatási jogszabályok megismerése: 13%
- Művelődés: 20%
- Kikapcsolódás: 20%
- Egyéb: beszélgetés, információszerzés: 5%.

A könyvtárunkra és a munkánkra vonatkozó osztályzatok a következők voltak:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Megfelelő a szakirodalma: 4,41
- Gyors az új szakkönyvek beszerzése: 4,5
- A könyvtárosok segítőkészek: 4,97
- Áttekinthető a gyűjtemény: 4,88
- Jó a szaklapválasztéka: 4,8
- Belső elrendezése korszerű: 4,74
- Katalógusa sokoldalú: 4,57
- Nyitva tartási ideje megfelelő: 4,33
- Szívesen veszem igénybe: 4,95.

A kapott adatokkal elégedettek lehetünk, különösen annak tükrében, egy 10 évvel ezelőtti hasonló vizsgálat eredményéhez képest minden pontban javulást mutatható ki. A legnagyobb növekedést a belső elrendezés (1,5) a gyűjtemény áttekinthetősége (0,7) és az új szakkönyvek beszerzése (0,5) tekintetében értük el, melyek részben a költözés utáni jobb elhelyezési körülményeknek, de a könyvtári szakemberek munkájának is köszönhetőek. Különösen pozitív, hogy a könyvtárosok segítőkészségét kiemelkedőnek ítélték, hiszen rajtunk múlik, hogy a felhasználó a megfelelő információhoz jut, vagy dolgavégezetlenül távozik.

Az adatbázisok, elektronikus források használatát felmérő kérdésre kapott válaszokat a következő táblázat mutatja:

Az adatbázisok használatának gyakorisága (a válaszolók %-ában)

	Soha nem használja	Ritkán használja	Rendszeresen használja
ELKA	43%	33%	25%
PAD	58%	28%	15%
Szociológia a.	75%	20%	5%
MOKKA	83%	13%	-
EPA	93%	5%	-
Neumann D.K.	80%	15%	5%

Mindössze egy fő említette más elektronikus forrás használatát (a Deák Ferenc Megyei Könyvtár online katalógusát). Az eredmény azt jelzi, hogy használóink többsége nem, vagy csak ritkán használja az elektronikus adatbázisokat, ezért el kell gondolkoznunk azon, hogy érdemes lenne képzéseket, bemutatókat szervezni számukra a pedagógiai adatbázisok használatáról. Az internetes keresőszolgáltatások közül 56% írta, hogy a Google-t használja, 7% az Altavizslát, 5%, a Yahoot, 7%, az Origot, 9%, a Startlapot, 5–5%, a Heurékát és a Kurzort válaszként. Több mint negyedük viszont honlapokat használ gyakran: az om.hu, az oki.hu, az oszk.hu, az afsz.hu oldalait. Tehát a válaszolók 75%-a gyakran használja a nagy keresőmotorokat, ugyanakkor nem használják, (nem említették) ill. nem ismerik az Indexet vagy a Hudirt. A következő kérdésnél azt vizsgáltuk, hogy az olvasók milyen szempontok szerint keresnek általában?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Leggyakoribb keresési szempontok

	Soha	Ritkán	Rendszeresen
Címre	–	11%	89%
Szerzőre, szerkesztőre	–	25%	75%
Megjelenési adatokra	45%	50%	5%
Sorozatra	60%	35%	5%
Tárgyszóra	23%	35%	42%
Osztályozási jelzetre	81%	14%	5%
Dokumentumtípusra	55%	43%	2%

Látható, hogy a felhasználók többsége a keresésnél a formai elemeket részesíti előnyben, a tartalmi feltárást rendszeresen használók aránya még az ötven százalékot sem éri el. Különösen feltűnő, hogy az osztályozási jelzet alapján 81%-uk soha, 14% ritkán, s csak 5% keres gyakran információt. Feltehetjük a kérdést: vajon miért nem használják az osztályozási jelzetet? Olvasótermi tapasztalataink szerint az olvasók nagy része egyáltalán nem ismeri az ETO-t, így kevesen tudnak ez alapján keresni.

Egy következő kérdéssel az állományrészek használatának gyakoriságát és a könyvtáros segítségének igénybevételét vizsgáltuk.

Egyes állományrészek használatának gyakorisága

	Rendszeresen	Alkalmanként	Ritkán	Nem használja
Olvasóterem	20%	34%	32%	14%
Tankönyvtár	19%	42%	19%	20%
Kölcsönözhető állomány	74%	26%	-	–
British Council gyűjt.	8%	–	11%	81%
Könyvtáros segítségével keres	61%	35%	4%	–
Önállóan keres	35%	58%	7%	–

Olvasóink háromnegyede használja rendszeresen a kölcsönözhető állományt, egyötöde az olvasótermet, közel ugyanennyien a tankönyvtárat, s csak 8% fordul meg rendszeresen az angol különgyűjteményben. 81%-uk nyilatkozott úgy, hogy a British Council kihelyezett állományát egyáltalán nem használja, ami valószínűsíti az angol nyelvismeret hiányát. A könyvtáros segítségét 61% igényli rendszeresen, 35% alkalmanként. Önállóan keres rendszerint a válaszadók 35%-a (tapasztalataink alapján talán egyötödük), alkalmanként pedig 58%. Érdemes megvizsgálni azt is, hogy a különböző foglalkozási csoportokhoz tartozók milyen arányban keresnek önállóan. A rendszeresen önállóan keresők közt a pedagógusok 30%-a, a hallgatók 75%-a, az egyéb munkakörben dolgozók 22%-a található. A könyvtáros segítségét rendszeresen igénybe vevők a pedagógusok 66%-a, a hallgatók 50%-a, az egyéb munkakört megjelöltek 57%-a. Látszik, hogy a hallgatók többsége szívesebben választja az önálló keresést, és ők azok, akik szívesen használják az elektronikus katalógusokat is. Az ELKA programot is a hallgatók veszik igénybe gyakrabban, 50%-uk, míg a pedagógusok 19%-a, az egyéb munkakörűek 7(!) %-a hasz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nálja rendszeresen.
Nyitott kérdésként, előzetes válaszlehetőségek megadása nélkül arról kérdeztük a kitöltőket, hogy milyen információt kerestek a legutóbb. A válaszokat az alábbi csoportokba soroltuk be:

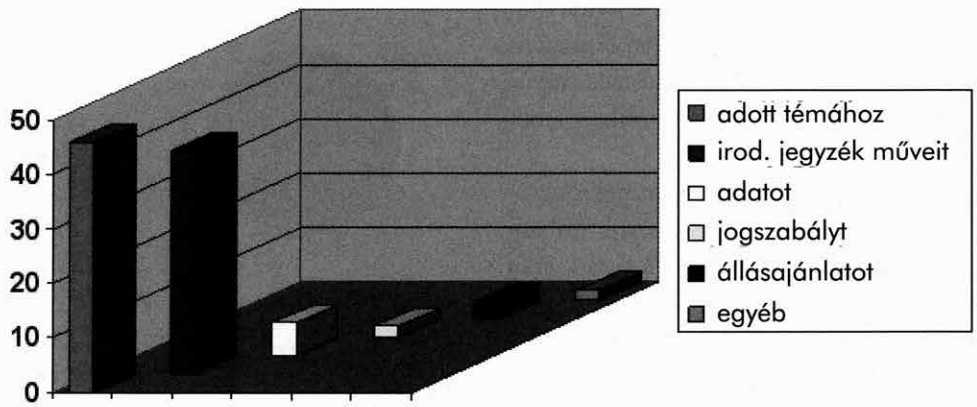

A válaszolók közel fele egy előre megadott témáról keres irodalmat, 41% az irodalomjegyzékben felsorolt műveket, 6% valamilyen adatot, 2% konkrét jogszabályt, 3% állásajánlatot, 2% pedig az előbbiekbe nem sorolható egyéb információt kér. A tartalmi feltárás szempontjából fontos, hogy milyen konkrét témákról kerestek anyagot. Lássunk néhány jellemző példát:

a) Az iskolai minőségbiztosításról keresett szakirodalmat előadáshoz:
Válasz: a PAD adatbázis és az ELKA katalógus alapján a minőségbiztosítással kapcsolatos, az utóbbi három évben megjelent könyveket és folyóiratcikkeket ajánlottunk, melyekből az olvasó kiválasztotta a számára megfelelőeket.
b) A gyermekkori kötődésről keresett irodalmat valaki írásbeli dolgozathoz:
Válasz: az ELKA katalógus és a PAD adatbázis segítségével az olvasó önállóan keresett cikkeket és könyveket, melyekből néhányat kikölcsönzött. Több alkalommal is eljött, hogy a szükséges folyóiratcikkeket feldolgozza, s a talált anyag segítségével jeles dolgozatot írt.
c) A mozgásszervi fogyatékosok oktatásával, nevelésével kapcsolatos könyveket keresett vizsgához:
Válasz: a könyvtáros segítségével az ELKA katalógus mozgásszervi fogyatékosok, sajátos nevelési igényű tanulók tárgyszavainál található irodalomból választott, ezeken kívül a gyógypedagógiai állományban is böngészett. Az olvasó a kölcsönzött szakirodalommal elégedetten távozott.
d) Siegfried Lenz életrajzát kereste
Válasz: a Google-ban a „Siegfried Lenz" keresőkérdést beírva német nyelvű életrajzot találtunk a http://de.wikipedia.org/wiki/Siegfried_Lenz oldalon, melyet kinyomtatva átadtunk az olvasónak, aki nagyon elégedett volt, mivel sehol nem kapott előtte információt.
e) Szakdolgozat védéséhez feltett kérdés: kinek a nevéhez fűződik a klinikai beszélgetés?
Válasz: a könyvtáros a kézikönyvtár összefoglaló jellegű pszichológiai művei közül az egyikben, Keményné Pálffy Katalin: Bevezetés a pszichológiába c. könyvének 11. oldalán találta meg a választ, Piaget munkásságára utalva.[1] Az

1 Keményné Pálffy Katalin: Bevezetés a pszichológiába. Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003. p. 11.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

olvasó a sikeres védés után külön megköszönte a segítséget.

Használóink 56%-a a könyvtáros segítségével kapott információt, 30%-uk önállóan keresett, a többiek pedig volt, hogy önállóan is próbálkoztak, máskor meg a könyvtáros segítségét is kérték. A kérdések többsége, mint a példákból látszik, pedagógiai, ill. pszichológiai témájú, a PAD adatbázis, a könyvtár katalógusa és folyóirat állománya alapján egyszerűen választ lehetett adni.

Két kérdésben az elektronikus információkeresési szokásokat kívántuk feltérképezni: milyen módszert követnek túl sok, ill. túl kevés találat esetén? Túl sok találat esetén a célszerű megoldást, miszerint: további szempontokkal szűkítik a témát, csak 24% jelölte meg. A többség, 44% a hosszadalmas és kevésbé célravezető lehetőséget választotta: *„átnézem egyenként, s kiválogatom a számomra érdekeseket"*. Nem vették figyelembe, hogy a túl sok találatnál a tételek egyenkénti átnézése roppant időigényes feladat. 11% adott témakörben publikáló szerzőket keresne, míg 21% a könyvtáros segítségét kérné. A túl kevés találat esetén legtöbben azonnal a könyvtáros segítségét kérnék, – ez a válaszadók 40%-a, – tehát ők teljesen tanácstalanok ilyen helyzetben. 36% más szóval adná meg a témát, 22% több kifejezésre keresne, 2% pedig elfogadná a kevés találatot eredményként. A mindkét helyen lehetőségként adott egyéb megoldásra senkinek sem volt ötlete, a kipontozott rész üresen maradt az összes kérdőíven. Mindezekből arra következtethetünk, hogy az elektronikus keresés terén többségüknek kevés a gyakorlata, nem ismerik eléggé a lehetőségeket, nem tudják, hogy mi a teendő a túl sok vagy túl kevés találat esetén (pl. *„a lejjebb lépés"*, a *„részletes kérdésmegfogalmazás" és a „kizárás"*, illetve a *„feljebb lépés"*, az *„asszociáció"*, a *„szűkszavú kérdésmegfogalmazás", a „hasonlóságok megengedése"*, a *„nyomkövetés"* és a *„variációk"*[2] alkalmazása).

Rákérdeztünk arra is, mennyire tartják eredményesnek a könyvtár munkáját. *„Megkapja-e a könyvtárban a keresett információt?"* – kérdeztük. A lehetséges válaszok: „szinte mindig", „többnyire", „ritkán" és „nem". A 'ritkán' és a 'nem' lehetőségeket senki sem jelölte, így a válaszok megoszlása az alábbi:

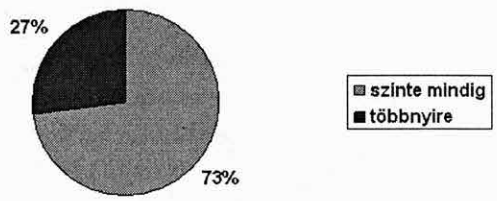

A kördiagram alapján látszik, hogy 73% szinte mindig megkapja a keresett információt, 27% pedig többnyire. Az átlagos érték négyfokú skálát figyelembe véve 3,73, ami nagyon jónak mondható.

Szolgáltatásaink igénybevételéről tájékozódva – amint már egy korábbi kérdésnél is elmondtuk –, a legkeresettebb volt a könyvkölcsönzés (100%), a helyben olvasás (45%) és az irodalomkutatás (29%). A felhasználók negyede igényli a tájékoztatást és a fénymásolást, egyötödük az internetet. Feltűnően kevesen jelölték az adatbázis-használatot, valószínűleg azért, mert nem ismerik eléggé, ill. nem tudják használni azokat. Fontos lenne az érdeklődőkkel megismertetni a pedagógiát, pszichológiát, szociológiát feltáró adatbázisokat, hogy minél több információból választhassanak.

Kíváncsiak voltunk a szolgáltatásainkról alkotott véleményükre is. A sablonos *„számomra megfelelő"*, *„elégedett vagyok"* válasz gyakran fordult elő, de elmarasztaló megjegyzést egyáltalán nem kaptunk! Jelenlegi szolgáltatásainkkal a válaszadók nagy része elégedett, s itt is többen kiemelték a könyvtárosok segítőkészségét. A nyitott kérdésre írt válaszokban lehetőség volt saját véleményük megfogalmazására. Íme

2. UNGVÁRY Rudolf – VAJDA Erik: Könyvtári információkeresés. Bp.: Typotex, 2002. p. 82.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

néhány a kapott válaszokból: *„Szeretek ide járni, mert segítőkészek." „Kellemes a könyvtár légköre." „Nagyon jó az állomány, áttekinthető az elrendezése." „Nagyon pozitívan értékelem a könyvtárat. Még nem jöttem el úgy, hogy a keresett témakörhöz könyvet ne találtam volna, vagy ne kaptam volna segítséget." „Naprakész, a legtöbb pedagógiai folyóirat megtalálható itt."* „*Maximálisan elégedett vagyok." „Szakszerű a tájékoztatás." „A könyvtárosok mindig készségesek." „Széles körű a kínálat, és az új kiadású könyvek is megtalálhatók.*"

A „*Milyen szolgáltatást hiányol?*" kérdésre 36% válaszolta, hogy „Semmit", majdnem ötven százalékuk pedig nem írt semmit, feltételezhetően azért, mert nem volt hiányérzetük. Aki ennél konkrétabb volt, a következő hiányosságokat említette: több számítógépet szeretne, a tankönyveket legalább 1 hétre lehessen kölcsönözni, tegyék lehetővé a régi folyóiratok kölcsönzését, bővüljön tovább a British Council gyűjteménye, a pénteki nyitva tartás túl rövid, ill. nyisson ki korábban (fél 9-kor) a könyvtár. A felsoroltak közül a régi folyóiratok kölcsönzése állományvédelmi okok miatt nem teljesíthető, de a nyitva tartás megváltoztatását megfontoljuk, s a többi kérés teljesítésére is törekedni fogunk. További pozitív tartalmú észrevételek: „*Kulturált a környezet*" ; „*Kedvesek, toleránsak, segítőkészek a könyvtárosok", „A könyvtárosok maximálisan segítőkészek", „Szeretek ide járni!", „További sok sikert kívánok!*"

A kapott adatok elemzése alátámasztja, hogy még jobban kell törekednünk az olvasók dokumentum-ellátásának javítására, például úgy, hogy anyagi lehetőségeink függvényében folyamatosan pótoljuk a kevés példányban meglévő műveket, tankönyveket.

Következtetések

A felmérésből megállapítható, hogy olvasóink alapvetően elégedettek az állományunkkal és a szolgáltatásainkkal, továbbá, hogy kiemelkedően jónak tartják a könyvtárosok segítőkészségét. Összefoglalóan elmondhatjuk: használóink többsége nő, ami jól tükrözi a pedagógustársadalom összetételét. Legtöbb olvasónk pedagógus vagy tanárképzős, felsőoktatási hallgató. 75%-uk 40 év alatti, tehát inkább a fiatalok és a középkorúak jönnek hozzánk. Ugyanilyen arányban vannak köztük felsőfokú végzettségűek. Információkeresési céljaikból egyértelműen kiderül, hogy elsősorban a tanuláshoz, másodsorban a tanításhoz szükséges irodalom beszerzése miatt keresnek fel bennünket. Nem jellemző rájuk az állományunk iránti szórakozási, vagy művelődési célú érdeklődés. Egy olvasó alkalmanként többféle szolgáltatást is igénybe vesz, s az elmélyüléshez szükséges hosszabb időt is szívesen töltik el nálunk. Mivel Zala megyében mi vagyunk az egyedüli pedagógiai szakkönyvtár, a megye távolabbi részeiből is, ill. a közelebbi vasi településekről is felkeresnek bennünket. Rajtunk kívül még a megyei és a helyi városi könyvtárakat szokták látogatni. A felsőoktatási intézmények könyvtárait a nagy távolság miatt, az iskolai (munkahelyi) könyvtárakat a szerényebb állományuk miatt használják ritkábban. Az olvasók többsége igényli a könyvtáros segítségét a katalógusok használatában és az állományban való eligazodásban egyaránt.

A felmérés igazolta előzetes elképzelésünket arról, hogy az olvasók az osztályozási jelzetek, ill. tárgyszavak alapján nehezebben tájékozódnak, s csak ritkán mernek önállóan keresni, s a tartalmi feltáráshoz szívesen kérik a könyvtárosok segítségét. Ha önállóan keresnek, akkor többnyire a szerzőre és/vagy címre keresnek, s járatlanok az adatbázisokban való keresésben. Olvasóink 50%-a még nem használta önállóan a nálunk elérhető adatbázisokat és könyvtárunk katalógusát sem. Használóink ilyen irányú képzése, felvilágosítása megkerülhetetlen feladatunk lesz.

3. Balogh Mihály http://www.tanszertar.hu/eken/2005 04/baloghm.htm.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Összegzés

Könyvtáraink léte az olvasók, használók elégedettségétől függ. Arra kell törekednünk, hogy a szolgáltatások színvonala ne ingadozzon, s minél jobban megfeleljen a felhasználók elvárásainak. A technikai és módszertani újdonságok követése érdekében fontos a munkatársak folyamatos továbbképzése is.

Lehetőségeinket tökéletesen kifejezik Balogh Mihály (OPKM) 2005-ben mondott szavai:

„A jövőjüket megnyerni kívánó pedagógiai könyvtárak sorsa döntően azon múlik, hogyan válaszolnak az őket érő szakmai és környezeti kihívásokra. Esélyeiket növeli, ha a fenntartó, a használói kör és a munkatársi közösség közös érdekek mentén közös megoldásokat tudnak generálni. A jövőképüknek saját legmarkánsabb jellemzőikre kell épülnie: gyűjteményeik és szolgáltatásaik sokféleségére, sokszínűségére."[3]

Irodalom

BALOGH Mihály: Könyvtár a pedagógia szolgálatában – pedagógia a könyvtárban: a pedagógiai szakkönyvtár korszerűen értelmezett szerepe, feladatrendszere. URL: http://www.tanszertar.hu/eken/2005 04/balogh m.htm.

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – BABICZKY Béla: Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Bp. : Universitas, 1998. 224 p.

BILLÉDI Ferencné: A nyájas olvasó: Gondolatok az olvasócentrikus, használóra irányuló könyvtári szolgálatról. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 32. évf. 1985. 3. sz. p. 118–121.

BOGNÁRNÉ LOVÁSZ Katalin: A könyvtári szolgáltatások értékelése a használók szempontjából. In: Könyvtári Figyelő, 52. évf., 2006. 2. sz. p. 350–354.

CELLER Zsuzsanna (szerk.): Pedagógiai információ határok nélkül. Budapest, 2002. október 10–12. c. nemzetközi konferencián elhangzott előadások. Bp. : OPKM, 2003. 173 p.

ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: Könyvtári online katalógusok minőségi vizsgálata különös tekintettel a tartalmi keresés problémáira. URL: http://agrinf.agr.unideb.hu/if2005/kiadvany/papers/C72.pdf

FALUS Iván, OLLÉ János: Statisztikai módszerek pedagógusok számára. Bp.: Okker, 2000. 372 p.

FARKAS Éva: Bevezetés a könyvtári információkeresés technikájába. URL: http://old.bdtf.hu/konyvtar/feva.

FRANK Róza: Kompetenciafejlesztés az információs társadalomban. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. évf. 2006. 9. sz.- p. 391–403.

ILLÉS Éva, VARGA Katalin, ZALAINÉ KOVÁCS Éva: Két felmérés a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem oktatóinak és kutatóinak informálódási szokásairól. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 43. évf. 1996. 1. sz. p. 15–21.

MAGYAR Katalin: Tárgyszavazási gyakorlat és a tárgyszavak kereshetősége az Interneten elérhető könyvtári állományoknál. Bp: Neumann Kht., 1999. URL: http://www.neumann-haz.hu/digital/studies/targyszo/index.html.

PÁLVÖLGYI Mihály: Keresőnyelvek és fogalomtárak általános, ismeretreprezentációs és technológiai tendenciái. URL: http://mek.oszk.hu/03100/03128/html/palvolgyi.htm.

PROKNÉ PALIK Mária: A tartalmi feltárás problémái online könyvtári katalógusokban. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 52. évf. 2005. 11–12. sz. p. 525–527.

UNGVÁRY Rudolf – VAJDA Erik: Könyvtári információkeresés . Bp. : Typotex, 2002. 169 p.

VARGA Katalin: Intelligens információkereső rendszerek. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 52. évf., 2005. 5.sz. p. 212–213.

VARGA Katalin: Szöveg és tartalom az információs társadalomban: Módszerek és lehetőségek az információ minőségi szelektálására. Pécs : PTE FEEFK, 2005. 164 p.

VIDRA SZABÓ Ferenc: A használók elvárásának és elégedettségének vizsgálata a könyvtárakban: Módszertani útmutató. In: Könyvtári Figyelő, 49. évf. 2003. 4. sz. p. 735–753.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

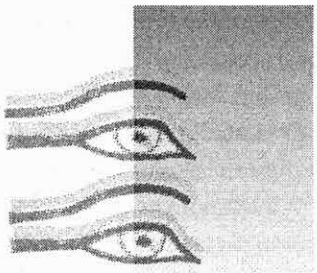

Mediátori szerepkörök: a tulajdonnévterek és a bibliográfusi feladatok*

DUDÁS Anikó

A könyvtárak adatbázisaiban milliós nagyságrendű, többé-kevésbé strukturált és kontrollált tulajdonnnév halmozódott fel. A tulajdonnevek kulcsfontosságú szerepet töltenek be a dokumentumokat nyilvántartó rendszerekben és a keresőeszközökben: a személyek, intézmények, kiadók nevei, a folyóiratcímek, műcímek, helynevek stb. információkat összefűző elemeket is jelentenek. Az egyik legfontosabb út a neveken keresztül vezet az információtartalmakhoz.

A névállományok „hasznosításának", többcélú felhasználásának gondolata természetszerűleg vetődik fel világszerte.[1] A könyvtári, szabványokhoz illeszkedő homogén névkezelés stabillá teszi tájékoztató eszközeinkben a visszakeresést: az adatbázis körülhatárolható adattartalmában a keresőkérdés ellenőrizhető és irányítható útvonalat jár be. A kötött adatformázás, a szabálykövetés az egyöntetűséget, a rendszer megbízhatóságát, a felhasználó magabiztosságát eredményezheti: a keresést végző felhasználó bizonyos lehet abban, hogy hol jár, miben keres, milyen adattartalmat tekint át, milyen időkeret között mozog; kérdését kívánsága szerint az adatállomány egy részén vagy akár a teljes tartalmán is keresztülfuttathatja. Az átláthatóságra, kontrollálhatóságra, célzatosságra vonatkozó jellemzőket sokszor állítjuk szembe az internetes világgal, melynek biztonsággal sem növekedését, sem önszerveződő erejét, sem határait nem tudjuk belátni.[2] Az online katalógusok kikristályosodott évszázados hagyományokat követnek, ezt teszik akkor is, amikor sok szempont szerint rendszerezhető módon listáznak ki egy

* A cikk a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciója által a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán (Piliscsaba) 2007 május 25-én rendezett Bibliográfiai műhelymunkák a PPKE Bölcsészettudományi Karán c. konferencián elhangzott előadás {Egy névjegyzék-projekt (ACOLIT) ürügyén: a tulajdonnévterek kérdése : A bibliográfusi feladat és a lehetőségek (Web 2.0?)} és a Könyvtárosok Vándorgyűlésén (Szeged) július 13-án elhangzott Névterek–NDA stratégiák–könyvtárak–partnerség c. előadás ötvözetéből íródott.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bibliográfiai tételsort. A hagyományos feldolgozási szemlélettel készülő katalógusainkat, bibliográfiai adatbázisainkat viszont sokan nemcsak ódivatúnak tartják, hanem alkalmatlanoknak is a digitális dokumentumkezelésre. Más innovatív, intézményes és nem intézményes keretekhez kötött metaadat-besöprési (metadata harvesting) megoldások merülnek fel. A keresőmotorok eddig is sok segítséget nyújtottak a világhálón hozzáférhető tartalmak felkutatásában, ám továbbra sem tudnak sokat tenni a célirányos keresésért és rendezésért, említsünk csupán egyetlen példát: a keresőrobotokkal nem lehetséges a legalapvetőbb adatelem, az alkotó(k) neve szerint szűrni és rendezni a találati halmazokat.

Írásomban azokra a jellemzőkre és körülményekre próbálom meg felhívni a figyelmet, amelyek változó világunkban segíthetnek újragondolni bibliográfiai szakmai feladatainkat, ezúttal elsősorban azt, hogy figyelmet érdemel-e, s ha igen, mekkora figyelmet érdemel a tulajdonnevek kezelésének kérdése.

Univerzális névkezelés

A könyvtári – és minden más gyűjteményi – adattár névállományának gondozásához nagy műveltség, szakértelem és jelentős időráfordítás szükséges. A digitális technológiai eszközök lehetővé teszik az adattárak egyesítését, a közös adatépítést, gondozást és a közös felhasználást is, így a névadatok újrahasználását vagy másolódását is egyik rendszerből a másikba. Minél nagyobb egy bibliográfiai tár, annál nagyobb az inkonzisztens adatelemek szétszóródásának, az információk elkallódásának veszélye, és annál inkább válik szükségessé a nevek egyediesítése, illetve az ugyanazon entitásokat – személyeket, műveket stb. – jelölő névváltozatok összefűzése. A hagyományos katalogizáláskor szokásos név-egységesítési eljárás, a névváltozatok közül egyetlen névalak szabálykövetéssel való kitüntetése valamely adatbázison belül kívánatos és követhető elv, ám az erre az elvre alapozó adattárak nem alkalmasak a többnyelvű, más-más kultúrájú felhasználói közösségek igényeinek egyidejű kiszolgálására, így a felhalmozódott tulajdonnévi adatok többcélú felhasználására sem.[3]

A névváltozatok univerzális kezelésének, az entitások azonosításának megkönnyítésére, az írásrendszerek és nyelvi különbségek áthidalására az 1970-es években vetődött fel a nemzetközi athority-rendszer kialakításának gondolatával együtt az ISADN (International Standard Authority Data Number) nemzetközi szabványos azonosító kód bevezetése.[4] A szabványos kód az ISBN-hez hasonlóan „intelligens" lett volna: jelezte volna a rekordot előállító/szolgáltató intézményt, az entitás nemzeti-kulturális hovatartozását is. Az elképzelés szerint a nemzetközi entitásazonosítóhoz egyenrangúan kötődhetne minden előfordulási forma, minden névalak és névváltozat. *Barbara B. Tillett*, a *Library of Congress* katalogizálási szakértőjének legújabb beszámolója viszont már arról tudósít, hogy a sokféle szabványos kód között (ISAN, ISBN, ISSN, ISMN stb.) egy újabb nemzetközi intézményesített azonosítórendszer bevezetése mára nem látszik véghezvihetőnek: helyette a helyi rendszerekben automatikusan generálódó azonosítók összefűzése bizonyul életképes elgondolásnak, ugyanakkor ennél a megoldásnál is sokkal nagyobb jelentőséget nyerhetnek a klaszterezésen alapuló technológiai eljárások és linkelési technikák.[5] A névadatok ugyanis a könyvtári felhasználásokon kívül más céloknak is megfelelhetnek szakmán belül és kívül, „újrahasznosulhatnak" a levéltári, múzeumi keresőeszközök, a dokumentációs szolgáltatások, a kiadók, a szerzői jogkezelők körében, és nem utolsósorban a webalkalmazásokban is.

A tulajdonnevek – ahogyan azt a könyvtári katalógusoknál is megszoktuk – jó szolgálatot tehetnek a nyílt interneten közzétett dokumentumok keresésénél és rendszerezésénél is. Ugyanakkor arra a jól ismeret problémára is emlékeztetnünk kell, hogy a világhálón található elektro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

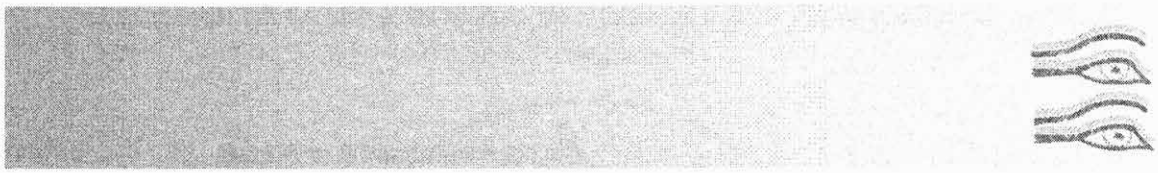

nikus dokumentumoknak csak kis hányada rendelkezik akár csak minimális elemkészletű leíró metaadattal is: az elektronikus dokumentumok kezelésének és kereshetőségének jövője a tulajdonnevek kezelésével, a tulajdonnévterek kérdésével szorosan összefügg.

Miért névtér?

Mindennapi szóhasználatunkban a térről a háromdimenziós kiterjedtség jut eszünkbe. A tér szót elsősorban fizikai fogalomként szoktuk említeni. A térnek nincs egységes definíciója – tűnik ki *Bangó Jenő* szociológus tanulmányából, mely a térfogalomról több diszciplína szempontjából vizsgálódik.[6] Néhány szempontot kiemelve: az általános rendszerelméletben a tér a rendszerelemek elrendeződéséhez kapcsolható. *Nemes Nagy József* leírása szerint, a rendszer „három alapvető komponense az elem, a struktúra és a funkció, amelyek közül a struktúra – a rendszerelemek elrendeződése – az, amely a térbeliséghez a legközvetlenebbül kapcsolódik".[7] A rendszerelméletben használt fontos térbeliségi elem a környezet is. További, a szociológiai térelméletekben előforduló, különféle metaforákkal jelzett, elvonatkoztatott térfogalmak pedig többek között – ezúttal csak felsorolásukra van módunk – a tudástér, „háló", „mező", „miliő"-terek, kulturális terek, szimbolikus terek, a dolgok tere, térrend, funkciós rend, használói tér, a tér mint mesterséges képződmény, konstrukció, illetve a tér mint kollektív, konvencionális elképzelés. Szoros tartozékok még a kapcsolatok, kölcsönhatások, a megismerési folyamatok, a növekedés/csökkenés folyamata, a változások az időmenzióban, „a kívül és belül, a nyitott és a zárt, a jelzett oldal (marked space)" és más „térimplikációk".[8] E fogalmak és metaforák gazdagon át vannak szőve kognitív, kommunikációs és kulturális jelentéstartalommal, s – kissé irodalmiasan szólva, a bölcselőktől merítve a további képzettársítást – lelki szemeink elé vetíthetik azokat a „lehetséges világokat", melyekben a tulajdonnevekkel, *Saul Kripke* kifejezésével: „merev jelölőkkel"[9], entitásokat nevezünk meg.

A könyvtári névtárakat – a fenti kontextusokat is figyelembe véve – környezetük, strukturáltságuk és funkciójuk révén is, analóg módon, tér-tulajdonságokkal rendelkező képződményeknek tekinthetjük. Az ugyanazon entitásokra utaló megnevezések, például személyek – írók, alkotók és műveik, tudósok, történelmi egyéniségek – egyidejűleg több helyen, több tárban/dokumentációs rendszerben, több kulturális és kognitív környezetben, más-más időkoordinátában is előfordulhatnak, a kulcsfontosságú kérdés: hogyan tudjuk a velük kapcsolatos töméntelen mennyiségű, szétszórt információcserepet releváns módon összegyűjteni, rendezni és együvé kovácsolni? Informatikai alkalmazásokban a névterek a szolgáltató rendszerek adattartományait, adatosztályait azonosítják, biztosítják a hivatkozhatóságot, a konkrét névtérben elhelyezett objektumegyedek megkülönböztetését, azonosítását és relációinak kiépítését, névhierarchia kialakításával.[10] Ilyen szempontból a virtuális univerzum egyik tér-kategóriájának tekinthetjük a könyvtári világ folyamatosan gyarapodó, változó tulajdonnévi korpuszait, amelyek immár – a web-ontológia alkotórészeként – a szemantikus web víziójában is helyet kaptak.[11]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári adattárakból származó szemantikus web építőkockák: a VIAF koncepciója
(Forrás: BENNETT [et al.])

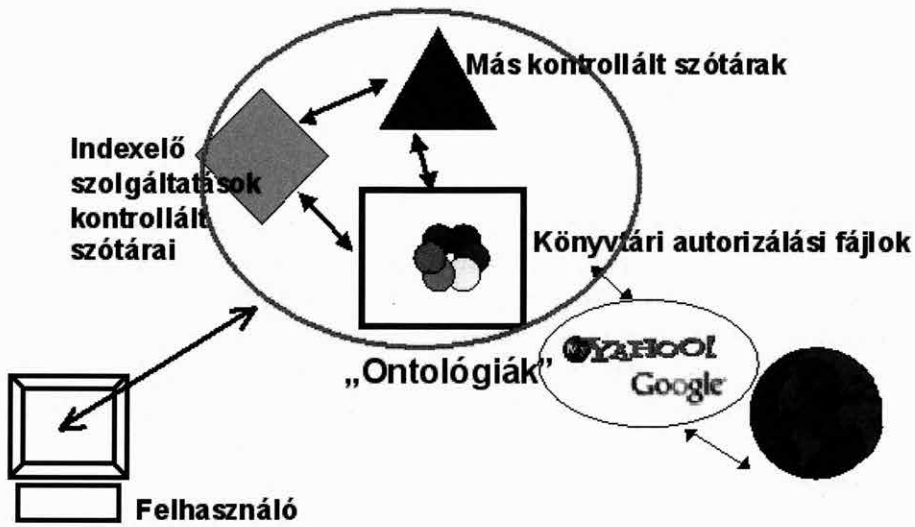

Metaadatok, autorizálás, információszervezés

Metaadat

Dokumentumokkal kapcsolatos mai terminológiánkban, főként az elektronikus adatbázisokhoz és a digitális dokumentumokhoz tapadóan, sokat emlegetett kifejezés a *metaadat*.
Metaadaton általában a dokumentumról (létrejöttéről, tulajdonságairól, keletkezési idejéről stb.) adott strukturált információkat értik, kétféle értelemben: (a) általánosabban értelmezve a szokásos bibliográfiai adatelemekkel is megfeleltethető adatféleségeket jelenti, attól függetlenül, hogy a strukturált adatok a dokumentumon kívül – például katalóguscédulán, adatbázisrekordban – vagy magában a digitális dokumentumban helyezkednek-e el; (b) szűkebb értelemben az elektronikus dokumentumokkal és digitális technológiákkal összefüggésben használják, többféle típusukat megkülönböztetve. Mindkét értelmezés szerint a metaadatok körébe tartozóknak vélik a hagyományos katalogizálás során is alkalmazott legfontosabb bibliográfiai adatelemeket (szerző, cím, megjelenési adatok stb.), szűkebb jelentésben viszont a metaadatok a dokumentumtól nem különválasztva, hanem az elektronikus dokumentumba ágyazottan értendők: maga a dokumentum tartalmazza az adattípusok szerint is megkülönböztetett, a megtalálást és információszervezést segítő elemeket.[12] A gyér, illetve még nem megállapodott metaadatkultúrára gondolva helyesebben úgy mondhatnánk: a metaadatok az elektronikus dokumentumba ágyazottan *kellene*, hogy megjelenjenek: maga a dokumentum *kellene*, hogy tartalmazza az adattípusok szerint is megkülönböztetett, a megtalálást és információszervezést segítő elemeket.
A metaadatok típusait tárgyaló felosztások tulajdonképpen az adatérték szemantikai jelentését tartják szem előtt. Megkülönböztetik például a *leíró* metaadatot (a szerző neve, a mű címe, a kiadó, a közreadás éve stb.); *adminisztratív* metaadatot (a szerzői jogokról, hozzáférésről, megőrzésről szóló információ); a *technikai* metaadatot (a dokumentum tulajdonságára utaló adat, például szöveges, kép, stb.).[13] *Szakadát István* pontosítása szerint a metaadat típusa a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hordozott információértékkel együtt alkotja a *metainformációt*. Ehhez kapcsolódóan említhetjük meg *José Borbinha* még kiterjedtebb pontosítását: szerinte a mindennapi használatban elterjedő, köznapibb értelemben vett metaadatot helyesebb *adatérték*nek nevezni, megkülönböztetve azt a *fogalmi mezők szemantikai értékétől* – azoktól a leírásoktól, melyek a rendszerek számára kategoriális szinten teszik értelmezhetővé és kezelhetővé az információkat, az adattípusok, adatosztályok megkülönböztetésével (a szakadáti fogalomrendszerrel megfeleltetve: az adatérték és a mezők szemantikai értéke együttesen képezi a metainformációt) –, és megkülönböztetve az adatbázis-mérnökök szóhasználatától is, ahol a metaadatok azokra a strukturált információkra vonatkoznak, melyek az adatbázis-sémákat kódolják.

A nevek egységesített formája és az autorizálás

A tulajdonneveknek, köztük a szerzők nevének a hagyományos és digitális dokumentumok visszakeresésénél is kiemelkedően fontos szerepe van. Hagyományos könyvtári eszközeinkben ezeket a feladatokat teljesítik az egységesített besorolási adatok, a nevek egységesített névalakja és az ehhez a formához fűződő névváltozatok.

Az *egységesített névalakok*at a katalogizáló vagy a bibliográfus a szabványok vagy a kiválasztott és ugyanabban a rendszerben következetesen alkalmazott konvenció alapján formázza meg, miközben azonosítja a név viselőjét és a legszükségesebb, a név viselőjét azonosító adatokat is följegyzi, a névváltozatokat utalókapcsokkal látja el, és a homonímákat is gondosan megkülönbözteti.

A könyvtári címleírási hagyományok megrögzöttsége folytán hajlamosak vagyunk arra, hogy az angolszász szakterminológiában gyakran használt *authority control – autorizálás* – kifejezést egyszerűen a *besorolási adatok egységesítésére* értsük,[14] melynek sok esetben nagy fejtörést okozó fázisa – gondoljunk csak a történeti személynevekre, intézménynevekre, szerzetesrendek megnevezéseire – a kitüntetett hozzáférési pontok (egységesített besorolási adatok) kiválasztása és megszerkesztése. Az autorizálást viszont ennél sokkal komplexebb folyamatnak kellene tartanunk: egyeztetési, azonosítási és hivatkozási módozatnak, afféle „közvetítői"[15], mediátori eljárásnak és rendszernek, mellyel létrejöhet a kommunikáció felhasználó, mű (dokumentum) és információkezelő rendszer között, minden lehetséges világban, mi több, a lehetséges világok között is.

Egyszerűbben szólva, az *autorizálás* – amint azt *Mauro Guerrini* a 2003-ban a témáról rendezett konferencia bevezetőjében megfogalmazza – olyan eljárást jelent, amellyel azonosíthatók a valós használatban előforduló névváltozatok és hozzákapcsolhatók a közösen használt szabályok szerint kialakított formához. A folyamat biztosítja a keresőeszköz megbízhatóságát, és egyúttal olyan eljárást is jelent, amellyel a katalógus homogenitása és stabil architektúrája fenntartható.[16] A körülírt folyamat szűkebb, lényegi magvánál maradva, úgy gondolom, a könyvtári feldolgozást érintően a következő fázisokat különíthetjük el:

- a személyi, illetve valamely tulajdonnévvel megnevezett entitás *azonosítása* és elnevezéseinek, azaz névváltozatainak *számbavétele,*
- egy a bibliográfiai nyelvnek[17] megfelelő *szabályozott forma* megszerkesztése és kijelölése (kitüntetése, az újabb magyarországi könyvtári szabályzatban ez a *kitüntetett hozzáférési pont* vagy *kitüntetett névforma*[18]),
- valamint az adatelemek megfelelő *összekapcsolása*, kapcsolati rendszerének felépítése.

Az autorizálás – a feldolgozói oldalról szemlélve – egyúttal a rögzítendő adatérték adattípus szerinti besorolását, referenciális vonatkozásainak megadását és az adat meghatározott funkciókkal való felruházását is jelenti az információ-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kezelő rendszerek számára. A feladat, tágabb, kulturális kontextusból szemlélve egyszersmind további követelményt támaszt: rendszerünket a kitűzött célok teljesítésére oly módon kell alkalmassá tennünk, hogy az az adott kulturális környezetben a „végfelhasználó" számára is érthető és elfogadható információkat nyújthasson. A különféle integrációs törekvéseket szemlélve pedig azt is, hogy adataink funkcionálisan is csatolhatók legyenek a tágabb virtuális információs tér más névtereihez, kapcsolódhassanak az ugyanazon entitásokat jelölő pontokhoz, jelen idejű vagy akár történeti idősíkokat befogóan is. E kapcsolódást feltétlenül kísérnie kell a tágabb tulajdonnévtérben és a tulajdonnevekhez köthetően is a *tartalmi-strukturális* (például a névtípus kategóriája), a *referenciális* (akire/amire a névforma utal), a *formai* (névszerkezet, névírás módja, adatelemek tagolása) és a *kapcsolati* (a relációs és referenciális kapcsolatokra összpontosító) autorizálási folyamatoknak.[19]

Jegyzékek, kumulált források

Tulajdonnév-jegyzékekre irányuló figyelmünket a név-műhelyekben folyó forrásokat kumuláló munka is éberen tarthatja. E munkák eredményét jelzik mind az újabb és újabb, hagyományos kötet formában megjelentetett kiadványok mind az adategyesítésre irányuló programok. Az ACOLIT projekt (*Autori cattolici e opere liturgiche* – Katolikus szerzők és liturgikus művek) az *Olasz Egyházi Könyvtárosok Egyesülete* (Associazione dei bibliotecari ecclesiastici italiani, ABEI) nagyszabású vállalkozása, amely a katolikus egyház életét és történetét, az emberi civilizáció és művelődés kétezer éves időszakát meghatározó jelentős személyek, írók, egyházatyák, közösségek és intézmények azonosítását segíti elő, elsősorban az információs, dokumentációs rendszerek előállítói és felhasználói számára. Elősegíti a szabványokhoz illeszkedő, konzisztens névkezelést a könyvtári használatban; anyaga más dokumentumkezelő rendszerek szempontjából is fontos. A projekt 1995-ben indult, az öt kötetesre tervezett, hiánypótló szakirodalmi referensz műből eddig három darab készült el (1998–2004). Az összmű második kötete egyúttal a szerzetesrendekről összeállított, világviszonylatban valaha is megjelent eddigi legteljesebb jegyzék. A megjelent kötetek mintegy tízezer névadatot tartalmaznak, történetileg is adatoltak, követik a névváltozatokat és az idők folyamán bekövetkezett névváltozásokat. A tercier referensz mű könyvtárnyi kézikönyv anyagának összehasonlításával és összefésülésével készült, illetve készül. Az olasz felhasználói körnek szánt kiadvány magyar honosításával Magyarországon is jelentős kézikönyv kerülhet a birtokunkba. A honosítás kiterjedhet a következőkre:

- az ACOLIT kötetek névanyagának kiegészítésére a magyar névvariánsokkal: a meglévő szócikkek például kiegészíthetők a szerzetesrendek 1950-ben történt feloszlatási és a rendszerváltozás utáni újjáalapítási adatokkal,
- kiegészülhet további hungarika szócikkekkel,
- és a teljes névanyag a magyar felhasználókhoz igazodóan kerülne adaptálásra.

A kiegészítések, magyar névváltozatok természetesen az olasz törzsanyagba is visszakerülhetnek.

Egy magyarországi újjászervezett női szerzetesrend szócikke, a latin rövidítéssel is kiegészítve, olasz és magyar változatban a következőképpen alakul:

Az olasz szócikk a pótlással, javítással (a szögletes zárójelben):

Figlie di san Benedetto, *Vác (Ungheria), 1922–1948*
< Szent Benedek Leányai
[Figlie di san Benedetto, *Vác (Ungheria), 1922–1950; Pannonhalma, 1990-*
< Societas Filiarum Sancti Benedicti
< FSB]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy szócikk honosított formája:
Szent Benedek Leányai, *Vác (Magyarország), 1922–1950, Pannonhalma, 1990-*
< Figlie di san Benedetto
< Societas Filiarum Sancti Benedicti
< FSB

Számos, a földkerekség más táján folyamatban lévő, már meg is valósuló törekvésre másutt is van példa.[20] A világ egyik legnagyobb személyneveket integráló projektje, a *Virtual International Authority File* (VIAF), amely három nagy bibliográfiai szolgáltató: a *Die Deutsche Bibliothek* (DDB), a *Library of Congress Name Authority File* (LCNAF) és az *Online Computer Library Center* (OCLC) névállományát egyesíti.[21] Az adatbázissal az angol és a német nyelvterület különféle katalogizálási szabályzata alapján gondozott névanyag válik bekapcsolhatóvá a keresési folyamatokba. A projekt az országonként, konvenciónként, nyelvenként különböző alapformák és névvariánsok valamint a nevekhez kapcsolódó intellektuális adattartalmak összekapcsolására helyezi a hangsúlyt. Az adatok kinyerésekor a felhasználói nézetekben történő beállítással más és más lehet az aktuálisan megjelenítendő adat formája, attól függően, mi a preferált nyelv, írásrendszer, helyesírási változat. Akár görög, arab, kínai, japán és más nem latin valamint Braille-írásos, illetve hangos megjelenítésre is lehetőség nyílik. A VIAF univerzálisan használható névállománya az innovatív internetes technológiák alkalmazásának szolgálatába szegődve pedig a szemantikus web építőkockájává válhat.[22] Természetesen, Magyarországon is vannak közkinccsé tehető jelentős névállományok. Az *Országos Széchényi Könyvtár* (OSZK) adatbázisai például a hungarus szerzőkről vezetnek besorolási rekordokat. A XIX. századi művelődéstörténeti kutatások számára hasznosítható, fejlesztés alatt álló RETROBI (*Retrospektív bibliográfia*) elnevezésű nemzeti bibliográfiai adatbázis szintén tartalmaz egy gazdag adattartalmú névtárat, jelenleg kizárólag *id. Szinnyei József* nagyszabású munkája alapján, amely különböző kézikönyvek adatait és az új kutatási eredményeket (*Petőfi Irodalmi Múzeum* –PIM, *Magyar Életrajzi Index*) is kumulálja, közel harmincezer személyre kiterjedően.[23]

Egy névrekord a RETROBI-ből:[24]
Rendszó:
Anianus (magister) (13. sz.)
Lásd:
Ányos mester (13. sz.)
Foglalkozás:
olvasókanonok, káptalani jegyző
Adattári forrás:
SZ (*Anianus), RMSZ, PIM (*Anianus)
Művei Szinnyeiben:
ki a székesegyház sekrestyéjében az istenitéletek jegyzőkönyvét, a váradi regestrum nagy részét irta 1217-1235-ig, mely most Ritus explorandue veritatis czim alatt ismeretes. A káptalan levéltárában fedeztetvén föl 1550-ben Martinusius György nagyváradi püspök által. Kolozsvárt adatott ki. A szerző származására nézve magyar volt, legalább a munkában elforduló sok magyar szó és a mondatszerkesztés erre vall. Ujra kiadta Bél Mátyás, Adparatus ad hist. Hung. Posonii, 1735. és Endlicher, Rerum. Hung. Mon. Arpadiana (St. Gallen, 1849.) cz. gyűjteményében.

1. Ode Exc. ac Ill. Dno Fideli e Com. Pálffy ab Erdőd... Tyrnaviae, (1828.)
2. Quadratum chronistico-acrosticum (Oedipon); Pestini, (1834)
3. Melos Ferdinando V-to Austriae Imperatori... U. ott, (1835.)
4. Rövid erkölcsi oktatás értekezési alapvonalai. Buda, 1835.
5. Hódoló Üdvözlet Oltára... I. Ferencz Józsefnek örvendetes megérkezésekor... Pest, 1857. (Magyar és latin versek)

Az újabb források sorából nem maradhat említetlenül az újabb kiadásra előkészített *Régi ma-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyarországi szerzők (1989) könyve, az *OSZK Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztőségének* munkája (*Régi Magyarországi Szerzők I., A kezdetektől 1700–ig*), melyben mintegy hat és félezer szerző adatait és több mint nyolcezer rájuk vonatkozó utalót gyűjtöttek össze a szerkesztők. Az új kiadás a régi szerzőnkénti egysoros adatleírást jelentős részletekkel bővíti ki: a lehető legteljesebben igyekszik számbavenni a névváltozatokat, és megjelöli az alapforrásokat is.

BAKFARK (Bacfarc, Bacfarcus Greffus, Bacforc, Bacfort, Bachffart, Backfark, Bakfarcus Greffius, Graevius, Greefus Bacfarcus, Greff, Greffius) Bálint
* Brassó (Brassó), 1506/1507-1576
zeneszerző, lantművész: Itália, Franciaország 1540 k., Lengyelország 1546- 1565, Bécs 1566-1568, Erdély 1568-1570, Itália 1571-1576
Sz. I.363.; G. I.1079.; MÉL I.75-76.; Zenei lex. I.136.; Kuzmík I.56-57.; UMIL I.89-90.; RMK III.527(=5297) [25]

A nagyobb, közismert adattárakon kívül (például PIM Magyar Életrajzi Index, a nagyobb könyvtári adatbázisok, mint a MOKKA, MOKKA-R és más katalógusok, bibliográfiák névállománya stb.) külön alapkutatás tárgyát képezhetné azoknak a specifikus forrásoknak a feltérképezése, melyek épp különleges adattartalmuk okán lehetnek jelentősek. Ilyen szempontból potenciális források lehetnek a

- könyvtárak katalógusainak névállománya
- cikkadatbázisok, bibliográfiák
- más memóriaintézmények adattárai
- lexikonok, ki-kicsodák, helytörténeti adattárak
- más speciális névtárak, névjegyzékek.

Összefűzés, átjárhatóság

A tömeges digitalizálási törekvéseket figyelve érthető, hogy egyre intenzívebben merül fel a tetemes tulajdonnévi adatvagyon integrálhatóságának, virtuális összefűzésének és a metaadatolás valamint az információkeresés szolgálatába állításának gondolata. A névterek átjárhatóságára, többcélú felhasználására vonatkozóan figyelemre méltó megállapítás olvasható a 2004-ben elkészített NDA-koncepciót kísérő tanulmányban: „*a különböző archívumok tartalmai között a közösen és egységesen kezelt tulajdonneveken keresztül lehet átmenetet teremteni*".[26] A tanulmányból nem derül ki világosan, hogy a „közösen és egységesen" jelzők milyen megoldást is jelentettek volna pontosan, viszont mérlegelésre kerültek azok az akkor föllelhető források, amelyek integrálásával a tanulmányírók el tudták képzelni a magyar nemzeti névtér megalapítását. Az NDA 2006-ban készült *Stratégiai és projektterv*e elismeri ugyan, hogy szükség van közös tulajdonnévterekre, de ennél a megállapításnál nem jutott tovább, s úgy tűnik, a meglévő adatvagyon értékét az újabb tanulmány szerzői nem vették észre, hisz azt írták: „a nagy közgyűjtemények iránti kitüntetett figyelem *nem indokolt*".[27] A feladat megvalósításának nehézségeire hivatkozva, a közösségi öntevékenységre alapozó közreműködést előtérbe állítva a 2006-os projektterv mintha félretolta volna a névtér felállításának ügyét,[28] holott épp a w2-es technológiákkal is gyarapítható közösségi archívumok épülésének igen hasznos vezérfonalát képezhetné egy már meglévő és megnyitott háttértár, mely minden felhasználó számára – a szűkebb szakmaitól a „laikus" w2-es technológiára támaszkodó magángyűjtemény feldolgozójáig – kész adatokat felkínáló választólistát is tudna nyújtani hivatkozható névelemekkel.

Támadások kereszttüzében

A könyvtáros szakma nagy változások előtt áll. Vetélytársaknak érezzük az Internetet, a *Google*-t, az *Amazon*t; lidércnyomásnak a világhálón egyre nagyobb számban megjelenő digitalizált dokumentumokat, a „laikusok" hangos-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kodását a címkézésről, folkszonómiáról; a „dobjunk össze egy adatbázist" jellegű w2-es „laza" megoldásokat. Mindennaposak a világvége hangulatot árasztó harsány kérdések, kijelentések, cikkcímek: „az OPAC-ok ideje [...] lejárt",[29] „A web3.0 és a könyvtárak végzete", „[...] leáldozik a könyvtáraknak",[30] „MARC must die"[31] (a MARC-nak meg kell halnia).

A vádak, amelyek keresőrendszereinket, katalógusainkat érik:[32]

- Komplikált használni.
- Túlszabályozott, egyszerűbb kell.
- A keresőrobotokkal alul maradnak a népszerűségi és technológiai (és, tegyük hozzá ironikusan, szépség)versenyben.
- A kiadói katalógusok impozánsabbak.
- A felhasználók először a Google-lel keresnek, s csak másodsorban veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat a szakirodalmi tájékozódáshoz.
- A hagyományos katalogizálás drága.
- Kézi erővel nem oldható meg az elektronikus dokumentumok számbavétele, a folyamatnak iparosodnia kell.
- A jelenlegi rendszerek a felhasználói visszajelzésekre nem alkalmasak, nem tudják kezelni a külső közreműködéseket, nem nyitottak a w2-es technológiák iránt.

Továbbá:

katalógusaink a mély weben vannak, nem „láthatóak" a weben, információik nem kerülnek egykönnyen a keresők hálójába; nem korszerű bennük az adatok megjelenítése sem kezelése (ablakozó megjelenítés, navigáció, linkelés, vizualizáció stb.) és közel sem elégíti ki az „easy, fast and fun" (egyszerű, gyors és derűs) felhasználói elvárásokat. Mindeközben, a filozófusoktól olyasmiről is olvashatunk, hogy az „elvont tudás intézményrendszerének [...] és hivatalos szakértőinek" hatalma visszaszorulóban van, „a tudás pluralizálódik" (mint ahogyan például a reformáció korszakában pluralizálódott a keresztény vallásfelfogás), megváltozik és fellazul a publikációs gyakorlat.[33] Ezeket a jelenségeket már magunk is tapasztaljuk, és tudjuk azt is, hogy a hagyományos eszközökkel az elektronikus dokumentumok rendszeres számbavétele már valóban ellehetetlenedett.

A felhozott vádak pro és kontra érveléseinek közepette az *egyszerűsítés* követelménye visszhangzik minden oldalról, de nem látjuk még az utat, hogyan tud valóban egyszerűsödni a(z emberi és gépi) bibliográfusok dolga, a katalogizálás, a dokumentumok számbavétele, az információfeldolgozás menete, illetve a metaadatolás és metaadat-besöprés úgy, hogy a látszólag egyszerű célkitűzés: a felhasználói igények jobb kielégítése valóban meg is valósulhasson. Hogy az „egyszerű" valóban egyszerű-e, elgondolkodtathat a kérdésen az entitás–attribútum–kapcsolat fogalmi modell és annak a besorolási adatokra kiterjesztett *Functional Requirements for Authority Data* (FRAD, korábban: FRAR – *Functional Requirements for Authority Records*) tervezete is. Ami a felhasználó számára „egyszerű", magától értetődő, kényelmes és természetes dolog – például a nyelv, az írásrendszer, a rendezés szempontjának választási lehetősége vagy a linkek mentén való lépegetés, a csoportosítási lehetőségek, az időkeret kiválasztása stb. – a feldolgozói és rendszerintelligencia oldaláról komplexitást feltételez: az opcionalitás további attribútumok vagy entitások definiálását, ontológiai felfűzését, specifikációját, illetve további klaszterezési eljárásokat kíván meg. A névformák mellé a különféle nyelvi, írásrendszerbeli vagy más kontextusba ágyazhatóság (mint könyvtári, levéltári, kiadói, jogkezelői, de elképzelhető például digitalizált szöveg és korpusznyelvészeti feldolgozáshoz illesztés vagy vizualizációs technológiák alkalmazása stb.) feltételrendszerét is ki kell alakítani. Az FRBR modell valósággá válása a felhasználó részére kényelmesebb, egyértelműbb tájékozódást eredményezhet, ugyanakkor kérdés, egyszerűsítésnek nevezhetjük-e például a *mű entitás–kifejezési forma–megjelenési forma–példány* szintű mélységi dimenziók feltárását és megmutatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sát, a nyelvi–kulturális–történeti sokszínűséget tükröző vagy a különféle paradigmák szerinti megjelenítést, illetve a felhasználói kompetenciákhoz való alkalmazkodás lehetővé tételét? E hozzáadott értékek igen gondos és szegmentált metaadatokat, azok *előzetes meglétét* feltételezik.

A bibliográfusi feladatok

Mit tud a bibliográfusok közössége felajánlani a változó világnak és a rendszerintelligenciáknak?

Erősségeink, erőforrásaink megosztására, például tulajdonnév-állományaink megosztására is gondolhatunk:

- a konzekvens adatkezelésre,
- minőségi, megbízható, tudományos információk előállítására,
- a *minden ami van, az egész* láttatására és visszanyerhetőségére – *Thomas Mann*, a *Library of Congress* tájékoztató könyvtárosa allegorikus anekdotájára utalva: „az elefánt teljes alakjának" körvonalazásával[34]
- az egyszer már tipizált, adatolt és ellenőrzött, egyszóval: minősített metainformációk közös felhasználhatóságára,
- szakértői háttértámogatás nyújtására,
- a folyamatosság és rendszeresség szavatolására, a rendszeres adatgondozásra,
- a w2-es technológiák bevonásával alkalmazkodóbb szakmai és végfelhasználói kollaborációra.[35]

Feladataink újragondolásakor változatlanul előtérben marad a leíró metaadatok bibliográfiai/webográfiai előállítása, közöttük a tulajdonnév adatelemek funkcionális környezetbe ágyazása, átadása, megosztása, fogadása és szakmai segítségnyújtás a korszerű szolgáltatásokba épülően. Változatlanul alapfeladatunknak tekintjük a tudományos kritériumokat kielégítő, megbízható információelőállítást és -szolgáltatást. A technológiai bravúros megoldások segíthetik törekvéseinket a sokszínű források összekapcsolására, a névtárak megosztására a könyvtári és más rokon területek szakmai közösségével, illetve a külső felhasználókkal.

Az új technológiai vívmányok kétségkívül kedveznek e partneri szemléletmódnak. Mindebben a közgyűjteményi névtáraknak/névtereknek kulcsfontosságú szerepe van. Talán nem vagyok egyedül, ha ezért úgy gondolom: megérdemlik a *nagy* figyelmet!

Jegyzetek

1. Lásd a későbbiekben az International Standard Authority Data Number (ISADN), a Virtual Authority File-hoz (VIAF) kapcsolódó elképzeléseket valamint a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) vonatkozó részeit. A törekvésről összefoglalóan: DUDÁS.

2. Lásd hozzá BARABÁSI ismeretterjesztő kötetét.

3. Az 1960-as évek globális egységességre törekvő koncepciójának tarthatatlanságát a szakirodalom több helyütt is tárgyalja, összefoglalóan lásd DUDÁS cikkéből.

4. Az ISADN javaslat és koncepció részleteit lásd BOURDON p. 79-82.

5. TILLETT (2007) áttekinti az ISADN koncepció „történetét", az esetleges alkalmazásával felmerülő problémákat, mint pl. azt a kérdésfelvetést, hogy a nemzetközi azonosító kód mit is azonosítana: a valódi entitást/személyt vagy a bibliográfiai entitást/személyt? Felhívja a figyelmet arra, hogy a dokumentációs rendszerekben szükséges e kétféle identitás megkülönböztetése: a könyvtári világban a személynevek tulajdonképpen bibliográfiai identitást jelölnek. Tillett álláspontja szerint az újabb technológiai fejlemények az automatizált klaszterezési eljárások előtt nyitják meg az utat a névkezelés területén is, ezért indokolatlan egy újabb, merev szabályozású és jelentős költségráfordítással intézményesített azonosítóredszert bevezetni.

6. Vö. BANGÓ 379–380.

7. Nemes Nagy József: A tér a társadalomkutatásban. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 1998, 2. old., BANGÓ (395. old.) alapján.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

8. BANGÓ 395 és cikke egésze alapján.

9. KRIPKE kifejezése (rigid designator) arra utal, hogy a tulajdonnév konstans módon, mindig ugyanazt az egyedet, ugyanazt a jelölt objektumot azonosítja minden lehetséges világban.

10. Informatikai alkalmazások leírásaira lásd pl. GOTTDANK könyvét és Az OWL Web Ontológia Nyelv c. dokumentumot.

11. Vö. TILLETT (2003) és SOWA

12. A digitális könyvtárak metaadatait övező problémakört taglalva BORBINHA a következő szempontokra figyelmeztet: (1) az információforrások zsánereinek egyre növekvő változatossága (heterogenitás), (2) az átjárhatósági megoldásokra törekvő (interoperabilitás) új forgatókönyvek kibontakozása, (3) a korszerű technológia költségei és komplexitása.

13. Vö. SZAKADÁT 114–122. old.

14. Ilyen szempontból meghatározó volt VAJDA Erik 1990-ben megjelent írása.

15. TARTAGLIA kifejezése, vö. még SVENONIUS 53. old.

16. Vö. GUERRINI 6. old.

17. A terminus technicust Svenonius „bibliográfiai nyelvek" (bibliographic languages) kifejezéssel alkalmazza. Svenonius több bibliográfiai nyelvet különböztet meg attól függően, hogy mi képezi a leírás/megnevezés tárgyát: a szerzőket leíró eszközrendszer pl. eszerint a szerzői bibliográfiai nyelv. Vö. SVENONIUS, 53-66. old.

18. Vö. KSZ/5, Földrajzi nevek, mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai, 2005. Fogalommeghatározások, 1.4 és 1.5. pontok

19. E megállapításoknál figyelembe vettem Stefano TARTAGLIA álláspontját, miszerint egy entitást megnevező terminusnak sem formája sem jelentése nem határozhatja meg előre, milyen funkciója lesz a kifejezésnek a katalógus rekordjában – és tegyük hozzá: általánosabb vonatkozásban bármely információs rendszerben – következésképp pedig az egyes indexekben.

20. Lásd az Authority control in organizing and accessing information: definition and international experience c. konferencia anyagát.

21. A VIAF adategyesítési eljárásának leírása és 2006-os helyzetbeszámolója olvasható BENNETT [et al.] tanulmányában.

22. Vö. TILLETT (2004) és BENNETT [et al.]

23. Kégli Ferenc szíves közlése alapján.

24. Forrás: SZTEEK adatbázis portál >> Retrospektív bibliográfia (http://bodza.bibl.u-szeged.hu:9802/retrobi) >> RETROBI egységesített nevek

25. A készülő kiadványról adott tájékoztatást és a rendelkezésemre bocsátott szócikkeket ezúttal is köszönöm P. Vásárhelyi Juditnak.

26. NDA 2004 6. old.

27. NDA 2006 4. old., kiemelés tőlem.

28. Lásd NDA 2006, különösen 19-20 old.

29. DIPPOLD 523. old.

30. VÁMOSI

31. TENNANT

32. Lásd pl. a CALHOUN-jelentést és DIPPOLD cikkéből a vonatkozó kitételeket és hivatkozásokat.

33. ROPOLYI 11. és 14. old.

34. A CALHOUN-jelentés nyomán íródott Thomas MANN lendületes ellenérveket felsorakoztató tanulmánya. Mann az „egész"-re való rálátás jelentőségét hangsúlyozza a hagyományos könyvtári rendszerezési technikákkal kapcsolatosan. Allegorikus anekdotájában (6. old.) hat indiai vak ember az elefántot tapogatva más-más megállapításra jut arról, hogy mi az elefánt. Aki az elefánt lábát tapogatja végig, azt gondolja: az elefánt egy fatörzs. Az oldalát tapogató vak ember azt mondja: az elefánt egy fal, a farkát tapintó ember számára az elefánt kötél, az agyara alapján így lesz az elefántból lándzsa, tömlő az ormánya alapján vagy legyező a füle alapján.

35. A gombamódra szaporodó új lehetőségek közül e helyütt csak egyet említek meg: a professzionális könyvtári katalógusokból átvett bibliográfiai rekordokat felhasználva a közösségi online katalogizálás lehetőségét, saját bibliográfia vagy saját könyvtár katalogizálására, olvasmány-jegyzetelési és címkézési funkciókkal párosítva. Ilyen szolgáltatást kínál pl. a Library Thing (http://www.librarything.com/), nagyobb rekordmennyiségnél már térítéses szolgáltatási rendszerben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

1. ACOLIT : autori cattolici e opere liturgiche : una lista di autorità. 1–3. vol. Diretto da Mauro GUERRINI. Milano, ABEI, 1999–2004

2. Authority control in organizing and accessing information: definition and international experience, Florence, Italy, Feb. 10–12, 2003, Part 1, 2 = Cataloging & Classification Quarterly, vol. 38 no. 3/4 2004 (Part 1); vol. 39 no. 1/2 2004 (Part 2)

3. BANGÓ Jenő: A tér szociális konstrukciója = Társadalomkutatás, 24. évf. 2006. 3. sz. 379–401.

4. BARABÁSI Albert László: Behálózva : a hálózatok új tudománya : hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben. Budapest, Magyar Könyvklub, 2003.

5. BENNETT, Rick–HENGEL-DITTRICH, Christina–O'NEILL, Edward T.–TILLETT, Barbara B.: VIAF (Virtual International Authority File) [hálózati dokumentum] : Linking Die Deutsche Bibliothek and Library of Congress Name Authority Files in: World Library and Information Congress : 72nd IFLA general conference and councit 20-24 August 2006, Seoul, Korea. IFLA [honlap], date:31/08/2006
www.ifla.org/IV/ifla72/papers/123-Bennett-en.pdf

6. BORBINHA, José: Authority control in the world of metadata = Cataloging & Classification Quarterly, vol. 38 no. 3/4 2004, Authority control in organizing and accessing information: definition and international experience, Florence, Italy, Feb. 10–12, 2003, Part 1, 105–116

7. BOURDON, Françoise: International cooperation in the field of authority data : an analytical study with recommendations. München [et al.], Saur, 1993.

8. CALHOUN, Karen: The changing nature of the catalog and its integration with the discovery tools [hálózati dokumentum]. Final report, March 17 2006. Letölthető a Library of Congress weboldaláról http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf

9. DIPPOLD Péter: Merre tovább, katalógus? = Könyvtári Figyelő, úf. 16 (52) évf. 2006. 4. sz. 521–527

10. DUDÁS Anikó: A sorolási adatoktól a névtérig : a besorolási adatok kontrolljának kutatástörténete = Könyvtári Figyelő, úf. 15 (51) évf. 2005. 2. sz. 223–255.

11. [FRAD] Functional Requirements for Authority Data [hálózati dokumentum] : a conceptual model, Draf, IFLA UBCIM Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (r). Legfrissebb elektronikus munkapéldánya: 2007.04.01. http://www.ifla.org/VII/d4/FRANAR-ConceptualModel-2ndReview.pdf
(Korábban: FRAR - Functional Requirements for Authority Records)

12. GOTTDANK Tibor: Szemantikus web : bevezetés a tudásalapú internet világába. Budapest, ComputerBooks, 2005.

13. GUERRINI, Mauro: Introduction to the conference = Cataloging & Classification Quarterly, vol. 38 no 3/4 2004, Authority control in organizing and accessing information: definition and international experience, Florence, Italy, Feb. 10–12, 2003, Part 1, 5–9.

14. KRIPKE, Saul A.: Azonosság és szükségszerűség [Identity and necessity]. Ford. Csaba Ferenc. In: Farkas Katalin – Huoranszki Ferenc (szerk.): Modern metafizikai tanulmányok. Budapest, Eötvös, 2004, 39–68.; Megnevezés és szükségszerűség [Naming and necessity]. Ford. Bárány Tibor, szerk. Zvolenszky Zsófia. Budapest, Akad. K., 2007. (Filozófiai Írók Tára. Harmadik folyam)

15. MANN, Thomas: Peloponnesian War and the future of reference, cataloging, and scholarship in research libraries [hálózati dokumentum], LC Professional Guild, AFSCME Local 2910, June 13 2007
http://guild2910.org/Pelopponesian%20War%20June%2013%202007.pdf

16. [NDA 2004] NDA Névtér [hálózati dokumentum]: javaslat az NDA Névtér működtetéséhez : összefoglaló tanulmány, összeállították az NDA Névtér Munkacsoport tagjai Berke Barnabásné [et al.], 2004. március, 45 old.
http://www.nda.hu/Resource.aspx?ResourceID=docstorefile&f=74&t=stored

17. [NDA 2006] HALÁCSY Péter [et al.], Stratégiai és projektterv [hálózati dokumentum], Budapest, BME Média Oktató és Kutató Központ, 2006. július 10., 50 oldal
www.nda.hu/resource.aspx?ResourceID=nda_strat_2_0_V1

18. Az OWL Web Ontológia Nyelv [hálózati dokumentum] : áttekintés : W3C ajánlás, 2004. február 10. Ford. Pataki Ernő. Letölthető a W3C Magyar Iroda honlapjáról. http://www.w3c.hu/forditasok/OWL/REC-owl-features-20040210.html

19. Régi Magyarországi Szerzők (RMSz) I. A kezdetektől 1700-ig.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Készült az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztőségében (megjelenés alatt)

20. Retrospektív bibliográfia. Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár. Hozzáférés: SZTEEK adatbázis portál >> Retrospektív bibliográfia
http://bodza.bibl.u-szeged.hu:9802/retrobi

21. ROPOLYI László: Az internet természete : internetfilozófiai értekezés. Budapest, Typotex, 2006.

22. SOWA, John F.: Knowledge representation : logical, philosophical, and computational foundations. Pacific Grove, Books/Cole, 2000.

23. SVENONIUS, Elaine: The intellectual foundation of information organization. Cambridge, London, MIT Press , 2000. (Digital libraries and electronic publishing)

24. SZAKADÁT István: Egyben az egész : egytől egyig / syi. Budapest, Typotex, 2007.

25. TARTAGLIA, Stefano: Authority control and subject indexing languages = Cataloging & Classification Quarterly, vol. 39 no. 1/2 2004, Authority control in organizing and accessing information: definition and international experience, Florence, Italy, Feb. 10–12, 2003, Part 2, 365–377

26. TENNANT, Roy: MARC must die [hálózati dokumentum] = Library Journal, 10/15 2002
http://www.libraryjournal.com/article/CA250046.html

27. TILLETT, Barbara B. (2004): Authority control: state of the art and new perspectives = Cataloging & Classification Quarterly, vol. 38 no. 3/4 2004, Authority control in organizing and accessing information: definition and international experience, Florence, Italy, Feb. 10–12, 2003, Part 1, 23–41.

28. TILLETT, Barbara B. (2007): Numbers to identify entities (ISADNs - International Standard Authority Data Numbers) = Cataloging & Classification Quarterly, vol. 44 no. 3/4 2007, 343–361.

29. VAJDA Erik: A besorolási adatok egységesítése : fogalmak tisztázása és terminológiai javaslat = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 37. évf. 1990. 5. sz. 186–190.

30. VÁMOSI Gergő: A web 3.0 és a könyvtárak végzete [hálózati dokumentum] = Origo>>techbázis>>internet
2007. 04. 28., 18:44 Utolsó módosítás: 2007. 04. 28., 19:24
http://www.origo.hu/techbazis/internet/20070428in4konf.html

Interaktív könyvtári portál könyvtárak és olvasók számára A könyvtárügy 2008–2013 közötti időszakra tervezett stratégiájának második célkitűzése: 'épülettől és a nyitvatartási időtől függetlenül hozzáférést biztosítson ezen (nemzeti kultúra dokumentumaihoz) információkhoz és adatokhoz, és a könyvtári szolgáltatások jelentős részéhez'. Ellátásához a beavatkozásoknál szerepel a következő feladat: 'Szabványos felépítésű könyvtári portál (könyvtári ügyfélkapu) kialakítása a használók bevonásával; nem könyvtári és nem hagyományos információk és tudások (iwiw, wikik, könyvesboltok, antikváriumok, más archívumok, elektronikus szolgáltatások) becsatornázása'. F: Könyvtári Portál, dec. 19.,

http://konyvtar.info/terv/?page_id=2

(Forrás: Kit hírlevél, Katalist, 2008. jan. 3.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Pázmány Péter-bibliográfia[1] módszertani kérdéseiről

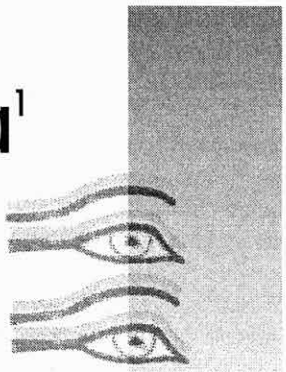

MACZÁK Ibolya

Elhangzott az MKE Bibliográfiai Szekciója által 2007. május 25-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán (Piliscsaba) tartott *„Bibliográfiai műhelymunkák a PPKE BTK Könyvtárában"* c. rendezvényen.

Az utóbbi időben új lendületet vett régi magyarországi irodalommal kapcsolatos kutatások során *Pázmány Péter* (1570–1637) sokrétű munkássága is jelentős mértékben az érdeklődés fókuszába került. Ezért is vált indokolttá életművének és az erről szóló szakirodalomnak számbavétele, rendszerezése, melyhez a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Irodalomtudományi Intézete Régi magyarországi irodalom specializációjának hallgatóiként kezdtünk hozzá.

Eredeti elképzelésünk nem volt több, mint hogy *Polgár László* Pázmány-bibliográfiáját kibővítsük az azóta megjelent művek listájával. Ez a segédlet ugyanis 1987-ben jelent meg a *Lukács László* és *Szabó Ferenc* által szerkesztett, s Pázmány halálának 350. évfordulójára megjelent *Pázmány Péter emlékezete* című kötetben, s 1985-ig tartalmazza a Pázmánytól, illetve róla kiadott műveket.[2] A későbbiekben azonban világossá vált számunkra, hogy a Polgár-bibliográfia nem teljes, s ekkor határoztuk el egy teljességre törekvő segédkönyv elkészítését. Munkánk végeztével megállapíthatjuk, hogy könyvünk saját Pázmány-művek feltüntetését is beszámítva, csaknem háromszor annyi tételt tartalmaz, mint a tíz évvel ezelőtt összegyűjtött kiadvány, s ezért az eddigi legteljesebb Pázmány-bibliográfiának tekinthető. (Ez számszerűsítve 413 helyett 1152 tételt jelent Polgár művéhez képest.)

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a két bibliográfia kiindulási alapja és célkitűzése jelentős mértékben eltér egymástól, s ez befolyásolja szerkezeti és gyűjtőköri különbségeiket. Az 1987-es bibliográfia voltaképpen a „római magyar jezsuita iskola", azaz a magyar jezsuiták római történetírói munkaközösségének széles körű forráskiadói és bibliográfiai tevékenységéhez tartozik. Ennek jelentőségét egyebek közt az is kiemeli, hogy a 413 tételből álló segédlet csupán „jelentéktelen" mellékszálat jelentett az egyetemes jezsuita rendtörténeti bibliográfián dolgozó Polgár kutatásaiban, amint *Őry Miklós* és *Szabó Ferenc* is Polgár tevékenységét segítve, kedvtelésből foglalkozott Pázmány-adatok kutatásával.[3]

Az 1987-es bibliográfiával a rendtörténeti irányultságnak megfelelően elsősorban Pázmány alakjának kívánt emléket állítani az összeállító,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

s ennek megfelelően tematizált – alkalmazkodva a jegyzéket magában foglaló ünnepi kiadvány tartalmához. Saját megfogalmazása szerint *„Pázmány egyéniségének jelentőségét és szellemének sokoldalúságát"* szerette volna bemutatni.[4] A bibliográfia tanulmánykötet fejezeteként szorosan kapcsolódott a könyv egyéb részeihez, ebből adódóan a szűkebb szakmai közeg számára készült – jóllehet e szűkséget nyilvánvalóan befolyásolta az akkori hazai politikai és diplomáciai helyzet is, mely éppen a szélesebb nyilvánosság kizárását célozta.[5]

Az új Pázmány-bibliográfia monografikus igénnyel készült. Ezt részben a közben felgyűlt anyag mennyisége, részben pedig a „laikus", kutatásban kevésbé járatos, alapismeretekkel nem rendelkező használók – különösen szakdolgozatukat készítő egyetemisták – megcélzása tette indokolttá. Ezeken túl a többféle szempontú és módszerű – irodalomtörténeti, teológiai, filozófiai, filológiai diplomáciatörténeti stb. – kutatás és ennél is több egyéb érdeklődési terület – így például a Pázmány-kultusz egyes területeire vagy a kapcsolódó szépirodalmi anyagra vonatkozó – igényei tették fontossá a tartalmi szempontból kevésbé irányított rendszerezést. Ezért az „automatikusabb", ám áttekinthetőbb kiadványtípusok szerinti, ezen belül pedig kronologikus, illetve szerzői betűrendes összeállítás mellett döntöttünk – természetesen mutatókkal támogatva a keresést. Az anyag rendezésének elsődleges szempontja tehát – az interdiszciplináris tájékoztatás igénye és az áttekinthetőség megcélzása révén – a praktikum, a használat könnyebbé tétele volt bibliográfiánkban. (A két bibliográfia rendszerét írásunk függelékében közöljük.)

A munkálatok során a lehetőségekhez mérten teljességre és autopsziára törekedtünk mind a Pázmány által írt, mind a róla szóló irodalom felgyűjtésének tekintetében. A bibliográfia alapját az említett Polgár László-féle segédkönyvön kívül természetesen *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig* című segédkönyv,[6] s ennek CD-ROM-kiadása[7] képezte. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai *A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* szerkesztői ezt az anyagot 1990-ig egészítették ki. Ily módon az 1990-ig felgyűjtött műveket regisztrálnunk, illetve pontosítanunk kellett. Az ezutáni anyag saját gyűjtésünk eredménye, amelynek kiindulópontját a *Pázmány Péter és kora* című *Hargittay Emil* által szerkesztett könyv[8] jelentette, amely az 1998. májusában zajlott Pázmány-konferencia előadásainak sajtó alá szerkesztett változatát tartalmazza. Azon túl, hogy e kiadvány tanulmányainak adatai bekerültek bibliográfiánkba, munkamódszerünket is nagyban befolyásolta, mivel általa képet kaphattunk a Pázmány-kutatás legújabb irányairól, s az egyes kutatócsoportokról. Az egyes tanulmányok lábjegyzeteiből pedig újabb adatokat nyerhettünk. Anyaggyűjtésünk lezárásának időpontja: 2004. december 31. volt.

A Pázmány által írt művek eredetileg csak 1894-től, a *Pázmány Péter összes munkái*[9] című hétkötetes kiadvány megjelenése óta kerültek volna a bibliográfiába, ám a későbbiekben ezt kiegészítettük minden általunk fellelhető, Pázmány tollából nyomtatásban megjelent kötet adataival. A Pázmány műveivel foglalkozó fejezet elejére kiemeltük a szerző már említett magyar nyelvű *Összes Munkáin* és a latin nyelvű *Opera Omniát*[10] is, mivel e sorozatok egyes kötetei nem ugyanabban az évben jelentek meg és szoros időrendben való közlésük is megtörte volna a köztük lévő egységet. Ettől kezdve a Pázmány-kiadások száma igencsak gyarapodott, ezért külön részként kezeltük őket, s újra felosztottuk a bibliográfia anyagát: a Pázmány által írt és a róla szóló művekre. Erre azért is szükség volt, mert a két részen immár különböző műveleteket és feldolgozási módokat kellett érvényesítenünk.

A Pázmány által írt anyagról szóló részben – az önálló és az antológiákban, periodikumokban és válogatásokban megjelent műveken kívül – feltüntettük levelezésére vonatkozó, valamint a segédkönyvekben tévesen nyilvántartott adatokat is. Utóbbi esetben természetesen egyértelműen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jeleztük a tévedés mibenlétét és a helyes adatot. Ehhez a munkához tartalmi segítséget *P. Vásárhelyi Judit*, az Országos Széchényi Könyvtár XVI–VIII. századi Könyvtörténeti Osztályának munkatársa adott számunkra. A fejezetben minden tétel mellett feltüntettük minden olyan mérvadó segédlet – elsősorban a *Régi magyarországi nyomtatványok* és a *Régi magyar könyvtár* – vonatkozó tételszámát, amelyben az adott művet szerepeltették.

A szakirodalmi rész fejezeteit eredetileg a Polgár-féle bibliográfia tartalmi vonatkozású címszavai alapján állítottuk volna össze, de mivel egyes művek több helyre is besorolhatók lettek volna – s el akartuk kerülni bármely tétel duplikátumként való fölvételét – ezeket a címszavakat a tárgymutatóban hasznosítottuk, s inkább aszerint osztályoztuk a Pázmányról megjelent írásokat, hogy könyvben, folyóiratban, CD-ROM-on jelentek-e meg, s hogy egy-egy dokumentum egészét (monográfiák, teljes tanulmánykötetek) vagy csak egy részét (tanulmányok, cikkek, könyvrészletek) számíthattuk-e a mi témánkkal foglalkozók közé. Ezen szempontjaink érvényesítésével alakítottuk ki a kötet fejezeteit, melyeken belül évrendben, illetve szerzői betűrendben közöltük az egyes adatcsoportokat. Ha ugyanaz az írás máshol – részben vagy egészben – vagy más nyelven is megjelent, külön tételként szerepeltettük, ám az összefüggő tételek címleírásában jelöltük e kapcsolatokat:

939. Lukácsy Sándor, *Pázmány fordítói elvei és gyakorlata*, ItK, 1990, 1–20. Vö. 973.
973. Lukácsy Sándor, *Deák bötű – magyar szóllás: Pázmány fordítói elvei és gyakorlata* = L. S., *Isten gyertyácskái*, Pécs, Jelenkor, 1994, 54–80. [Elsősorban a Kempis-fordításról.] Vö. 939.

A korábbi segédkönyvek gyakorlatához képest mélyebb tartalmi feltárást végeztünk, amennyiben növeltük az annotációk és a mutatók számát. Gondot fordítottunk arra, hogy minden kiadást feltüntessük a Pázmányról szóló irodalom tekintetében is. Mind a mutatók számával, mind a feltárás mélységével az anyagban való könnyű, gyors és hatékony tájékozódást igyekeztünk lehetővé tenni. Erre szemléletes példát leginkább annotációink bemutatásával adhatunk:

723. Incze Gábor, *Elhangzott-e valóban Pázmány híres mondása?*, RefEgyh, 1957, 131–132. [Igen: „... nekünk elégséges hitelünk, tekéntetünk van mostan az mi kegyelmes keresztény császárunk előtt, de csak addig durál az az német nemzet előtt míglen Erdélyben magyar fejedelem hallatik floreálni, azontúl mindjárt contemptusban jutván, gallérink alá pökik az német, akár pap, barát, vagy akárki légyen." L. Deák Farkas, Szekfü Gyula.]

A részletes tartalmi feltárást nem csupán a szűkebb értelemben vett szakcikkek esetében alkalmaztuk:

898. *Pázmány Péter sírjánál*, ÚjEmb, 1987. április 5., 1. [Paskai László 1987. március 19-én megkoszorúzta Pázmány Péter síremlékét a pozsonyi Szent Márton-dómban.]

Bibliográfiai adataink formai feltárásának legfontosabb szempontjai az informatív jelleg és az egységesség voltak. Ennek érdekében az *Irodalomtörténeti Közlemények* című akadémiai lap – *Kecskeméti Gábor* által rendszerezett – címleírási gyakorlatát[11] követtük és számos – korábbi segédkönyvekben feltüntetett – tételt egészítettünk ki a megfelelő adatokkal, így például a kiadó nevének feltüntetésével. Ezenközben olyan bibliográfiai csemegékre bukkantunk, mint például *Gerencsér István A filozófus Pázmány* című 1937-es könyvének három változata: a kiadvány ugyanazon évben, ugyanazon kiadónál három különböző sorozat tagjaként is megjelent:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

406. GERENCSÉR István, A filozófus Pázmány, Bp., Élet, 1937 (Palestra Calasanctiana, 19), 136 l. [Ugyanazon évben, ugyanazon kiadónál a következő sorozatokban is megjelent: Dolgozatok a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem philosophiai seminariumából, 25; Tanulmányok a magyar szellemiség és erkölcsök történetéhez, 1.]

Mutatóinkat tekintve külön említést érdemel névmutatónk tárgyköre, mert ebben a szerzőségi közlések közé tartozó adatokon túl az egyes címekben, valamint az annotációkban előforduló személyek neveit is feltüntettük. Ez különösen fontossá vált Pázmány – nem minden segédletben feltüntetett – álneveire is.

Összességében – ha fogalmazhatunk így – igyekeztünk „olvasó- és kutatóbarát" segédkönyvet összeállítani, melynek tartalma hatékony segítséget nyújt az anyagban való tájékozódásban, s ezzel együtt a későbbi tudományos munka alapját képezi. Segédkönyvünket ezért mind a kutató, mind a szakdolgozatát készítő egyetemi hallgató haszonnal forgathatja.

Az irodalmi segédkönyvek sajátos „irodalmi műfajt" és irodalomfelfogást is képviselnek: az összeállítók a gyűjtőkör meghatározásában és a feldolgozás módjában értelmezik az adott tárgyat. Bibliográfiánkban Pázmány életművének gazdagságára és interdiszciplináris, tudományágakon – így elsősorban a teológiához, irodalomhoz és történelemhez kapcsolódó ismereteken – átívelő vonatkozására kívántuk felhívni a figyelmet. Az egyes szakterületekhez nem kapcsolható, Pázmányról szóló újságcikkek vagy szépirodalmi alkotások feltüntetésével a mindennapokban bennünk élő Pázmány-képre mutattunk rá. Munkánk a Pázmány-kutatások hű lenyomatát és irányát igyekszik adni, s jellegéből adódóan – indirekt módon – képet nyújt az ezekhez kapcsolódó kutatói életművekről is.

Segédkönyvünk nem jött volna létre lektorainknak – szakmájuk kiváló képviselőinek – támogató segítsége és biztatása nélkül. Ebből adódóan köszönettel tartozunk *P. Vásárhelyi Judit*nak, aki a Pázmány Péter műveit illetően, *Bitskey István*nak, aki az irodalmi és történelmi szakirodalmat tekintve *Szabó Ferenc*nek, aki jezsuitaként a rendtörténeti, teológiai, lelkiségi szakirodalom felgyűjtésének vonatkozásában ellenőrizte munkánkat. Nélkülözhetetlennek bizonyultak *Nyerges Judit* javaslatai a bibliográfia szerkezeti-formai kérdéseit illetően. *Hargittay Emil* témavezetői, munkálatokat irányító szerepét pedig nem tudjuk eléggé hangsúlyozni.

A nyomtatott bibliográfia megjelenése nem jelentette a munkálatok végét. Elsősorban azért, mert – fiatal kutatógeneráció, valamint több konferencia révén – számos új publikáció látott napvilágot. Tapasztalataink szerint ebben kiadványunknak is szerepe volt – amint azt hivatkozottsága is alátámasztja –, amennyiben újabb kutatásokat segített és ösztönzött. Ezek adatait természetesesen folyamatosan rögzítjük. A segédkönyv megjelenése és munkálatai alkalmat adtak a kutatókkal való jó szakmai kapcsolatra is, melynek révén első kézből tájékozódhatunk a frissen megjelent vagy megjelenés alatt álló vonatkozó művekről. Bibliográfiánk izgalmas, a tudományos munka szempontjából fontos szerepének tartjuk azt is, hogy ráirányítja a figyelmet az eddig még nem kutatott vagy szakirodalmi szempontból nem reprezentált részterületre, kiadványtípusokra: a reprezentáció és ikonográfia kérdéseire, illetve a Pázmányról szóló alkalmi, szépirodalmi írások hiányzó antológiájára.

Szerény eszközeinkkel – méltó emléket igyekeztünk állítani egyetemünk névadójának, amennyiben sajátos formában összegeztük a Pázmányról szóló eddigi ismereteinket annak érdekében, hogy a további kutatást és az életmű még teljesebb megismerését segítsük. Bízunk benne, hogy bibliográfiánk tudományos eredmények hasznos segédletévé válik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FÜGGELÉK

Polgár László: Pázmány-bibliográfia

Tartalom

1. Lexikonok
2. Bibliográfiák
3. Munkái
4. Antológiák
5. Levelezése
6. Élet- és jellemrajzok
7. Életrajzi részletek
8. A jezsuita
9. A teológus
10. A filozófus
11. Az író
12. A szónok
13. A hitvédő egyházfő
14. A nemzetnevelő államférfi
15. Művészet és irodalom
16. 17–18. századi arcképek
17. 19. századi életrajzok
18. 20. századi portrék – alkalmi írások

Szerzők jegyzéke

Adonyi Judit, Maczák Ibolya: Pázmány Péter-bibliográfia (1598–2004)

Tartalom

A) Pázmány Péter művei
I. Életműkiadás (1894–1904)
II. Időrendi rész (1598–2004)
1) Önállóan megjelent művek
2) Válogatásokban, antológiákban, periodikumokban megjelent művek
3) Levelezés
4) Téves adatokkal nyilvántartott kiadások
B) Pázmány Péterről szóló irodalom
I. Lexikonok és bibliográfiák
II. Monográfiák, önállóan megjelent művek, CD-ROM
III. Tanulmánykötetek
IV. Tanulmányok, cikkek, könyvrészletek
V. Pótlás
C) Mutatók
I. Rövidítésjegyzék
II. Tárgymutató
III. Pázmány műveinek mutatója
IV. Személynévmutató

Jegyzetek

1. Pázmány Péter-bibliográfia. Szerk.: Adonyi Judit, Maczák Ibolya. Piliscsaba, PPKE BTK, 2005. (Pázmány Irodalmi Műhely – Bibliográfiák, katalógusok. 1.)
2. POLGÁR László: Pázmány-bibliográfia. In: Pázmány Péter emlékezete. Halálának 350. évfordulóján. Szerk.: Lukács László, Szabó Ferenc. Róma, Detti, 1987. 449–487. p.
3. MOLNÁR Antal: A római magyar iskola. Magyar jezsuita történészek Rómában 1950 után. In: Historicus Societatis Iesu. Szilas László Emlékkönyv. Szerk.: Molnár Antal, Szilágyi Csaba, Zombori István. Bp., METEM, 2007. (METEM Könyvek. 62.) 44–68. p. SZILAS László: Polgár László SJ, a könyvész. (1920–2001), Uo. 39–44. p.
4. POLGÁR László: Pázmány-bibliográfia. i. m. 449. p.
5. A kötet tanulmányinak szerzői, címei: Bitskey István: Megjegyzések Pázmány grazi vitairatairól, Fricsy Ádám: Katolikus iskolák a hódoltságban, Gyurás István: Pázmány Kalauzának latin fordítása és a wittenbergi válasz, Hargittay Emil: A politikai elmélet Pázmány tevékenységének hátterében, Herner János: Pázmány és Istvánffy históriájának kiadása, Lukács László: Jezsuita maradt-e Pázmány mint érsek?, Mészáros István: Pázmány Péter, 17. századi katolikus iskolaügyünk újjászervezője, Őry Miklós : Pázmány kegyelemvitája a grazi egyetemen, Szabó Ferenc: Pázmány hitelemzése a grazi De Fide-traktátusban, Szántó Konrád: Pázmány főpapi tevékenysége.
6. VARGA Imre: Pázmány Péter 1570–1637. In: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig. Bp. Akadémiai Kiadó, 1972, 445–452. p.
7. Az elektronikus változatot Császtvay Tünde és Monok István gondozta. Szeged, Scriptum Kiadó Rt. 1998.
8. Pázmány Péter és kora. Szerk.: Hargittay Emil. Piliscsaba, PPKE BTK, 2001. (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok. 2.)
9. Pázmány Péter összes munkái. I–VII. Bp. Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, 1894–1904.
10. Petri Cardinalis Pázmány Opera Omnia. I–VI. Bp. Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, 1894–1904.
11. Legújabban: Az ItK címleírási és jegyzetelési alapelvei. Összeállította: Kecskeméti Gábor. In. Filológia: Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába. Szerk.: Hargittay Emil. Bp. Universitas, 2003. 9–15. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Karakterfelismerés raszteres térképeken

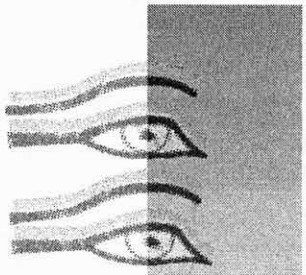

A Sintagma projekt

PLIHÁL Katalin – JANCSÓ Tamás

Tájékoztatási szempontból a kartográfiai dokumentumok elektronikus elérhetősége, ill. visszakereshetősége éppolyan fontos, mint a monográfiáké, időszaki kiadványoké, tankönyveké stb. A KSZ/5 Földrajzi nevek mint adatbázisrekordok hozzáférési pontjai c. szabályzat 2005-ös megjelenése után sok szempontot mérlegelő, mélyreható elemzések jelentek meg e folyóirat hasábjain a szabályzat gondolatmenetéről, megoldásairól, s ennek kapcsán a földrajzinév-használat problémáiról, ellentmondásairól.*

A szkennelt kartográfiai dokumentumok minőségi használatát, olvashatóságát az optikai karakterfelismerő programok (OCR) segítik, de a térképeken lévő feliratok sokfélesége komoly nehézségek elé állítja a programozókat.

Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtára a közelmúltban kezdte meg a gyűjteményében található régi térképek szkennelését. A létrejött térképarchívum jól használható segédeszköze lett a térképkutatóknak, történészeknek, etnográfusoknak, ill. az egyéb tudományterületek kutatóinak. A térképeken való keresés hatékonyságát nagyságrendekkel lehet növelni a térképekhez kapcsolt helységnévtárakkal. Ezek létrehozásához szükség van a karakterek automatizált felismerésére. Bizonyos térképek digitálisan csak raszteres formában érhetők el, ill. gyakori, hogy térképek interneten történő publikálása is csak raszteres formában valósítható meg.

Írásunkban bemutatjuk a Sintagma projektet**, mely raszteres térképek feliratainak annotációját (térképi információk adatbázisba szervezését), lekérdezését, megjelenítését oldja meg integrált webes környezetben. Külön foglalkozunk azzal, hogy milyen követelményeknek kell a különböző térképtípusoknak megfelelniük ahhoz, hogy a kifejlesztett karakterfelismerő program hatékonyan le tudja rövidíteni az adatbevitelhez szükséges időt.

A térképeken lévő feliratokat tartalmazó adatbázis központi elemét a jelkulcsok jelentik. A jelkulcsok szerint tárolt adatokat integráltan az Objektum adattábla tartalmazza *(1. ábra)*.

---

* BERKE Barnabásné: Egy új magyar szabályzat és kitekintés a nemzetközi szabályzatalkotási munkálatokra. In: Könyvtári Figyelő, 15. (51.) évf. 2005. 4. sz. 761–764. p.; UNGVÁRY Rudolf – PÁSZTI László: A földrajzi nevek mint az adatbázisrekordok hozzáférési pontjai. Egy könyvtári szabályzat elvei és megoldásai. In: Könyvtári Figyelő, 15. (51.) évf. 2005. 4. sz. 765–790. p.; FARAGÓ Imre: A magyar földrajzinév-használat. In: Könyvtári Figyelő, 15. (51.) 2005. 4. sz. 791–815. p.

** A Sintagma projekt száma: NKFP-2/052/2004, kidolgozója Dr. Jancsó Tamás főiskolai docens.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. ábra

Térképi adatbázis felépítése

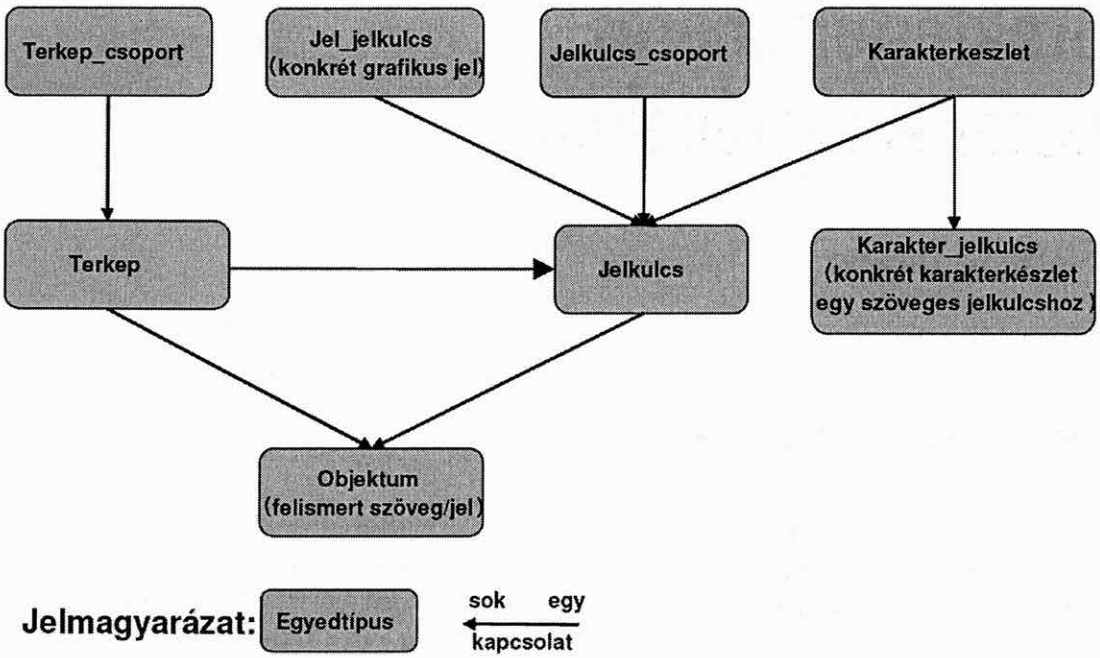

Az adatbázis feltöltésének meggyorsítása érdekében a projekten belül kidolgoztunk egy speciális karakterfelismerő algoritmust. A felismerési algoritmus kiválasztása volt az első feladat. Ehhez több algoritmust kellett részletesen kidolgoznunk, hogy látható legyen, melyik hozza a leghatékonyabb eredményt. A feladatot nehezítette, hogy a legtöbb OCR-algoritmussal szemben itt fel kellett készíteni az algoritmust arra is, hogy a háttér színes és jelentősen „zajos" is. A térképeken sokféle betűtípus fordul elő, különböző színben és méretben, amelyek kezelése eleve nehéz feladat elé állítja a karakterfelismerő szoftvert, de az igazi problémát az okozza, hogy a szöveg bármilyen irányban, ill. szögben, sőt pl. egy folyó vagy hegylánc esetében ívesen is szerepelhet a térképen.

Felismerési algoritmus

Elsőként egy euklideszi távolságon alapuló pixel alapú illesztést dolgoztunk ki. Erről gyorsan kiderült, hogy ebben a formában lassú és sok benne a hibalehetőség, de mindenképpen szükséges a karakterfelismerésnél az ellenőrzéshez. A sebesség gyorsítása egyszerűbb feladat volt. Ehhez csak azt kellett megoldani, hogy minden műveletet előre elvégezzünk és letároljuk a memóriában (pl. a letárolt mintakép forgatását, nagyítását, és „torzítását" stb.). A hatékonyság javításához, a képet „túlmintavételeztük", majd a többi letárolt mintához hasonlóan méreteztük, és nem euklideszi, hanem tangens távolságmérést alkalmaztunk.

További algoritmusokat is készítettünk. Ilyen volt pl. a Hough transzformáción alapuló geometriai felismerés. A kivágott képen Hough transzformáció történik, hogy megállapítsuk a betűt alkotó jellegzetes szakaszokat és azok tulajdonságait. Ez a megoldás azonban túl sok szakaszt eredményezett, melyek között voltak hamisak is. Az is előfordult, hogy a hamis szakaszok domináltak, vagyis nem valós képet mutattak a betűről.

A következő algoritmus a topológiai információk kinyerésén alapult, melyhez először el kel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lett készíteni a betű vázát, vagyis az egy pixel vastagságú középvonalát, mely megadta a betű „nyomvonalát". Ehhez először a Stentiford algoritmust használtuk, ami viszont nem mindig eredményezett „szép" képet. A valósághoz közelebb álló betűképet adott a másodiknak kipróbált Zhang-Suen algoritmus, főleg miután néhány ötletet a Stentiford algoritmusból is átvettünk, és használtuk a „Holt Staircase Removal" nevű algoritmust az álcsomópontok kiszűrésére. Lényeges kérdés volt még, hogy milyen jellemzőket (feliratokat, ikonként ábrázolt grafikus jeleket) és milyen módszerrel vonjunk ki. Lehetőségek:

- FFT-vel (a jelfeldolgozásban alkalmazott szűrési eljárással)

Az első próbálkozás a körvonal koordinátáinak 2D FFT analízise volt. Ehhez csak a körvonalat alkotó pontokat kellett előtte extrapolálni a második hatványára. Az eredmény egy viszonylag tömör méret és forgatás érzéketlen „kivonat" lett. Felismerésnél ezeket a kivonatokat kellett összehasonlítani. A tapasztalat azt mutatta azonban, hogy viszonylag kis eltérések a betűben már nagyobb hibákat okoztak, vagyis meglehetősen nagy mintahalmaz kellett akár egyetlen betű megjelenítéséhez is.

- Súlyfüggvénnyel

Az FFT függvény helyett súlyfüggvényekkel működött a program, de sajnos ezekről hamar kiderült, hogy nem hozták meg a megfelelő eredményeket.

- Vektorizálással

A legjobb eredményt végül a váz vektorgrafikus átalakítása hozta, melyben a kapott körvonalakat a minimális szükséges számú szakaszokra és pontokra bontotta a program, és ezen szakaszok és pontok jellemzőit tárolta le. Emellett az előzetes szelektálás érdekében a vázban lévő csomó- és végpontokat is felismerte, illetve a belső kontúrok számát és elhelyezkedését is kezelni tudta a program.

A végső, empirikusan legjobb eredményt adó algoritmusban a tangens távolságot mérő algoritmus és a betű vázának vektorizálásán alapuló algoritmus ötvözése valósult meg.

Megjegyzendő, hogy az automatikus karakterfelismerés csak a következő feltételek betartásával működtethető gazdaságosan ráfordítási időköltség tekintetében:

1. A szkennelt térkép minősége legyen annyira jó, hogy a karaktereket alkotó pixelmátrixok legalább 8x8 pixelből álljanak. Ennél kisebb pixelszám esetén a betűk jellemzőit leíró információk megbízhatósága rohamosan romlik. Ennek megfelelően a szkennelés átlagos felbontása 600 DPI fölött legyen.
2. A szavakat alkotó karakterek nem érhetnek egymáshoz, közöttük legalább egy pixel távolságnak lennie kell, ellenkező esetben a betanítás, illetve az automatizált karakterfelismerés értelmét veszti.
3. A betűket alkotó színek spektrálisan legyenek közel egymáshoz és számuk ne legyen túl sok, illetve jól különüljönek el a háttértől. Abban az esetben, ha a színek száma magas, az előfeldolgozás során a betűket alkotó pixelek száma lecsökken, kiesik, így a karakterekből hiányzó részek a topológiai leírásban információhiányt okoznak, a karakterfelismerés bizonytalanná válik. Abban az esetben, ha a kieső pixelek a karaktert alkotó vonalakat megszakítják, a betanítás nem lesz sikeres, hiszen így a program ezeket különálló objektumokként (karakterekként) értelmezi.

A fenti feltételekből következik, hogy az algoritmus 1920 előtti térképek esetében csak korlátozottan alkalmazható, hiszen jóval nagyobb az olyan térképek száma, melyeken a karakterek összekötéssel kapcsolódnak. Ilyen típusú feliratok felismerése teljesen más megközelítést kíván, mely ennek a projektnek nem feladata.

A térképi annotációt támogató adatbeviteli program modulja a következő funkciókkal bír:

- karakterkészletek betanítása térképtípusok szerint,
- karakterek automatizált felismerése a betanítás után,
- grafikus jelkulcsi elemek felismerése mintaillesztéssel,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– mdb típusú adatbázis felépítése, melyben az „Objektum" adattábla tartalmazza a felismert térképi elemeket.

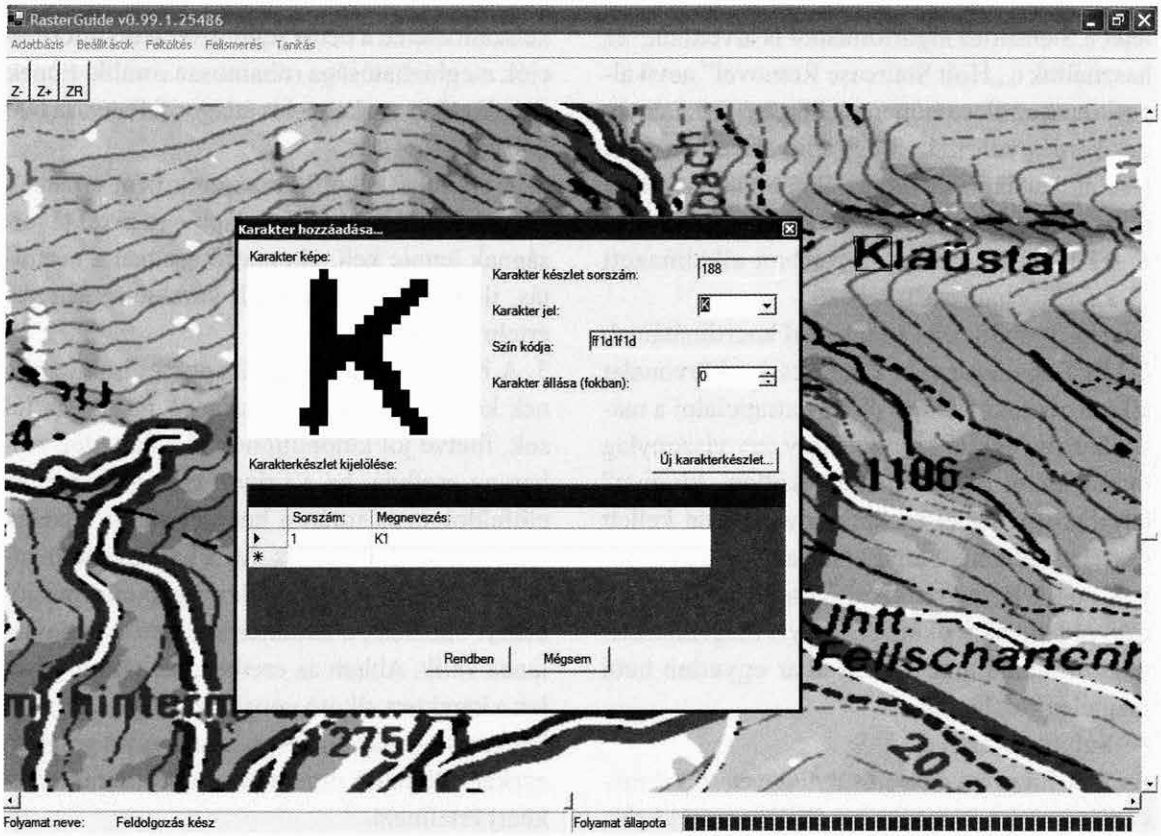

1. kép

Karakterek automatizált felismerése a Rasterguide program-modul segítségével

Az „Objektum" adattábla a hozzá kapcsolódó térképpel szolgáltatja az adatokat a Sintagma rendszer számára. Az adattábla lekérdezése során a teljes rekordkészlet szűrése megtörténik. Az eredménytábla rekordjainak megfelelő térképi részleteket „Map-server" funkcióban, kliens-szerver architekturában a Map-server program-modul szolgáltatja, illetve továbbítja az interneten keresztül, a kliens program pedig integrált Sintagma környezetben a felhasználó számára megjeleníti azt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

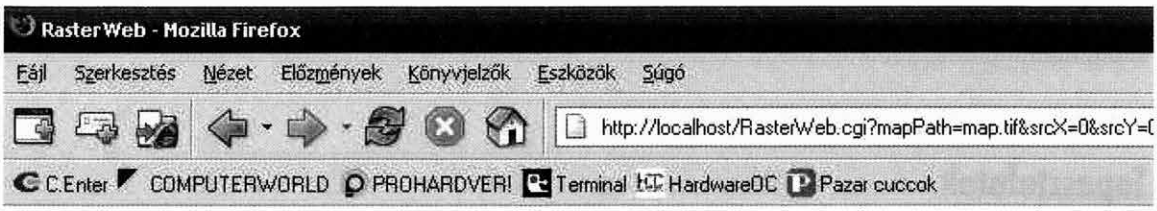

Kiszolgáló szoftver verziószám: 1.0.2586.26847
Elérési útvonal: map.tif
Bal-felső koordináták: 0 , 0
Szélesség és magasság: 1000 , 700
Minőség: 50%

Térkép részlet:

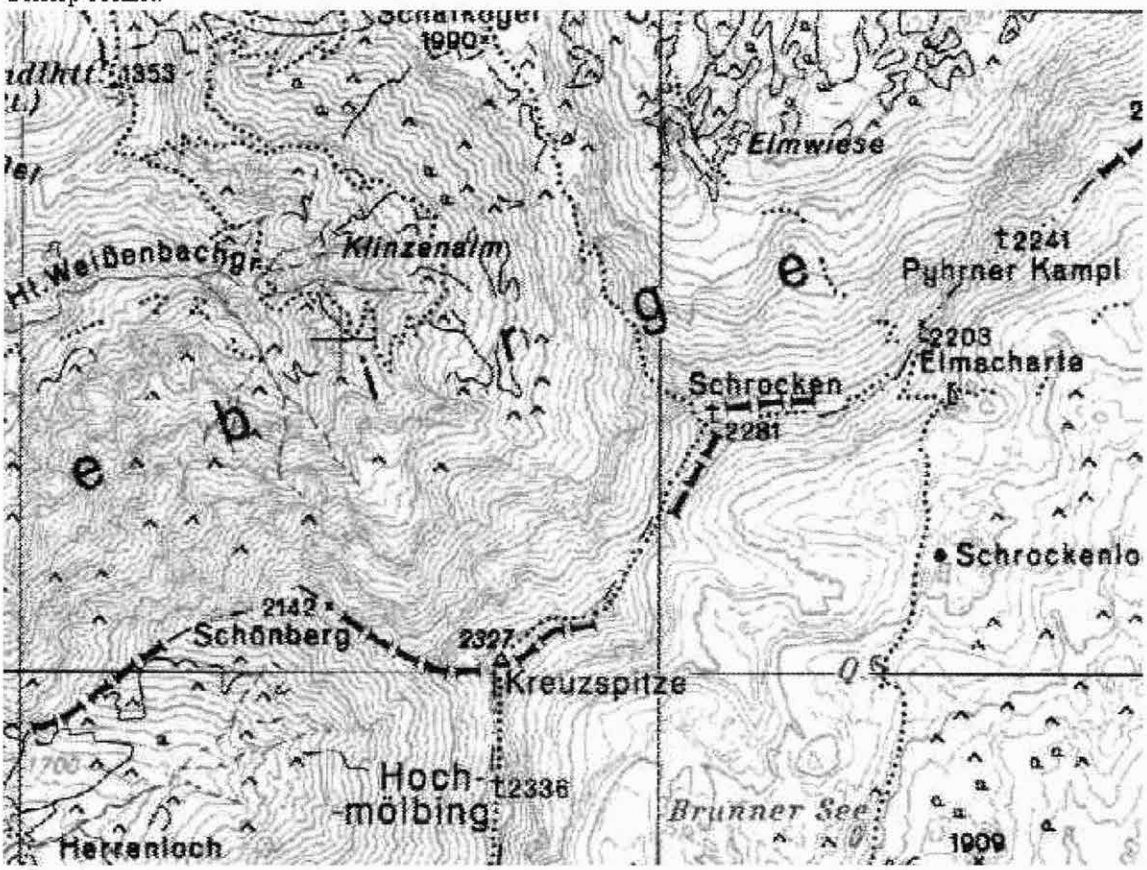

Teljes kép letölthető itt: map.tif

2. kép

A Map-server megjelenítési funkciója

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tapasztalatok

A Sintagma projekt karakterfelismerő szoftverének használatával kapcsolatban szerzett tapasztalataink kedvezőek voltak. A projekt tervezői egy nagyon összetett és bonyolult – eddig sikeresen senki által még meg nem oldott – feladatra kívántak számítógéppel támogatott megoldást kínálni. Valamely ország, térség földrajzi névadatbázisának elkészítése manuálisan nagyon időigényes munka, s ezt jelentősen megkönnyítené, ha a térképek névanyagát számítógépes módszerrel, olcsón és kevés hibával lehetne kinyerni.

Hogy valamelyest érzékelni lehessen a program tervezői előtt tornyosuló „hatalmas hegyet", gondoljuk végig, mi is a térkép és mi a szerepe a térképen található alfa-numerikus jeleknek.

Pragmatikus értelmezésben a térkép olyan modell, amelynek bizonyos értelmű helyettesítő szerepe van, illetve lehet. A modellképzés – írja *Klinghammer István* akadémikus – a következő kérdéssémának alávetett; miről, kinek, mikor és mihez készült, készül a térkép.

Szemiotikai kifejezéssel élve a térképmodell pragmatikus entitás, és így egy többjegyű állítmány megvalósulása: a térkép az eredeti (a valóság) egy modellje, egy térképkészítőtől, egy térképhasználónak, egy bizonyos időben, egy bizonyos intencióra vonatkoztatva.[1]

A térbeli információk megjelenítésére különböző modelltípusok alkalmasak:

- rajzi modellek (térképek),
- technikai modellek (dombortérképek),
- szemantikai modellek.

Míg a rajzi és technikai modelleket lényegében a szemléletesség, az előállíthatóság és a manipulálhatóság jellemzi, addig a szemantikai modellek mindig jelmodellek, a fogalmak, az érzékelési és elképzelési rendszerek, egyáltalában a gondolati rendszerek számára. A külvilágról belsőleg alkotott modellek képzésével férünk tulajdonképpen hozzá a külvilág jelzés-konstellációjához, jelzésállományához. E belső modelleket kiegészítik a kognitív modellek, ezek a tulajdonképpeni gondolati operációkat, a percepciós modellek átszerkesztését és feldolgozását segítik elő.[2]

E modellképzés során a közvetítő szerepet vállaló térképalkotó az ismereteket a befogadó, felhasználó felé az évszázadok alatt kialakult kifejezésformák alkalmazásával tolmácsolja. A térképi nyelv és a hétköznapi emberi nyelv szembeállítása világosan megmutatja, hogy a kartográfiai jelrendszer csak térhez kötött információkat alkalmaz. Ha a közvetítő és a befogadó nem „egy nyelven beszélnek", az ismeretek nem juthatnak célba, ugyanis e művek „fordítások" útján nem közvetíthetők! Ezt a gondolatot fogalmazta meg *Jaques Bertin „A térkép csak attól a pillanattól kezdve hasznos, amikor az olvasó az ábrázolt területe saját földrajzi tudatképében el tudja helyezni."*[3]

A természetes nyelvek és térképi kifejezésformák felépítésének lényeges különbségeit a következő ábra is jól szemlélteti.[4]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

<table>
<tr><td rowspan="2">Ismérv</td><td colspan="2">Nyelv</td><td rowspan="2">Kartográfiai kifejezési forma</td></tr>
<tr><td>beszélt</td><td>írott</td></tr>
<tr><td>A legkisebb egység (jel, alapelem)</td><td>hang</td><td>betű</td><td>Pont, vonal, felület</td></tr>
<tr><td>Összetett jel
(szuperjel,
konstrukció eszköz)</td><td colspan="2">Szó,
mint egy tárgy predikálója,
mint tulajdonnév vagy, mint indikátor (kapcsolatok megadása)
(rövidítés, formális jel is)</td><td>Szignatúra (jel)
Diagram
Árnyalat (tónus)
Írás (szó)</td></tr>
<tr><td>információközlés</td><td colspan="2">mondat</td><td>A megformálási (ábrázolási) eszközök hozzárendelése és rendezése</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Jelvariációk (hangtani és rajzi)</td><td>Tempó
Hangerő
Hangszín
intonáció</td><td colspan="2">Forma, nagyság, szín, árnyalat, kitöltés</td></tr>
<tr><td colspan="2">A mondat szórendje</td><td>A rajzi súlypontozás</td></tr>
</table>

A térképjelek mindig fogalmi információkat tartalmaznak, melyek az ábrázolandó valóság és tényállás gondolati, racionális konstrukciói. A térképi jel mint grafikai jelzés az alapvető rajzi elemeken, a ponton, a vonalon és a felelületen alapul.

Az azonos jelenségek ábrázolására már a 16. századi, mérések után készült térképek alkotói is hasonló jeleket kezdtek alkalmazni. Az idők során e jelek elveszítették eredeti formájukat és átalakultak a napjainkban is használt piktogrammokká. A térképjeleket – mint fogalmi ismeretet – egyetlen térkép sem tudná eredményesen közvetíteni, ha nem használna alfanumerikus adatokat.

A betűk és számok nem esetlegesen, hanem az esetek többségében igen szigorú szempontok szerint kerültek a rajzban elhelyezésre. A betűmetszés – most a különböző nyomtatási eljárások egyedi sajátosságait e helyütt figyelmen kívül hagyva – korán önálló szakmává vált. Az írásmetsző művész ügyessége, rátermettsége meghatározta egy-egy térkép szépségét, használhatóságát. Írás (=névanyag) hiányában a térkép szép „kép" lehetne, míg képi elemek hiányában csak „értelmetlen szavak, kifejezések összefüggéstelen halmazává" válna. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a tér-kép és a névírás együtt eredményezi azt az ismeretközlést, amely elvezetheti a felhasználót a készítő által remélt térbeli valóság megismeréséhez is. A térkép megírása összetett vagy egyedülálló betűkből, szavakból, mondatokból és számokból állhat, ezeket kell oly logikusan, az ábrázolt mű méretarányával összhangban álló módon elhelyezni, hogy segítse a felhasználót az értelmezésben és ne zavarja, vagy akadályozza.

A betűk kiválasztásában az alábbi szempontokra kellett és kell figyelemmel lenni:

1. Az olvashatóság, illetve érthetőség. A betűk könnyen és hiba nélkül akkor olvashatók, ha mentesek minden felesleges vonaltól, ha az olvasó szeme a betűk vonalait mind nagyság, mind vastagság tekintetében egyenlően fogja fel. Néhány térképnyomtatási típust nem számítva, a térképek névírásának szépsége a térképrajzoló vagy a betűművész tehetségétől függött. Az 1920-as évektől már szinte az összes nyomatatott térkép névanyagát nyomdailag szedett betűkkel, készítették, készítik.

2. A betűnagyság, illetve kifejezőképesség. A térképeken használt betűk nagysága általában nem függött a méretaránytól. Nem túl szerencsés, ha a betűk túlságosan vékonyak, vagy ha

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a méretűk a 0,8 mm-nél kisebb. A betűtípusok és -nagyságok változékonysága olvashatóbbá, míg az ennek ellenkezője, monotonná teheti a térképet.

3. Elrendezés, esztétika. A névírás elrendezése gondos körültekintést kívánt és kíván meg, a sűrű megírással ugyanis nem növeljük a térkép ismeretközvetítő képességét, hanem romboljuk. Természetesen a névírásnak szoros a kapcsolata a térképi jelekkel, ezért arra kellett és kell törekedni, hogy a felhasználó számára egyértelmű legyen a grafikai jel és a reá vonatkozó alfa-numerikus jel, vagy jelek kapcsolata. Az írás olvashatóságát térképek esetén még az is befolyásolja, hogy az lehetőleg párhuzamosan legyen valamely térképi vonallal (például térképkeret, szélességi vagy hosszúsági vonallal) elhelyezve. Olyan írássorok, amelyek valamely domborzati elemre, vagy vízhálózatra, stb. vonatkoznak, azzal párhuzamosan kerüljenek elhelyezésre. Ha olyan írássort kell elhelyezni a térképen, amely valamely hosszúsági vonallal párhuzamosan haladna, akkor a képzeletbeli középvonaltól keletre eső neveket felülről lefelé, míg a fenti vonaltól nyugatra esőket alulról felfelé vezetően célszerű írni. Így a betűk majd nem állnak fejjel lefelé, vagy felfelé.

Ha a fent megfogalmazottak fényében vizsgáljuk meg a Sintagma program keretében készült szoftver használhatóságát, akkor tapasztalatainkat a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A nem gépi úton és/vagy nem betűsablon használatával megírt térképeken végzett karakterfelismerés eredménye igen rossznak mondható.

a.) Oka részben a megkívánt nagy felbontásban (legkevesebb 600 dpi, de inkább 1200 dpi) kereshető. A térképek nagy mérete miatt így olyan „gigantikus" méretű állományok keletkeztek, amelyekkel a munka nem egyszerű. Számtalan olyan „zaj" található, elsősorban az 1920 előtt nyomtatott térképeken, amelyekre szinte minden térképhez időtől-időre a programot külön kellene betanítani, ami felette időigényes. Így a tisztán és helyesen kinyerhető alfa-numerikus adatok mennyisége egy-egy térkép esetén nem érte el a 25%-ot, azaz a nevek 75%-át egyedileg kellett a helyes karakterekkel kiegészíteni.

b.) A térképnyomtatás során hosszú időn át a térképek alfa-numerikus adatait is kézzel vitték fel arra a felületre, amelyről a sokszorosítás történt. Tehát a programot egy-egy metsző, rajzoló egyéni stílusára is meg kellene tanítani, ami szintén felette időigényes. Ugyanakkor azt is megfigyelhetjük, hogy egy-egy metsző vagy rajzoló attól függően, hogy milyen szerepe volt egy-egy alfa-numerikus adatnak az adott térkép egészét illetően, eltérő stílust használhatott, használt.

2. Ha a már említett program keretében kidolgozott szoftvert modern nyomtatott, majd digitálisan raszteres formátumban rögzített kataszteri térképeken teszteltük, az eredmény akár kiválónak is mondható. Véleményünk szerint a földnyilvántartás számítógépes adatbázisba átemelésével az 1950 után nyomtatott kataszteri térképek alfa-numerikus adattartalmát ilyen módon lehetne automatizáltan gyorsan kinyerni. Az így keletkezett térképek száma nem csekély, e szoftver sikeresen épülhetne be akár a „Nemzeti kataszteri programba", így segítve a kataszteri nyilvántartás modernizálását.

Jegyzetek

1. KLINGHAMMER István: A kartográfia kialakulása napjainkig. (Akadémiai doktori disszertáció). Budapest, 1991. 45. p.
2. KLINGHAMMER i. m. 45. p
3. KLINGHAMMER i. m. 92. P.
4. KLINGHAMMER i.m. 49. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

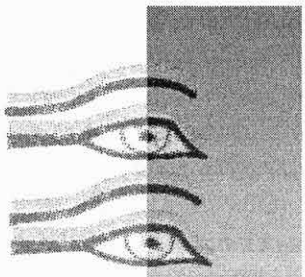

A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára

BUJDOSÓNÉ DANI Erzsébet

A nagy múltra visszatekintő székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár sorsa fontos fejezete a magyar könyvtártörténetnek. A könyvtár története összefonódott a magyar kultúrtörténettel és a történelmi eseményekkel, s jól példázza azokat az erőfeszítéseket, amellyel a magyar intézmények megpróbálták túlélni a Trianon utáni impériumváltást, a 2. világháborút, majd az 1945 utáni államosítást és a szocializmus építésének időszakát. A könyvtár túlélési stratégiája – hasonlóan a többi magyar intézményéhez – azt a célt szolgálta, hogy megmaradhasson eredeti funkciójában: a magyar lakosságot szolgáló, magyar intézménynek.

Az 1990-es évektől kezdve új korszak kezdődött a romániai magyar könyvtárak életében is: hosszú idő után megnyíltak azok a lehetőségek, amelyek egyfelől pozitív változásokat generáltak, másfelől azonban komoly elvárásokkal, megoldandó problémákkal párosultak. Az erdélyi magyar intézmények életében eljött az az idő, amikor az anyaország támogatását érezve, többet tehettek a magyar kultúra érdekében.

A múlt

A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár a valamikori református kollégium könyvtárának jogutódja. *Gönczi Lajos*, a kollégium igazgatótanára 1895-ben „A székelyudvarhelyi evangélikus református kollégium múltja és jelene" című történeti vázlatának kilencedik fejezetében (Az iskolai gyűjtemények keletkezése és mai állása címen) megírta a könyvtár történetét, melyben bemutatja a keletkezését és tételesen felsorolja a gyűjteményét. Munkája a magyar könyvtártörténet fontos fejezetét gyarapítja. *Csapodi–Tóth–Vértessy* jól ismert könyvtártörténeti munkájában azt olvashatjuk a könyvtárról: *„Az 1670-ben alapított székelyudvarhelyi református kollégium könyvtárában – mely a diákközösség, az úgynevezett coetus tulajdona volt – csupán pár száz*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kötet állt a polcokon. Ennek ellenére volt könyvtári szabályzata, s a XVIII. század első felében több főúri hagyaték anyagával gazdagodott." [1] *Jakó Zsigmond* a teljesség igényével írta meg a könyvtár történetét, részletesen és kimerítően foglalkozik a gyűjtemények alakulásával, feltárva minden olyan adatot és eseményt, mellyel a könyvtár története rekonstruálható, elektronikusan a http://mek.oszk.hu/03200/03227/ címen is olvasható.

A könyvtár működési rendje a 20. század első felét jellemző történelmi viharok következtében meglazult, felborult. Az első világháború, az impériumváltás, a megváltozott politikai, társadalmi, gazdasági körülmények, majd a második világháború és a kommunizmus évei ezen a területen is éreztették negatív hatásukat.

A századelőn a könyvtár állománya még szépen gyarapodott és a könyvek mellett a periodika gyűjteménye is számottevő volt. Irodalom- és nyelvtudományi, természettudományi, társadalomtudományi folyóiratai, újságjai mind-mind azt sugallták, hogy a kollégium vezetősége komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy minőségileg és mennyiségileg is jól felszerelt könyvtárat biztosítson mind a tanári kar, mind a diákság számára. Az első világháború befejezéséig volt olyan időszak, amikor harmincnál több folyóirat járt egyszerre az intézetbe. A tény önmagáért beszél, a mai erdélyi iskolai könyvtárak többsége megirigyelhetné a régi kollégiumi könyvtár gazdag periodika választékát.

Az impériumváltás mérföldkő volt, nemcsak a kollégium és a könyvtár életében, hanem a magyar kultúrtörténetben is. Az 1920. június 4-én megszületett versailles-i békerendszer a magyar könyvtárakat is nagyon súlyosan érintette. Csapodi–Tóth–Vértesy már említett összefoglaló művében olvashatjuk, hogy az ország 1348 tudományos és közművelődési könyvtárából összesen 743 könyvtár került az utódállamokhoz.[2] A protestáns könyvtárak 50%-a az elcsatolt területeken maradt. Mivel e könyvtárak java részét a 16. és 17. században alapították, a veszteség pótolhatatlan értékek elvesztését jelentette.

A székelyudvarhelyi református kollégium is az elcsatolt intézmények közé tartozott. A két világháború között a kollégium próbálta megtalálni a helyét az új rendszerben, hogy átvészelje a változásokkal járó nehézségeket. A könyvtár fejlődése ezekben az években lelassult, szinte megállt.

A második világháború, majd a rá következő zűrzavaros idők, az 1949-ben megtörtént államosítás tovább nehezítették, ill. szűkítették a könyvtár működési lehetőségeit. 1949 után a református kollégium is állami tulajdonba került, ami azt jelentette, hogy megpecsételődött a könyvtár sorsa. A könyvtárat leválasztották a létrehozó tanügyi intézményről, és ezzel két csonka intézményt teremtettek: egyfelől egy történeti könyvtárától megfosztott iskolát, másfelől az iskola kiszolgálására létrehozott – de most már egykori célját és hivatását vesztett – „dokumentációs" fedőnév alatt ismert könyvtárat.[3] (A „dokumentációs könyvtár" gyűjtőfogalom azt jelentette, hogy csak „elvtársi" néptanácsi elnöki, később a párt propagandatitkári) engedéllyel volt használható. A Tudományos Könyvtár évtizedeken keresztül küszködött a fenntartóváltásból adódó problémák miatt. Fenntartás szempontjából 1945 után az akkori rajoni (a magyarországi megyénél kisebb, járásnál nagyobb alegység) könyvtárhoz tartozott, majd 1970-től a municípiumi (megyei jogú) könyvtár alá sorolták, önállóságát elvesztve. A gyűjtemény gyarapítása 1944-ben lezárult, gyarapításra gyakorlatilag már nem került sor az államosítás előtti években sem. Mivel a könyvtár elveszítette önállóságát, nem rendelkezett saját költségvetéssel sem. Ez a magyarázata annak, hogy az 1944 után megjelent kiadványokat már nem tudták megvásárolni.

Ebben a helyzetben a gyarapodás és nyilvántartási rend nélküli gyűjtemény megmaradása igen kétségessé vált. 1958–1959 nyarán a helyi hatóságok támogatásával, valamint a Babeş-Bolyai Egyetem (a Bolyai Egyetem éppen 1959 tava-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szán vette fel a Babeş-Bolyai nevet) történelmi karának hallgatói segítségével, Jakó Zsigmond professzor vezetésével elindult egy olyan nagyszabású munka, melynek eredményeként a könyvtár összekeveredett állományát szétválogatták, és az 1797. évi, legrégebbről fennmaradt leltárkönyv szerint a régi állományrészben visszaállították az eredeti elrendezést. A köteteket helyrajzi számokkal látták el, és a megmaradt katalóguscédulákat betűrendbe osztva összepárosították a könyvekkel. A szakszerű munka eredményeként a régi állomány rendezése megtörtént, s ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a könyvtár lassan visszanyerje azt az állapotot, ami a használhatóságot biztosította, értékeit átláthatóvá tette. Mindezektől a lépésektől függetlenül az intézmény kapui zárva voltak, a nagyközönség nem, illetve kutatói engedélyhez kötötten használhatta a gyűjteményt. Az eltelt évtizedek távlatából ma már biztosan állítható, hogy éppen ez a zártság, ez a mesterségesen előidézett „hibernált" állapot jelentette a gyűjtemény számára a túlélést a szocializmus éveiben.

A könyvtár 1961-ben kapott szakképzett könyvtárost, *Molnárné Hubbes Éva* személyében, aki a könyvtár egyetlen szakalkalmazottjaként évtizedeken keresztül, zárt ajtók mögött folytatta a Jakó professzor által elképzelt munkát. A könyvek újraleltározása, az elveszett katalóguscédulák pótlása, az újabb anyag rendszerezése és állományba vétele mind az ő munkájának eredménye. Jakó professzorral állandó levelezésben volt, tőle kért és kapott szakmai tanácsokat, eligazításokat. Levélváltásaik nem hivatalos stílusban történtek, munkakapcsolatuk (professzor és egykori növendéke közti) baráti hangon zajlott. A levelek dokumentumai annak az odaadásnak és elkötelezettségnek, melyet mindketten éreztek a gyűjtemény és az intézmény iránt.

A rajoni könyvtárhoz való csatolás után a gyűjtemény 1970-től Székelyudvarhely (municípiumi, megyei jogú) városi könyvtárának tudományos részlegeként működött egészen 1990-ig.

Az említett húsz év alatt a gyűjtemény továbbra is zárva volt az olvasók előtt, a szó hagyományos értelmében, bár a könyvtári munkák – a lehetőségekhez igazodva – tovább folytak. Kölcsönzés, szerzeményezés nem volt, így a szakember feladata a meglévő állomány rendezése, feltárása volt. Tekintve, hogy a könyvtár 1961 óta ún. „dokumentációs" könyvtárként működött, megpróbálta ezt a feladatkörét úgy ellátni, ahogyan az ország többi, hasonló múlttal rendelkező, hasonló körülmények közé került, hasonló célt szolgáló tudományos könyvtárai. Ezek a gyűjtemények az eredeti, ezeket létrehozó intézményektől leszakadva a legjobb esetben egyetemi, akadémiai vagy muzeális központokhoz kerültek, de tényleges és ideológiai zár alatt voltak. Állományuk többnyire rendezetlen, feltáratlan volt. Voltak olyan régi gyűjtemények, amelyeket a városi vagy rajoni könyvtárakhoz csaptak, s a továbbiakban azok zárolt részlegeiként működtek, ahogy[4] a székelyudvarhelyi református kollégium könyvtára is. Bár a többi, hasonló sorsú könyvtárhoz képest mégis jobb helyzetben volt, köszönhetően Jakó professzornak és csapatának, majd Molnárné Hubbes Éva könyvtárosnak, hiszen állománya rendezetté vált és katalógussal is rendelkezett.

Helyileg a volt református tanítóképző (Pedagógiai Líceum) keretében maradt ugyan, de nem szolgálta, nem szolgálhatta az iskola érdekeit úgy, mint iskolai könyvtár. Az iskola azokban az időkben csak a könyvtáros fizetését tudta fedezni. A rajoni, majd a városi könyvtárhoz való csatolás nem segített az alapproblémákon, a pénzhiányon, és az ebből adódó áldatlan állapotokon. A megoldást, legalábbis részben, az önálló költségvetés jelentette volna. Akkoriban több kísérletet tett a könyvtár az önállóvá válás érdekében. Molnárné Hubbes Éva különböző fórumokon többször is azzal érvelt, hogy Hargita megyének nincs önálló dokumentációs egysége, míg ezzel szemben Maros megyében ezt a szerepet a Bolyai-Teleki Téka, Fehér megyében a Batthyanaeum, Szeben megyében a Brukenthal könyvtár tölti be. Kolozs megyében a volt kol-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

légiumok, gimnáziumok könyvtárai mint akadémiai fiókkönyvtárak működtek. A kolozsvári református, unitárius főgimnáziumi könyvtárakat az államosítás után a Román Tudományos Akadémia kolozsvári hálózati központjába helyezték el (Institutul de Cercetări Socio-Umane), ugyanígy a marosvásárhelyi központba került a marosvásárhelyi református kollégium könyvtára, valamint a székelyudvahelyi unitárius gyűjtemény.

A könyvtár önállósodási próbálkozásai nem jártak eredménnyel, így a város egyik legjelentősebb kultúrtörténeti egysége sosem kapta meg az önálló jogi státuszt, és az ezzel járó önálló költségvetés lehetőségét. Az önálló jogi státusz hiánya azonban hozzájárult ahhoz, hogy az intézmény túlélte a szocializmus éveit is. Az elzártság hozadékaként a könyvtár belföldi kihasználtsága ugyan minimális volt, a külföldi kutatók számára pedig olyan mértékben volt megnehezítve a bejutás, hogy gyakorlatilag alig folyt kutatómunka. A zártság egyrészt átok, másrészt azonban a megmaradás záloga volt a könyvtár számára.

A képlet azért nem ilyen egyszerű. A szocializmus idején a román állam részéről időről időre történtek olyan kísérletek, melyeknek célja a régi gyűjtemények feltérképezése volt. Érdekes adaléka ennek a korszaknak, hogy a bukaresti Művelődési Minisztérium kérésére a könyvtárosnak úgynevezett törzslapokat (Fişa de evidenţă a bunurilor culturale mobile) kellett kitölteni a kulturális javak feltérképezése érdekében.

Valamennyi, a román könyvtári szakma által régi könyvként számon tartott, 1830-ig megjelent kiadványról leírást és adatokat kértek. A leírások több információt tartalmaztak, mint a katalógus számára készülő címleírások. A törzslapok eleinte 3 példányban készültek. Idővel növelték a beküldendő anyagot (normában kellett beküldeni őket), emiatt megelégedtek a 2 példányban kitöltött bejelentőkkel. A román kulturális kormányzat szakmai továbbképző tanfolyamokat is tartott, kifejezetten a bejelentési munkára való felkészítéssel. A kitöltött lapok a megyei műkincsvédelmi hivatalba kerültek, ahonnan a művelődési minisztériumba továbbították számítógépes országos nyilvántartás készítése céljából. Hogy végül a minisztériumban mi történt velük, rendszerezték-e, s egyáltalán elkészült-e a központi nyilvántartás, nem lehetett tudni. Nem hivatalos és leellenőrizetlen értesülések szerint a régi könyvek nyilvántartása Románia akkori felhalmozott adóságának esetleges tehermentesítése céljából történt. Ezzel a tervvel, amit a történelmi események szerencsés módon megakadályoztak, kettős célt ért volna el az akkori pártapparátus: megsemmisítette volna a régi, több száz éves kultúrtörténeti értékeket őrző gyűjteményeket, másrészt ezen tárgyi bizonyítékok felszámolásával az erőszakos kulturális homogenizálás érdekében is hatékony eredményeket érhetett volna el.

Említettük már, hogy a szocializmus éveiben a könyvtárba csak külön engedéllyel lehetett bejutni kutatni: a kutatónak a könyvtáros által előre elkészített géppel írt „formanyomtatványon" kellett benyújtania kérvényét a városi tanács vezetőjéhez, részletesen leírva a kutatás témáját, megindokolva a kutatás célját. Ez a gondosan könyvelt folyamat azt a célt is szolgálta, hogy a kutatások témája (és a kutató is) átlátható legyen. Az engedélyeket a városi tanács kulturális irodájának vezetője adta ki. Napjainkban is megvan ez a kérvény-lista, amelyen jól látható, hogy a kutatók úgy próbálták megkerülni a hatóságokat, hogy a kutatási célt az esetek többségében valamilyen semleges témára fogalmazva adták be. A hivatalos szervek „kijátszásával" a kutatók végül is használhatták a könyvtár állományát olyan témákban is, melyek akkoriban nem voltak kívánatosak, pl. a helytörténet kutatása, ill. történelmi, kultúrtörténeti, szociológiai, társadalomelméleti stb. forráskutatásokhoz.

A könyvtár jelenleg a Benedek Elek Tanítóképző 1912-ben épült impozáns épületében található. Közepes nagyságrendű könyvtár, kimondottan e célra (33 000 kötetre) tervezett, kétszintes helyiségben elhelyezve. Az olvasóterem a századelő,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az akkori kor általánosan elfogadott és csúcstechnikának számító könyvtári berendezését jelentette. Mára már nagyon szűkösnek bizonyul, a könyvtár kinőtte a kereteit.[5]

A könyvtárat mostani állapotában úgy is fel lehet fogni, mint a helyi iskolák egykori könyvtárainak gyűjteményét, mint könyvmúzeumot, hisz a főállományként tekintetett nagy múltú református kollégium könyvtára mellett a 19. század utolsó évtizedeiben megalakult állami főreáliskola, valamint a kő- és agyagipari szakiskola könyvtárainak napjainkig részben fennmaradó állományát is magáénak tudhatja. Ezek az állományrészek 1960 és 1967 között kerültek a könyvtárba. Ugyancsak ide került a helyi katolikus gimnázium könyvtári állománya is, kb. 15 000 kötet. Ez a jelentős állományrész összefüggő, és külön egységként kezelt.

A kötetekben a többszöri könyvtárrendezésnek köszönhetően több leltárszám található, amelyek az esetleges korábbi közlések beazonosításakor lehetnek hasznosak.

Ezen átvett állományrészek mellett egy másik adomány is gyarapította a gyűjteményt. *Tóth Kálmán* (a kolozsvári Egyetemi Könyvtár egykori igazgatója) mintegy 4000 kötetet kitevő könyvtára Jakó Zsigmond professzor által és jóvoltából került a könyvtár állományába. Jakó professzor és Molnárné Hubbes Éva könyvtáros levelezéséből egyértelműen kiderül, hogy a gyűjtemény azzal a kikötéssel került Székelyudvarhelyre, hogy „*... onnan később sem mozdítják el, és biztosítják annak osztatlan együtt-tartását is*". A gyűjtemény érdekessége és értéke abban rejlik, hogy az 1918 utáni Románia (Erdély) területén megjelent magyar nyelvű nyomtatványokat tartalmazza, melyek talán tárgyuk jelentéktelensége folytán máshol nem maradtak meg, így érdekes adalékként szolgálnak azon kutatóknak, akik ezt a korszakot tervezik kultúrtörténeti szempontból jobban megismerni.

A könyvtár állományán belül külön érdekességet képviselnek az időszaki kiadványok: a régebbi magyar nyelvű bécsi, magyarországi, erdélyi, udvarhelyi újságok, folyóiratok és szaklapok mellett megtalálhatók az Osztrák-Magyar Monarchia tudományos intézményeinek, társulatainak irodalmi, nyelvészeti, természettudományi, társadalomtudományi és neveléstudományi időszaki kiadványai. A könyvtárnak Székelyföldön egyedülálló, az Osztrák-Magyar Monarchia majdnem 800 iskolájából származó, körülbelül 9000 kötetet számláló évkönyvgyűjteménye is van. Említést érdemel az erdélyi és a helytörténeti anyagot tartalmazó állományrész is. Külön kezelik a magyar, román és az egyetemes irodalom helyben fellelhető műveit is.

A jelen

1990-től a könyvtár a Haáz Rezső Múzeum részlegeként működik, hivatalos neve Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára. Jelenlegi könyvtárosa *Róth András Lajos*, aki egy személyben látja el az összes könyvtári feladatot. Az intézménynek most sincs önálló költségvetési kerete, ebből adódóan gyarapodása kiszámíthatatlan, tervezhetetlen és eseti. Az állomány inkább ajándékok és hagyatékok révén gyarapodik, cserére nincs lehetőség.

A könyvfeldolgozást a Magyarországon jól ismert Szirén könyvtári szoftver támogatja. A kurrens gyarapodás elenyésző mennyisége folytán a retrospektív feldolgozás a fő feladat. A könyvtárban megmaradt a régi téka-rendszer, amit helyi specialitásként Jobbágy-rendszernek hívnak. A bekerülő új állományrészek külön részlegbe (tékákba) kerülnek. A '90-es években így jött létre a Pál téka, mely adomány Pál István (1931–1995) hagyatéka, és természettudományi, biológia kézikönyveket tartalmaz; a Vofkori téka, mely dr. Vofkori József (1936–1998) sebészorvos hagyatéka, és orvostudományi, zenei, művészeti kézikönyveket tartalmaz; a Mátéffy téka, mely Mátéffy Béla adományaként került a könyvtárba és vegyes szépirodalmat is tartalmazó tanári kézikönyvtár.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A folyóiratállomány értékes színfoltja a könyvtárnak. A városi könyvtárból ide került a szocialista évek 1970-ig terjedő anyaga, ami bőséges anyagot szolgáltat az ezzel a korral foglalkozó kutatóknak. Itt kapott helyet az Előre, a Vörös Zászló, a Hargita Népe, az Informatia Hargitei, az Utunk, a Munkásélet, a Tükör, az Ifjúmunkás, a Scînteia, a Steaua Roşie, a Korunk, a România Liberă, a Tanügyi Újság, az Albina. Mivel ezeket a folyóiratokat a rendszerváltozást követően nagyon sok könyvtárból leselejtezték, az itt kialakult gyűjtemény a jövő kutatói számára szolgálhat fontos adalékkal. Az évfolyamok majdnem hiánytalanok, de még nincsenek feldolgozva.

Az 1990 utáni időben már a magyar könyvtári szakirodalom is megtalálható a könyvtárban (pl. a Magyar Könyvszemle tiszteletpéldányai, a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros is hosszú ideig járt alapítványi támogatásnak köszönhetően, csakúgy, mint a Könyvtári Figyelő és a Könyvtári Levelezőlap számai).

A kilencvenes évektől kialakult a könyvtár szakmai kapcsolatrendszere is a magyarországi könyvtárakkal (pl. az OSZK régi könyves osztályával, az OPKM dolgozóival, és a könyvtár részt vett az OPKM által készített Schola Orbis munkálataiban a székelyudvarhelyi iskolákra vonatkozó értesítők anyagának feldolgozásával.)

A könyvtár jelenlegi állománya meghaladta 75 000 kötetet. A retrospektív feldolgozás eredménye 16 000 rekord, ami (kb. 7500 kötet) az állomány mintegy 10%-át jelenti. Tárgyi feltárásra a helyi állományra kidolgozott, egyedi tárgyszórendszer szolgál. A könyvtár prézens, kölcsönzés nincs, csak helyben olvasásra van lehetőség. A kutatók tájékozódását egy régi (félíves formátumú) történelmi jellegű, szerzői betűrendes katalógus segíti, amely felöleli a református és katolikus állomány teljes régi könyvanyagát. Ez fokozatosan egészül ki a folyamatos feldolgozás során az újabb keletű anyaggal. A szak szerinti nyilvántartást a könyvtár jellege miatt a közeljövőben elkészítendő szakkatalógus fogja szolgálni, melynek elkészítéséhez először a teljes állomány számítógépes feldolgozását kell elvégezni.

A rendszerváltozással egy időben a régi könyvanyag „törzskönyvezése" leállt. Bukaresti információk szerint (egy újabb értelmezésben) az addig begyűjtött adatok szolgáltak volna alapul egy központi 1830-ig terjedő régi könyves adatbázisnak, mely része lett volna az országos közgyűjteményi adatbázisnak.

Az utóbbi években újra történtek bukaresti kezdeményezések a nemzeti műkincs adatbázisban való feldolgozásához, és úgy tűnt, hogy az adatszolgáltatás nem a régi „törzskönyvezés" formájában fog elindulni. A legújabb műkincsvédelmi szabályozás egy 2002. évi művelődési minisztériumi végrehajtási rendelet (Ordin nr. 2053 din 17 mai 2002 pentru aprobarea Normelor de clasare a bunurilor culturale mobile) a 182/2000 műkincsvédelmi törvényhez. Ez a műkinccsé (patrimoniu), illetve kiemelt műkinccsé (tezaur) értékeléshez szükséges eljárási folyamatot írja elő. Régi román könyvnek az 1830-ig megjelent román nyelvű kiadványokat tekintik, de nincs olyan jellegű osztályozás, mint a régi magyar nyomtatványoknál. A Művelődési Minisztérium egyik osztálya, a cIMeC (Institutul de Memorie Culturală) feladata egy egységes keresési felületű országos adatbázis elkészítése. 2000-es adatok szerint több mint 760 000 ingó műkincsről cikkeznek, de a www.cimec.ro címen elérhető honlapukon már csak nyolcezer, az utolsó rendelet értelmében is, műkinccsé felértékelt tárgyról lehet tudomást szerezni. Érdekességként megjegyzendő, hogy a romániai múzeumok intézményi érdekből is be kell, hogy terjesszenek tételeket műkinccsé való besorolásra, mert ha a gyűjteményekben nincs elég műkinccsé elfogadott tárgy, akkor a múzeum dolgozóinak kevesebb lesz a fizetése.

A Tudományos Könyvtárban megtörtént az 1711 előtti régi magyar nyomtatványok feltárása, az adatok beépültek a Régi Magyarországi Nyomtatványok megfelelő köteteibe. Borsa Gedeon,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Pavercsik Ilona és Ecsedy Judit az 1711 utáni kiadványokat tudták beazonosítani Róth András Lajos pontos bibliográfiai leírásai alapján, az ismeretlenekről pedig címlapmásolatot küldött.

A könyvtár kéziratokkal is rendelkezik, bár ezek zömmel csak másolati példányok, átírt-lemásolt könyvek, egyetemi jegyzetek (pl. Szigethi Gyula Mihály jegyzetei, Miksa László, Málnási László gyűjteménye). A kéziratokat magyarországi kutatók is használták: Szabó Csaba, Killián István és kutatócsoportja, Csörsz Rumen István ezekkel az anyagokkal foglalkoztak. Bíró Gyöngyi a régi unitárius katalógusok után kutatott, Borsa Gedeon és Jakó Klára is többször megfordultak a könyvtárban.

A Tudományos Könyvtár sok anyagot nyújtott különböző tárgyú kutatásokhoz. Az itteni állomány segítségével születtek modern megyei és városi monográfiák, tudományos ülésszakokon bemutatott szakdolgozatok. Főleg a helytörténeti kutatásoknak van tárgyiasult eredménye, hisz a város céhes életét, közintézményeit bemutató tanulmányok mind a könyvtári kutatások alapján születtek. Könyvtári anyag szolgált alapul azon történelmi, földrajzi, kultúrtörténeti tanulmányoknak is, melyek elkészülte fontos adalék a székelység, és a magyarság kutatásaihoz (pl. Hermann Gusztáv, Vofkori László, Vofkori György kutatásaihoz).

2006-ban megkezdődött a valamilyen szempontból értékes, különleges könyvek digitalizálása is. Róth András Lajos a karakterfelismerő szoftverrel beszkennelt szövegeket pdf. és dejavu formátumban átküldi a Magyar Elektronikus Könyvtárba, ahol regisztrálják, elkészítik a leírást, elvégzik a digitalizálás további lépéseit, majd a dokumentum bekerül a MEK-adatbázisba.

***

A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár a maga nemében egyedülálló értékekkel rendelkező gyűjteményével mindig is a magyar kultúra érdekeit szolgálta. A 17. századi alapításától kezdve áll Székelyföld lakosainak szolgálatában, segíti a tudományos kutatást és gondoskodik az értékek őrzéséről, feltárásáról. Nem sodorták el a történelmi viharok, s jelenleg is megpróbálja funkcióját betölteni, és az új idők hívó szavát megértve, a modern technika adta lehetőséggel helyet próbál találni a határokon átívelő egységes magyar kultúrában.

Jegyzetek

1. Csapodi Csaba-Tóth András-Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet, Budapest, Gondolat, 1987, 131. p.

2. Csapodi Csaba-Tóth András-Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet, Budapest, Gondolat, 1987, 348. p.

3. Róth András Lajos: A múló idő sodrában, avagy rekviem a határon túli iskolai könyvtárakért. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1997. 2. 46. p.

4. Róth András Lajos: A múló idő sodrában, avagy rekviem a határon túli iskolai könyvtárakért. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1997. 2. 47. p.

5. Róth András Lajos: Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára. www.sulinet.hu\oroksegtar\data\Haaz_Rezso\index.htm. Letöltés dátuma: 2007-09-11

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nehézségei vannak elektronikus folyóiratainak kezelésében?

Az elektronikus folyóiratok és könyvek beszerzése és kezelése összetett és időigényes feladat. Az EBSCO széleskörű szolgáltatásaival támogatja Önt ebben a munkában.

Ajánlatot kérünk Önnek a kiadótól, tisztázzuk a megrendelés körülményeit és rendelkezésre bocsátjuk a használathoz szükséges információkat. Tájékoztatjuk Önt a régebbi évfolyamokhoz való hozzáféréssel és archívjogokkal kapcsolatosan, ezenkívül segítünk licenceszerződéseinek megkötésében is.

Professzionális vevőszolgálatunk segít Önnek hozzáférési nehézségek, IP-címváltozások és más problémák leküzdésében. Az EBSCO megoldások elektronikus folyóiratok és könyvek számára minimalizálják az adminisztrációt és áttekinthetőbbé teszik a megrendeléseket.

Hadd dolgozzunk mi Ön helyett : vegye fel a kapcsolatot az EBSCO ügyfélszolgálatával még ma!

Keresse magyar anyanyelvű munkatársunkat:
Telefon: +49 30 34 005 111
Email: salesberlin@ebsco.com

www.ebsco.com

EBSCO
INFORMATION SERVICES

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Orosz könyvtári körkép: válság után?

SONNEVEND Péter

„S ha minden varjú azt károgja voltál
Azt felelem nyugodtan félig holtan
Igazatok van udvaroncok voltam
De nem ti én támadok fel újra"
(Baka István, 1948–1995)

Gazdasági, társadalmi és művelődési háttér

Az elmúlt kétszáz évben többször lendült ki az inga: Oroszország (a fejlett) Európa része (lesz), vagy a nagy ország sajátos „eurázsiai" utat keres magának? Az utóbbi két évtized megismétli e dilemmát. *Jelcin* elnöksége alatt Oroszország a nyugati világhoz közeledve fogalmazta meg magát. *Putyin* elnöksége alatt viszont mind határozottabb karaktert nyert az a vonal, amely az „orosz demokráciát" csak rájuk jellemző jegyekkel képzeli el. Ennek lényege: a *központi államhatalom* a társadalom mozgásának legfőbb irányítója. Egyszerűbb kifejezéssel: államkapitalizmus. Konkrét szervezeti megjelenítője a gigantikus, *államilag vezérelt* tröszt: például a világszerte ismert *Gazprom* (tőzsdei értéke ma 290 milliárd dollár, a világ nyolcadik legdrágább vállalata). Az *állami* kapitalizmus nem kizárólagos, burjánzik a magánkapitalizmus is, annak minden pozitív és negatív jellegzetességével: utóbbira példa a kirívó anyagi-szociális különbség a multimil-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

liomosok, illetve a leszakadó szegénység közt. A lakosság legjobban kereső felső 10%-ának jövedelme a legalsó tizedének hússzorosa. Ez az amerikai arányokat is meghaladja. Az orosz gazdaság és tudomány egyszerre mutat élenjáró jelleget (rakéta- és űrkutatás, atomfizika stb.), miközben az „átlagember" a fejlődő világéhoz hasonló gondokkal küzd. Ismerünk jól csengő márkaneveket Oroszhonból?

A meghatározó prioritások élén a *biztonság* áll, ami pedig orosz értelmezés szerint ütőképes *hadiipart és hadsereget* jelent. Ha ennek igényei nagyok, akkor a társadalomnak, a civil szférának várnia kell. A nemzeti össztermék legalább 10%-át a sereg viszi el.

N. Smeljov, az ismert publicista álláspontja szerint még Oroszország előtt áll számos *alapvető kérdés* megválaszolása:

- milyen legyen a jövő struktúrapolitikája,
- hogyan lehet a nyersanyag-bevételeket és az extraprofitot igazságosabban elosztani,
- hogyan lehet visszaállítani a bizalmat a magánvállalkozás iránt,
- hogy lehet lábra állítani a leromlott mezőgazdaságot, s a legfontosabb:
- hogyan lehet az ország legfőbb gazdagságát, a szellemi potenciált működésbe hozni?

Az elnök a közelmúltban 15–20 éves időszakot említett egy rendes fejlődési pályára álláshoz.

Az *Orosz Föderáció* (OF) területe csaknem 17 millió km² (a Szovjetunió 22 millió volt), népessége meghaladja a 140 milliót (folyamatosan csökken). A népesség eloszlása igen aránytalan, a tíz milliós méretű városban lakik közel 30 millió ember (Moszkva 10, Szentpétervár 4,6, a többiek 1 millió felett), eközben a *falusi lakosság (27%-os* arány, 39 millió ember) *több mint 155 ezer* pici településen (ezek közel harmada telefonvonal nélkül) szétszórva él. Ha a kisvárosok és „városias falvak" népességét a vidékihez számoljuk, akkor a *nem vagy alig urbanizált körülmények közt élő népesség* aránya eléri a 65%-ot.

Az OF közel 90 szerkezeti elemből (köztársaság, régió, megye, mindnek választott parlamentje, kormánya) tevődik össze, ezeket hét szövetségi körzet felügyeli az elnök „teljhatalmú képviselőivel" az élen. A lakosság 80%-a orosz nemzetiségű, – viszont közel 25 millió orosz „maradt" az önállóvá vált szomszédoknál.

Az orosz gazdaság a „sokkterápia" és az 1998-as válság óta lendületesen fejlődik, átlagosan 7%-kal évente. A bruttó nemzeti össztermék (740 milliárd dollár) *meghaladta az olaszt*. Hamarosan Franciaországot is maga mögött hagyja? Egy főre számítva viszont mindössze 5 ezer dollár (vásárlóérték-paritáson számolva közel 10 ezer dollár). 2002-es orosz adatok szerint az orosz *nemzeti össztermék* egy főre számítva az amerikainak ötöde.

Az OF számára az Európai Unió 27 tagországa a legfontosabb külkereskedelmi partner: az export 56%-a jut oda, míg az orosz import 45%-a származik az EU-ból (az USA külpiaci forgalmának Oroszország mindössze 1%-át jelenti). Az utóbbi időben lendületesen növekszik a *külföldi beruházás* (elérve az évi 30–50 milliárd dollárt). A rubel a huzamos infláció után (legújabban 10%) mintegy 7 forintot ér. Ugrásszerűen nőnek a valutatartalékok: az 1999. évi 12 milliárdról 400 milliárd dollár közelébe, ennél csak Kínáé nagyobb. A költségvetés évek óta *pozitív* szaldóval zár. A munkaerő még mindig 11%-át foglalkoztatja a mezőgazdaság, míg az ipar 29%-ot, a szolgáltatások pedig 60%-ot.

A munkanélküliség hivatalos adatok szerint 6,6%. Egyes régiók különösen éles szociális gondokkal küzdenek, például a déli szövetségi körzetben a munkanélküliség eléri a 25%-ot, sőt Ingusföldön a kétharmados arányt (ezen belül a fiatalok 94%-a munkanélküli). A szegénység az utóbbi fél évtizedben *általában* csökkenő tendenciát mutat (2005-ös aránya 16%), viszont 5-ről 40%-ra növekedett azon régiók száma, ahol 20% feletti a szegények aránya. Közvéleménykutatási adatok szerint a lakosság legfontosabb problémájának az *alacsony életszínvonalat, az elszegényedést, a munkanélküliséget* tartja.

A munkajövedelmek erősen szóródnak. A kul-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

turális főhatóság keretében a 2007. évi havi átlagfizetések: az országos könyvtárak dolgozói 10 ezer rubellel csaknem utolsók, s toronymagasan legtöbbet a főhatóság munkatársai tesznek zsebre (30–45 ezer rubel). Más könyvtárakban viszont a havi fizetések 2–5 ezer rubel körül mozognak. Moszkvában a helyi kormányzat alkalmazottainak átlagfizetése idén szeptemberre 28,7 ezerre nőtt Az oroszországi átlagfizetés ugyanekkor az egészségügyben 9,3, az oktatás terén 7,4 ezer.

A férfiak várható átlagos *élethossza* 59 (!), a nőké 72 év.

Az orosz népesség súlyos demográfiai problémák elébe néz. Az 1993–1994-es tanévben a *közoktatásban* 21,1 millió gyerek tanult, a 2006–2007-esben már csupán 14,8 millió (mínusz 30%). Az iskolák száma majd ekkora arányban, 59 ezerre csökkent.

2007. október végére az *összes orosz iskolát elérte az internet.*

A *felsőoktatás* intézményrendszere jelentősen bővült és színesedett:

- 1993-ban 626 intézmény – 2,6 millió hallgató (ebből 78 nem állami 70 ezer hallgatóval),
- 2006-ban 1090, intézmény 7,3 millió hallgatóval (ebből 430 nem állami, 1,2 millió hallgatóval).

Az összes hallgató *kisebbik fele nappali* tagozatos. A hallgatóknak 1993-ban fele, 2006-ban már csaknem *60%-a nő*. Szerényebb mértékben nőtt az oktatók száma: 244 ezerről 409 ezerre (most 15 hallgatóra jut egy oktató). 1993-ban 590 ezer, 2006-ban már 1,66 millió gólya iratkozott be. A végzettek száma 445, illetve 1,255 ezer. Összegezve: a felsőoktatás komoly „iparággá" vált, benne közel *8 millió* ember tevékenykedik. Oroszország 2003-ban csatlakozott a *bolognai folyamathoz*, majd 2007 októberében az elnök aláírásával hatályba lépett a *felsőoktatás reformjáról* szóló törvény: az orosz intézmények *2009*-től térnek át a BA- és MA-képzésre (négy, illetve két év).

Az orosz tudomány fejlődése a korábbi paradigma folytatása: változatlanul az élettelen természettudományok (fizika, kémia stb.) mutatnak nemzetközi elismertséget. A *Science Citation Index* alapján végzett elemzés szerint e területeken igen jelentős a közös (külföldi kollégával együtt jegyzett) publikációk száma és aránya (2000 tájékán már 30% körül), miközben a szerzőtársak egyre inkább az USA-ból és vezető európai országokból kerülnek ki.

A Szovjetunióban a telefon státuszszimbólumnak számított. Ezen érdemben a *mobil* telefónia változtatott: ma 40 millió vezetékes mellett 120 millió mobiltelefont használnak.

Az elmúlt évtizedekben az orosz lakosság is egyértelműen televíziós közönséggé alakult. Munkanapokon átlag három, hétvégén négy vagy akár több órát nézi a televíziót (több mint 90% naponta tévézik). A mozi viszont csaknem elveszítette nézőit: ma évente egy lakosra 0,5 mozilátogatás jut (korábban 15–20). *Amit otthon* meg lehet kapni: ez elegendő a többség számára. A *két* – az egész országban fogható – *állami tévécsatorna* a fő „táplálék". A tévézés két legnépszerűbb célja: tájékozódás és kikapcsolódás (szórakozás, vagyis show, krimi…).

Az *internet* az utóbbi pár évben terjed. 2006-ban már 28 milliós használót mértek, ami a *18 év felettiek negyedével* azonos. A *háztartások 15%-ában* van jelenleg internet. A közel 30 milliónak harmada intenzív vagyis napi használó. Minden hatodik internetező Moszkvában él. A moszkvaiak körében az internetezők meghaladják a lakosság felét, ezen belül a napi internetezők aránya 70%. A férfiak körében átlagosan 29%, a nőknél 21% az internetezők aránya. Jelentős az *életkori* eltérés: a 18–24 éves korcsoportban 54%, míg 55 évesek és idősebbek körében csupán 4%. Más megközelítésben: az *összes orosz internetező kétharmada* 18–34 éves fiatal felnőtt. Az iskolai végzettség is erősen megosztja a mezőnyt: *55% a diplomások körében, 3%* az általános iskolai végzetteké. Az összes orosz internetező kis híján 40%-a diplomás. A *Comscore* 2007. szeptemberi adatai arról tanúskodnak, hogy egy év

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alatt az orosz internetezők száma havi szinten *23%*-kal nőtt (az európai mezőnyben ez a legnagyobb növekedési arány).

2007 júliusában az elnök egyik legtekintélyesebb testülete, a *Biztonsági Tanács* hagyta jóvá az *Oroszországi információs társadalom stratégiája* című dokumentumot, mely a legfontosabb fejlesztési területeket, kutatásokat és célkitűzéseket foglalja magában (pl. 2010-re 100 lakosra 15 szélessávú internet-hozzáférés jusson, a háztartások 75%-ban számítógép legyen). Könyvtári vonatkozásban *2015*-re előirányozza, hogy az *összes katalógus* gépi konverziója megvalósuljon, illetve a *könyvtári állományok fele* (!) elektronikus formában hozzáférhetővé váljék.

A hálón (is) élők közt az *otthon* internetezők aránya 58%, ezt követi a munkahely 38%-kal, míg harmadik helyen a barátok következnek 17%-kal Utána jönnek az oktatási intézmények 12%-kal, az internetkávézók 9%-kal és a mobiltelefonok 8%-kal (a könyvtárak nem jelennek meg mérhető lehetőségként).

Az orosz könyvkiadás a hazaihoz hasonló paradigmát követi: egyre növekvő kínálat folyton csökkenő példányszámok mellett. A nemzeti bibliográfia orosz műhelye hagyományosan az *Orosz Könyvkamara*: ide futnak be a köteles példányok, itt készül az országos könyvstatisztika is. 2005-ben közel 83 ezer könyv jelent meg 547 millió példányban, 2006-ban a választék 86 ezerre nőtt, de a példányszám visszaesett 516 millióra. Ma egy lakosra már kevesebb, *mint négy példány* jut egy évben. Az orosz statisztika a végszámhoz hozzáadja a brosúrákat is: ezek 2006-ban 16 ezres nagyságrend mellett 117 millió példányt jelentettek. 2004-ben az összes megjelentett mű 68, míg az összes példány 90%-a *magánkiadók* működésének köszönhette létét. A közel 10 ezer kiadó elsöprő *hányada kis* kiadó, mindössze egy-két száz olyan kiadó van, amely évi 100 címnél többre vállalkozik.

Ebből következik, hogy a kiadványok töredéke (10–20%-a) jut csak nagykereskedelmi forgalomba. A könyvpiac szerény felvevője a könyvtárügy (5% körül), pénzprobléma mellett logisztikai is jócskán van.

Igen jelentős a szerény példányszámban napvilágot látó kiadványok száma és aránya. A 2006-os együttes 102 ezerből ezer alatti példányban jelent meg 47 ezer mű, s további 31 ezer is csak 1–5 ezer közti példányszámmal. 100 ezer fölötti példányszámban látott napvilágot 524 mű. Az átlagos példányszám az 1990-es 38 ezerről *2006-ra 6,2 ezerre* fogyott. Két idei példa: az orosz Nobel-díjas *A. Szolzsenyicin* 30 kötetes életműsorozatának most megjelent kötete mindössze ötezer, míg az utolsó Harry Potter-regény azonnal *1,8 millió* példányban került piacra. Ideológia múltán a kereslet diktál.

Az utóbbi években több hatalmas és igényes *kézikönyv* kiadása indult el, illetve fejeződött be (nagy orosz enciklopédia, orosz értelmező szótár, orosz alkotók biobibliográfiája 1800–1917. között stb.)

A 2006-os kiadványok *funkcionális* csoportjai:

- tudományos művek: 19 ezer – 10 millió,
- oktatási anyagok, tankönyvek: 35 ezer – 211 millió,
- szépirodalom: 15 ezer – 134 millió példány,
- gyermek-szépirodalom és ismeretterjesztés: 4,3 ezer – 62 millió,
- kézikönyvek, lexikonok: 4 ezer – 28 millió,
- vallási, hitbuzgalmi kiadványok: 1,5 ezer – 12,5 millió példányban.

Erős koncentráció érvényesül: a *tíz legnagyobb kiadó* együttes teljesítménye: a teljes választék hatoda körüli (18 ezer cím), a teljes példányszám kétötöde (220 millió). A kiadók térbeli megoszlása is ilyen trendet jelez 2005-ben: *Moszkvában* jelent meg a 96 ezerből 56 ezer kiadvány, 669 millió példányból 555 millió. Az északi főváros teljesítménye: 10 ezer kiadás 52 millió példányban. Igényes könyvkereskedés csak a nagyobb, legalább százezres városokban található.

A szerzők döntő többsége orosz(országi). A szépirodalmi szerzők közt 11. helyre került *P. Coelho* 914 ezer példánnyal (az első külföldi),

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az élen álló *D. Doncova* 9,9 milliójához képest ez elég szerény. A gyermekirodalom körében *J. Rowling* (Harry Potter) második lett hét kiadás 2,2 millió példányával, első helyen *V. Sztepanov* áll 114 kiadás 5,2 millió példányával.

A 2005-ös 96 ezerből oroszul jelent meg 93 ezer mű, a nemzetiségi nyelvek közül az élen álló tatár 140 mű 411 ezer példányát jelzi (5,5 millió tatár él az országban, köztársasági autonómiával) és a baskír nyelv 131 mű 600 ezer példányával (1,1 millió baskír lakos) „emelkedik ki", – ami korántsem mondható nagyvonalúnak.

A 2005-ben idegen nyelvről *fordításban* kiadott művek és példányszámaik: angol nyelvből közel 7 ezer kiadvány 58 millió példányban, franciából 880 kiadás 6,3 millió példány, németből 641 kiadás 4,2 millió példány, – s *magyarból* hét mű 12 ezer példányban…

A *lapkiadók* jelentős mennyiségű időszaki kiadványt állítanak elő: 2005-ös adatok csaknem 5 ezres *folyóirat-választékról* beszélnek. A *napi- és hetilapok* száma 7,5 ezer körüli nagyságrendben mozog. Ezek *átlagos* példányszáma a kilencvenes években felére, a központi napilapoké huszadára csökkent. Számos *internetes újság* érhető el azok számára, akik a hálóra fel tudnak kapaszkodni („Máté-effektus"). Mind a folyóirat-, mind pedig az újságválaszték legalább 90%-a *orosz nyelvű*. A korábban nálunk is jól ismert jelentős irodalmi folyóiratok (Novij mir stb.) példányszáma a hajdani 100–200 ezernek ma töredéke (3–8 ezer).

Könyvtárügy

„A könyv az emberi kultúra legfontosabb tárháza és mozgatója /.../ Ezért bármely ország kultúrájában a legfontosabbak: a könyvtárak."

(D. Sz. Lihacsov, 1906–1999)

Olvasás, magán- és családi könyvtárak

Az *újságolvasási* vizsgálat szerint 1990-ben a minta kétharmada válaszolta, hogy naponta olvas, arányuk 2002-re egynegyedre olvadt le. Hetente egyszer olvasott korábban 28% (kettő együtt 90%), újabban 52% (kettő együtt 76%). A folyóiratok olvasása terén hasonló kép rajzolódik ki: 1990-ben a naponta vagy legalább heti egyszer válaszokat adta kis híján minden második ember (16% és 33%), míg a „legalább havi egyszer" választ jelölte 23%. 2002-ben az első két csoport 36%-ot hozott (7% és 29%), a harmadik (havonta) 17%-ot. A csökkenés egyaránt tulajdonítható a társadalom beletörődő viselkedésének és a kemény áremelkedésnek is.

Könyvolvasás terén a főbb adatok:

- 26% állítja magáról, hogy „rendszeresen" olvas (a fiatalabb nemzedékek körében az arány 30–34%, illetve a két fővárosban 44%),
- egyáltalán nem olvas 35%.

Az olvasók által kedvelt műfajok rangsora: thriller, krimi (11%), társadalomtudományok, okkultizmus (7%), tankönyvek (6%), klasszikus külföldi írók (4%), történelmi regények (4%), modern igényes orosz írók (4%), klaszszikus orosz próza (3%), modern külföldi írók (2%)…

Ugyanez a csökkenő tendencia a *közösségi könyvtárak* használata terén is megnyilvánul:

- 1999-ben könyvtára(ka)t használt 18%, korábban használt, de a felméréskor már nem használ 37%, illetve soha nem használt 45%;
- *2003-ban könyvtárhasználó 21%,* már nem könyvtári olvasó 47% (!), soha nem használt könyvtárat 32%.

Erős különbség mérhető a nemek közt: az *összes könyvtárhasználó közel kétharmada* nő (férfi 37%).

Ez a képlet a pragmatikus könyvtárhasználat lenyomata, egyben a könyvtár kevéssé vonzó működésének is jele. Amíg szükséges (tanulmányokhoz stb.), addig beiratkozik, de utána felhagy a könyvtárlátogatással. Pedig a vágtató infláció (a könyvárak a másfél évtized alatt közel százszorosra nőttek) azt is hozhatta volna, hogy a lakosság egyre nagyobb része él a kultúrpoliti-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ka által támogatott intézmény szolgáltatásaival (látni fogjuk, ez a támogatás elég viszonylagosan működött)...

A közösségi könyvtárak iránti igény csökkenése párhuzamos irányt mutat a *családi gyűjtemények alakulásával.*

2005-ben a lakosság (háztartások):

- harmadának nincs otthoni könyvtára (tíz évvel korábban az arány egy negyed volt),
- másik (bő) egyharmadnak csupán 100 kötet alatti kicsi választéka van otthoni polcain,
- a 100–300 kötet közti szerény gyűjteményt mondhat magáénak minden ötödik lakos (20%),
- így csupán 10% marad a komolyabb családi könyvtárral rendelkező résznek (ebből a 10%-ból 1% rendelkezik ezernél több kötettel).

Orosz szociológusok ezt úgy értelmezik, hogy a korábbi 58%-ról *70%-ra* (fenti két első csoport együtt) nőtt azok aránya, akik nem érzik szükségesnek, hogy az írásos kultúra javaival éljenek, s megelégednek a „telenézők társasági" tagságával. 100 kötet alatt ugyanis csupán megmaradt tankönyvek vagy kötelező olvasmányok, esetleg közhasznú kiadványok fordulhatnak elő, – semmiképp sem beszélhetünk értékes és választékot biztosító gyűjteményről. A 300 kötetnél nagyobb otthoni gyűjtemény aránya 1994-es felmérés szerint még 21% volt, ez csökkent egytizedre (az ezernél nagyobb esetében pedig 4%-ról csökkent 1%-ra). Ezt a szakértők úgy értelmezik, hogy a lakosság (döntő hányada) nem tud könyvet venni, a korábbi tetemesebb házi könyvtárak pedig a gyerekek közt osztódnak (az új nemzedék a könyvajándék vagy -vásárlás örömeiből nagyobbrészt kimaradva nő fel).

A *fiatalok körében* közelmúltban végzett egyik felmérés idevágó adataiból:

- a *fiatal diplomások* körében minden *negyediknek* van otthon legalább 300 kötetes gyűjteménye,
- a jelenlegi hallgatók körében az arány 23%, míg
- akik készülődnek konkrét intézmény felvételijére, azoknál: 14%,
- végül a csak általában felsőoktatásra gondolók esetében: 8%.

A számok azt biztos jelzik, hogy pozitív összefüggés van a diplomaszerzés és az otthoni igényesebb családi gyűjtemény léte közt.

Az olvasás *mögötti motivációról* a következő számok tanúskodnak:

- tanulmányai kapcsán olvas: a férfiak 32 és a nők közel 35%-a,
- nem tud nem olvasni: a férfiak 29 és a nők 33,5 %-a,
- azért olvas, hogy másokkal egyenrangúnak érezze magát: férfiak és nők 18-18 %-a,
- azért olvas, hogy megfeleljen az idők követelményének: férfiak 10, és nők 6,5 %-a,
- azért olvas, mert a családban ez szokás: férfiak 9, nők 7 %-a.

Amilyen egyszerű az adatsor, olyan bonyolult kommentálni. Mert természetes, hogy a tanulmányok vonzzák a legnagyobb arányt. De a családi mintakövetés alacsonyabb értéket hoz, mint a környezet általános elvárása? Illetve a környezeti „kihívás" keretében a presztízs (egyenrangú lehessen) fontosabb, mint az objektív megfelelés motívuma?

Könyvtárügy: általános adatok

Viszonylag számottevő csökkenés után ma közel *150 ezer orosz* könyvtárról szólnak a beszámolók (sajnálatos módon átfogó és rendszeres könyvtárstatisztikához nem jutottunk). Vagyis gyakorlatilag ezer lakosra jut egy könyvtár, egy lakosra pedig (kerekítve) 7 könyvtári egység az egy milliárdos összállományból.

1984-ben a – peresztrojka előtti - hajdani Szovjetunióban 133 800 közkönyvtárat számláltak, bennük 2,05 milliárd könyvtári egységet. (ebből közel 37 ezer városi intézmény 1,2 milliárdos állománnyal.

A ma működő 150 ezer könyvtár *megoszlása:*

- közel 65 ezer iskolai könyvtár,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- 50 ezer közkönyvtár (ezek 70%-a működik önkormányzati fenntartóval, a többi a helyi – falusi – iskolához tartozik),
- 30 ezer tudományos és szakkönyvtár (ezen belül 1500 egészségügyi, orvostudományi és kórházi, 700 mezőgazdasági könyvtár),
- 1200 egyetemi és főiskolai könyvtár,

Megemlítendők a vakokat ellátó könyvtárak, amelyek a nagyobb köztársasági és regionális könyvtárak keretében működnek (közel 200 ezer felhasználó, évi 10 millió kölcsönzés).

Újabban az orosz pravoszláv egyház kulturális missziója is erősíti az általa gondozott könyvtárakat. Szinte semmit nem tudni a hadsereg egyébként nem jelentéktelen könyvtári hálózatáról.

Az orosz könyvtárak évente mintegy egy *milliárd látogatót* fogadnak, ami azt jelenti, hogy egyedül háromszor annyi látogatójuk van, mint a moziknak, színházaknak, múzeumoknak és egyéb kulturális intézményeknek együttesen.

A könyvtárügyért kormányzati szinten a Kulturális és Tömegkommunikációs Minisztérium (KTM, honlap: *http://www.mkmk.ru/* felel. Az 2005-ben létrehozott és a minisztérium részeként működő *Kulturális és Filmügyek Szövetségi Hivatala* (KFSZH, honlap: *http://www.roskultura.ru)* szervezeti keretében található – a Kulturális Örökség és Művészetoktatás Igazgatóságához tartozó – Könyvtári Osztály, amely az operatív irányításban játszik szerepet. Ennek élén T. Manilova áll; elődje, Jevgenyij Kuzmin más beosztásba került, utóbbi egyébként közelmúltig tagja volt az IFLA végrehajtó bizottságának.

Oroszországban *minden érdemi döntés* az elnök környezetében születik, ezért az Elnöki Hivatal illetékes munkatársa stratégiai dolgokban bizonyára nagyobb súlyt kap, mint a minisztérium osztály vezetése, vagy akár maga a miniszter.

Az KTM adatai szerint az általuk felügyelt könyvtárak 80%-a falusi (más források szerint 38 ezer falusi könyvtár működik), ezek pedig a falusi lakosság leglátogatottabb intézményei. A falusi könyvtárak 9%-ában van *számítógép* (de internetezés csak 2%-ban lehetséges). Vidéki példa: a cseljabinszki megye 3 milliós lakosságából egy millió beiratkozott olvasó: az ottani közkönyvtárakban: ezekben 2006-ban 445 gép volt, minden harmadik szolgálta az olvasót.

Maga a miniszter emelte ki egy országos tanácskozáson 2007 októberében – a *legfőbb* gondok közt említve –, hogy rendkívül alacsony a vidéki kulturális intézmények munkatársainak fizetése. (2003-as adatok szerint a közkönyvtári havi átlagfizetés épp csak meghaladta a 2 ezer rubelt.)

2002-ben az Orosz Parlament Szövetségi Tanácsa napirendjére tűzte a falusi könyvtárak helyzetét. Ugyanezen évben országos kongresszus is foglalkozott a témával.

2003-ban az orosz elnök felkereste az Orosz Állami Könyvtárat (OÁK, volt Lenin Könyvtár): e látogatás jelentősége nyilvánvalóvá válik, ha ismeretes, hogy utoljára II. Sándor látogatott el 1872-ben. Putyin fontosnak ítélte az országos elektronikus könyvtár megteremtését (ld. később a Jelcin Könyvtárról).

2006 végén létrejött egy magas szintű *támogató testület parlamenti* politikusokkal az élen, hogy elősegítsék az orosz könyvtárügy fejlődését (Public Committee Assisting Russian Libraries Development). A bizottság – melynek élén parlamenti politikusok állnak, titkára pedig az OÁK igazgatója – számos albizottságot hozott létre (köteles példány, könyvtári törvény, fejlesztési terv, információtechnológia, könyvtárak társadalmi szerepe. A Bizottság szervezete helyi (köztársasági, körzeti stb.) albizottságokkal bővülhet a jövőben. A bizottság kezdeti működéséről az interneten is tájékozódni lehet (http://combibros.rsl.ru/about/experts/, ám 2007 tavaszától megszűnt a híradás. Így nem tudni, ma – 2007 végéhez közeledve – a kezdeti igen feszes tervekből (mielőbb új könyvtári törvénymódosítás, könyvtári fejlesztési terv stb.) mi lett vajon?

A magas szintű állami elismertség jele, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2003 óta az elnök felesége, *Ljudmilla Putyina* – nyilván Laura Bush, az iskolai könyvtáros múltra visszatekintő amerikai „first lady" példáját követve – rendszeresen részt vesz a gyermekírók és iskolai könyvtárak gondjairól szervezett konferenciákon (BibliObraz) és felszólalásával is buzdít a jövő támogatására. A két hölgy közösen is felkereste az Orosz Állami Gyermekkönyvtárat.

V. Putyin orosz elnök 2007. április végén a Szövetségi Gyűléshez (ez a parlament „felső háza") intézett *elnöki üzenetében* – elődje emlékének megörökítése végett – javasolta, hogy hozzák létre Szentpéterváron a *Jelcin Elnöki Könyvtárat*, amely „az ország egész könyvtári hálózatának informatikai összekötését" is magára vállalja. Másnap a kormány igen nagy összeget jelölt meg e cél végrehajtására. Most novemberben országos konferenciát szerveznek a szentpétervári Orosz Nemzeti Könyvtárban (ONK, volt Szaltikov-Scsedrin Könyvtár) az elnöki szándék realizálásának megtárgyalására.

Igen jelentősek a *regionális* különbségek: például egy 2006 végén a MKMK kulturális irányító testületében elhangzott előadás a pszkovi terület könyvtári állományának *csökkenését* „mindössze" 2,3 %-osnak mondta, miközben a Távolkeleti szövetségi körzet Magadan kerületében 10%, a Déli szövetségi körzetben (Ingusföld Köztársaság) pedig 13%-os csökkenés következett be.

Egy új 2006-ban életbe léptetett törvény a kulturális és egyéb intézmények helyi önkormányzati kezelésbe történő átadását irányozza elő: ez a valóságban a kisebb intézmények összevonásához vezet, amely által a falusi könyvtár elveszítheti szakmai kapcsolatrendszerét, s reális veszély a tömeges megszüntetés is.

Elkezdődött a vezető könyvtári szakemberek tervszerű és rendszeres továbbképzése a központi továbbképző intézet (APRIKT, Művészeti, Kulturális és Turisztikai Szakemberek Továbbképző Akadémiája) bázisán (évente mintegy 50 régióból 400-nál több szakember).

Számítógépesítés, digitalizálás, országos fejlesztési projektek

A hetvenes években a szovjet könyvtár- és tájékoztatásügy csúcsán, pár tucat könyvtárban elkezdődött a számítógépes rendszerek alkalmazása. E kezdetleges rendszerek gyakorlati haszna – az olvasók számára – meglehetősen szerény volt. Érdemi gépesítés szélesebb körben a kilencvenes évek elejétől terjed: a XXI. század első évtizedében 3–4 ezer könyvtárra tehető a gépesítés által elért könyvtárak száma (fele-fele lehet szak- és közkönyvtár). Meghatározóak a legnagyobb városok – kiemelten a két főváros – országosan is fontos könyvtárainak idevágó eredményei. A főbb fejlesztési irányok:

- OPAC létrehozása (ez nagyobb könyvtárakban már milliós rekordszámot is eredményez napjainkra, bár csak egy-két tucat olyan könyvtár lehet, amelynél a teljes állományt felöleli,
- különféle adatbázisok építése a felhasználói szükségletek szem előtt tartásával,
- digitalizálás (nemzetközi projektek részeként, külföldi támogatással, vagy „csupán" belföldi állományvédelmi digitalizálás),
- jelentős külföldi adatbázisok, konzorciális csomagok (EBSCO, Elsevier stb.) hasznosítása.

Az utóbbi évtized egyik meghatározó tendenciája – az orosz könyvtárak számára is – a digitalizálás lehetőségeinek felmérése és alkalmazása. A folyamat nem problémátlan. Született egy kormányzati projekt az „e-Oroszország" megvalósítására *(Electronic Russia 2002–2010)*, amely viszont nem számolt a kulturális és tudományos információs szükségletekkel (maga a KTM sem kapott lehetőséget a programba való bekapcsolódásra). Az Oktatási Minisztérium 2001–2005-re dolgozott ki olyan tervet, amely az információs környezet megteremtését célozta, majd e mintát követte a kulturális főhatóság is *(Culture of Russia 2001–2005)*.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A legfontosabb *projektek* közé tartozik az országos *közös katalógus*, a *LIBNET* (az „orosz MOKKA") kiemelt fejlesztése, amelyhez komoly EU-támogatás is hozzájárult. Alapítása a kilencvenes évek közepére nyúlik vissza. Érdemi működése a mostani évszázad elején kezdődött, miután – egyebek mellett – a UNIMARC-alapú országos csereformátumot, a *RUSMARC*-ot sikerült kidolgozni, és minisztériumi döntéssel 2000-ben országos szabványként bevezetni. A felelős vezető, a LIBNET vezérigazgatója (B. Loginov) 2006-os beszámolója összefoglalja a projekt történetét, eredményeit és jövőbeni terveit:

• 2001-ben jött létre a LIBNET Központ, amely az addigi központi katalógus alapján közös katalogizálási rendszer megteremtését célozta (az első évek a szükséges szoftverek kidolgozásával és szervezési tennivalókkal teltek),

• 2003-tól a közös adatbázis, alapját a két nemzeti könyvtár (ONK és OÁK) 1998 utáni új beszerzéseit tartalmazó feldolgozások adták az új csereformátum alapján,

• 2003-ban már tucatnyi résztvevővel dolgozik a LIBNET, ezek elég tekintélyes adatmennyiséget jelentettek (mintegy 300 ezer rekord),

• 2006-ban a résztvevők száma elérte a 80-at: lényegében az összes országos, illetve jelentős regionális és egyetemi könyvtár bekapcsolódott a fejlesztésbe. Sőt, 2005-ben a kazah és belorusz nemzeti könyvtárak társulásával a „eurázsiai együttműködés" is kirajzolódott. 2006-ban már 700 ezer kurrens és 350 ezer retrospektív rekord volt az adatbázisban (egyedi rekordok, a többes példányok leírásait kiszűrve), továbbá 1,5 millió rekord tárgyi és közel 200 ezer névrekord az egységesített besorolási adatokban.

Elkezdődött a résztvevők adatimportja a közös adatbázisból (a közel 0,5 millió átvétel értéke pénzben kifejezve, a megtakarított munkából kiindulva, 30 millió rubel). 2004-től a két nemzeti könyvtár már ténylegesen az „egységes/egyetlen" leírás elvét tudta követni, ami 30%-os megtakarítást jelentett. Nagy figyelmet fordítottak a résztvevő intézmények érintett munkatársai körében végzett továbbképzésre: e célból számos segédlet íródott, s összesen csaknem 800 feldolgozó munkatárs vett részt rövidebb-hosszabb továbbképzésen (közülük 60 kapta meg a jogosultságot a közös katalógus közvetlen elérésre és alakítására). Fokozatosan növekedni kezdett a regionális könyvtárak feldolgozói teljesítménye (2003-ban 700 rekord, 2005-ben közel 30 ezer, ami csaknem egy ötöde az éves gyarapodásnak). Remény van arra, hogy közreműködésük a kurrens feldolgozás 40–50%-os szintjét is elérheti a közeljövőben. Terveikben szerepel a résztvevők számának további növelése. Készülnek a retrospektív konverzió erőteljes fejlesztésére, továbbá nemzetközi együttműködésre (OCLC, Kongresszusi Könyvtár stb.).

Hasonlóan fontos kezdeményezés az *ABRIKON* (43 régióból csaknem 200 könyvtár részvételével), a regionális könyvtári konzorciumok szövetsége, amelynek keretében (Z 39.50-es protokoll) lehetővé válik az egységes keresés. Az ABRIKON a résztvevők számára mintegy 30 millió bibliográfiai leírást kínál (könyvek, időszaki kiadványok és azok cikkei), továbbá összesen 30 ezer teljes szövegű dokumentumához is elérést biztosít. A nemzeti bibliográfiát gondozó Orosz Könyvkamara a dokumentum hozzá való beérkezése után hét napon belül garantálja a leírás hozzáférését.

Fontos fejlesztés a *könyvtári portál*, amely könyvtárosnak és olvasónak is kínál hasznos információt (http://www.library.ru). E vállalkozás az *üzleti információs* könyvtárak régióközi egyesültének, illetve az Országos Ifjúsági Könyvtárnak köszönheti létét, – a kulturális főhatóság(ok) támogatása mellett. A portál több mint 1500 bel- és külföldi könyvtár honlapját teszi elérhetővé a linkek révén (1100 bel- és mintegy 400 külföldi nemzeti, illetve közkönyvtár). A portál egyik lényeges szolgáltatása a „virtuális információ", vagyis az itthon LibInfo-nak nevezett hálózati tájékoztatás. Ennek keretében jelenleg *két tucat közkönyvtár* (köztük néhány ukrán és kazah) önkéntesen jelentkező szakemberei vállalkoznak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyors és érdemi tájékoztatásra. De található itt könyvtári munkahelyet kínáló hirdetés, továbbá az olvasás témáját érintő publikáció, fórum stb. is. (A hazai hasonló fejlesztés során érdemes lesz elemezni.)

2000 után nagy lendülettel vette kezdetét egy közkönyvtári fejlesztés, amely a lakosság és a kisvállalkozók számára kínált *jogi*, és számos más közhasznú információs lehetőséget (környezetvédelem, önkormányzati adatok és források, fogyasztói információk stb.). Újabban viszont e tevékenység központi támogatása elapadni látszik (ráadásul az egyik fő támogató a börtönbüntetésre ítélt „oligarcha" Hodorkovszkij alapítványa volt), s csak remélni lehet, hogy a több száz könyvtár fontos szolgáltatása folytatódik. A 2007 nyarán az elnök Biztonsági Tanácsában elfogadott *információs társadalom-stratégia* nyomán a kulturális miniszter októberben felhívta a köztársasági, megyei stb. vezetők figyelmét e központok kiemelt támogatására.

Országos és tudományos könyvtárak

A KFSZH közvetlen fenntartója kilenc országos könyvtárnak (két nemzeti, az igen fontos idegen nyelvű, vakok országos könyvtára, művészeti, társadalmi-politikai, történeti, ifjúsági, illetve gyermekkönyvtár). A *kilenc országos (szövetségi) hatáskörű intézmény* nagyságrendjét illusztrálhatják az összevont adatok 2006-ból:

- állomány: 91 millió,
- gyarapodás: 1,15 millió,
- beiratkozott olvasó 821 ezer,
- látogatók száma 6,55 millió,
- használt dokumentumok száma: 20,2 millió,
- munkatársak száma: 5400 (ebből könyvtári 3500, – utóbbiak közül felsőfokú végzettséggel: 2400).

Az európai *Minerva Plus* programba bekapcsolódó Oroszország 2003-as jelentése kiemeli, hogy a szentpétervári *ONK* (a hajdan Nagy Katalin által alapított első közkönyvtár) új épületének avatásán részt vett az állam elnöke is.

Az OÁK fenntartását és működését szolgáló finanszírozás – a kilencvenes évek végi visszaesés után – (nominálisan) folyamatosan erősödik a fenntartó állam részéről: 2000-ben 245 millió, 2003-ban már 625 millió rubel érkezett. Maga a könyvtár is úgy igyekszik fejleszteni szolgáltatási kínálatát, hogy bevételeit növelje (öt év alatt 5-ről 57 millióra emelkedtek). Emellett jelentős forrásokat kap beruházásra (2003-ban már 206 millió rubelt), s ennél még fontosabb, hogy a 2003–2010-es időszakra előre meghatározták a beruházási nagyságrendeket. A magánszektorral is fejlődik a kapcsolat: a *Paskov dom*-ként ismert XIX. századi épület rekonstrukciója az itthon is ismert ppp-konstrukcióban (állami és magánszektor együttműködésben) valósul meg (ennek keretében az OÁK a bővített épület 30%-át kapja, ez a korábbi 3 ezer m^2 háromszorosa). 2005-ben a moszkvai *Lomonoszov Egyetem* 250 éves fennállását két emlékezetes teljesítménnyel ünnepelték. Elkészült az új egyetemi könyvtárépület a Veréb-hegyen (a volt Lenin-hegyen, a nagy kampuszon), illetve befejeződött a teljes állományt átfogó gépi katalógus szerkesztése.

Közkönyvtárak

Ma mintegy 48 ezer közkönyvtár működik az országban (1990-ben még közel 63 ezer, 2002-ben 51 ezer), ezek közül a falusiak 2300 *központosított* rendszerbe (egy rendszerhez átlag 25 könyvtár) tartoztak 2002-ben. A gyarapítás a felettes hatóság (megye, köztársaság stb.) anyagi helyzetétől függően hatalmas eltéréseket mutatott: az *átlagos egy lakosra jutó 21,5 rubel* 10 és 250 rubel közt szóródott.

2002-ben mindössze 570 könyvtár rendelkezett OPAC-kal, közülük 245 volt elérhető interneten.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közkönyvtárak állománya, olvasói, használata (állami statisztika)

Év	**Állomány** (millió egység)	**Olvasók** (millió)	**Kölcsönzés** (millió)
1980	980	78,1	1654
1990	1155	71,9	1113
1995	1105	60,2	1325
2000	1027	59,6	1340
2003	1007	58,9	1325
2004	988	58,2	1311
2005	977	58,1	1304
2006	*958*	*57,8*	*1283*
ebből városi	613	37,8	827
– falusi	345	20	456

Forrás: Statističeskij ežegodnik Rossijskoj Federacii 2006. M, Goskomstat, 2007.

E statisztika szerint az olvasók száma 1990 és 2006 között *14,1 millióval csökkent*, ez megközelíti a 20%-ot, s általában a kisebb és közepes városokban a fogyás még radikálisabb . A nagy (köztársasági, megyei stb.) könyvtárak ez alól kivételek, ott általában növekedett az olvasók száma és lakossághoz mért aránya. 2006-ban az olvasók aránya országosan 40,5%.
1980-ban az *állomány : kölcsönzés* arány megközelítette az 1 : 2-es szintet, ez 2005-re 1 : 1,5-re csökkent, ami a holt állományrészek fokozódását jelenti a szakértők szerint.

A közkönyvtári gyarapítás

Év	Gyarapítás (millió egység)
1990	59,4
1992	54,7
1994	39,1
1996	25,1
1998	23,4
2000	19,1

Forrás: Novoe Literaturnoe Obozrenie 2005. Nr. 74. (L. Gudkov – B. Dubin) http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/gul 1.html (2007. 10. 16.)

A közkönyvtári gyarapítás drámai visszaesést mutat: ezer lakosra 400 helyett már csak 136 kötet jut. Míg a nyugat-európai országokban a közkönyvtárak állományának *éves megújulása* – új állományegység : teljes állomány – 9% (Nagy-Britannia), 6% (Dánia) és 5%-ot (Svédország) mutat, ez az arány az orosz közkönyvtárak estében 2 % körüli. A közel kilencvenből talán tíz régió könyvtári gyarapítása követi az IFLA által is támogatott normatívát (250 új kötet ezer lakosonként).
A közkönyvtárak *munkatársainak* száma lényegében változatlan az utóbbi években: 2002-ben 129,5 ezer, 2006-ban 128,7 ezer (ebből falusi könyvtárban 50,6, illetve 50,9 ezer). Egy munkatársra 2006-ban átlag jutott: 450 olvasó és 10 ezer kölcsönzés (falusi könyvtárban: 394 olvasó és 8,95 ezer kölcsönzés).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Regionális (köztársasági, megyei) központi könyvtárak

Mutató	2002	2006
könyvtárak száma	96	94
– közülük teljes felújításra szoruló épületben	45	40
OPAC-ot épít	89	90
OPAC rekordjai (millió)	29	40
internetszolgáltatás működik	90	91
számítógépek száma (ezer)	7	11
állomány (millió)	229	231
új beszerzés (millió)	2,6	2,9
munkatársak (ezer)	17,7	18,1
összes kiadás (millió rubel)	2	4,1
kölcsönzések száma (millió)	112,7	108,15

Forrás: Obščedostupnye biblioteki Rossijskoj Federacii v cifrah, 2006 god. Moskva, 2007. *

Megjegyzés: az orosz állományi adatoknál mindig érdemes tekintettel lenni arra a hagyományra, hogy a folyóiratok minden egyes számát önálló állományegységnek számítják, vagyis nem mindig „kötet" értékű az adat.

A közkönyvtárak anyagi helyzete általában siralmas. M. Szamohina adatai szerint egy *falusi* könyvtárra jut az önkormányzati *fenntartótól* átlag 16 ezer rubel (110–120 ezer Ft), míg egy városira 457 ezer rubel (3,2 millió Ft), – ami szerinte épp csak elég a fizetések kiosztására és a közművek díjának fizetésére. Időszaki kiadványra jó esetben jut pénz, akkor is csupán pár címre. A könyvtárak – már ahol lehet – igyekeznek saját bevételekre, támogatókra és egyéb külső forrásokra szert tenni (ennek aránya nagy szórással az 5–10% közt mozog).

A regionális különbségek hatalmasak. Az egész országban 1997-es adatok szerint egy könyvtárra átlag 426 új beszerzés jutott, de ez a szám a moszkvai hálózat tagjai esetében 2434, Szentpéterváron 2162, míg Dagesztánban egy könyvtárra csupán 40 új kötet jutott.

A 2003–2004-ben elfogadott, s az önkormányzatok tevékenységét módosító törvények (főként a 131-es törvény) hatása azt a veszélyt vetíti a szakmáért felelősök elé – Grihanov tanulmánya idézi a főhatóság véleményét –, hogy az *„önkormányzati könyvtárak fele megszűnhet"*. A bonyolult kérdés részletesebb tárgyalást igényelne, itt annyit emelünk ki, hogy a korábbi járási közös költségvetés – melynek köszönhetően működött a járási „központosított" közművelődési könyvtári hálózat – felbomlik, s az egyes kistelepülés kezelésébe kerül(het) az eddigi rendszer ottani filiáléja, – kitéve a pénztelenségből következő megszüntetés közvetlen veszélyének. De légüres térbe kerülhet a korábbi járási könyvtári központ is, hisz a helyi önkormányzat nem finanszírozza minden korábbi funkcióját (van olyan elképzelés, a novgorodi megye kormányzatának terveiben), amely az amerikai „county library" mintáját követve, csak regionális funkciót szán ennek az intézménynek.

* A fenti adatsort E. Cvetkova kolleganő szíves közreműködésével kaptam meg az Orosz Nemzeti Könyvtárból: a szkennelt oldalt e-mailben küldték el, amiért itt is köszönetet mondok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szakképzés

A felsőfokú szakmai képzésben résztvevők háromnegyede (még) ingyenesen tanul.

A Szibériai szövetségi körzet, amelynek területe 5,1 millió km², lakossága 20 millió körül mozog, meglehetősen sok képzőhelyet működtet. 14 középfokú intézmény képzi az alacsonyabb munkakörök szakembereit, míg a felsőoktatásban hat egyetem és főiskola (meg ezek hét további kihelyezett tagozata), illetve két egyetemen doktori iskola, végül nyolc helyen továbbképző központ létezik. Utóbbi két évben újabb két felsőfokú intézmény vállalkozott könyvtárosok képzésére.

A *Sztavropoli kraj* (Dél-Nyugaton, 66,5 ezer km², 2,7 millió lakos) területén egy 2002-ben kezdődött projekt (Fiatalok a könyvtárügyben) keretében felmérték a fiatal könyvtári munkatársak működését, továbbképzési lehetőségét. A 36 év alattiak (itt húzták meg a „fiatal" életkori határát) 2005-ben az összes munkatárs 22%-át jelentette (ez 2%-kal kevesebb a 2003-as adatnál). A 22%-os átlag a falusi 23 és a városi 19%-os arányból jön létre. A fiatalok csapatát száznak véve, körükben 53% jut azokra, akik már 5–10 éve dolgoznak könyvtárban (tehát ők hamarosan kikerülnek a „fiatalok" kategóriából), míg az 1–5 éves gyakorlattal rendelkezők csupán 35%-ot tesznek ki, végül az egy évnél rövidebb gyakorlat 10%-ra jellemző. A már gyakorlott fiatalok számára alig van lehetőség az előrelépésre, – ezért is fordul elő városokban gyakrabban a pályaelhagyás. Képzettség tekintetében nőtt a felsőfokúak aránya 2003–2005 között, ám érdekes, hogy az utóbbi időpontban a 41,5% összetétele módosul: a *más diplomával* rendelkezők (25%) vezettek a könyvtári diplomások 16%) előtt. Középfokú szakképzettséggel rendelkezik 32%, szakmai végzettség nélkül dolgozik 27%. A szakmai (könyvtári) irányban továbbtanulók számára a helyi kormányzat támogatást nyújt, ez érezteti is hatását a fiatalok ilyen irányú döntéseiben.

A két főváros kulturális egyetemein (MGUKI, SpGUKI) folyó tekintélyes képzés már a modern értelmezésű „informatikus könyvtáros" irányba mutat (egyes megjegyzések ezt nehezményezik). A MGUKI (Moskovskij gosudarsvennyj universitet kul'tury i iskusstva) 1930-ban jött létre főiskolaként, s újabban kapott egyetemi rangot. Mintegy 8 ezer hallgatója van (kihelyezett tagozatokkal együtt), illetve 500 feletti oktatói csapata. Ezen belül az egyik kar a könyvtár- és információtudományi (KIK, Bibliotečno-informacionnyj institut), amely mind nappali, mind pedig esti és levelező tagozaton is képez szakembereket. A KIK újabban a német képzőhelyekkel együttműködve gyakorlati tapasztalatcserére küld hallgatókat több német egyetemi könyvtárba (Münster, Bochum). A német fél informatikai központot is berendezett a karon, továbbá évekig tanított körükben G. Kratz. A 2003-as átszervezés után a KIK jelenleg nyolc tanszékkel működik, ezt egészíti ki több számítógépes laboratórium. 65 oktatója közül 43 kandidátus és 12 tudományok doktora. A KIK keretében doktori képzést is folytat. A szentpétervári vetélytárs (Sanktpeterburgskij gosudarsvennyj universitet kult'tury i iskusstva) 1918-ban jött létre, ennek 34 tanszékén több mint 900 oktató dolgozik (közülük 60% minősített), a hallgatók létszáma eléri a 15 ezret.

Országos szakfolyóiratok, egyesület

A legrégibb, idestova száz éves folyóirat a *Biblioteka* (korábban: Bibliotkekar'), mely 1910 óta jelenik meg. Havi számaiban rövidebb, színes – képekkel is kísért – tudósítások dominálnak (főként a közkönyvtári világból), így mintha szándéka inkább a mai könyvtári valóság tükrözése lenne (15 ezer példány). A nemzeti bibliográfiát kiadó Orosz Könyvkamara folyóirata a *Bibliografiâ* (1929-), mely főként a könyvkiadás és a bibliográfia témáival foglalkozik (havi számai 3 ezer példányban jelennek meg). Az igényesebb, elemzőbb, egyben a jövőbeni tenni-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

valókkal is foglalkozó tanulmányok folyóirata a *Bibliotekovedenie* (1952-, korábban a „szovjet" jelző is nevében szerepelt), ez évente hatszor jelenik meg 3 ezer példányban. A szakkönyvtári világ folyóirata a *Naučnye i tehničeskie biblioteki* (1961-), havonta 2,5 ezer példányban lát napvilágot. Természetesen számos nagyobb – országos, köztársasági stb. – könyvtár, vagy regionális könyvtári egyesület is ad ki időszaki kiadványokat, ezek időnként fontos tanulmányokat is hoznak (pl. *Peterburgskaâ Bibliotečnaâ Skola*). A fenti példányszámokból is látható, hogy csak az első kiadvány juthat el szélesebb szakmai körökhöz, – a többiek nyilvánvalóan csak a párszáz legfontosabb könyvtár szakmai elitjének kommunikációját garantálják. Számos folyóirat meglehetősen nagy teret szentel a *külföldi* tapasztalatoknak, a külföldi fejlesztési szándékok ismertetésének, esetenként fontosabb tanulmányutak beszámolóinak Itt nem foglalkozunk a VINITI két ismert folyóiratával (*Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ, seriâ 1. és 2.*), minthogy azok inkább az információügy elméleti kérdéseit taglalják. A könyvtárak életének és problematikájának megismerését jól szolgálja az Orosz Könyvtári Szövetség tájékoztató folyóirata (*Informacionnyj bulleten' RBA*), mely pár éve a hálózaton is olvasható.

Egy 2003-ban könyvtáros szakemberek körében lefolytatott felmérés (honnan szerzik friss szakmai ismereteiket?) válaszadói kivétel nélkül (100%) tájékozódtak a *Biblioteka* cikkeiből, második helyre a *Bibliotekovedenie* került (42%), harmadikra a különféle konferenciák és szemináriumok anyaga (25%), a többi szakfolyóirat minden ötödik válaszadót segíti. Ez úgy is értelmezhető, hogy igazán *egyedül* a *Biblioteka* folyóirat hozzáférhető a könyvtárosok számára. 2004-ben az Orosz Tudományos akadémia Szibériai Részlegének Tudományos Könyvtára (GPNTB SO RAN) *Bibliosfera* címmel új folyóiratot indított. Ennek ismertetője szerint eddig két tekintélyes folyóirat állt az orosz könyvtárosok rendelkezésére: a Biblioteka, illetve a Bibliotekovedenie. 2007-ben a Bibliosfera elnyerte az év legjobb regionális szakfolyóirata versenyének első díját.

Az OÁK-ban megvizsgálták, hogy az EBSCO-adabáziscsomag keretében hozzáférhető könyvtári referáló adatbázist (LISA), s a teljes szövegű elérést mennyire igényelték az olvasók. Az EBSCO-csomagból havi 10 (!) lekérdezés történt. A külföldi folyóiratok cikkeiből *egy év alatt* az alábbi számban valósultak meg letöltések: *Library Journal:* 90, *School Library Journal:* 29, *Library Trends:* 26. A felmérést készítő szakemberek egyrészt sajnálatosnak tartják, hogy – főként a nyelvtudás hiány miatt – a rendelkezésre álló források sem hasznosulnak, másrészt ezzel a helyzettel indokolják a nagymérvű fordítási, referáló, vagy épp szemlekészítő tevékenységet. Ezért is fontos a *Novosti Rossijskogo Komiteta IFLA* című időszaki kiadvány is, mert az gyakran hozza le az *IFLA Journal* cikkeit orosz fordításban (igaz, ez csak 200 példányban lát napvilágot).

Az *Oroszországi Könyvtárak Egyesülete* (Rossijskaâ Bibliotecnaâ Associaciâ, RBA) 1995-ben jött létre, miután számos helyi (moszkvai, szentpétervári) és regionális egyesület már létrejött. Az RBA intézmények és szervezetek szövetsége, 2006-os adatok szerint közel 500 tagja van, a képviselt könyvtárak munkatársainak száma 30 ezerre tehető. A könyvtárak közül néhány típus: országos intézmény 16, az Orosz Föderációt alkotó „szubjektumok" (köztársaság, megye stb.) központi könyvtárai 74, városi közkönyvtárak 74, felsőoktatási intézmények könyvtárai 68, könyv- és lapkiadó vállalatok 22. Az RBA minden évben jelentős konferenciát szervez az adott év „könyvtári fővárosában" (2006: Jekatyerinburg, 2007: Brjanszk). Az RBA több tucat szekciót, munkacsoportot mozgat, ezekben több száz szakértő tevékenykedik. Az RBA elnöke kezdettől V. Zajcev, a szentpétervári ONK igazgatója.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nemzetközi kapcsolatok és projektek

Akárcsak a magyar könyvtárak, az orosz könyvtárügy is sokat kapott Soros György alapítványának *Open Society Institute* programja keretében. 1998–2003 között a *könyvtár-automatizálási program* (országos szinten szabványok kidolgozása, regionális szinten könyvtári konzorciumok létrehozása és helyi szinten a konzorciumokhoz történő kapcsolódás feltételeinek megteremtése) végrehajtására került sor. J. Van Borm 2004-ben megjelent cikke 47 régió 200 könyvtárának 14 konzorciumba való szervezését említi (összesen 22 millió rekorddal).

E régiók egyike az észak-nyugati, Szentpétervár központtal az élen. Itt a Szentpétervári Műszaki Egyetem (SZME) keretében kialakított konzorciális központ szervezte a *Copeter* projekt EU-támogatással (TACIS) való megvalósítását. (Az EU *Tempus*-projektje az európai felsőoktatási együttműködést segítette elő: ennek neve a kelet-európai és közép-ázsiai országokban *TACIS* volt. A TACIS keretében került sor a moszkvai Orosz Állami Könyvtár – volt Lenin Könyvtár - átfogó számítógépesítésére is.) E projekt kialakításánál és megvalósításánál olyan neves személyiségek elveit követték, mint az angol M. Line vagy a finn E. Häkli. A Copeter tagja volt az SZME mellett a pétervári elektrotechnikai és a közgazdaságtudományi, továbbá egy belga és egy holland egyetem. Az *EU* 266 ezer euróval támogatta a projektet. A projekt lényege egy működőképes közös katalógus létrehozása, amelynek bázisán elektronikus dokumentumrendelés és -szolgáltatás valósítható meg. Ezt kiegészíti a teljes szövegű adatbázisok igénybevétele. A résztvevők száma a későbbiekben 12-re emelkedett. A konzorcium tagjai a cédulakatalógusok konverzióját 80%-ban úgy oldották meg, hogy különféle adatbázisokból vettek át adatokat. A Z 39.50 protokoll, az *Ariel* szoftver, az ISO ILL és számos más szabvány közös használata ugyanakkor orosz viszonyok közt nem kevés akadályba ütközik, ami csökkenti az új rendszer hatékonyságát.

A kilencvenes években több száz könyvtár köszönhette a legalább minimális külföldi gyarapodás (folyóirat-előfizetések stb.) fenntartását a Soros alapítvány eszközeinek. Újabban az alapítvány már a világ más régióiba tette át tevékenysége színhelyét, – számos orosz könyvtár fájdalmára.

Az UNESCO és a washingtoni Kongresszusi Könyvtár által 2006-ban elindított *Digitális Világkönyvtár* (World Digital Library) projekthez 2007 nyarán csatlakozott az OÁK, illetve az ONK. A DV-projekt támogatói közé tartozik a Google is 3 millió dolláros összeggel.

Az OÁK *Orosz irodalmi örökség* projektjét támogatja az *Andrew W. Mellon Foundation*, a projekt megvalósítását szervezi a British Council moszkvai részlege: az első eredmények L. Tolsztoj életéhez és életművéhez kötődnek.

A *Library of Congress* igazgatójának, a kiváló szlavista *J. Billingtonnak* személyes javaslatára jött létre egy olyan amerikai projekt, amely 1999 után több mint 4 ezer orosz értelmiségi hosszabb-rövidebb amerikai tanulmányútját finanszírozta. Csak 2003-ban 40 orosz könyvtáros élhetett e lehetőséggel: a négyfős csoportok két hétig különböző könyvtárakat látogattak, illetve részt vehettek az ALA téli konferenciáján Philadelphiában. A modern amerikai szolgáltatásokkal, korszerű technológiai és képzési módszerekkel való ismerkedés rendkívül pozitív visszhangot eredményezett, számos cikk ismertette otthon az Amerikában szerzett tapasztalatokat.

Jelentős az *Unesco* Information for All (Információt mindenkinek) elnevezésű program orosz tagozatának tevékenysége. Honlapjukon keresztül mind kül-, mind belföldről igényes anyagok, információk érhető el (http://www.ifa.ru). Újabban az olvasás mélyebb gondjaira is kiterjed figyelmük, s jól látják a könyvtárak senki más által nem helyettesíthető tennivalóit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Összefoglalás

Az orosz kulturális fogyasztás nagyobbrészt szabaddá vált, az ideológiai kötöttségek szűk területre szorultak vissza. Korlátozott sajtószabadság érvényesül (különösen erős az állam befolyásoló szerepe a televízió terén). Művelődés szempontjából a mai orosz *lakosság ötöde* sorolható az igényesebb kategóriába (rendszeres könyv- és sajtóolvasás, könyvtárlátogatás, illetve internet).

A túlontúl sok társadalmi, gazdasági és szociális probléma megoldásával küszködő országok paradigmája érvényesül Oroszországban is: a társadalom kisebb, jobban ellátottabb része tud hosszú távon gondolkodni, és saját kulturális tőkéjét növelni. Ez elég előnytelen a könyvtárak számára: nincs nagyszámú és igényes megrendelője, túlontúl függ a helyi vagy országos irányítás (változó) prioritásaitól…

A könyvtárak igen előnytelen helyzetbe szorultak a kilencvenes években: számuk és (különösen!) gyarapodásuk erősen csökkent, ami megérződött az olvasószám visszaesésén is. (Ezt most a statisztika – legalább részben – tükrözi, bevallja.) Egyelőre igen lassú – főként a vidéki közkönyvtárakban – a számítógépesítés és internet terjedése (az iskolák 100%-át elérte 2007 őszén az internet, a közkönyvtárak estében az arány 10% alatti). A legújabb önkormányzati finanszírozási törvények különösen nehéz helyzetet teremthetnek (fennáll a veszély az intézmények felének megszűnésére). A nagyobb – központi – városok könyvtárai, az országos és az egyetemi könyvtárak is számos problémával küzdenek (gyenge külföldi gyarapítás stb.), mégis elsősorban e párszáz intézményen múlhat a közeljövőben a könyvtár, *mint intézmény* képességeinek – az éles információs verseny viszonyai közt történő – bizonyítása.

A nagypolitika legújabb érdeklődése – információs társalmi stratégia, a *Jelcinről elnevezett elnöki könyvtár*, mint a modernizáció központja – talán esélyt ad az átfogó megújulásra. Fontos lenne az átfogó *könyvtári stratégia* megalkotása. Folyik a munka az 1994-es *könyvtári törvény* mai helyzethez történő igazításán.

Széles körben születnek elég jelentős *digitális könyvtárak*, részben térítés ellenében. Ezek tetemes része viszont nem kötődik a könyvtári rendszerhez.

Egyik kardinális kérdés a *humán erőforrások* felhalmozása, valamint a meghatározó intézmények élén várható nemzedékváltás megvalósulása. Ha ez utóbbi szemléletileg is megújulást hoz, az sokat lendíthet az orosz könyvtárosság jövőbeni esélyein. Hasonlóképp az igen intenzív *nemzetközi* kapcsolatrendszer. A következő években az orosz könyvtárügy figyelmet érdemel.

Irodalom

Gazdasági, társadalmi és művelődési háttér

Orosz Föderáció Statisztikai Államбizottság : http://www.gks.ru/ (2007. 10. 14.)

Világbank: http://www.worldbank.org/ (2007. 10. 14.)

Európai Unió: http://ec.europa.eu/external_relations/library/publications/34_eu_russia.pdf (2007. 11. 01.)

CIA: The World Factbook – Russia: http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html (2007. 10. 14.)

Russia's regions: facts and figures. http://www.undp.ru/ (2007. 10. 19.)

Public Opinion Foundation: Russia – the direction of its development. http://bd.fom.ru/report/cat/societs/problem-soc/ed052809 (2007. 10. 22.)

Federal'noe agenstvo po pečati i massovym kommunikaciâm: Rossijskij rynok periodičeskoj pečati, 2007 god. – Maj 2007 goda.

Abankina, I.: Kul'tura bezlud'â. = Otečestvennye Zapiski, 2005. 4. http://magazines.russ.ru/oz/2005/4/2005_4_12-pr.html (2007. 10. 17.)

Čugunov, A.: Razvitie interneta v Rossii i monitoring /.../ realizacii FCP „Elektronnaâ Rossiâ" (2002-2006 gg.) = Informacionnye resursy Rossii., 2007. 4. (98.) 1-12. s.

Pappe, A. – Galuhina, A.: Rossijskie korporacii /.../ In: Neprikosnovennyj zapas, 2006. 4-5. (48-49.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

http://magazines.russ.ru/nz/2006/48/pa3.html (2007. 10. 26.)

Smelev, N.: Evropa i Rossiâ: vmeste ili porozn'. = Vestnik Evropy, 2007. 19-20. http://magazines.russ.ru/vestnik/2007/19/sh12.html (2007. 10. 17.)

Prezident Rossii: Strategiâ razvitiâ informacionnogo obŝestva v Rossii. (Proekt.) 6 s. http://kremlin.ru/text/docs/2007/07/138695.shtml# (2007. 11. 14.)

Wilson, K. – Markusova, B.: Opyt sravnitel'nogo analiza naučnoj produktivnosti Rossii s drugimi stranami za 1980-2000 gg. = Meždunarodnyj forum po informacii (MFI), 30. 2005. 1. 23-34. s.

„The Internet in Russia/Russia on the Internet" 18th release. Winter 2006-2007. http://bd.fom.ru/report/cat/societas/mass_media_/internet/comp_home/dd063424 (2007. 10. 24.)

Prosvetitel'skaâ rol' kul'tury: orientaciâ na molodežnuû auditoriû. Sb. Materialov. Sovet pri Prezidente Rossijskoj federacii po kul'ture i iskusstvu. Moskva, - 2007. - 159 c.

Russia has fastens growing internet population in Europe http://www.comscore.com/press/release.asp?press=1885 (2007. 11. 13.)

Suhorukov, K. M.: Rossijskoe knigoizdanie v 2005 g.= Bibliografiâ (B), 2006. 2. 8-21.;

u.ő: Rossijskoe knigoizdanie v 2006 g. = B. 2007. 2. 9-17.

Zor'kaâ, N.: Rossijskaâ pressa: specifika publičnosti. = Vestnik obŝestvennogo mneniâ, 2005. 5. (79.) s. 59-60.

Könyvtárak

Antopol'skij, A. – Levner, M.: Rossijskaâ associaciâ elektronnyh bibliotek v dejstvii. = Vestnik Bibliotečnoj Accociacii Evrazii. 2006. 3. 60-66. s.

Artem'eva, E.: Bibliotečnoe obrazovatel'noe prostranstvo Sibirskogo federal'nogo okruga. = IB RBA, 2007. 41. 95-98. s.

Basov, S.: Biblioteka v demokratičeskom kontekste. 1-2. = Naučnye i Tehničeskie Biblioteke (NTB). 2006. 6. 5-18.; 7. 3-19. s.

Biblioteki federal'nogo vedeniâ: http://www.roskultura.ru/stastistics/list/librarys/ (2007. 10. 18.)

Blacker, U.: Reading for entertainment in contemporary Russia: post-soviet popular literature in historical perspective.. (Ed. By S. Lovell, B. Menzel.). München, V. O. Sagner, 2005. – 202 p.

Borm, J. Van: To Russia with love. Copeter: a European Union project in St Petersburg for library co-operation in general, ILDS in particular. = Interlending and Document Supply, 32. 2004. 3. p. 159-163. (Referátum: TMT, 2005. 2.)

Čakova, Z.: Peterburgskoe bibliotečnoe obŝcestvo: dostiženie i problemy, 2001-2004 gody.= Peterburgskaâ bibliotečnaâ škola (PBS), 2004. 4. 3-11. s.

Ceddorzijn, L.: Analiz kadrovoj sityacii v Naučnoj biblioteke Bajkal'skogo Gosudarsvennogo Universiteta Ekonomiki i Prava. = NTB, 2006. 10. 52-56. s.

Digitisation of cultural and scientific heritage in Russia. (2006.) http://www.minervaeurope./structure/nrg/statusreport/russia0604.pdf (2007. 10. 26.)

Donchenko, N. – Kerzum, I.: Between slump and hope: Library and information science education in Russia. = International Information and Library Review (IILR), 38. 2006. 4. pp. 181-184.

Dubin, B.: Čitatel' v obŝestve zritelej.=: Znama, 2004. 5. 168-178.

Evstigneeva, G. – Zemskov, A.: Naučnye i tehničeskie bibliotkeki GSNTI – novye podhody k organizacii deatel'nosti.= NTB, 2006. 5. 5-25. s.

Eremenko, T.: Informatizaciâ vuzovskih bibliotek v Rossii i SSHA: sravnitel'nyj analiz. Moskva: Paskov dom, 2003. – 297 c., ill.

Federal'nyj zakon o bibliotečnom dele. = Bibliotekovedenie, 1995. 1. 3-17. c.

Firsov, V.: Country report: Russian Federation 2002. http://www.ifla.org/VII/s8/annula/cr-ru-htm

(2007. 10. 18.)

Genieva, E.: The role of libraries in societal change: Russian libraries in the ten years of perestroika. In: Information und Öffentlichkeit in Mittel- und Osteuropa: Die Bibliothek im Wandel/.../ Leipzig, 20-23.03.2000. Goethe-Institute http://www.goethe.de/z/30/infomoe/russland/derus00.htm (2007. 10. 30.)

Gluhov, V. – Elizarov, A.: Proekt „Naučnaâ elektronnaâ biblioteka eLibrary.ru" i rossijskie elektronnye žurnaly /.../ = MFI, 32. 2007. 2. 26-30. s.

Gluhova, L. Libova, O. Murav'eva, E.: Semejnoe čtenie i čtenie v sem'e /.../ = PBS, 2005. 1-2. 40-47. s.

Gnezdilov, V.: Strategičeskoe upravlenie – put' povysenia effektivnosti ispol'zovaniâ finansovyh resursov. = IB RBA, 2004. 32. s. 58-62.

Grihanov, U.: Publičnye biblioteki Rossii i reformairovanie budzetnyh otnosenij. = IB RBA 2006. 39. 5-14.

Gudkov, L. – Dubin, B.: Rossijskie biblioteki v sisteme reproduktivnyh institutov: kontekst i perspektivy. = Novoe Literaturnoe Obozrenie (NLO), 2005. 74. http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/gu11-pr.html (2007. 10. 29.) – (Tematikus szám

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárról, olvasásról.)

Il'ina, V.: Les bibliothéques pour adolescents en Russie. = Bulletin Bibliothéques de France, 48. 2003. 3. 57-60.

Informaciâ kak obŝcestvennoe dostoanie: obesbečenie dostupa v bibliotekah. Bibliotečnaâ Assamblea Evrazii /.../ http://www.nlr.ru: 8101/tus/271004/nikonorova.htm (2007. 10. 18.)

Kislovskaâ, G.: Deatel'nost' RGB v oblasti obobseniâ /.../ informacii o zarubežnom bibliotečnom dele. = IB RBA, 2007. 41. 108-11. s.

Kratz, G.: Moskauer Bibliotheksinstitut vor 70 Jahren gegründet. = Bibliotheksdienst, 35. 2001. 2. 169-171. S.

Kuz'min, E: Russische Bibiotheken in der Übergangsphase vom totalitären System zur Demokratie. = Zentralblatt für Bibliothekswesen und Bibliographie. 1993. 3. 245-253. S.

Kuz'min, E. – Dubrovina, L. – Krasil'sikova, V. (et al.): State library policy of the Ministry of Culture of Russian Federation in 2002-2003. http://www.minervaplus.ru/publish/P2002-03.htm (2007. 10. 18.)

Kuznecova, T.: Professional'noe razvitie bibliotečnyh kadrov kak ob"ekt gosudarstvennoj politiki. = NTB, 2006. 2. 32-39. s.

Loginov, B.: Itogi raboty i novye zadači Svodnogo kataloga bibliotek Rossii. Pat' let so dna osnovaniâ Centra LIBNET. = IB RBA, 2006. 40. 31-32.

Lovkova, T.: Sovremennye problemy podgotovki bibliotečnyh specialistov. = NTB, 2006. 6. 36-40. s.

Manifest RBA ob informatizacii publičnyh bibliotek. = Biblioteka (BIB) 2005. 8. 9-10. s.

Manilova, T.: Informacionnye resursy rossijskih bibliotek: social'nyj aspekt.= NTB, 2001. 8. 12-16.

Manilova, T.: Gorod, poselok, selo: dostup k social'no značimoj informacii. = BIB, 2001. 6. 12-14. s.

Markova, V.: Izučenie sociokul'turnogo prostranstva biblioteki. = NTB, 2006. 5. 43-47. s.

MGUKI Könyvtár- és Információtudományi Kar honlapja: http://www.msuc.org/index.php?categoryid=84 (2007. 11. 05.)

Melentieva, U.: Das Bibliothekswesen in Russland: Aktueller Zustand und Entwicklungstendenzen. Ein Überblick. = Bibliothek, 30. 2006. 1. 20-43. S.

Müller, U. M.: Von der UdSSR zur GUS – Bibliotheken auf dem Weg in eine neue Zukunft. = Bibliothek, 22, 1998. S. 163-191.

Neseret, M.: K razrabotke koncepcii onlajnovoj spravočno-bibliografičeskoj služby v Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteke. = IB RBA, 2004., 32.

Pokazateli raboty obšedostupnyh bibliotek. In: Statističeskij ežegodnik Rossijskoj Federaciii. M: Goskomstat, 2007. – s. 286.

Ragimova, M.: Rossijskij svodnyj katalog: etapy bol'sogo puti. = NTB, 2006. 2. 8-12. s.

Rajkova, G. – Bubenkina, N.: Obsie problemy regional'nyh bibliotek. = IB RBA, 2006. 38. 58-61. s.

Razlogov, K. – Orlova, E.: Rossijskaâ kul'turnaâ politika v kontekste globalizacii.= Otečestvennye zapiski, 2005. 4. (http://magazines.russ.ru/oz/2005/4/2005_4_3.html 2007. 10. 17.)

Richardson, J.: Education for librarianship in the Russian Far East /.../ = Journal of Education Library an Information Science. 47. 2006. 2. 160-164.

Sokolov, A.: Uroki bibliotečnogo demokratičeskogo dviženiâ v Rossii. = NTB, 2006. 4. 5-17. s.

Sokolov, A.: Demokratiâ i bibliotečnaâ intelligenciâ. = IB RBA, 2006. 40. 134-136. s.

Volovel'skaâ, T – Smolickij, G.: Hronika tekusih sobytij. (Letopis' bibliotečnogo i arhivnogo dela Rossii za 1995-2005 gody). = NLO. 2005. 74. http://magazines.russ.ru/ (2007. 10. 17.)

Zajcev, V.: O neobhodimyh garantiah deatel'nosti bibliotek v svazi s reformoj budzetnoj sfery. = BIB, 2005. 11. 7-9.

Zueva, H.: Municipial'nye biblioteki v kontekste reform. = IB RBA. 2006. 39. 18-27. s.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

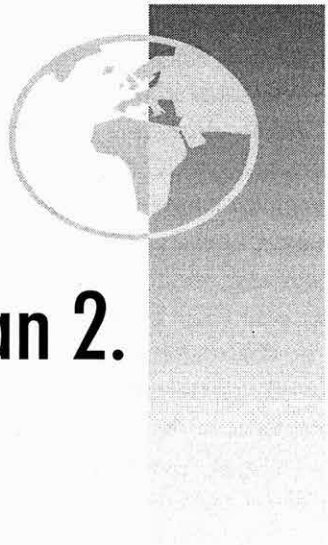

Könyvtár- és információtudományi képzés Európában 2.

TÓSZEGI Zsuzsanna

Az EUCLID, a könyvtár- és információtudományi képzéssel és kutatással foglalkozó független, nonprofit európai szervezet a 2002-ben, Thessalonikiben tartott konferenciáján döntött arról a projektről, amelynek keretében felmérték, milyen hatással volt a Bolognai Nyilatkozat az informatikus könyvtárosok képzésére Európa-szerte. A projekt – amelyet az Európai Unió a SOCRATES program keretében anyagilag is támogatott – a *European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education* nevet viselte, de a szakirodalomban gyakran a *European Curriculum* néven találkozhatunk vele.

A projektben egész Európából 150 szakember vett részt, akik tizenkét munkacsoportban kutatták a különböző részterületeket. Munkájukat egy közel 250 oldalas kötetben összegezték, amelyet szabadon hozzáférhetővé tettek az interneten.[1]

Az első lépésben 200 intézménybe küldték el a kérdőívet, amelyek 25%-a érkezett vissza. Az 50 válaszadó intézmény között – sajnálatos módon – magyar nem volt.

A kutatás első és legfontosabb megállapítása, hogy Európában igen nagy változatosság tapasztalható az informatikus könyvtárosokat képző intézmények között. Néhány országban már felváltotta a bolognai folyamatban meghatározott 3+2+3 éves képzési rend a hagyományos, többnyire 4 éves, a gyakorlati tudnivalókra nagy hangsúlyt helyező korábbi oktatási formát. Számos országban az informatikus könyvtárosokat részben egyetemi tanszékeken, részben szakiskolákban képzik, meglehetősen eltérő tantervek alapján. Megint más országokban vannak példák erősen gyakorlatorientált, de több-kevesebb elméleti tudnivalót azért tartalmazó kurzusokra.

Az átláthatóság és az egyenértékűség hiánya komolyan akadályozza az intézmények közötti együttműködés bővítését. Nagyon nagy szükség lenne az informatikus könyvtárosokat képző intézmények közötti párbeszédre a tantervek szerkezetéről és tartalmáról – részben az oktatás minőségének javítása, részben az intézményközi együttműködés erősítése érdekében. A maga nemében egyedülálló *European Curriculum* program éppen e két célt szolgálja.

A bolognai folyamat

Mint ismeretes, a Bolognai Megállapodást 29 európai ország miniszterelnöke írta alá 1999-ben. A későbbiek során újabb országok is csatlakoztak a megállapodáshoz, amelynek megvalósítását eddig 40 ország tűzte ki célul. A bolognai célok közül a legfontosabbak a hallgatói mobi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

litás és az európai munkavállalás elősegítése, amelynek eléréséhez feltétlenül szükség van a felsőoktatás átláthatóságára, egységességére és – ebből adódóan – az intézmények közötti átjárhatóságra. A célokat a felsőoktatás szerkezetének azonos elvek szerinti átalakításával, valamint a közös kreditrendszer kidolgozásával és bevezetésével lehet megvalósítani.

Az első (BA) és a második (MA) ciklus, illetve a doktori képzés kimeneti követelményeit az ún. *Dublin deszkriptorokkal* [2] jellemzik – ezek segítségével határozzák meg az egyes szakokra jellemző kompetenciákat, valamint a képzés során elsajátítandó képességeket és készségeket. A szakmai kompetencia meghatározása az adott szak tudásanyagának felsorolása mellett azt is egyértelművé teszi, hogy az adott szakon végzettek milyen feladatok ellátására lesznek képesek és alkalmasak. A képzési és kimeneti követelményeket csakis állandó minőségbiztosítási rendszer működtetésével lehet jó színvonalon megvalósítani.

Az informatikuskönyvtáros-képzés helyzete Európában

Az elektronikus könyv első fejezete a bolognai előírásoknak való megfelelést vizsgálja a különböző intézményekben folyó képzés átláthatósága és tartalmi összetevői, illetőleg a minőségbiztosítás szempontjából.

A legtöbb helyütt egyetemi tanszéken vagy karon folyik az informatikus könyvtárosok oktatása, de Közép- és Dél-Európa néhány országában a tanszékek a nemzeti könyvtár vagy más kulturális intézmény által működtetett továbbképző rendszerrel közösen tevékenykednek. Nagyon ritkán fordul elő, hogy a könyvtárosképző intézmény teljesen önálló legyen – erre példa éppen a projektvezető dániai *The Royal School of Library and Information Science.*

A felsőoktatási intézmények tanterveiben határozott „konvergencia" tapasztalható a képzés tartalmában, a kötelező tárgyakban és a tanszéki oktatógárda létszámában. Azokban az országokban (például az Egyesült Királyságban és Hollandiában), ahol a kormányzati támogatás mellett más forrásokat is be kell vonni az oktatás finanszírozásába, a képzést jobban befolyásolja a munkaerőpiac, mint a felsőoktatási intézményeket hagyományosan központi forrásokból működtető országokban, ahol a klaszszikus akadémiai elvek jobban érvényesülnek. A bolognai reform bevezetése óta tapasztalható nagyobb kormányzati ellenőrzés elősegíti a tudományterületek közötti konvergenciát.

Az információmenedzsment és -technológia, az archiválás, a kommunikáció, az adatbázis-kezelés és a többi interdiszciplináris stúdium jól illusztrálja az előbb említett konvergenciát, amely azonban azt is eredményezi, hogy az informatikus könyvtárosok a munkaerőpiacon a klaszszikus intézményrendszertől távoli területeken is sikerrel szerepelhetnek.

Az információs és kommunikációs technológia drámaian változtatta meg az információkhoz és a dokumentumokhoz való hozzáférést, a gyűjteményszervezést és a megőrzést. Ezek a tárgyak, a menedzsmenttel és a marketinggel kiegészülve, mindenütt bekerültek a tantervekbe.

A LIS Curriculum szerzői szerint a könyvtár- és információtudományi képzés lényege: a dokumentumok szerzői és felhasználói közötti kommunikációs csatorna tanulmányozása. Az utóbbi években sok szak megváltoztatta az elnevezését, és a korábbi *könyvtárosképzés* kifejezés helyébe az *információ* került, így ma már a legtöbb helyen a *könyvtár- és információtudományi* nevet használják. Természetesen ez az átalakulás a képzés tartalmában is változásokat generált: már nemcsak könyvtárosokat, hanem archivistákat, webszerkesztőket, adatbázis-menedzsereket, muzeológusokat stb. is képeznek ezeken a szakokon. A lényeg a Ranganathan által meghatározott *információ-közvetítői* szerepen van. A képzésben résztvevők természetesen a fizikailag létező és a virtuális gyűjtemények ke-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zelésére egyaránt képesek lesznek.
A vizsgált országokban általánosnak mondható, hogy az oktatás a bolognai előírásoknak megfelelően három, a Dublin-deszkriptorok[3] segítségével meghatározott szintből áll. Az alsó, bachelor (BA) szint három évig tart, elvégzésével 180–240 nemzetközi kreditet lehet megszerezni. A képzés tartalma viszont már eltérő: van, ahol a három év alatt jószerével csak általános stúdiumokat oktatnak, és szinte nem is foglalkoznak a speciális könyvtári tárgyakkal. Ezzel szemben arra is van példa, hogy a BA képzés kizárólag könyvtár- és információtudományi tárgyakra terjed ki. Feltehetően a legjobb megoldás e két módszer kombinációja. A végzetteknek a gyakorlati munkára való felkészítés mellett alkalmasnak kell lenniük tanulmányaik magasabb szinten való folytatására.
A két évig tartó mesterfokon (Master level, MA) 60–120 kreditet lehet megszerezni. Ezen a szinten általában már csak a könyvtár- és információtudományi tárgyakkal foglalkoznak. A mesterfokon végzettek magasabb – akár kutatói – beosztásba kerülhetnek.
A doktori fokozat legalább további három év képzési időt és 180 kredit megszerzését írja elő. Ezen a szinten főként kutatásmódszertannal, episztemológiával, illetve a doktori disszertáció elkészítésével foglalkoznak. Számos európai országban a könyvtárvezetői beosztásnak előfeltétele a doktori fokozat megléte.

Az elmélet és a gyakorlat aránya

A Bolognai Nyilatkozat a BA szintet a munkaerőpiac szempontjából akként határozza meg, hogy az itt végzetteknek alkalmasaknak kell lenniük az elsajátított szakma gyakorlására. A magasabb szinteken egyre növekszik az elméleti tudnivalók aránya.
A gyors technológiai fejlődés eredményeként szükség van a könyvtárosok tudásának folyamatos karbantartására, az élethosszig tartó tanulásra, a szervezett szakmai továbbképzésekre.
A gyakorló szakemberek szakmai kompetenciáinak meghatározására több kísérlet folyik; közülük Európában a legismertebb a CERTIDOC által kidolgozott vizsgarendszer, amelynek anyagát az interneten keresztül is elérhetővé tették.[4]

A képzés tartalmi elemei

a) Forrásismeret

A tárgy két nagy részre, a szak- és a szépirodalmi források megismerésére oszlik; emellett foglalkozik a speciális felhasználói csoportokkal: a gyermekekkel, a látássérültekkel, a kutatókkal, a zenekedvelőkkel stb. A hallgatók a dokumentumok valamennyi régi és új típusával megismerkednek.
A szerzők megjegyzik, hogy a Forrásismeret tárgy keretében vélelmezhetően nem lehetséges azonos európai szintű tartalmat előírni, hiszen valamennyi ország mást és mást tart fontosnak e tárgy keretében oktatni.

b) Tudásszervezés és információkeresés

Ez a tárgy már sokkal inkább felmutat közös szabványos elemeket. A következőket oktatják:

- formai és tartalmi elemzés,
- bibliográfiai leírás és tartalom-reprezentáció (indexelő nyelvekkel, vagy azok nélkül),
- gyűjteményszervezés (katalogizálás, tárolás, adatbázisok),
- információkeresés és -visszakeresés (beleértve a keresési szokásokat),
- teljesítményértékelés.

c) Szervezés és vezetés. Kulturális és információs politika, jogi szabályozás

E tárgy keretében főként a dokumentációs intézményrendszerrel és szervezetekkel foglalkoznak, de ide tartozik az intézményen belüli információáramlás szervezése is. A fő kérdéskör

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a gyűjtemények, archívumok kialakítása, a felhasználók igényeinek kielégítése és a különböző szolgáltatások megszervezése. Az általános vezetési ismeretek – köztük a tervezés, személyzeti irányítás, gazdálkodás, épületfenntartás stb. – is szerepelnek a tantervben.

A módszertant tekintve számos megközelítést találhatni, melyek közül a legjellemzőbb az episztemológiai, a számítástechnikai, a nyelvészeti/filológiai, a társadalomkutatási, a bibliometriai és a kutatásmódszertani felfogás.

A minőségbiztosítás a bolognai folyamat bevezetése előtt ismeretlen volt a könyvtár- és információtudományi képzésben. A munkacsoport kérdőíves felmérés segítségével tájékozódott arról, hogyan látják el ezt a kötelezően előírt feladatot. A 33 kiküldött kérdőívből 28 érkezett vissza. A válaszadók úgy nyilatkoztak, hogy a legtöbb helyen van országos minőségbiztosítási rendszer. A felsőoktatási intézményekben általában négyféle megoldás ismeretes: az időszakos felülvizsgálat, az önértékelés, a szakértői felülvizsgálat és a követő vizsgálat.

A kulturális örökség digitalizálása

A digitalizálás igen nagymértékben átrajzolta a könyvtári szakmát. Ha csak az oktatási vetületét tekintjük, akkor is számos újdonsággal találkozhatunk: megjelent a palettán a digitális könyvtárosok képzése, és olyan hagyományos stúdiumokat – mint a bibliográfiai leírás – is ki kell egészíteni, például a metaadat szabványok előírásaival.

Az analóg gyűjtemények digitalizálása közelebb hozta egymáshoz a könyvtárakat, levéltárakat és múzeumokat, hiszen – bármelyik nemzeti memóriaintézményben használják – az alkalmazott technológia gyakorlatilag ugyanaz. A közös technológiai platform elősegítette ezen intézmények együttműködését. A digitalizálás nemcsak a hétköznapi munkafolyamatokat, de a memóriaintézmények identitástudatát is megváltoztatta, hiszen azok a szignifikáns különbségek, amelyek az analóg tárgyakban megmutatkoznak, a digitalizálás során eltűnnek: bármilyen nyomtatott, vagy akár háromdimenziós objektum volt a bemeneti oldalon, a digitális állományok a könyvtárakban, a levéltárakban és a múzeumokban egyaránt ugyanolyan bitek sorozatából állnak. Ez az együttműködés a felhasználók szempontjából nagyon hasznos, hiszen lebontja azokat a mesterséges határokat, amelyek a gyűjtemények fizikai tulajdonságait helyezik előtérbe. A mai felhasználók az emberi tudás prezentációjának holisztikus megközelítésével találkoznak, és ennek az oktatásban is meg kell mutatkoznia: a közgyűjteményi területek közötti konvergencia abban is megnyilvánul, hogy közös tudásanyag alakul ki a korábban egymástól elszigetelt területek között.

Manapság a felsőoktatási intézményekben a digitalizálással kapcsolatos stúdiumok beépülnek a könyvtár-informatikai, a múzeumi és a levéltári tantervekbe. Ezek az „ernyő"-tárgyak különféle elnevezés alatt szerepelnek, így számos névvel találkozhatni a *kulturális örökség informatikájától* kezdve a *digitális könyvtárosságig*.

Azon túlmenően azonban, hogy ma már mindenki elismeri a jelentőségét, a szakterület számos gonddal küzd, melyek közül a legfontosabb az egyértelmű definíció hiánya. Miután nincs pontos meghatározás a digitális könyvtár fogalmára, ezért az ebből származó részterületeknek sincs pontos definíciójuk. Korábban a digitalizálás meglehetősen elszigetelten fordult elő a tantervekben. Nem volt szerves kapcsolatban a többi tárggyal, főként a muzeológusok és a levéltárosok hasonló célú képzésével, holott a kulturális örökség digitalizálása valamennyi közgyűjteményi területen hasonló kérdéseket vet föl.

A napjainkban folyó kutatások alapján kétféle szemlélet dívik a digitalizálás pozíciójának kijelölésében: a *könyvtárorientált* megközelítés a digitális könyvtárak létrehozása és működtetése érdekében folyó tevékenységek és eszközök között jelöli ki a helyét. A másik szemlélet a *kulturális örökség* oldaláról ragadja meg a di-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gitalizálás oktatását, szélesebbre nyitva az „ernyőt", amely alá mindhárom közgyűjteményi terület számára hasznos tudnivalók befférnek. Mindkét megközelítésnek vannak pro és kontra érvei. Annak ellenére, hogy a „memóriaintézmény" divatszóvá vált, továbbra is hiányoznak azok a mélyreható kutatások, amelyek a három közgyűjteménytípus közötti konvergencia jelenséggel foglalkoznának.

A kulturális örökség digitalizálását általában holisztikus szemlélettel oktatják. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a hallgatók a terület filozófiai, szociokulturális, menedzselési és technológiai vonatkozásait is megismerjék. A specifikus ismereteket és készségeket speciális kurzusokon, illetve a mesterfokon sajátíthatják el a hallgatók.

A digitalizálásról szóló fejezet szerzői nem győznek arra figyelmeztetni, hogy ez a tárgy a hagyományos könyvtári diszciplínáknál sokkal jobban kötődik a többi közgyűjteményhez, ezért fokozottan kell ügyelni, hogy a digitalizálandó kulturális örökséget egységes egészként oktassák.

A többiektől eltérően a digitalizálással foglalkozó szerzők nemcsak a BA, hanem az MA szintű tanterveket is megvizsgálták. A két szint közötti vertikális integráció a digitalizálás komplexitása mellett azt a mélységbeli különbséget is szemlélteti, amely az egyes szinteken elvárt tudásban mutatkozik meg. A horizontális integráció azon tantárgyak összefüggéseit mutatja meg, amelyek tudásanyagára a digitalizálás épít – ilyen például a menedzsment, az információ-visszakeresés, az információfeldolgozás.

A kulturális örökség digitalizálása tárgy keretében az alábbi stúdiumok kapnak helyet:

- a kulturális örökség és a digitalizálási koncepciók,
- a digitalizálási kezdeményezések stratégiai tervezése,
- felhasználói szükségletek, felhasználó-központú tervezés,
- digitalizálási stratégiák kiválasztása,
- a konverzió, a megőrzés és a terjesztés technológiája,
- a metaadatok kérdései,
- minőségellenőrzés és értékelés,
- a digitalizálás gazdasági kérdései és üzleti modelljei.

Az első témakör oktatása során a szerzők a BA, illetve az MA szint tananyagára is tesznek javaslatot. Az alapfokon a kultúra fogalmával, a kulturális örökség tipológiájával, valamint a digitalizálás gyakorlati kérdéseivel kell leginkább foglalkozni. A mesterfokon interdiszciplináris szemléletben kell megismertetni a történelem, a szociológia, a művelődéstörténet, valamint a kollektív, a társadalmi és a kulturális emlékezet közötti összefüggéseket. Ki kell térni azokra a politikai, gazdasági, technológiai hatásokra, amelyek befolyást gyakorolnak a társadalom emlékezetére (kulturális monopolizmus, cenzúra, kulturális sokszínűség, a tudás áruvá válása stb.). A hallgatókkal meg kell értetni azokat a változásokat, amelyeket a digitális környezet okoz a kulturális örökség érzékelésében, interaktív folyamataiban.

A stratégiai tervezés oktatása során fontos felhívni a hallgatók figyelmét arra, hogy hosszú távú, fenntartható fejlesztési projektekben gondolkodjanak. A tárgyhoz szervesen hozzátartozik a kulturális örökség megőrzése és bemutatása kapcsán érvényesülő trendek folyamatos figyelése, a kulturális politika nyomon követése, az együttműködés szorgalmazása a közgyűjteményi területen, a projektmenedzsment, az erőforrás-tervezés stb.

A felhasználók számára nyújtott szolgáltatások tervezése elnevezésű kurzushoz kapcsolódó ismeretek közül a marketinget és az ember-gép kapcsolatot emelik ki a szerzők. A tantárgy két megközelítésből tárgyalja a tudnivalókat: az egyik a célcsoportoknak, illetve a szükségleteiknek és képességeiknek a meghatározását jelenti, a másik a feltárt szükségleteknek leginkább megfelelő szolgáltatások technológiai, hozzáférhetőségi stb. kérdéseit vizsgálja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A digitalizált kulturális örökség terjesztése szempontjából nagy jelentőségük van a metaadatoknak, hiszen ezek segítségével lehet a weben közzétett objektumokat megtalálni. A hallgatóknak el kell sajátítaniuk a következő eljárások/szabványok alapvető tudnivalóit: CIDOC-CRM, TEI, Dublin Core, SPECTRUM, ICONCLASS, XML, OWL, Semantic Web.

A minőségellenőrzésnek végig kell kísérnie a teljes digitalizálási folyamatot, hiszen ez biztosítja a tartalom megfelelő voltát, az olvashatóságot, a rendelkezésre bocsátás és a hosszú távú megőrzés feltételeit. A hallgatóknak meg kell érteniük a minőségellenőrzés jelentőségét, és el kell sajátítaniuk néhány módszer lényeges tudnivalóit.

A szakmai gyakorlat nagyon kevés figyelmet szentel a digitalizálás gazdasági kérdéseinek, holott egy jó üzleti modell nélkül nehéz hosszú távon fenntartható, ésszerű ráfordításokat követelő rendszert kidolgozni. A hallgatóknak meg kell érteniük, hogy a digitalizálással összefüggő valamennyi tevékenység pénzbe kerül; a mesterfokon viszont már meg kell tanulniuk azt is, hogyan kell a költségeket megtervezni. A fejezet végén a szerzők meghatározzák a tantárgy kimeneti követelményeit is.

Információs műveltség és olvasás

A munkacsoport először a prágai deklarációban rögzített és több könyvtáros szervezet által elfogadott definíciókat tekintette át és vitatta meg. Abban valamennyien egyetértettek, hogy az információs műveltség rendkívül fontos szerepet játszik a társadalom valamennyi szektorában; nélküle jóformán már nem lehet boldogulni sem a munkahelyen, sem a magánéletben, és nem lehet élni a tudástársadalom kínálta lehetőségekkel. Kétségtelen tény, hogy mind a tudásszintben, mind az információs szükségletekben szakadék tátong a társadalom különböző csoportjai között, és ezen csakis az oktatás kiszélesítésével lehet segíteni.

A könyvtárosoknak és az informatikusoknak komoly társadalmi szerepük van az emberek információs műveltségének gyarapításában. Az ő feladatuk az emberek információhoz jutásának a megkönnyítése, de az is, hogy a felhasználók előbb-utóbb képesek legyenek az önálló információszerzésre. A hallgatóknak azt is el kell sajátítaniuk, hogyan kell mindezen feladatokat hatékonyan végrehajtani.

A képzésben három fő témának kell szerepelnie:

- az információs műveltség elméleti kérdései,
- az információs műveltség elsajátítása önmaguk számára,
- az információs műveltség oktatásának kulcskérdései.

Mindezen feladatokat csak holisztikus szemléletmódban érdemes kezelni. Az információs műveltséget vagy önálló tárgy keretében, vagy más tárgyakkal – leggyakrabban az információkereséssel – együtt oktatják.

Az informatikus könyvtáros hallgatónak képesnek kell lennie

- felismerni az emberek információs szükségleteit és igényeit;
- megismerni a különböző információs csatornákat és forrásokat, meghatározni a sajátos információs igényeknek megfelelő forrásokat, és ez utóbbiakat hatékonyan kezelni;
- az információkat hatékonyan értékelni, menedzselni és alkalmazni;
- szintetizálni az információkat, illetve új tudást eredményezően használni;
- értékelni az információ-felhasználás kulturális, etikai, gazdasági, jogi és társadalmi vonatkozásait.

Az információkeresés

Ez a tárgy három nagy területet foglal magában: az információszerzésre irányuló viselkedést/magatartásformákat (human information behavior), az információkeresést (information seeking)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és az információ-visszakeresést (information retrieval).

A három részterület meghatározása:

a) Az információszerzésre irányuló magatartásformák közé tartozik az összes – az információ és a tudás bármilyen formában, bármely csatornán és médiumon keresztüli megszerzésével és felhasználásával összefüggő – viselkedésmód, beleértve az informális és a nem rögzített kommunikációt is.

b) Az információkeresés alatt azt a céltudatos információkereső tevékenységet értjük, amely egy szükséglet kielégítése, egy probléma megoldása, vagy egy jelenség megértése érdekében folyik.

c) Az információ-visszakeresés mindennemű információ céltudatos keresését jelenti – bármilyen reprezentációban ábrázolják, illetve bármilyen típusú információs rendszerben, dokumentumban, annak szurrogátumában, vagy akár faktográfiai adatok formájában tárolják a keresett információt.

Kevés olyan tárgy van – mint az információkeresés –, amely kivétel nélkül valamennyi képző intézmény tantervében a kötelezően fölveendő kurzusok közé tartozik.

Az információkeresés alapfogalmai:

- az információszerzésre irányuló magatartásformák, információkeresés, információ-visszakeresés;
- tudás, információ, dokumentumok, információforrások, információkereső rendszerek;
- információs szükségletek, az információhoz való hozzáférés, az információ használata, informáltság, információs műveltség;
- relevancia, használat, elégedettség, az információ fejlődése;
- az információforrások tartalma, az információ felhasználásának kontextusa;
- tudásszervezés, indexelés, osztályozás, szótárak, az információ reprezentációja.

Amint látható, *az információkeresés és -visszakeresés* tárgyat a magyarországi gyakorlathoz képest komplexebb módon közelítik meg: nálunk általában három külön tantárgy keretében oktatjuk a kommunikációt, a könyvtári feldolgozást, valamint a tájékoztatást. Az alábbiakban csoportosítva közöljük a több évet átfogó kurzus tematikáját.[5]

- Az információ és a tudás. A dokumentumok. Az információforrások tipológiája.
- A kommunikációs magatartásformák és mintázatok.
- Az emberi kommunikáció magatartásformái, szereplői, forrásai és helyszínei (könyvtárak, információs központok, archívumok, múzeumok stb.).
- Az információs csatornák és a média.

- Az információkeresés stratégiája és taktikája.
- Az információs szükségletek természete, tipológiája, vizsgálata: használók és nem-használók; az információs műveltség.
- Az információkeresés folyamata; a kontextustól függő információkeresés.
- Az információ relevanciája, a felhasználók elégedettsége; a szükségleteknek megfelelő szolgáltatások fejlesztése

- Az információ visszakeresése; információkeresés meghatározott szakterületeken/témakörökben; a szakterületek/tudományágak speciális forrásai.
- Információkeresés a különböző – nyomtatott, elektronikus, hálózati – médiumokban. Hivatkozáskeresés, bibliometria, webmetria.

- Információkereső nyelvek.
- Természetes nyelvű feldolgozás, automatikus indexelés, osztályozás, tartalom-összegzés; többnyelvű rendszerek, információkeresés több nyelven.
- Metaadatok előállítása és keresése; ellenőrzött szótárak.

- Információkereső rendszerek: adatbázis-menedzsment rendszerek, faktografikus/

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

numerikus rendszerek, bibliográfiai adatbázisok, OPAC-ok, teljes szövegű visszakeresés, elektronikus folyóiratok, tartalommenedzselő rendszerek, internetes kereső rendszerek, tematikus katalógusok, láthatatlan web, szemantikus web.

- Ontológiák, tárgyszavak, tezauruszok, taxonómiák, osztályozási rendszerek, tématérképek; fogalmi, tematikus, rejtett és szemantikus keresés.

- Digitális könyvtár, a digitális források menedzselése.
- Multimédia, képek, audio, hang, zene, szépirodalom, kémiai szerkezetek, genom- és fehérjeszekvenciák.
- Intelligens rendszerek és technikák; kognitív megközelítés.
- Tudásmenedzsment; adat- és szövegbányászat; intelligens ügynökök, mesterséges intelligencia.

- Info-kommunikációs technológia.
- Információkereső felületek; számítógépes ábrázolás, vizualizáció.

- Új fejlesztések és a jövő trendjei.

Az információs társadalom: az információhoz való szabad hozzáférés akadályai

A mezőgazdasági, a tudományos, illetve az ipari forradalmat követő információs társadalom kialakulásának két alapvető feltétele: az információszabadság érvényesülése, valamint a személyes és a társadalmi érdekek védelme. A globalizáció alapvető változásokat generál az emberek életében, de számottevő változást eredményez a hagyományos kommunikációs modellben is.

Számos előnye mellett az információs társadalom kialakulása sok hátránnyal jár együtt, melyek közül a legnagyobb az az egyre mélyülő szakadék, amely a fejlett, illetve a fejlődő országok között mutatkozik meg az info-kommunikációs technológia alkalmazásában. A fejlett országok birtokolják az info-kommunikációs technológia 85%-át, míg – a lélekszámukat tekintve sokkal nagyobb hányadot kitevő – fejlődő országoknak csak a maradék 15% jut. Ugyanakkor – ha nem is ilyen számarányban – a fejlettebb országokban az „információgazdagok" és az „információszegények" között tátong egy szakadék. A könyvtárosok felelőssége felhívni a figyelmet az információhoz való szabad hozzáférés fontosságára, amelynek előfeltétele, hogy minél többen tudják használni az informatikai eszközöket.

A könyvtáraknak kitüntetett szerepük van az információs társadalom kialakításában: az információkhoz való szabad hozzáférés biztosításával segítik a tudás megszerzését, a független döntéshozatalt, az élethosszig tartó tanulást, a demokratikus értékek, a társadalmi pluralitás és sokszínűség, a szellemi szabadság kibontakozását, az emberi jogok érvényesülését, és ők teremtenek hidat a világban meglévő információs szakadékok fölött.

A könyvtárosképzésben az információs társadalommal összefüggő, alapvetően fontos kérdéseket három nagy témakörbe csoportosíthatjuk:

- etika,
- a szellemi szabadság érvényesülése,
- információs jog, szerzői jogvédelem.

A szerzők Bulgária, Horvátország, Szerbia és Montenegró gyakorlatát mutatják be. Az IFLA sugallatára mindegyik ország kidolgozta a könyvtárosok etikai kódexét, melynek megismerése a tananyag részét képezi. Az információs jog mellett – mely főként az információs társadalom kialakításával kapcsolatos nemzetközi és nemzeti jogszabályok, illetve politika megismerésére irányul – a hallgatóknak el kell sajátítaniuk a szellemitulajdon-védelem alapjait és a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerzői jog védelmének a könyvtárak tevékenységével összefüggő kérdéseit.

Tudás- és információmenedzsment

Több más, új keletű diszciplínához hasonlóan ez a tárgy is az egyértelmű definíció hiányával küzd.

A tudásmenedzsment a 90-es évek közepétől, az információmenedzsment viszont már a 70-es évek dereka óra használatos kifejezés, amelyek között nagyon sok átfedés, illetve hasonlóság mutatkozik. Az információmenedzsmenttel számos szakterület – köztük az üzleti világ, az info-kommunikációs technológia, a közigazgatás, a kommunikáció – képviselői kezdtek el foglalkozni. Az információmenedzsment a technológia-orientációjú megfogalmazás szerint az adatok, az információtechnológia és a stratégiai döntések menedzselését jelenti. A tartalomorientált megközelítés az információra és annak használatára koncentrál.

A legtöbb informatikus könyvtáros képző intézményben a mesterprogram része ez a két tárgy. Amennyiben szerepel a BA szinten, akkor többnyire más tárgyakkal összevontan oktatják. Az információmenedzsmenthez kapcsolódó kurzusok három fő téma köré szerveződnek:

- információtechnológiai kérdések,
- vállalati – intézményi – vezetői információ,
- információforrások és nyilvántartások menedzselése.

A szerzők véleménye szerint az információmenedzsment részben az info-kommunikációs technológiával való szoros kapcsolatának, részben pedig annak köszönheti gyors fejlődését, hogy egyre több ágazat mutat érdeklődést a szervezeten belüli szellemi és humántőke iránt. A tanulmány szerzői a következő tantárgyi felosztást ajánlják:

- Tartalom – az információ és a tudás megjelenési formái (belső/külső, formális/informális stb.), szerepe és értéke a szervezetben.
- Kontextus – szervezeti kultúra, információs társadalom. A tudás keletkezése.
- Folyamat – információgyűjtés és -keresés, információ-visszakeresés; az információterjesztés eszközei és technikái.
- Használók – kommunikációs megközelítés, tanulás, networking, társadalmi beágyazottság. Az információ megosztása és használata.
- Technológia – információs rendszerek és tervezésük.
- Stratégia és tervezés – benne a szellemi tőke fogalmával.

A menedzsment szemléletet az alábbi modulok segítségével sajátíthatják el a hallgatók:

- szervezeti kultúra és viselkedés,
- szervezeti tanulás,
- a tanulás mint egyéni és társadalmi folyamat,
- az információs műveltség és a munkahely.

Tudásszervezés

Az információkereséssel és -visszakereséssel együtt a tudásszervezés a legfontosabb tárgyak közé tartozik, mert amikor a felhasználók böngésznek vagy keresnek valamit, akkor a tudásszervezés módszereit alkalmazzák a dokumentumok hozzáférhetőségében.

Szűkebb értelemben azokat a rendszereket, illetve folyamatokat tekintjük a szakterülethez tartozónak, amelyek lehetővé teszik, hogy a felhasználók megtalálják az őket érdeklő információkat, dokumentumokat, tudnivalókat a memóriaintézményekben (könyvtárakban, levéltárakban, múzeumokban), az online adatbázisokban vagy az interneten. Folyamat-oldalról ide tartozik az osztályozás, a katalogizálás, az indexelés és a tartalmi elemzés, a rendszerszintű megközelítésben pedig ugyancsak a tudásszervezés részét képezik a bibliográfiai rekordok, az osztályozási rendszerek, a tezauruszok, a szemantikus hálók stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tudásszervezés alapvető funkciói:

- megkönnyíteni a keresést – többek között – a katalógusokban és a bibliográfiákban;
- segíteni a felhasználóknak abban, melyik dokumentumot válasszák (pl. kivonatok, ajánlások készítésével);
- a dokumentumokhoz való hozzáférés miként: a gyűjtemény elrendezése, raktározás stb.

A tudásszervezés hagyományos formái:

- a klasszikus osztályozási rendszerek (mint például az ETO),
- fazettás, illetve analitikus szemlélet (Ranganathan, Bliss stb.),
- információ-visszakeresési eljárások (Cranfield kísérlete, TREC, UNITERM stb.),
- felhasználó-orientált, illetve kognitív szemlélet,
- bibliometriai felfogás,
- a szakterület elemzésére épülő (pl. szociológiai, ismeretelméleti stb.) megközelítés,
- további szempontok: szemiotikai, kritikai-hermeneutikai stb.

A tudásszervezés tárgy moduljai lehetnek például az alábbiak:

- enumeratív osztályozási rendszerek (Dewey, ETO, LCC),
- fazetta-elemző rendszerek (Bliss 2. kiadás),
- tárgyszórendszerek (Library of Congress subject heading),
- tezaurusz alapú rendszerek,
- bibliometriai térképek,
- számítógépes keresőmotorok algoritmusai,
- ontológiák,
- szemantikai hálók,
- topic map technológia stb.

A tudásszervezés tágabb értelemben a kérdés társadalmi összefüggéseit – például a felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek stb. rendszerét, a tudományrendszereket stb. – vizsgálja.

Könyvtárak a multikulturális információs társadalomban

A mindennapi életben a multikulturalizmus kifejezés inkább a fejlődő országokból Európába történő bevándorláshoz kötődik, hiszen ez a folyamat hirtelen igen nagy társadalmi változásokat idézett elő. A multikulturalizmus ugyanakkor nem új keletű jelenség: a mi kontinensünkön régóta jelen vannak a nemzeti és a vallási kisebbségek (lappok, baszkok, macedónok, cigányok, zsidók stb.).

A szerzők fogalommagyarázattal indítják a tanulmányt, majd a könyvtárak fejlődéstörténetébe ágyazva említenek néhány jellemző múltbéli példát. A 60-as, 70-es évek kulturális és multikulturális forradalmainak rövid áttekintése után azt a kérdést feszegetik, miért kap kevés szerepet ez a kérdés a könyvtárosképzésben, holott a könyvtárosoknak képeseknek kell lenniük arra, hogy

- megértsék a könyvtárak szerepét a multikulturális környezetben,
- tudatosan fejlesszék a multi- és interkulturális munkára alkalmas módszereket és
- megtervezzék azokat a szolgáltatásokat, amelyek valóra válthatják a könyvtárak e téren kitűzött terveit.

A megvalósítás lehetséges módjai között számos jól ismert tevékenység felsorolását olvashatjuk, mint például:

- a gyűjteményben gondoskodni kell a kisebbségeket érdeklő művek meglétéről,
- a gyermekek számára speciális szolgáltatásokat kell kidolgozni,
- olvasóköröket, író-olvasó találkozókat kell szervezni,
- közösségi információs szolgáltatásokat kell nyújtani,
- hozzá kell járulni az emberek információs műveltségének növeléséhez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A BA és az MA szinten egyaránt érdemes tartani ilyen kurzusokat, amelyek szerepet kaphatnak az élethosszig tartó tanulásban is. Fontos a könyvtárak küldetésének újragondolása a változó világban, a multikulturális társadalomban.

A könyvtártörténettől a könyvtár- és információ-történetig

Az utóbbi időkben jelentősen visszaszorult a könyvtártörténet oktatása: az önállóan megszervezett történeti tárgyak ma már csak a tanterv 18%-át teszik ki. Számos külső és belső ok vezetett ide. Érdekes megfigyelés azonban, hogy a történeti stúdiumok tárgya és tartalma kibővülőben van, és ma már több helyen találkozunk *az információ és a könyvtár története* című tantárggyal.

A történeti tudat kialakítása valamennyi foglalkozás önazonosságának szempontjából döntő jelentőségű, ezért a szakmai és az intézményrendszer történetének tanítása nem maradhat ki a felsőfokú oktatás tanterveiből. A történelem mindent átfog, elősegíti a társadalmi gondolkodásmód kialakítását. A történeti szemlélet teszi lehetővé a különböző kultúrák, hagyományok, technológiák összehasonlítását.

Élénk viták zajlanak a könyvtártörténeti diszciplínáról, illetve arról, hogyan integrálódik a jövőben ez a tárgy az oktatásba, és ezt a kérdést magától értetődően nem lehet elválasztani a társadalmi folyamatoktól. A munkaerőpiac nyomása alatt folyamatosan változó informatikus könyvtáros képzésnek feltétlenül szüksége van arra, hogy szélesebb történelmi kontextusba ágyazva láttassa a szakmai társadalmi szerepét – ezért a könyvtár- és információtörténeti kurzusoknak a jelenleginél nagyon hangsúlyt kellene kapniuk a felsőoktatásban.

Kultúraközvetítés (európai kontextusban)

A tantárgyról szóló fejezet szerzői kísérletet tesznek a kultúra fogalmának meghatározására, amely köztudottan nem könnyű feladat.

A XX. század második felében sokat változott a kultúra fogalma. Korábban a populáris kultúra, tömegkultúra stb. jelzőkkel illetett tevékenységet sokkal inkább a kultúrán kívülinek, mintsem a „valódi" kultúra részének tekintették. Ma már a legtöbb országban nemcsak a magasan képzett entellektüellek számára fenntartott, kifinomult szellemi aktivitást tekintik kultúrának, hanem a széles néptömegek érdeklődésére számot tartó műfajok gyakorlását is ide sorolják.

Leginkább a következő három kultúra-definíció ismert: a régi, szűkített értelmű „magaskultúra", amely az esztétikai érték alapján szelektál, a szélesebb értelmű, de még mindig esztétikai kategóriában gondolkodó, illetve a legszélesebb értelmű antropológiai szemlélet, amely a kultúrát egyszerűen életmódnak tekinti.

Fontos megjegyezni, hogy a könyvtárakban folyó kultúraközvetítés a demokratikus folyamatokba való bekapcsolódás szélesítését és mélyítését segítheti elő.

A mai könyvtárak a közszféra legfontosabb intézményei közé tartoznak.

Elmélet és gyakorlat: a könyvtárszakmai gyakorlat helye a képzésben

A hivatás gyakorlására felkészítő szakmai gyakorlat mindig is fontos volt a könyvtárosképzésben. Manapság kétfajta szakmai gyakorlat dominál. Az egyik a „túlélő" stratégia, amely főként a szélesebb hatókörű információmenedzselési és technológiai kontextusba ágyazva szervezi a gyakorlatot. A másikat „panda-szindrómának" nevezik, amely nem véletlenül a roppant kedves, de nem éppen a gyorsaságáról ismert, és sajnos, a kihalás szélére sodródott fajról kapta beszédes nevét.

A szakmai gyakorlat előnyeit nem szükséges túl-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ságosan hangsúlyozni. Egy jól szervezett gyakorlat a hallgatók fejében helyre teszi a kurzusokon hallott milliónyi információt, lehetővé téve az intézmények működésének, a döntéshozatali folyamatoknak a megértését.

A tananyag a társadalmi igényeknek, illetve az információs szükségleteknek megfelelően folyamatosan változik. Az oktatók két tűz közé kerülnek: egyik részről elvárják tőlük, hogy a hagyományos tananyagot tanítsák meg. Más részről viszont a munkahelyek azt követelik meg, hogy az egyetemekről a gyakorlati munkára teljes egészében felkészített fiatalok kerüljenek ki, akiknek a továbbképzésére minimális energiát kell fordítaniuk. Ennek az egymásnak ellentmondó igénynek nehéz megfelelni.

Annak ellenére, hogy a szakmai gyakorlat szinte minden vizsgált intézmény tantervében szerepel, a tartalma kevéssé meghatározott. Annyi azonban megállapítható, hogy a legtöbb helyen inkább a problémamegoldás módszertana felől közelítik meg a gyakorlatot. Az egyetem falai közül kikerülve a hallgató sokkal inkább magára van utalva; ő maga irányítja a saját tanulási folyamatát.

A tanulmány szerzői különös figyelmet fordítottak a nemzetközi szakmai gyakorlatokra, amelyek megszervezésében egyre több intézmény vesz részt.

Könyvtármenedzsment

A fejezetet először „Könyvtári menedzsment és promóció" címmel tervezték közzétenni, de a koppenhágai egyeztetésen mégis úgy döntöttek, hogy mindazt a sok elméleti és gyakorlati tudnivalót, amely a folyamatosan változó könyvtári szolgáltatások szervezéséhez szükséges, a könyvtármenedzsment címszó alatt fogják tárgyalni.

A menedzsment az utóbbi 10–15 évben szerves részét képezi a könyvtár- és információtudományi képzés tananyagának. Ezt a tendenciát erősíti, hogy az informatikus könyvtáros diplomával már korántsem csak könyvtárakban, hanem a széles értelemben vett információs piacon, az üzleti világban is egyre több helyütt lehet munkát találni. A felsőoktatási intézmények elemi érdeke, hogy a náluk végzettek minél jobb munkalehetőségeket találjanak, így természetesen nagy gondot fordítanak a piaci igények kielégítésére.

A szerzők egyesült államokbeli, ausztráliai és más felméréseket idéznek, melyek mind azt bizonyítják, milyen fontos helyet foglal el a menedzsment a tantervekben. Az IFLA 2000-ben kiadott *Guidelines for Professional Library / Information Educational Programmes* a tíz legfontosabb tárgy közé sorolja a menedzsmentet.

A könyvtármenedzsment az alábbi területeket foglalja magába:

- általános menedzsment ismeretek,
- kommunikáció és tárgyalástechnika,
- a könyvtár- és információtudomány a társadalomban,
- humán-erőforrás menedzsment,
- tudásmenedzsment,
- minőségmenedzsment,
- könyvtárstatisztika,
- szellemi tulajdonvédelem és informatikai jogi ismeretek,
- projekt menedzsment,
- marketing.

A BA képzés keretében az általános menedzsment ismeretek kötelező tantárgy, amelynek keretében a hallgatóknak meg kell ismerkedniük az elméleti alapokkal, meg kell érteniük a könyvtárvezető szerepét, feladatait, funkcióit, kompetenciáit, képességeit, a szociális felelősségét és az etikai kérdéseket. A későbbiek során el kell sajátítaniuk a stratégiai tervezés, a változáskezelés, a szervezeti innováció, a szervezetfejlesztés, a humánerőforrás gazdálkodás, az ösztönzés, a költségvetés és gazdálkodás, a minőségellenőrzés, a szervezeten belüli kommunikáció stb. tárgyakat.

A marketing tárgy keretében a hallgatók megta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nulják a marketing tervek készítését, a felhasználói szükségletek felmérését, illetve kielégítését, a könyvtári szolgáltatások marketing kommunikációját. Érdekes megfigyelni, hogy a szerzők a marketing tárgy keretében említik a nálunk is jól ismert SWOT és PEST analízis módszereket, amelyeket mi inkább a stratégiai tervezés tárgy keretében oktatunk. A piac elemzése és a könyvtárak piaci helyzetének vizsgálata mellett a marketing kommunikáció és a promóciós tevékenység is helyet kap a tantervben. Foglalkoznak az árakkal, egyrészt az árképzés különböző módjaival (pl. önköltségszámítás), az árak és a versenyképesség kérdéseivel stb.

Az információs szolgáltatások marketingje című tárgy a versenyképességet helyezi a középpontba. A kurzus során azt elemzik, miként lehet a marketing elméletet és a marketing stratégia implementálását a versenyképesség nyújtotta előnyök szolgálatába állítani.

A BA szinten kötelező „Kommunikációs készségek és tárgyalástechnika" című tárgy célja az emberi kommunikáció folyamatának, valamint az írott és a szóbeli kommunikáció gyakorlati készségeinek megértése, fejlesztése.

A könyvtár- és információtudomány a társadalomban szintén kötelező kurzus, amely szélesebb társadalmi kontextusba ágyazva tekinti át a könyvtár és az információs szolgáltatások szervezésének kérdéseit, többek közt a politikai és a jogrendszert, az adott nemzet könyvtári rendszerét, annak feladatait és funkcióit, a szakember-képzést, a szakmai szervezeteket, a digitális könyvtári projekteket stb.

Néhány éve egyre több szó esik arról, hogy a könyvtári munka jogi környezete mindinkább bonyolulttá válik, ezért *A szellemi tulajdonvédelem és az információs jog* című kurzus is kötelező a BA szinten. A tárgy keretében a következőket oktatják: a szabadalmi, védjegy és formatervezési-minta oltalom, valamint a szerzői jogi védelem alapjai, történeti fejlődése.

A döntéshozatalhoz és a kötelező adatszolgáltatáshoz egyaránt elengedhetetlenül fontos könyvtárstatisztika jelentőségével és a statisztikai adatok szerkezetével valamennyi szakembernek tisztában kell lennie, ezért a könyvtárstatisztika is a képzés érdemi részéhez tartozik.

A minőségmenedzsment kurzus az elméleti alapok után az ISO 9000 szabványcsaláddal és a minősítési rendszerrel, a könyvtári szolgáltatások minőségével, a felhasználók elégedettségének mérésével és a rendszeres minőségbiztosítás követelményeivel foglalkozik.

A hatékony projektmunkához szükséges tudnivalókat és készségeket közvetítő projektmenedzsment tárgyat a BA és az MA szinten egyaránt oktathatják. A kurzus tematikája:

- a projektmunka alapjai: a hatókör, az idő, a költségvetés és a minőség meghatározása;
- a projekt meghatározásához és tervezéséhez szükséges eszközök és dokumentumok;
- a projekt végrehajtási szakaszához szükséges feltételek és beszámolók;
- munkacsoportok kialakítása, teammunka;
- a projektfinanszírozás stratégiája és forrásai.

A könyvtár személyzeti kérdéseivel foglalkozó humán-erőforrás menedzsment az MA szint kötelező vagy választható kurzusa egyaránt lehet. A hallgatók megismerkednek a könyvtári és a foglalkoztatási jogszabályokkal, a munkaerő tervezés, a személyzet kiválasztás, a személyzet és a teljesítmény értékelési technikái, a személyzet képzésének, fejlesztésének, motiválásának kérdéseivel, a vezetői kompetenciákkal és felelősséggel.

Irodalom, jegyzetek

1. http://www.asis.org/Bulletin/Dec-06/EuropeanLIS.pdf [hozzáférés: 2007. december 6.]
2. A „Dublin deszkriptor" kifejezést a vonatkozó magyar szakirodalomban nem találtam, de az egyes szakok képzési és kimeneti követelményei meghatározásában szerepelnek azok a mondatok, amelyek a Dublin deszkriptoroknak felelnek meg. Például: „ Az alapfokozat birtokában az infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

matikus könyvtárosok ismerik..." illetve „ Az alapfokozat birtokában az informatikus könyvtáros képes, illetve alkalmas..." – majd ezt követi azon kompetenciák felsorolása, amelyre a képzés felkészíti a hallgatókat. A ref.

3. Az előző jegyzethez kiegészítésül néhány konkrétum: a LIS Curriculum a Dublin deszkriptorokkal határozza meg a három szint kompetenciáit. Az öt deszkriptor: tárgyi tudás; a megszerzett tudás alkalmazása; ítélőképesség; kommunikációs képességek; tanulási készségek. A BA, az MA, illetve a doktori szinten a deszkriptorokhoz egyre magasabb követelmények társulnak.
4. Euroguide LIS: competencies and aHtitudes for European information professionals. 2nd entirely revised edition. Produced with the support of the European Commission, as part of the Leonardo da Vinci program. ADBS Éditions, 2004. 2 vols. http://www.certidoc.net/en/euref1-english.pdf, http://www.certidoc.net/en/euref2-english.pdf
A LIS Euroguide 1-2. kötete „Európai információs szakemberek kompetenciái és tulajdonságai" címen magyarul is hozzáférhető (www.certidoc.net/fr1/euroguide_hungarian.pdf)
Egy további dokumentum e tárgyban:
Competencies for information professionals of the 21st Century. Rev. edition, June 2003. Special Libraries Association, 2003.
<http://www.sla.org/content/learn/comp2003/index.cfm>
5. A Könyvtári Figyelő 2007. évi 3. számában (519-521.o.) a „Könyvtár- és információtudományi képzés Európában" című cikkben egy részletes táblázatot tettünk közzé a tantárgy tematikájáról. Gyakorlatilag ugyanez a táblázat szerepel a most referált e-könyvben, amelynek itt csak a kivonatát adjuk közre.

Elkészült a Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) új honlapja, mely az OSZK kezdőlapján jelenik meg.

A honlap az elektronikusan elérhető retrospektív és kurrens nemzeti bibliográfia folyamait teszi közös keresőfelületen hozzáférhetővé.

(Hír az OSZK levelező listáról, 2007. december 19.)

***

A Magyar Közlöny 2007. december 28-i 185. számának 15412. oldalán megjelent az egyes munkaügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2007. évi CLXXIX. törvény, mely többek között a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvényt is módosítja. A jogszabályt tartalmazó közlöny pdf formátumban letölthető a következő címről:

http://www.magyarkozlony.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk07185.pdf

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SANDLER, Mark: Disruptive beneficence: the Google Print program and the future of libraries és
MILNE, Ronald: The Google Library Project at Oxford. (Internet Ref. Serv. Q. 10. vol. 3–4. n. 5–28. p.)
tanulmányait ***Dévai Péter*** *foglalta össze.*

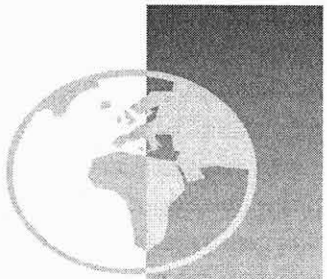

Bomlasztó jótékonyság: a Google Print program és a könyvtárak jövője; A Google Library projekt Oxfordban

A Google és a könyvtárak kapcsolatával foglalkozó tematikus számban két cikk foglalkozik a Google Print programmal és annak szakkönyvtári alkalmazásával. Az elsőben *Mark Sandler*, a The University of Michigan University Library gyűjteményfejlesztő munkatársa ismerteti a Google Print programot, mellyel kapcsolatban 2004. december 14-i bejelentése óta rendkívül sok kérdés merült fel a különböző prezentációkon és a Google-hoz érkezett leggyakoribb kérdésekben. Bármit gondolnak is a könyvtárak, könyvkiadók a programról, egy biztos: nem szabad azt hinniük, hogy az csak egy kis változást jelent a munkájukban, egyébként nagyjából minden marad a régiben. Mint minden technológiai áttörés esetén, most is elengedhetetlen, hogy a könyvtárak jövőjük tervezésekor számoljanak ezzel a kezdeményezéssel.

A program lényege tehát az, hogy a Google észak-amerikai és Egyesült Királyságbeli egyetemi könyvtárak több millió kötetét tervezi digitalizálni. Az indításkor a Harvard, a Michigan, a New York Public, az Oxford és a Stanford ajánlotta fel köteteit különböző mértékben. A soha nem látott mennyiségű konverzió munkafolyamatát és szabályait több évig dolgozzák ki, melynek során a partnerkönyvtárak folyamatosan visszajelezhetik, hogy az elkészült példányok megfelelnek-e saját állománygyarapítási és állományvédelmi szabványaiknak. A program végrehajtása sok millió könyv visszakeresését teszi lehetővé, és természetesen maga a könyv is elérhetővé válik az egész világon, mégpedig térítés nélkül, ami az emberi tudás hihetetlen mértékű demokratizálását jelentené, és talán csak a könyvnyomtatás feltalálásához hasonlítható. A Google azt hangsúlyozta: fontosnak tartja, hogy a könyvtárak és a könyvek továbbra is vezető szerepet játsszanak az információs források között internet-centrikus világunkban, illetve

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyre több olvasó-könyvtárhasználó látogassa a helyi könyvtárakban is elérhető archívumokat, melyekben egyéb módon megszerezhetetlen könyvekhez juthatnak hozzá. A cinikusok persze rögtön megpróbáltak a magasztos nyilatkozatok mögé látni. Vajon azért csinálja ezt a cég, hogy több pénze legyen, vagy növelje kereső gépének értékét, netán meg akarja előzni versenytársait? Kissé óvatosan azt mondhatjuk erre: bizonyára egy kicsit mindegyik. Mindenesetre a program valószínűleg egy jó üzleti döntésnek tekinthető, még akkor is, ha gazdaságossága a kezdeti szakaszban bizonytalan és támogatja a cég küldetésének megvalósítását: „szervezni, hasznossá és elérhetővé tenni a világ információit".

Ami a partnerkönyvtárak reflexióit illeti, erről kevés információval rendelkezünk: nehéz megtudni, hogy milyen könyvállományt bocsátottak rendelkezésre a digitalizálás számára és milyen jogokat kaptak a keletkező Google-fájlok használatára. A Michigan's University Library ugyanakkor nyilvánossá tette a Google-lal kötött szerződését (U-M Library/Google Cooperative Agreement – www.lib.umich.edu/mdp/). Az Egyetem könyvtára egyébként már visszakapott különböző tartalmakat, folyamatosan figyeli azok minőségét, visszajelez partnerének és bővíti számítógépes kapacitását a digitális könyvek tárolása céljából. Tervezi, hogy néhány, szerzői jogokhoz nem kötött könyvet saját DLXS-én (Digital Library Extension Service – www.dlxs.org) rendelkezésre fog bocsátani az olvasóközönség számára. Ez és a nagy tömegű digitalizált könyvből álló archívum kialakítása, kezelése még az e téren már gyakorlatot szerzett könyvtárak számára sem egyszerű informatikai feladat. A keresőrendszer hibátlan létrehozása legalább olyan bonyolult, mint egy hagyományos számítógépes könyvtári adatbázis esetén. Az is dilemma a digitális könyvtár létrehozása szempontjából, hogy kik használhassák azt. Az ugyanis egyértelmű, hogy az Egyetem dolgozóinak és hallgatóinak ugyanolyan kényelmesen hozzá kell férniük a digitalizált könyvekhez, mint a nyomtatott változatokhoz, a külső olvasók esetében viszont ez nem ennyire nyilvánvaló, bár nem okoz semmilyen pótlólagos költséget. A résztvevő könyvtáraknak mindenképpen el kell gondolkodniuk azon, hogyan kellene közösen üzemeltetni egy ilyen gyűjteményt.

A partnerkönyvtárak magatartásához hasonlóan fontos kérdés a többi könyvtár viselkedése. Logikusan háromféle módon állhatnak hozzá a Google Print programhoz: úgy tesznek, mintha a program nem is létezne és helyileg igyekeznek megoldani a feladatokat; nem tesznek semmit, feltételezve, hogy a Google mindenről gondoskodni fog; stratégiákat fejlesztenek ki a Google tevékenységének kiegészítésére és kiterjesztésére. Az első körülbelül annyit jelent, mint nem venni tudomást egy több mázsás gorilláról. Egyes könyvtárosok szeretnék azt hinni, hogy hiába akarja az internetes kereső-guru elhódítani az olvasókat, mert ahogy az emberek jó része a televízió térhódítása után is jár színházba, a könyvtárlátogatók is jobban kedvelik az „élő előadást", mint a személytelen internetet. Ez azonban hiú ábránd, a tömegek azonban már szavaztak a lábukkal és a dollárjaikkal: egyre kevesebb a könyvtárlátogatások száma. Az is lehet persze, hogy a könyvtárak azért ignorálják a Google-t, mert már van helyi digitalizálási stratégiájuk. Ez a valóságban annyit jelent, hogy szolgáltatásaikkal megkereshetik és meg is találhatják a réspiacokat. A Google ugyanis az információk szupermarketje, a szakkönyvtárak viszont a személyre szabott speciális információk „butikjaivá" válhatnak. A második, "majd mások megcsinálnak mindent" megközelítés kényelmes és bizonyos értelemben praktikusnak tűnhet a könyvtárak számára, hiszen egy új nagyszabású kezdeményezés hatására esetleg megváltozhatnak a felhasználók igényei, ezért ha bizonytalan az irány, nem érdemes túl gyorsan és túl messze elmenni a helyi próbálkozásokkal, könyvbeszerzéssel. Természetesen ez az álláspont egyáltalán nem állja meg a helyét. A már partner tagkönyvtárak anyaga egyáltalán nem fed le mindent: a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Michigan's University Library esetében például a gazdasági és jogi könytárak (business and law libraries) nem is vesznek részt az együttműködésben, másrészt bizonyos dokumentumfajták, így a térképek, ritka könyvek, kéziratok, mikrofilmek, újságok szintén kimaradnak a digitalizálásból. Ily módon szinte bizonyos, hogy minden intézmény képes valami újat nyújtani. Az említett harmadik álláspont tulajdonképpen az eddigiekből következik: a helyi témákról szóló anyagok digitalizálásra történő felajánlásával érdemes kiegészíteni a Google gyűjteményét. Az is lehetséges, például a nehezen szállítható ritka könyvek esetében, hogy a digitalizálás helyben történik és már az online tartalom adódik hozzá a digitális archívumhoz. Az együttműködésbe való bekapcsolódásra más módok is kínálkoznak: informatikai tökéletesítések, helyi könyvtári adatbázisok csatlakoztatása, stb. Az eddig csatlakozott öt könyvtár energiája és erőforrásai érthető módon nem elégségesek egy sok szempontnak megfelelő digitális gyűjtemény menedzselésére.

A Google Print programban résztvevő könyvtárak közül kiemelkedik a nagy múltú, négyszáz éves oxfordi Bodley Library (Bodleiana), mely Nagy-Britanniában élen jár a könyvek digitalizálásában. Már az intézményt 1602-ben alapító Sir Thomas Bodley-nak is kifejezett szándéka volt, hogy a könyvtár ne csak az Egyetemet, hanem az egész olvasóközönséget szolgálja. Ennek szellemében valósult meg 2000-ben a Mellon Alapítvány segítségével az Oxford Digital Library, majd a könyvtár a legfontosabb résztvevője lett olyan projekteknek, mint a „Korai angol könyvek online" (Early English Books Online – EEBO) és a „18. századi gyűjtemények online" (Eighteenth Century Collections Online – ECCO) Ilyen előzmények után szinte természetes volt, hogy a következő lépés a Googlelal való együttműködés lesz. A kapcsolat még 2002-ben kezdődött, amikor *Reg Carr* az oxfordi Egyetemi Könyvtári Szolgáltatások igazgatója és *Raymond Nasr*, a Google alelnöke megismerkedett egymással az „A Szilikon-völgy Oxfordba jön" című szemináriumon. Ezután kölcsönös összehangoló tárgyalások következtek, majd Dr. Carr egy hónapot töltött a Google-nál Mountain Wiew-ban. Az amerikai cég menedzsmentjével folytatott megbeszéléseken kiderült, hogy mindkét félnek hosszú távú érdeke az együttműködés és az ekkor született megállapodás lett a későbbi Google Print projekt alapja. Ekkor még ugyanis a Bodley Library szerint a Google-nak azért volt szüksége a világ nagy könyvtárainak megnyerésére, hogy azok a Google Search projekt számára nyújtsanak elektronikus és nem elektronikus formában alapanyagot a jobb találati arány érdekében. Ezután az amerikai nagyvállalat a nagy könyvkiadók felé fordult és elérte, hogy azok honlapján egy ablakot nyithasson, melyben egy-egy aktuális digitalizált könyvről/tanulmányról ad hírt és listát közöl az elmúlt időszak kiadványairól, illetve kezdeti tárgyalásokat folytatott amerikai és nagy-britanniai nagy könyvtárakkal. 2003 novemberében Mr. Carr ismét Mountain Wiew-ba utazott és konkrét tárgyalásokat folytatott az oxfordi könyvtárak és a Google együttműködéséről, majd ugyanez folytatódott 2004 januárjában Oxfordban. A szerződés pontos szövegének egyeztetése 2004 februárjától decemberéig tartott és december 14-én bejelentették, hogy létrejött a „Google ötök", azaz a Google, valamint az Oxford, a Harward, a Stanford, a Michigan Egyetemi Könyvtár, illetve a New York Public Library együttműködési megállapodása. Az esemény jelentős helyett kapott az amerikai és a brit médiában és a világ más televízióiban is. 2005-ben már a gyakorlati teendőkről folytatódtak a megbeszélések és augusztusától már a Google Oxfordért felelős projekt menedzsere a nagy múltú angol egyetemi városban dolgozik. A digitalizálás első eredményei 2005 év végén már lathatóvá váltak. A projektben „résztvevő" könyvek elsősorban a Bodley Library 19. századi gyűjteményéből valók, de bekerültek az oxfordi egyetem más könyvtárainak kötetei is: pl. klasszikus jogi munkák a Redcliff Libraryből, régészeti és művészettör-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

téneti művek a Sackler Library állományából, valamint a Taylor Institution Libraryben őrzött modern nyelvészettel foglalkozó kiadványok. Az egyezmény szerint mintegy 1-1,5 millió szerzői jogvédelem alá nem eső kötet digitalizálása várható az egyezmény keretén belül. A művek többsége angol nyelvű, de előfordulnak más nyelvűek is. A munka az Oxfordi Egyetem helyiségeiben zajlik, a Google megtartja a „Google Digital Copy", az oxfordi könyvtár pedig megkapja az „Oxford Digital Copy" jelzést. Az egyes digitalizált könyvekre egy link mutat az Egyetem katalógusában és minden internethozzáféréssel rendelkező számára olvasható, (de nem letölthető) lesz. Mint az várható volt, a programban résztvevő oxfordi csapat legtöbb idejét az foglalja le, hogy ellenőrizze a „Google csapat" munkáját és iránymutatásokat adjon a logisztikával foglalkozó csoportoknak bizonyos személyi és jogi kérdésekben (digitalizálási jogok, az Egyetem helyiségeinek bérlete, a Google szakembereinek felkészítése a könyvek állagmegóvási szabványait illetően), valamint a technológiával kapcsolatban (hogyan lesz elérhető az Oxford Digital Copy jelzés? Milyen metaadatokat használjanak?) Májusban az oxfordiak három napig ellenőrizték a munkafolyamatot és számos tapasztalatot gyűjtöttek. A vizsgálat magába foglalta a digitalizálandó állomány azonosítását, értékelését, az anyag teherautóval történő szállítását a szkennelő helyiségekbe, a vonalkódozást és a hozzá kapcsolódó bibliográfiai munkákat (a Bodley Libraryben ugyanis nincs kölcsönzés és az állomány egyik része sincs vonalkódozva), valamint a könyvek visszaszállítását a Könyvtárba. Komoly problémát jelentettek például a bibliográfiai munkák és az is kiderült, hogy a digitalizálandó 19. századi művek mintegy 20%-a felvágatlan. Ez persze nem meglepő, hiszen a jogi művek jó része köteles példányként került a könyvtárba. A munkafolyamat a tervek szerint szinte ipari méreteket ölt, de a könyvtár fenntartja a jogot magának, hogy esetleges állományvédelmi okokból megtiltsa bizonyos művek szkennelését. A kijelölt művek tárgyköre rendkívül sokrétű és magába foglal olyanokat is, amelyek szerzeményezésük idején nem kapcsolódtak tudományos kutatáshoz, de manapság fontos forrásmunkák lehetnek: postai kézikönyvek, vasúti menetrendek, utazási prospektusok és rekreációs magazinok.

Ezek után felmerül a kérdés: kooperálni a Google-lal, vagy nem kooperálni? Ha nem is mondhatjuk, hogy ez itt ***a*** kérdés, mégis többkevesebb túlzással a könyvtárak is kérdezhetik: „lenni, vagy nem lenni?". Vajon együttműködés esetén, esetleg éppen anélkül *mi lesz a könyvtárak jövője*, nem saját magukat rombolják-e, ha szövetkeznek az óriás céggel, vagy ha távol tartják magukat tőle? Egyesek csak annyit mondanak a kérdés sokoldalú megvitatása után: „az idő fogja megválaszolni a kérdést." Lényegében valóban olyan nagyok és gyorsak a változások a felsőoktatási és szakkönyvtári kommunikációban, hogy ostobaság lenne előre jelezni, még kevésbé ellenőrzés alá vonni a végső eredményt. A lényeg az, hogy a Google több millió könyvet digitalizál a felhasználók igényeinek megfelelő szabvány szerint és egy üzleti modellel összhangban fogja szabályozni a fájlok elérhetőségét és „szállítását". A modellt majd működés közben fogjuk alaposabban megismerni, s bizonyára időközben sokat fog változni. A szakkönyvtárak is bizonyára változni fognak. Tíz év múlva valószínűleg sok, jelenleg raktározásra használt helyiség szabadul fel még a legkonzervatívabb, hatalmas nyomtatott állománnyal rendelkező nagy intézményekben is, a szakfolyóiratok nagy részének visszamenőleges évfolyamai is online módon elérhetők lesznek. A referensz is átalakul az adott helytől független szolgáltatási tevékenységekké, a feldolgozás lecsökken majd a könyvtárakban, inkább a média-központokhoz fog tartozni. Mivel a könyvtárak a múzeumokkal, filmszínházakkal és más kulturális intézményekkel együtt tulajdonképpen áruk és szolgáltatások elosztási pontjainak, kiskereskedelmi egységeknek tekinthetők, néz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zük meg, mi lesz ezek jövője. Lesznek olyanok, melyeknél továbbra is elkerülhetetlenné válik az országos elosztás. Ilyen többek között a gázszolgáltatás, az élelmiszer-üzletek, a szállodák és a hozzájuk kapcsolódó áruk és szolgáltatások. A kulturális szolgáltatások nagy része, a banki szolgáltatások, a biztosítási és ingatlanügynökségek szolgáltatásai viszont távolról is teljesíthetők lesznek, így nagyjában-egészében nem lesz szükség helyi kereskedelmi egységekre, elég egy országos központ. Komoly kihívást jelent a könyvtárak számára már jelenleg is a könyvkereskedelem változó „technológiája". A web ugyanis igen alkalmas új és használt könyvek adás-vételére, amit az Amazon sikere fényesen bizonyít, különösen akkor, ha bevezetik a könyvek elektronikus változatának online szállítását. Ezután már csak egy olyan kis „kütyü" kell, mint az iPod a zenehallgatásra és akkor töménytelen mennyiségű szöveget lehet letölteni, olvasni, vagy hallgatni és ez kis túlzással a hagyományos könyvkultúra végét fogja jelenteni. Ez pedig nemcsak riogatás, hiszen a technológia megvan, csak finomítani kell és akkor rövidesen már a boltok polcain lesz. A könyvek kiskereskedelmi forgalmában tehát drámai változások elé nézünk, a hagyományos eladást előbbutóbb felváltják az elektronikus szolgáltatások. A szakkönyvtárak könyvraktár jellege jelentősen meg fog változni, a raktárhellyel és a tárolási költségekkel ugyanis spórolni kell. A finanszírozók egyre többször fogják feltenni a kérdést: miért nem lehet kevesebb pénzből megoldani a könyvtár működtetését? Erre kínál megoldást a könyvtáraknak a folyóiratok esetében többek között a JSTOR, a könyvekre pedig a Google Print program. Az eddig kevésbé használt kötetek nagyarányú digitalizálásának eredménye pedig az lesz, hogy többen fogják használni az eddig a polcokon porosodó, minden 10–20 évben egyszer kikölcsönzött könyveket, hiszen remélhetőleg a könyvtárak összefogásával megvalósuló digitális archívumban elméletileg a világ összes olvasója kereshet és igénybe veheti annak szolgáltatásait. Ily módon a könyv egy „örök raktárba" (repository-in-perpetuity – R.P.I.) kerül. Ez azt jelenti, hogy a könyvtárak is „hosszú farkat fognak növeszteni", vagyis az ő működésükben is érvényesül Chris Anderson long tail elmélete (ld. Anderson, Chris: Hosszú farok. Bp. HVG K., 2007. és Dippold Péter: Merre tovább katalógus? In: Könyvtári Figyelő, 17. (53.) évf. 2006. 521-528. p.). A digitalizálás egyben át is menti a hagyományos nyomtatott formátumot egy olyan korba, amiben már az új elosztási csatornák és a kutatási-olvasási szokások nem tudják könnyen kezelni a hagyományos értelemben vett könyveket. A Michigan's University Library Making of America gyűjteménye már jó példa erre az új szemléletre: 10 000 kevéssé használt, 19. századi monográfia ingyenesen elérhető a weben. A webes elérhetőség után havonta 500 000 és 1 000 000 között keresték fel a honlapot és az olvasók száma ugrásszerűen megnőtt. További pozitívum, hogy a könyvek olvasókhoz történő 24 órás fizikai eljuttatásának problémája megszűnt, egy dokumentumot egyszerre több olvasó is használhat és ezen művek esetében a könyvtárközi kölcsönzésre sincsen szükség. Természetesen komoly ellenkezés is van a könyvtárak között a digitalizálással szemben: egyesek hírnevüket féltik, ha mindenki hozzáférhet minden régi dokumentumhoz, veszélybe kerül az intézmények rangsora.

Vajon mit fog jelenteni a szakkönyvtár a maga fizikai valóságában, ha feltételezünk egy olyan kort, amelyben a szakkönyvek döntő többsége digitalizálva lesz és a jelenlegi olvasók utódai meg tudják fizetni a könyvek elektronikus úton történő szolgáltatásának díját? Minden bizonnyal csendes, nyugodt hely lesz, ahol egy-egy téma alapos tudással rendelkező szakinformátorai fogják összeállítani a megrendeléseknek megfelelő elektronikus könyvcsomagot, amit a küldemény elkészülte után továbbítanak a kutató személyi számítógépére, vagy Blackberry készülékére. Ezen kívül valószínűleg tanulást, kutatást segítő konzultációs és médiaközpontokká is válnak,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ahol a felhasználók számára kevéssé ismert szállítási rendszerek és nagyszámú, nagy teljesítményű nyomtatási rendszer fogja támogatni az oktató-kutató munkát.

Áttérve az általánosabb kérdésekre a Google mindenképpen „bomlasztó technológiát" (disruptive technology) jelent, mely változásokat indított el, de még valószínűbb, hogy erősíti a már jelenleg is végbemenő változásokat és nemcsak a technológia, de a gazdaság és a társadalom területén is. A bomlasztás-szakítás természetesen nem azt jelenti, hogy a tudósok a jövőben nem fognak kommunikálni egymással, de az eszközök biztosan módosulni fognak. Lehet, hogy a Google kevésbé forradalmi, mint amennyi zavart okoz, de a következmények előreláthatatlanok, és minden valószínűség szerint alapvetőek lesznek. A könyvtárak semmiképpen nem kerülhetik el ezeket a következményeket, figyelembe kell venniük a web kihívásait, az Amazon sikereit és minden új technológiát, amely tartalmat közvetít az olvasók preferenciái szerint. A maga idejében a könyvnyomtatás forradalmian új módszert jelentett, és lehet, hogy még száz, netán ezer évig lesznek olyanok, akik ezt használják szabadidejük eltöltésére. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az olyan „információs üzleteknek" mint a könyvtárak nem kell megtervezni szolgáltatásuk korszerűsítését, változó viszonyukat a közösséghez.

Új könyvtári portál

2007 őszén megjelent az NKA kiírásában egy meghívásos pályázat a Könyvtári Intézet számára, melynek célja: „olyan interaktív könyvtári portál létrehozása, amely a széles olvasóközönség számára naprakész és személyre szabott tájékoztatást nyújt a teljes magyar könyvtári rendszerről, a könyvtárak szolgáltatásairól, és segítséget nyújt a kisebb, megfelelő infrastruktúrával és szakemberrel nem rendelkező könyvtárak számára is a könyvtárra vonatkozó információk közzétételére."

A pályázati anyag elkészítéséhez az intézet külsősök (Kardos András, Paszternák Ádám és Takács Dániel) segítségét vette igénybe. Apályázati anyagot az NKA elfogadta.

A projekt lebonyolításában a külső szakemberek – mint munkacsoport vezetők – vesznek részt. A Könyvtári Intézet a megvalósításba szeretne bevonni minél több érdeklődőt a felhasználók és a szakma részéről. Ennek első lépcsője, hogy tájékoztatják a nyilvánosságot a tervezett portál általános célkitűzéseiről.

A projekt megvalósításáról folyamatos tájékoztatást ad az intézet az alábbi helyeken:

Katalist Web: http.://konyvtar.info/terv

(Ládi László OSZK KI – projektfelelős 2007. dec. 22-i Katalist-tájékoztatója alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

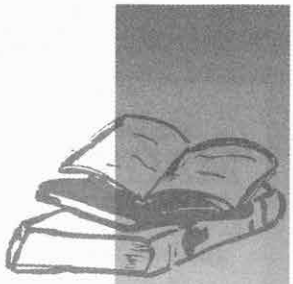

Többszörös peremhelyzetben

A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945-től 2004-ig

A szlovéniai magyar közösség a szlovén–magyar határ mentén, egy kb. 50 km hosszú és 3–10 km széles sávban az ún. Muravidéken található, vegyes lakosságú településeken, két minirégióban. A lendva-vidéki, illetve az őrségi magyarság máig nem tudta teljesen kiheverni a két világháború, a megtorlások, a kitelepítés, a kivándorlás és a belső migráció okozta veszteségeket: létszámuk az elmúlt nyolcvan év alatt mintegy a felére csökkent. A becslések jelenleg kilenc-tízezerre teszik a Szlovéniában élő magyarok, illetve a magyarsághoz valamilyen módon kötődők számát, ugyanakkor a 2002-es népszámlálás adatai szerint alig valamivel több mint 6 200 fő vallotta magát magyarnak. A létszámcsökkenés ellenére mégis egy érdekes jelenségnek lehetünk tanúi: látványosan megnövekedett a kulturális életben meghatározó szerepet betöltő magyar értelmiségiek, írók, újságírók, tudományos kutató, képzőművészek, pedagógusok, művelődésszervezők, könyvtárosok száma, ami mára már megközelíti a 180-at.[1]

Vannak olyanok, akik több értelmiségi funkciót is betöltenek egyidejűleg. Közéjük tartozik *Zágorec-Csuka Judit* magyartanár, költő, műfordító, irodalomtörténész, művészeti szakíró, újságíró, szerkesztő és (nem utolsó sorban) könyvtáros, akinek a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet jelentette meg 2007-ben *A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és*

1. 2006. évi jelentés a szlovéniai magyarság helyzetéről. Miniszterelnöki Hivatal. Kisebbség- és Nemzetpolitikáért Felelős Szakállamtitkárság. Nemzetpolitikai Ügyek Főosztálya. http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/84190066.pdf (2007. nov. 5.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

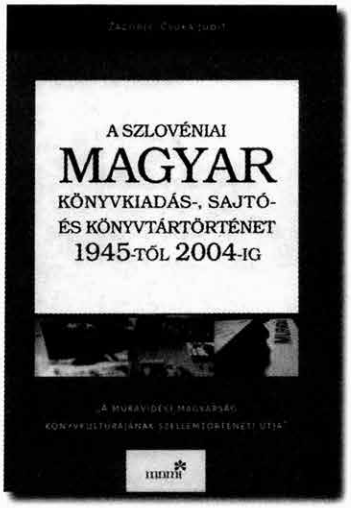

ZÁGOREC-CSUKA Judit
A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945-től 2004-ig ; „a muravidéki magyarság könyvkultúrájának szellemtörténeti útja" / Zágorec Csuka Judit. – Lendva : Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2007. 478 p.
ISBN 978.961-6232-36-4

könyvtártörténet 1945-től 2004-ig című, nagyívű monográfiáját. A szerző nem először foglalkozik e témával. Korábban könyvet írt a szlovéniai magyar könyvillusztrátorokról, sajtó- és könyvkiadás-történeti tanulmányokat adott közre, foglalkozott a szlovéniai nemzetiségi könyvtárak helyzetével. 2006-ban megvédett doktori disszertációjának címe azonos a most megjelent kötettel, amelynek élén a Lendván élő irodalomtörténész, *dr. Bence Lajos* bevezetője olvasható, ezt követi a főrész három nagy egysége: a magyar nyelvű könyvkiadás, a nyomtatott magyar nyelvű sajtó, majd a nemzetiségi könyvtárak történetét tárgyaló fejezet.

Az írott szó gazdagsága, a szlovéniai magyar könyvkiadás története 1945-től 2004-ig című első főfejezet belső címlapján az alábbi kiemelést olvashatjuk a szerzőtől: *„Milyen volna a sorsa a muravidéki magyaroknak a könyvek nélkül, amelyeket anyanyelvükön írtak? Valószínű, hogy továbbra is őshonos nemzetiségnek számítanának Szlovéniában, mely több mint ezeréves hagyománnyal és kultúrával büszkélkedhet, ám sajnos lesüllyedtek volna azon nemzeti kisebbségek sorába is, melyek elvesztették irodalmi nyelvüket és a nyelvi sorvadás lassú folyamatát élik meg. De – mint ahogy munkámban bizonyítani kívántam – nálunk ez nem történt meg!"* A fejezet a II. világháború utáni időszak társadalmi helyzetképének fölvázolásával, annak a szlovéniai magyar irodalomra és könyvkiadásra gyakorolt hatásainak tárgyalásával indul. A hatvanas, hetvenes évek önszerveződési formáit követően, Jugoszlávia szétesése után a magyar közösség *„egy földrajzi tájegységek, tájszólások, regionális tudatok, mentalitások és történelmi hagyományok által bonyolult módon tagolt új önálló állam keretében találta magát."* Ebből a környezetből adódik, hogy a szlovéniai magyar irodalom és könyvkiadás a területi sokféleségek egységében létező magyar irodalomnak egy olyan részrendszere, *„amelynek talán a legfontosabb jellegadó vonása a többszörös peremhelyzet"*. Az új helyzetben elkerülhetetlen a nemzetiségi (kisebbségi) irodalom fogalmának újratisztázása, a szerző ebben a részben fejti ki ezzel kapcsolatos gondolatait.

A szlovéniai magyar „könyvvilágban" meghatározó szerepe van az 1994-ben Lendván alapított Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetnek, amely segíti az írók és egyéb alkotók munkáját, mindazokkal együttműködik határon innen és túl, akik támogatják a szlovéniai magyar költőket, szak- és szépírókat könyveik megjelentetésében. Az intézet keretében működik a Bánffy Központ, ahol magyar könyvesbolt is található. A maréknyi szlovéniai magyarság irodalmi alkotásai mára már számottevő szellemi erővel bírnak, ugyanakkor *„a pozitív diszkriminációra épülő szlovén kisebbségpolitika és a már két évtizede működő kulturális autonómia*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sem jelent garanciát, sem megnyugtató választ a kis létszámú magyarság jövőjét illetően. Ezen belül viszont a magyar könyvkiadásnak fontos szerepe van, hiszen nagy mértékben hozzájárul a magyar kisebbség megmaradásához."

A szlovéniai magyar nyelvű könyvkiadás történetének folyamata valójában csak 1961-től tárgyalható, mivel ekkor jelentette meg Vlaj Lajos: *Versek* című kötetét a muraszombati Pomurska založba kiadó. Ez, és a költőnek 1968-ban kiadott posztumusz *Szelíd intés* című kötete a magyar szépirodalmi könyvkiadás első darabjai. A 2004-ig megjelent nyolcvan kiadványt Zágorec-Csuka Judit évtizedenkénti bontásban, azon belül műfajonkénti csoportosításban mutatja be és – a művekről megjelent recenziók szövegére is támaszkodva – értékeli.

A következő részben a szlovéniai magyar könyvek kiadóival, azok tevékenységével ismerkedhetünk meg. A muraszombati Pomurska založba kiadó adta ki a 90-es évekig a muravidéken élő magyar szerzők műveit, antológiáit, a *Naptár* című évkönyvet. A kiadóval elégedetlen írók 1989-ben létrehozták a Szlovéniai Magyar Írócsoport nevű társulást, amely folyóiratot, évkönyvet és több szépirodalmi munkát is megjelentetett. Kiadói tevékenységüket 1995-től a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet vette át. Magánvállalkozásban működött 1997–98-ban Lendván a Top-Print Grafikai Stúdió és Könyvkiadó, amelynek helyi érdekű nyomtatványok előállítása volt a fő profilja, de dolgozott a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetnek is. Magyar nyelvű művet ugyan nem, de magyar szerzők szlovénra fordított munkáit, köztük a szerző verseskötetét a muraszombati Franc-Franc Könyvkiadó Vállalat is megjelentetett. Az alfejezet a magyarországi kiadókkal, illetve kiadást támogató egyesületekkel való kapcsolatok bemutatásával zárul.

„Fontos feladat elemezni a szlovéniai magyar könyvtermés létrehozásához igénybe vett eszközök és módszerek együttes hatását, vagyis a tipográfiát" – írja a szerző a következő rész elején, majd az egyes évtizedek általános értékelése után részletesen megismertet minket a szlovéniai magyar könyvek és folyóiratok illusztrátorainak jellegzetes típusaival, csoportjaival, művészeivel.

A kiadástörténeti főfejezet egy biográfiai és bibliográfiai szempontból rendkívül értékes fejezettel zárul, amelyben a korszak szlovéniai magyar szép- és szakirodalom alkotó személyiségeinek életútját, munkásságát mutatja be a szerző, hat tematikus csoportba osztva őket. Az egyes személyiségekről arcképpel ellátott „minitanulmányt" készített, hozzátéve könyveik, műfordításaik, antológiában való szereplésük, tanulmányaik, cikkeik, előadásaik, interjúik, filmjeik teljes jegyzékét, néhány esetben a sajtó alatt, valamint a még csak kéziratban meglévő műveiket is. Ezek egészülnek ki a személyre, illetve alkotásaikra vonatkozó irodalom bibliográfiájával. Összesen 37 ilyen személyi egységet találunk, amely azonban valójában csak 31 írót fed. Zágorec-Csuka Judit, ugyanis azok anyagát, akik több műfajban is jeleskedtek, a tematikának megfelelően mintegy „szétvágta". Például Halász Albert esetében mind a szépirodalom és esszéirodalom csoportban, mind pedig a honismereti, helytörténeti írók és néprajzkutatók között találunk fényképes életút-bemutatást más-más tevékenységének a hangsúlyozásával. Munkásságának és irodalmi tevékenységének (szöveges) részletezése ugyancsak az első helyen történik meg, de művei (műfajuk szerint szétosztva), illetve azok ismertetései külön-külön lettek regisztrálva. Igaz, hogy mindkét résznél utalás található a másik oldalszámára, de az olvasónak több író esetében mégis két, egymástól viszonylag távol lévő helyről kell kollacionálni a vonatkozó szövegeket és műleírásokat, kiszűrni az azonosságokat, néhány esetben pedig értelmezni az eltérő adatokat.

A következő főfejezet *A szlovéniai írott magyar sajtó története 1945-től napjainkig* címet viseli. 1945 után bő egy évtizedig nem volt kifejezetten a muravidéki magyarságnak szóló, saját anya-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyelvű nyomtatott tömegtájékoztatás. Először 1956. január 19-én adott ki a *Pomurski vestnik* című szlovén hetilap magyar nyelvű mellékletet. Ez önállósult a szlovéniai magyarság önálló hetilapjaként 1958 januárjában, *Népújság* címmel. A sajtótörténeti fejezet egyik mottója Bence Lajost idézi: *„[...] olyan újság kell a szlovéniai magyaroknak – nevezzük azt családi vagy közéleti, illetve nemzetiséginek, amelyben megtalálja önmagát, amelyben évek óta sokasodó kérdéseire választ talál."* Ennek szellemében végzi el a szerző a nyomtatott magyar sajtó történetének feldolgozását. Nem pusztán történeti leírást kapunk, hanem annál sokkal többet. Zágorec-Csuka Judit évtizedenként, de ha szükséges évenként, számonként mutatja be és értékeli az egyes időszaki kiadványok koncepcióját, szerkesztési politikáját, nemzetiségi jellegét, nyelvhasználatát, rovatait, a közleményeket, azok műfaji megoszlását, a lapok terjedelmét, előfizetői körét és példányszámát. Külön szakaszok ismertetnek meg a szerkesztőkkel, szerkesztőségi tagokkal, újságírókkal, lektorokkal. Legrészletesebben természetesen a *„nemzettudat, a sorsközösség és az összmagyar viszonyrendszerben való gondolkodás terén"* fontos tevékenységet kifejtő, kéthetente majd 1963-tól hetente megjelenő Népújság került feldolgozásra. Mivel van egy olyan alfejezete is, amely *A Népújság fejlődésének víziója a 2000-es években* címet viseli, ebben – mivel indulása már túl van a kötet záró tárgyévén – a 2007-ben kinyomtatott könyv olvasójának tájékoztatásaként egy lábjegyzetben talán lehetett volna utalni a Népújság internetes változatára (http://www.nepujsag.net), amely 2005 őszén csatlakozott az Nemzeti Digitális Adattár rendszeréhez.[2]

Természetesen kisebb terjedelemben, de szintén részletesen tárgyalja az 1993 decemberétől 1996 decemberéig élő *Kelepelő* című negyedévi gyermeklap, az 1998-ban indult *Murataj* című irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai féléves folyóirat, a szamizdat formában kiadott, az 1984-ben négy számot megért *Félkegyelem* című fanzinlap, valamint a 90-es évek végétől nemzetiségi területen a minden háztartásba eljutó négy (lendvai, dobronaki, Moravske Toplice-i, hodosi) kétnyelvű, önkormányzati lap történetét. Itt olvasható az 1960-ban *Pomurje szövetkezeti naptára*, majd később *Pomurjei földművesek naptára*, *Muravidéki földművesek* naptára, *Földművesek naptára*, végül 1971-től *Naptár* címet viselő kalendárium, valamint a *Lendvai füzetek – Lendavski zvezki* c. kétnyelvű sorozat 1973-tól napvilágot látott, összesen 15 db füzetének ismertetése. Nemcsak egyes periodikumoknak, illetve a Muratáj esetében egyes korszakok történetének értékelő összegzése történik meg tárgyalásuk lezárásaként, hanem a fejezet végén újra összefoglalja a szerző címenként az egyes szlovéniai magyar nyelvű nyomtatott időszaki kiadványok történetét.

A *Nemzetiségi könyvtárak Szlovéniában* című harmadik főfejezet egyik mottója Farkaš Brigitától származik: *„A nemzetiségi könyvtárak ellátásánál fontos szerepet játszik az állam pozitív diszkriminációja, de nem elhanyagolható az illetékes nemzetiség közreműködésének, politikai és kulturális érdekének, lelkesedésének fontossága sem."* A fejezet bevezető része összefoglalóan, rövid áttekintés formájában mutatja be a nemzetiségi könyvtárak és könyvtárosok helyzetét, anyanyelvi szakmai továbbképzésük lehetőségeit, a könyvtárak magyar nyelvű könyvállományát, az információs technológia alkalmazásának hatását a nemzetiségi könyvtárakra. Szlovéniában – a tárgyalt időszak végén – közel 130 ezer magyar nyelvű könyv áll az olvasók rendelkezésére. Önálló nemzetiségi közkönyvtárakról ugyan nem beszélhetünk, viszont léteznek kétnyelvű könyvtárak, illetve nemzetiségi programmal rendelkező könyvtárak. Mindegyikük kialakulásával, tevékenységével részletesen megismerkedhetünk alfejezetenként.

Korábbi könyvtárak összevonásával 1973-ban

2. eMagyar portál. IT fejlesztési irányok. http://www.emagyar.net/index.php?p=article&Id=17 (2007. nov. 24.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alakult meg a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár, amely a város és az egész muravidéki régió számára nyújt könyvtári ellátást. Együttműködik az Országos Széchényi Könyvtárral, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárral, a zalaegerszegi Deák Ferenc Megyei Könyvtárral és más magyarországi könyvtárakkal is. A 2004 elején teljesen új épületbe költözött intézmény állománya mintegy 260 ezer dokumentum, ebből magyar nyelvű könyv kereken 28 000, köztük számos 18–19. századi könyvritkaság is. A könyvtár internetes honlapjának magyar változatát *Papp József* magyar könyvtáros készítette, a honlapról 2003 óta elérhető a muravidéki neves személyiségek életrajzi lexikonának, valamint a szlovéniai magyar irodalmi lexikonnak adatbázisa. A könyvtár bibliobuszt is működtet, amelynek 2000 szeptemberétől „magyar útvonala" is van: a határon inneni és túli községekben kölcsönöznek magyar és szlovén könyveket. A Területi és Tanulmányi Könyvtár körzetéhez tartozik Pártosfalva, Hodos, Domonkosfalva és Szentlászló kétnyelvű állományú könyvtára.

Bár megelőzi a kötet tárgyidőszakát, viszonylag részletes áttekintést kapunk a 19. század utolsó harmadától működő lendvai egyleti és magánkönyvtárak történetéről, a különböző korszakok iskolai és népkönyvtárairól. Közvetlenül a II. világháború után a magyar könyveket megsemmisítették, s csak 1949 végén vagy 1950 elején nyílt meg hivatalosan az új lendvai népkönyvtár szlovén, illetve magyar nyelvű könyvekkel. Ennek a községi, majd városi könyvtárnak a fejlődését, szakmai-közösségi munkáját dolgozza fel és ismerteti a szerző, évtizedes bontású alfejezetekben. A 2004. évi adatok szerint a könyvtár állománya kereken 119 ezer egység, ebből közel 33 ezer a magyar nyelvű. Ugyanebben az évben a könyvtárba járó 202 folyóiratból 64 a magyar nyelvűek száma. A könyvtár szintén kapcsolatot tart fenn a Magyar Könyvtárosok Egyesületével, az Országos Széchényi Könyvtárral, Vas és Zala megye könyvtáraival. Kiépítette kétnyelvű fiókkönyvtári hálózatát Göntérházán, Dobronakon, Gyertyánoson, Petesházán és Völgyifaluban.

Magyar könyvállománnyal rendelkeznek még Pártosfalva, Göntérháza, Dobronak és Lendva kétnyelvű általános iskolái, továbbá a Lendvai Kétnyelvű Középiskola.

A könyvtárak bemutatásának sorát a Maribori Egyetem Pedagógiai Kara Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszéke gyűjteményének jellemzői, állományának gyarapítási lehetőségei, szolgáltatásai zárják. A kb. ötezer dokumentum négyötöde 2004-ben még nem volt teljes egészében szakszerűen feldolgozva.

Zágorec-Csuka Judit egy külön alfejezetben fejti ki érveit Muravidék magyar helyismereti könyveinek, a helytörténeti, honismereti cikkek teljes szövegű digitalizálása és interneten való szolgáltatása szükségessége mellett. Összefogásra és egységes koncepcióra van szükség – írja a szerző, mert ebből a folyamatból nem szabadna kimaradniuk a nemzetiségi könyvtáraknak sem.

„A több mint 50 éves múltra visszatekintő kétnyelvű könyvtárak és a nemzetiségi programot kivitelező könyvtárak történetében fontos küldetést töltenek be a magyar könyvtárosok és könyvtárigazgatók" – írja a szerző, s ennek megfelelően hasonló módszerrel mint a szép- és szakírók esetében, tizenhárom könyvtáros személyiség (többségben fényképes) szakmai életrajza, munkásságának bemutatása zárja a könyvtárakra vonatkozó főfejezetet. (Közülük csak ketten szerepelnek – más megvilágításban – a szép- és szakírók között.)

A kötet szöveges részét a szerző *Zárógondolatok* című összegzése után részletes szlovén nyelvű, illetve rövid német és angol nyelvű rezümé zárja.

A kiegészítő részek közül a *Bibliográfia* első egysége az 1961-től megjelent szépirodalmi és tanulmánykötetek évtizedenkénti csoportosításban közzétett leírásai, esetenként a példányszám, illetve az ETO-jelzet megadásával. Ez és a Pomurska založba kiadónál megjelent

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fordításirodalom hasonló csoportosításban és módszerrel megszerkesztett jegyzéke valójában magyar nemzeti bibliográfiai összeállítás a szlovéniai hungarikumok vonatkozásában. A két egység között a Magyarországon megjelent muravidéki szerzők művei kilenc tételes jegyzéke található. Az egész kötetre vonatkozó *Forrás- és irodalomjegyzék* főfejezetenkénti csoportosításban közli a felhasznált és vonatkozó irodalmat. Ebből adódóan az általánosabb tartalmú források esetében ismétlődések is előfordulnak, s nincs kapcsolat a lábjegyzetekben történt hivatkozás és a felhasznált irodalom jegyzéke között. A történeti áttekinthetőség szempontjából igen hasznos segédlet a *Kronológia évszámok szerint* című rész, amely a három főfejezet tematikájához igazodva, háromszor újrainduló eseménynaptárt tartalmaz. A kötetet névmutató, helynévmutató, időszaki kiadványok mutatója, s végül a kiadók és nyomdák mutatója zárja.

Zágorec-Csuka Judit kötete joggal viseli *A muravidéki magyarság könyvkultúrájának szellemtörténeti útja* alcímet. A közel ötszáz oldalas kiadvány nemcsak a szlovéniai magyar nyelvű sajtó, könyv- és könyvtári kultúra utolsó hatvan évének imponáló feldolgozottságával, az e területen működő személyek bemutatásával, bibliográfiáival, eseménynaptáraival, terjedelmes forrásjegyzékeivel, 124 lábjegyzetével, hanem külalakjával, az oldalak tipográfiai megjelenítésével, illusztrációival is méltó tematikájához. Különböző statisztikai táblázatok teszik szemléletessé az időszakra vonatkozó adatokat. A szerző kutatómunkája – ahogyan írja – *„a témakörről eddig megjelent magyar nyelvű könyvekre, tanulmányokra, összegzésekre, valamint a muravidéki könyvtárak forrásanyagára terjedt ki"*. Mindazt megírta amit a források alapján lehetett, ami a téma vonatkozásában rögzítésre méltó volt. Hozzáteszi, hogy valamennyi terület további kutatásokat igényelne, de azt gondolom, hogy az irattárakban, levéltárakban őrzött dokumentumok feldolgozása legfeljebb csak árnyalhatja az ő történeteit.

Ugyanakkor szeretném felhívni a figyelmet néhány szerkezeti-szerkesztési problémára. A szlovéniai körülményeket kevésbé ismerő olvasók számára talán hasznos lett volna dr. Bence Lajos bevezetője után egy olyan indító fejezet, amely átfogóan mutatja be a magyar nemzetiség politikai-társadalmi-kulturális helyzetének alakulását a korszakra vonatkozóan. Nem tűnik jó megoldásnak az egyébként kiváló személyi anyagok műfaji „szétvágása", esetleg célszerűbb lett volna a kötet végén, az adattári résznél, egyetlen „személyiség-fejezetet" kialakítani. Úgyszintén a névmutatónál is szükségtelennek tartom egy nevet változtató személynek mindkét névformánál való szerepeltetését az adott névre vonatkozó oldalszámok megadásával. Az egyik névformánál elegendő lett volna egy belső utaló, hogy az olvasó egyetlen helyről legyen képes kikeresni az illető személyre vonatkozó oldalakat. Nem lehet elmenni szó nélkül a mellett, hogy olvasva a szöveget, nagyon érződik egy „erőskezű" lektor hiánya, aki segített volna az alkalmanként előforduló illusztráció, szöveg- és gondolat-ismétlődések, a különböző oldalakon szereplő, egymásnak ellentmondó néhány adat kigyomlálásában.

Amikor 2007 őszén megkaptam a felkérést a kötet bemutatására, akkor még nyitva volt a Magyar Nemzeti Múzeum Kupolatermében a muravidéki képzőművészeti alkotások válogatott tárlata, *Üzen a Muravidék* címmel. Idézek a meghívó szövegéből: *„A mai Magyarország határain kívüli régiókban, a magyarok lakta vidékeken, kisebbségi környezetben is, rendkívül fontos művészeti-irodalmi értékek halmozódtak fel az elmúlt évtizedekben, ami párhuzamosan a magyar nemzeti kultúra, az úgynevezett utódállamok és Európa felmérhetetlen értékű kulturális kincsét képezi. A Szlovéniához tartozó Muravidék művelődéstörténeti szempontból is rendkívül értékes része a magyar kultúrának."*[3] A szeptem-

3. Kortárs művészeti fesztivál. http://szilardmezei.com/download/mf_vegso_kortars.pdf (2207. okt. 10.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ber 27-i megnyitón a képek között irodalmi műsor is lehangzott Bence Lajos, Szúnyog Sándor, Zágorec-Csuka Judit, Halász Albert és Varga József verseiből, valamint Göncz László prózájából.
A most bemutatott hiánypótló és hasznos monográfiával is üzent Muravidék. A szerző Illyés Gyulát is idézi az egyik belső címoldalon: *„A múltat is teremteni kell. Egy korszak attól lesz múlt, hogy megírják."* Zágorec-Csuka Judit megírta, megteremtette.

Kégli Ferenc

Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) : tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról / szerk. Richlich Ilona ; kiad. a Könyvtári Intézet. – Budapest : Könyvtári Intézet, [2006.] 100 p. – (A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése, ISSN 1588-6859; 3.).
ISBN 963 201 625 4

„Kisokos" kistelepülések könyvtári ellátásáról

Valamikor – egy könyvismertetés kapcsán – azt írtam, hogy a funkció, a „hol ír" nem befolyásolja, hogy *hogyan* ír az ember, de hogy *mit* ír, azt már igen. Magam aktív könyvtárosként arról írtam, ami éppen foglalkoztatott, amivel munkahelyemen, munkaköröm betöltése során találkoztam. Nyugdíjasként a szakmát belülről ismerve, de immár kívülről nézve egyre többet írtam arról, amit mások írtak, különféle nyelveken, különféle könyvtári (és egyéb) kultúrák alapján. Most, hogy egy másik székbe sodródván a könyvtárakat a fenntartó szemével (is) kell látnom, nagy érdeklődéssel vettem kézbe „A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése" című sorozat füzeteit, különösen a könyvtárellátási szolgáltató rendszerről szólót. Nem csalódtam, a füzet teljes mértékben az, aminek alcíme mondja: tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról.
Skaliczki Judit bevezető sorai tömören és egyértelműen meghatározzák a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) célját, eszközeit, rávilágítanak a KSZR újdonságára, de őszintén figyelmeztetnek is: *„A KSZR nem csodafegyver, de esély arra, hogy ne szakadjon szét az ország információban gazdagokká és szegényekké...*" Ezt követi a voltaképpeni lényeg, a KSZR koncepcionális leírása, azaz a „Könyvtári fejlesztési koncepció a községekben, különösen a kistelepülésen élők számára", melyet egy 2005-ös miniszteri értekezlet fogadott el, és mely a Kulturális Közlönyben már olvasható volt. Egy „koncepció" célja, feladata általában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az, hogy fogalmi síkon tisztázza megalkotóinak (illetve jóváhagyóinak) valamely kérdésről (témakörről) alkotott véleményét, kitűzze az adott kérdéskör határait, és az azon belül végrehajtandó cselekvések, intézkedések (anyagi kötelezettség-vállalások, beszerzések, beruházások) irányát, az elérendő célokat.

Ennek megfelelően a koncepciónak két pilléren kell állnia: az adott helyzet, a meglévő körülmények alkotják az egyiket, az elérendő célok, a jövőkép a másikat. A kettő közötti (az esetek többségében meglehetősen mély) szakadék áthidalására a koncepció alapján lehet – és kell – a híd elemeit (konkrét jövőkép, cselekvési és stratégiai terv, jogszabályok,irányelvek, intézményi alapító okiratok, szervezeti és működési szabályzatok stb.) elkészíteni és egymáshoz illeszteni.

A szóban forgó koncepció – mintha az én elképzeléseimhez igazodna – általános helyzetképpel indít, adatokat közöl a kistelepülések „jelenlegi" (2003. évi adatokra alapult) helyzetéről. Érdekes, hogy a községek mindössze 1%-a ötezres lélekszám feletti (hiszen a hasonló nagyságú települések legtöbbje kiharcolta magának a városi „rangot", és most alighanem kétségbeesetten küszködik, hogy el tudja látni a címmel járó kötelezettségeket), viszont a községi lakosság majdnem kétharmada 1000-nél kevesebb lakosú településen él. Községekben él a teljes lakosság 35%-a, és a települési könyvtárak 90%-a községi könyvtár, ugyanakkor a lakosságnak mindössze 12,8%-a tagja a községi könyvtáraknak (szemben a 22%-os országos átlaggal). A községi-kistelepülési könyvtári ellátás jellemzőiről tett megállapítások summája: habár vannak szolgáltató helyek a községekben (kistelepüléseken) alapterületük általában kicsi, állományuk elavult, forgalmi mutatóik – következésképp – szerények.

A „községek és a kistelepülések túlnyomó többségében katasztrofális" helyzetéből a kivezető utat a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer kínálja. A KSZR négyféle ellátási formát támogat: a nagyobb (3–5 ezer fős) településeken önálló könyvtár fenntartása, az 1000–3000 fős településeken könyvtári szolgáltató hely, vagy a könyvtári szolgáltatást fogadó egyéb szervezet, illetve elsősorban az ezer fő alatti kistelepüléseken a könyvtárbusz a leginkább támogatható forma. A KSZR tagjai tehát a szolgáltatást megrendelő önkormányzatok, a szolgáltatást fogadó kistelepülési könyvtárak, szolgáltató helyek, mozgókönyvtári állomáshelyek és a szolgáltató megyei (esetleg városi) könyvtárak, melyek önkéntesen, egymással szerződve csatlakoznak a rendszerhez, és nyújtják, illetve veszik igénybe a koncepciót vázolta szolgáltatásokat. Nyilvánvaló, de mégis, írásban is rögzítendő (s a koncepció meg is teszi), hogy a KSZR működésének infrastrukturális feltételei vannak, nevezetesen, hogy a szolgáltatónak legyen integrált számítógépes rendszere, megfelelő tároló és feldolgozó helye, meg persze gépkocsija. A szolgáltatás fogadásához pedig épület (helyiség), berendezés és technikai felszereltség, szélessávú internethozzáférés kell.

Hogy a szándék nemes, és értelmes is, azt a negyedik, a KSZR-koncepció megvalósításának várható eredménye címet viselő fejezet hivatott bizonyítani. Ám, hogy az egész több legyen (több lehessen) pusztába kiáltott szónál, vagy „írott malasztnál", azt a helyzet, a feltételek és a várható eredmények közé ékelt, a működési költségeket, és ami még fontosabb, a működés forrásait is megnevező alpont biztosítja. Ebben a település és a szolgáltató könyvtár hozzájárulása mellett ott szerepel az állami hozzájárulás, és igen, a pályázati lehetőségek között nemrég ott láttam a szolgáltató könyvtárak számára kiírtat is.

A dolog tehát megalapozottnak és működőképesnek látszik, és hogy egyetlen fenntartónak se legyen kételye, a füzet következő fejezetében *Kenyéri Katalin* magyarázata következik a többcélú kistérségi társulások könyvtári lehetőségeiről, a törvények, kormányrendeletek, egyszóval, a jogi szabályozás tükrében.

„*Összesíteni a különböző pályázati támogatásokat igen nehéz.*" – írja a KSZR megvalósítá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sát segítő pályázatokról készített összeállításának végén *Kopcsay Ágnes*, és igaza van. Hiszen hol támogatást, hol kedvezményes kamatozású hitelt, hol konkrét eszközöket lehet nyerni, hol az intézmény, hol a fenntartó önkormányzat pályázhat. A szorgos munkával összegyűjtött pályázati adatok mindenesetre megtámogatják a KSZR-be belépést fontolgatók pozitív döntését: van remény, hogy a szándékok megvalósulását külső anyagi források is segíthetik. A frissebben kinevezett intézményvezetők, első ciklusos önkormányzati képviselők pedig olvasgathatják, hogy elődeik milyen lehetőségekből maradtak ki – már ha kimaradtak. Erre pedig van esély, hiszen az egész pályázati rendszer csak lehetőség. Éppen ezért lehetett volna sokkal érdekesebb a pályázatokról szóló összeállítás, ha nem csak a nyertes pályázatokat összegzi, hanem tartalmazza valamennyi pályázó számát, a pályázók által igényelt teljes összegeket is. Ez persze túllépte volna az adott füzet célját és terjedelmét egyaránt, hiánya viszont rámutat arra, hogy érdemes lenn egyszer komolyan foglalkozni a pályázati rendszerekkel. A kiosztott pénzek és az igényelt pénzek, a pályázók és a nyertesek összevetéséből, a költségvetési támogatások és a pályázatokon kiosztott támogatások idősoraiból talán még arra is válasz lehetne kapni, hogy a pályázati rendszerek bevezetése növelte-e könyvtári ellátás anyagi támogatását, vagy pedig valójában a kormánynak a kultúra finanszírozásából való burkolt kivonulásának jele.

Alkalmi könyvismertetőként másodszor találkozom a Ramháb-jelenséggel, vagyis azzal, hogy valahol a kötetke közepe táján, amikor már sok mindenről szó esett, következik *Ramháb Mária* írása, szikáran, tömören, lényegre törően. Ha az előzőek során valaki elkalandozott, elveszett a tudnivalók, az előzmények és hátterek között, jön összesen tíz oldal, és helyére teszi a dolgokat. A KSZR célja, tagjai, működési infrastruktúrája, személyi feltételei, szolgáltatásai, működési forrásai; mindez szűkszavúan, de mindenre kiterjedően, logikailag és tipográfiailag tagoltan, mindössze öt oldalon. További négy és fél oldal azokról a gyakorlati, szakmai kérdésekről, amik még felmerülhetnek: a szerződéskötés, a vagyoni, pénzügyi kérdések, a gyűjteményépítés (gyarapítás, apasztás, állományellenőrzés), a rendezvények (amivel a KSZR több, mint dokumentum-ellátás), személyzet, továbbképzés, és a statisztikai adatszolgáltatás ügye. Ezek után már tényleg „nincs más hátra, mint előre", ennyi ismeret birtokában már lehet megfontolt döntést hozni a KSZR-hez csatlakozásról.

Tulajdonképpen itt véget is érhetne a kötet, de ne feledjük, a kistelepülési könyvtárellátás egyik lehetséges eszköze a könyvtárbusz. Erről írt összefoglalót, igazi folyóiratba való tanulmányt *Tóth Máté*, írása önmagában is hasznos és tanulságos olvasmány, ám szervesen kapcsolódik a kötethez.

Minden valamire való album végén ma már „bónusz track" is található; a KSZR-album pedig bőkezűen bánik a bónusszal. A kötetke második felét (terjedelmében is közelít a feléhez) a példamutató gyakorlatok ismertetése foglalja el, az eddigi elméletet gyakorlati példákkal támasztva alá. Az encsi kistérségből és Vas megyéből mozgókönyvtári tapasztalatokról olvashatunk *Kércsi Tibor*, illetve *Pallósiné Toldi Mária* tollából. *Czupi Gyula* és *Kardos Ferenc* a nagykanizsai kistérség könyvtárellátási szolgáltató rendszerének 2005–2006 tavasza közötti kiépüléséről és működési tapasztalatiról számol be. *Halász Magdolna* révén a sárospataki kistérség tapasztalatit ismerhetjük meg. A Heves megyei KSZR kialakításáról *Guszmanné Nagy Ágnes,* a baranyai kistelepülések könyvtári ellátásáról pedig *Kalányos Katalin* nyújt összefoglalót. Így válik kerekké a kötet, az ígéretes tapasztalatok, a megragadott lehetőségek ismertetésével.

Hogy a kistelepülések könyvtári ellátását szolgáló Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer hogyan válik kerekké, hogy a vállalkozó szellemű tagjelöltek, vagy tagok bizton számíthatnak-e valamilyen támogatásra, vagy elnyerik-e valamilyen pályázaton azt a támogatást, ami a KSZR céljai-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak megvalósításához szükséges (hogy átláthatóbbá válik-e pályázatok rendszere), hogy a jól felépített rendszer alól a „konvergencia-folyam" kimossa-e az anyagi alapokat (miként a könyvtárközi kölcsönzés ügyét végre megoldani látszó Országos Dokumentumellátó Rendszer alól kiszökött az ingyenesség), vagy az állampolgári jogon járó könyvtári szolgáltatások, és a tájékozódáshoz való egyetemes emberi jog gyakorlásának lehetősége valóban eljut-e minden magyar kistelepülésre, az még a jövő titka.

Mohor Jenő

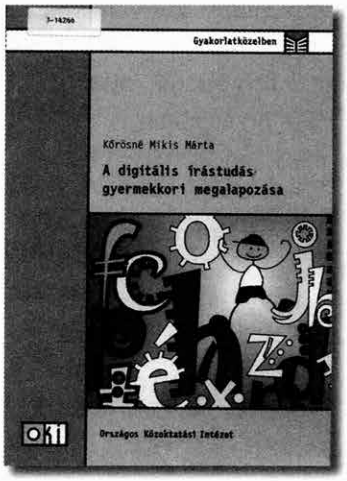

KŐRÖSNÉ MIKIS Márta
A digitális írástudás gyermekkori megalapozása : ajánlások a 3–10 éves gyermekek nevelőinek / Kőrösné Mikis Márta. – Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 2006. – 108 p. (Gyakorlatközelben)
ISBN 963 682 566 1
ISSN 963 682 549 1

A digitális írástudás gyermekkori megalapozása

A cím legalábbis vegyes érzelmeket kelt azokban, akik kézbe veszik az Országos Közoktatási Intézet (OKI) által kiadott vékonyka kötetet. Óhatatlanul eszünkbe jutnak a „kakaóbiztos" számítógépek és a hazai oktatásügy válságtünetei az „ingyen" tankönyvtől a tandíj-kötelezettségen át a nemzetközi vizsgálatok által alátámasztott intellektuális lemaradásig. A túlélésért küzdő vidéki és fővárosi iskolák többségében elavult, felújításra szoruló épületekben oktat a létszámában megritkított pedagógusgárda. És akkor még nem említettük azokat az ellenérveket, amelyeket az évtizedek óta folyó olvasásszociológiai vizsgálatok sora igazol, nevezetesen, hogy a TV, majd a számítógép eluralkodásával az olvasás szinte kiiktatódott a felcseperedő fiatalok életéből. Az értékes irodalom nevelő, tanító, személyiségformáló hatása helyett gyermekeink sokkal inkább ki vannak téve az internet gyakran destruktív, a mentális egészséget károsító tartalmainak, nem beszélve a mozgás- és interakció-szegény életmód negatívumairól.

Már azért is zavarba ejtő *Kőrösné Mikis Márta* munkája, mert a fenti ellenérvekkel is számolva tör lándzsát az információs és kommunikációs technika (IKT) új eszközei mellett, mondván, hogy *„a 21. század korszerű technikai eszközei és módszerei megállíthatatlanul helyet kérnek az iskola falai között"*. Az informatikai írástudást vagy más szóhasználattal „digitális írásbeliséget" a tudásalapú társadalomban elengedhetetlenül fontosnak tartja, és meg van győződve arról, hogy *„aki nem jut már gyermekkorában az informatikai alapismeretek birtokába, az szinte behozhatatlanul*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hátrányos helyzetbe kerül társaival szemben". Mivel a digitális írástudás elsajátítását *„minél fiatalabb életkorban meg kell kezdeni"*, ezért ajánlásaival már a 3–10 éves gyermekek nevelőit célozza meg.

A tanítók, óvoda- és gyógypedagógusok informatikai oktatási segédanyagának szánt összeállítást olvasva be kell látnunk, hogy a szerzőnek – saját rendszerén belül – többnyire igaza van. Korunkban kétségtelenül megváltoztak a tanulási környezet jellemzői, mert az instrukcióra épülő tanulás helyett a konstruktivista, tevékenységorientált tanulási modell felé haladunk. A felnövekvő generációknak alkalmasnak kell lenniük a team-munkára, az információk megszerzésére, szervezésére, kezelésére, a komplex problémamegoldásra és a kreatív gondolkodásra. Élethosszig tartó tanulásra és az ehhez szükséges technikák birtoklására van szükség ahhoz, hogy lépést tarthassunk korunk kihívásaival. Az elmúlt évek európai és hazai oktatáspolitikai és iskolai dokumentumai az IKT hatékony felhasználásának elterjesztését kiemelt feladatként kezelik. Az alsó tagozatos informatikaoktatásban természetesen nem a tantárgyi jellegnek, hanem a játékos formáknak és a sokoldalú alkalmazhatóságnak kell dominálnia, hisz az alapismeretek elsajátítása jól összekapcsolható egyéb – anyanyelvi, környezetismereti, matematikai, stb. – tudásanyaggal. Mivel az Országos Közoktatási Intézet (OKI) Gyermekinformatikai Szakmai Műhelyének pedagógusai az elmúlt években számos módszertani segédletet készítettek, a gyakorló pedagógusoknak van hová nyúlniuk, ha mintatantervekre vagy óravázlat-ötletekre van szükségük. (A kötet ezekből is nyújt némi ízelítőt, aki pedig alaposabb eligazításra vágyik, megkaphatja azt a művet lezáró gazdag bibliográfiából.)

Külön fejezet foglalkozik a játék szerepével, valamint az információs és kommunikációs kultúra játékos megalapozásával. Beszélő képek, irányjátékok, robotjátékok, algoritmusok és informatikai játékeszközök segíthetik a kisgyermeket az IKT alapjainak számítógép nélküli elsajátításában. A konkrét játékleírások nemcsak ötleteket, mintákat adnak a pedagógusok kezébe, hanem jól érzékeltetik az informatika interdiszciplináris, tantárgyközi jellegét is.

A számítógép nélküli játékos alapozás után következő lépcsőfokként az írott nyelvet kell felfedeztetni a kisgyerekkel. A szerző – úgy is mint a gyermekkori informatikai alkalmazások egyik hazai kutatója – *Montessori*ra hivatkozik, amikor a számítógép játékeszközként történő használata mellett érvel az írás és olvasás tanításában: *„Ha Montessori korában már ismerték volna a számítógépet, bizonyára a hagyományos, manipulatív eszközök mellett a számítógép is segített volna a betűk összeállításában..."* Ezt az állítást arra alapozza a könyv írója, hogy a reformpedagógiák általában törekedtek az újfajta technikai eszközök didaktikai célú alkalmazására. Példaként említi *O. K. Moore* szociológus, pszichológus kísérleteit az Egyesült Államokban egy – a mai modern számítógépet megelőző – „beszélő" írógéppel és azt a kutatást, amely szintén az USA-ban folyt a hetvenes években a televíziónak az iskola előtti tanulásban betöltött szerepéről. Az utóbbi a televíziózás káros hatásának általánosíthatóságát cáfolta, mert a Szezám utca című igen népszerű TV-műsor bebizonyította, hogy *„a televízió által közvetített ismeretek befogadására már az egész kicsi gyermekek is fogékonyak, megfelelően strukturált pedagógiai programmal, jól megválasztott taneszközökkel, számukra készített programokkal a képességek egész sora alapozható meg és fejleszthető a 3–5 éves korcsoportban."* Ugyanaz az eszköz tehát jól, építően és rosszul, destruktív módon egyaránt használható. Rajtunk felnőtteken, szülőkön és pedagógusokon múlik az, hogy a korszerű technikai eszközök áldásainak vagy veszélyeinek tesszük-e ki gyerekeinket – vallja a szerző.

A számítógép például – életkorra szabott, megfelelő oktató szoftverekkel – hallatlanul nagy segítséget nyújthat az írott, illetve a beszélt nyelv felfedezésében kisgyermekkorban, a legkülön-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bözőbb gyermekcsoportokban. *Rachel Cohen* francia professzor kísérletei és a róla elnevezett pedagógia eredményei bizonyítják ezt az idegennyelv-tanulásban éppúgy, mint az anyanyelv elsajátításában. Az 1990-es évektől kezdve a különféle szakmai rendezvényeknek, konferenciáknak köszönhetően nálunk is ismertté váltak a Cohen-pedagógia tapasztalatai és módszerei, így például az olvasás számítógéppel segített tanulása. *„A magyarországi adaptációs tapasztalatok igen pozitívak iskoláinkban: a számítógép kiváló taneszköznek bizonyult az egyéni fejlesztésben, az önfejlesztésben, ami a hibákon keresztül lehetőséget adott az önkorrekcióra is. A gép mellett alkotó gyermekek között élénk, aktív kommunikáció alakult ki, a gondolatok cseréje jelentős szerepet kapott."*

Seymour Papert amerikai professzor nevéhez fűződik a Logo-pedagógia kidolgozása és elterjesztése. A *Jean Piaget* gondolataiból is merítő *Papert* a Logo programozási nyelvvel egy olyan pedagógiai környezetet, mikrovilágot teremtett, *„amelyben a gyermekek maguk tehetnek felfedezéseket, miközben szinte észrevétlenül, minden kényszer és bemagolás nélkül számos új ismeret birtokába jutnak"*. Nem csoda, hogy a Logo-pedagógiát nálunk is szívesen alkalmazzák erre képzett pedagógusaink. A közelmúlt újítása az *Imagine*, egy olyan, Logo-filozófiára épülő fejlesztőrendszer, *„amellyel kicsik és nagyok, tanulók és pedagógusok kreatív alkotások készítésére képesek, ma már az internet és a multimédia világának elemeit is felhasználva"*.

A kötet – a coheni elvekre és a Logo-pedagógiára alapozva - szempontokat is ad a didaktikai szoftverek kiválasztásához, és felhívja a figyelmet az OKI honlapjának Gyermekinformatika rovatában közzétett szoftverelemzésekre. Ezek közül egyet, a Manó ábécé című CD-ROM elemzését a könyvben is olvashatjuk.

Az internet és az iskolai számítógép-hálózatok csatlakozása a világhálóra új fejezetet nyitott az oktatásban, érthető tehát, hogy *Kőrösné Mikis Márta* is önálló részt szentel neki. Arra a kérdésre, hogy miként lehet a kisgyerekekkel megértetni az internetet, a Világháló-pókháló játékot ajánlja és ismerteti. Felhívja a figyelmet a könyvtári információforrások használatára, az információgyűjtés hagyományos és elektronikus formáira, és azt javasolja, hogy *„az internetezés kapcsán beszéljünk a világhálón való szörfözés veszélyeiről is, illetve a túlzott számítógép-használat káros hatásairól"*. Bemutatja az MMM elnevezésű, párizsi székhelyű nemzetközi projektet, amely kilenc ország – köztük Magyarország – kb. ezer 3 és 10 év közötti gyermekének kapcsolattartását biztosítja. *„A gyermekek és nevelőik e-mail segítségével, nemzetközi interaktív együttműködés útján ... információkat cserélnek a képességfejlesztő tanulási környezet megvalósítása érdekében."*

A Best-practice – jó pedagógiai gyakorlatok című fejezet a rendszeresen IKT-t használó pedagógusok mások számára is hasznosítható esettanulmányaiból ad közre válogatást (például: óvodai hangos könyvtár meseszerkesztő szoftverrel, videokonferencia(!) az óvodában). Az itt olvasható utolsó esettanulmány – a közhiedelemmel ellentétben – arról számol be, hogy miként oldotta egy meseszerkesztő szoftver használata és a számítógépes rajzok értelmezése egy magatartási problémákkal küzdő kisfiú szorongását és agresszivitását.

„Segíti-e a számítógép a tehetséggondozást?" – teszi fel a kérdést a szerző, és válaszol is rá a különböző korcsoportoknak szervezett informatikai versenyek, feladatsorok, gyűjtemények felidézésével. A kérdésre már csak azért is egyértelmű igennel lehet felelni, mert *„a számítógépnek nagy motiváló ereje van, segítségével könnyebb bevonni a gyermekeket a munkába. Sokoldalú fejlesztést eredményez, a tanulók tevékenysége nemcsak egyénileg követhető nyomon, hanem megóvhatjuk őket a kudarcélménytől is."*

Az a sokféle veszély pedig, ami a komputer túl korai, gyakori vagy egyéb szempontból nem adekvát használatából ered, kivédhető a szerző szerint a helyes alkalmazás megtalálásával és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ajánlásával. A pedagógusok felkészítéséhez és továbbképzéséhez nemcsak az IKT-jogosítvány megszerzéséhez szükséges modulok tartoznak hozzá, hanem az IKT-használatot ellenzők érveinek ismerete és a rájuk adható válaszok hiteles képviselete is. *„Tanácsot kell adniuk az egyre bővülő szoftverpiac áttekintésében, a választásban, az ehhez kapcsolódó pedagógiai elvek megismerésében, a szakirodalom kiválasztásában. Azaz nemcsak a pedagógusnak kell felkészülnie, hanem a szülőket is tanítani kell, többek közt az IKT emberséges, gyermekbarát használatára – akár egy életen át..."*

Ehhez a gondolathoz kapcsolódik a kötet utolsó fejezete, amely az élethosszig tartó tanulás fontosságára hívja fel a figyelmet. Az egész életen át tartó tanulás programja azt sugallja, hogy azokat az utakat kell meglátni és elsajátítani, amelyek a folyamatosan változó világban is elvezetnek a tudás állandó mozgásban lévő tartományába. Ehhez kíván segítséget nyújtani mindennapi életünkben az informatika is, amely egy másfajta, nyitott, egyszerre tanító és tanuló iskolát feltételez. *„Engedjük tehát betörni az IKT-t a tanulási folyamatba, különösen akkor, ha kis tanítványaink ennek segítségével próbálnak a mi tanítómestereink lenni!"* – biztat a szerző.

Ezen a ponton ismét feltehetjük a kérdést: igaza van? És ismét leszögezhetjük: könyvével meggyőzött bennünket – bizonyos határok között. Az e határokon túli tartományban felmerülő kérdések – mint például az, hogy fölpörgetett világunkban nem emészti-e fel önmagát a technika, nem károsítja-e visszafordíthatatlanul az embert a „lépéstartás", a verseny kényszere, vagy hogy az IKT birtoklása által valóban bölcsebbek, boldogabbak és műveltebbek lesznek-e gyermekeink – a legjobb esetben is megválaszolatlanok. De ha még őszintébbek akarunk lenni, azt kell mondanunk: a tendenciák sajnos, nem túl biztatóak.

Éger Veronika

Viszlát, könyvtáros!

Az angliai Hampshire Könyvtár szervezeti rendszere jelentősen átalakult. A könyvtár 60 fős létszámát 40%-kal csökkentették, 30%-át pedig át(le)minősítették.

A személyzet tagjait ezentúl menedzsernek, könyvtári ügyintézőnek és szolgáltatásfejlesztő ügyintézőnek fogják hívni, nem könyvtárosnak. A könyvtári ügyintézőknek pl. könyvismerettel és a nyilvános szolgáltatásokban való jártassággal kell rendelkezniük, de könyvtári végzettség nem szükséges. John Sadden könyvtáros, szakszervezeti vezető így kommentálta az eseményeket: „Egészen szélsőséges és nagyon durva lépés."

(Library Journal. 2007. május 15.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

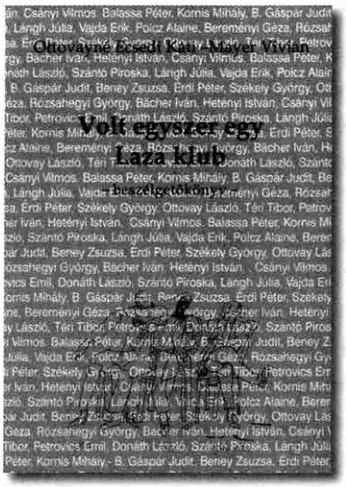

OTTOVAYNÉ ECSEDI Kati – MAYER Vivian
Volt egyszer egy Laza klub : beszélgetőkönyv / Ottovayné Ecsedi Kati ; Mayer Vivian. – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp. 2006. 373, [9] p.;
(A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Közleményei ; 3. ; ISSN 1588-421x)
ISBN 963 581 435 6

Beszélgessünk!

Kicsit szabálytalan, vagy ahogy a kötet címe sugallja, kicsit „laza" kötetet vehet kézbe az olvasó, a két szerkesztő, *Ottovayné Ecsedi Kati* (alias Klára) és *Mayer Vivian*, valamint a kiadásra vállalkozó Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jóvoltából.

Szabálytalan, mert könyvtári kiadványként elsősorban nem könyvtári, könyvtárügyi témákról olvashatunk benne, és laza azért, mert a kötet alcímében szereplő beszélgetőkönyvre rímelve, formájában, szerkesztési elveiben is tükrözi azt a spontaneitást, amely a címben említett klubot jellemezte.

A szerkesztők a FSZEK krisztinavárosi könyvtárában (ahol Ottovayné Ecsedi Kati a krisztinavárosi főkönyvtár és az I. kerületi könyvtárak vezetője volt) megvalósították, ami minden közművelődési könyvtáros vágya: olyan közösséget teremtettek a könyvtárban, amelyet rendszeresen magas színtű szellemi élményben tudtak részesíteni. Az évek során e baráti kör előtt – kellemes körülmények között – mintegy ötven közismert, a hazai szellemi és művészi életben karakteres, meghatározó szerepű vendég mutatkozott be és tette egy jó ízű beszélgetés részesévé a hallgatókat.

A képlet egyszerű volt: a Krisztina körúti könyvtár gazdag gyűjteményű, jó atmoszférájú közösségi helynek számított és eleve sok közismert környékbeli író, művész, tudós (is) látogatta. A könyvtár népszerűségéhez nyilvánvalóan hozzájárult az ott dolgozó könyvtárosok vonzó személyisége, szakmai felkészültsége, kedvessége, nyitottsága. Mindehhez társult, hogy a kilencvenes évek közepére – csalódva a rendszerváltozáshoz fűzött reményekben, felerősödött az emberek igénye a társas együttlétekre, tartalmas beszélgetésekre, amihez Ecsedi Kati megtalálta a legjobb formát. Az *„úgy kezdődött* – olvashatjuk az előszóban –, *hogy (a rendszerváltás előtt kb. öt évvel) egy ócska papundeklire elkezdtem felírni a számomra nagyon fontos és értékes emberek nevét, akiket szerettem volna elhívni, begyűjteni a könyvtárba, összehozni őket egymással és lehetőleg másokkal is megismertetni őket."*

A körülmények úgy hozták, hogy a tervekhez képest, kicsit később, csak 1993-ban indulhatott meg a szervezés. Sikerült megnyerni a közelben lakó Balassa Pétert az ötletnek, aki rokonszenves civil kezdeményezésnek tartotta a tervet és védnökséget vállalt a klub fölött, sőt néhány alkalommal moderátorként is közreműködött a programokban. Nem véletlenül került a kötet nyitó lapjára egy Balassa-idézet („*Mint amikor a képtárban, hogy jobban*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lássuk a képet, ... hátralépünk (de nem visszafelé!), s helyet hagyunk annak, ami már s mindig megvan...A látható csönd újrateremtő erejének..."). A kötetet *Balassa Péter, Kardos G. György, Ottovay László és Szántó Piroska* emlékének ajánlották az összeállítók.

Nézzük tényszerűen: 1994 és 2004 között különböző rendszerességgel tartottak a FSZEK krisztinavárosi (Krisztina körúti), később a vizivárosi (Fő utcai) könyvtárában beszélgető esteket. Az összejöveteleket elnevezték – Laza klubnak –, utalva arra, hogy ezek az alkalmak mentesek mindenféle protokolltól és a szó hétköznapi értelmében vett lezser, kötetlen beszélgetéseknek adnak teret. A beszélgetéseket a két szerkesztő moderálta, de a hallgatók is bármikor közbekérdezhettek, mindig volt lehetőség a hozzászólásra és a téma más szempontokból történő megközelítésére. A szervezők listája hosszú volt a meghívandókról, a klubtagok előtt mégis sokszor meglepetés volt az esti program szereplője. Ecsediék elgondolása az volt, hogy minden alkalommal más és más területről érkező vendég mutatkozzon be, beszéljen kicsit az életéről, pályafutásáról és az őt foglalkoztató kérdésekről. Az estek sikerességét jelezte, hogy az előadók közül többen visszatérő hallgatói lettek a későbbi klubesteknek is. A klub kezdetben csak a tagok számára volt nyitott, később azonban minden érdeklődő előtt nyitottá tették. A beszélgetések egy részét magnóra vették (egy jó könyvtáros igyekszik mindig dokumentálni), de a professzionális felszerelés (jó magnó) hiányában megesett, hogy rosszul sikerültek a felvételek, megnehezítve, vagy egyenesen lehetetlenné téve a leírásukat. E felvételek hiányában maradtak ki a kötetből a Heller Ágnesel, Jancsó Miklóssal, Kardos G. Györggyel, Petri Györggyel, Gerlóczy Sári festőművésszel, Janisch Attila filmrendezővel és másokkal együtt töltött estéken elhangzottak. A programsorozat ideje alatt sok vendége volt a klubnak, de amilyen telhetetlen az ember (az olvasó), máris gyártja a saját listáját és sorolná a hiányzó neveket, akiket még szívesen látott, hallott volna az előadók között. A korrekt képhez persze hozzátartozik, hogy voltak olyan meghívottak, akiket a szervezők hiába invitáltak, nem tudták vállalni a részvételt.

A kötetbe végül 19 beszélgetés szövege került be. Íme a névsor a beszélgetések időpontja szerint haladva: Balassa Péter (1994), Kornis Mihály (1994), B. Gáspár Judit (1994), Beney Zsuzsa (1995), Érdi Péter (1995), Székely György – Földeák Róbert (1995), Ottovay László (1995), Téri Tibor (1995), Petrovics Emil (1996) , Donáth László (1996), Szántó Piroska (1996), Lángh Júlia (1996), Vajda Erik (1997), Polcz Alaine (1997), Beremányi Géza (1997), Rózsahegyi György (1998), Bächer Iván (1998), Hetényi István (1998), Csányi Vilmos (2004).

A klubesteken megfordult összes vendéghez – említettük már, hogy ötven körüli volt a létszám – képest szerény ez a tizenkilences lista, de ahhoz elég, hogy az 1994–2004 közötti évek kordukumentumaként (is) olvasva, felidézzük, mi foglalkoztatta, mi nyomasztotta abban az időszakban az értelmiség egy részét.

Olvasóként hiába fogott meg Polcz Alaine előadása, vagy Csányi Vilmos szikár iróniája vagy éppen Petrovics Emil helyzetelemzése, egy könyvtári szaklap számára mégiscsak a két könyvtáros vendéggel folytatott beszélgetés a kötet vonzereje. *Ottovay László* 1995-ben, *Vajda Erik* két évvel később volt a klub vendége. Ottovay, aki az OSZK főosztályvezetője, s a Magyar Könyvtárosok Egyesületének titkára volt azokban az években, a többi meghívottól eltérően magáról szinte alig szólt valamit, szigorúan tartotta magát ahhoz, amire a kérdező, moderátor (Ottovayné Ecsedi Kati) felszólította, beszéljen a magyarországi könyvtárak helyzetéről. Vajda Erik előadása viszont attól vált élvezetesen színessé, hogy sok személyes közléssel toldotta meg mondandóját, persze attól is, hogy részletesen beszámolt néhány egzotikus, fejlődő országban szaktanácsadóként szerzett élményéről is.

Ottovay László (1942–2005) előadását mai is-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mereteink alapján olvasva elégedettek lehetünk, megnyugtató látni a fejlődést, s az akkor bizonytalannak tűnő helyzetek jó irányba fordulását, a problémának tartott dolgok egy részének megoldódását. 1995-ben Ottovay még fájó pontként emlegette a vállalati műszaki könyvtárak visszaszorulását, az állománygyarapítási keretek stagnálását, a létszámleépítéseket, egyetértett a párhuzamos közkönyvtári ellátást adó szakszervezeti könyvtárak megszűntetésével, örömmel említette, hogy utolsó szakaszához érkeztek az egyeztetések a könyvtári törvény kidolgozásához; hogy 1993-tól megkezdődött a költségvetéstől független szponzori szerepet betöltő Nemzeti Kulturális Alap működése; hogy elkészült az országos szakmai információs rendszer fejlesztési terve; hogy nemzetközi konferencia foglalkozott a szerzői jogi kérdésekkel és már akkor felmerült a nemzetközi jogharmonizáció kapcsán a könyvtári példányok kölcsönzése után a szerzőknek járó kompenzáció kérdése (a ma aktuális PLR- nyilvános haszonkölcsönzési jog problematikája), s büszkén említette a kecskeméti megyei könyvtár új épületének átadását a 95-ös könyvtári napokon stb. A szakmai közgondolkodás kezdte elfogadni a „legyen kevesebb könyvtár, de jobb működési feltételekkel" logikáját, s a számítógépesítés, a könyvtári adatbázis-építés, a központi számítógépes katalogizálás, valamint a retrospektív konverzió megkerülhetetlenségét; programok születtek a felsőoktatás, ill. a felsőoktatási könyvtárak fejlesztéséről is, vagyis a paradigmaváltás a levegőben volt, a beszélgetés nem véletlenül vezetett a hagyományos könyvtári funkciók kontra virtuális könyvtárak kérdésének megvitatásához. Ha most felidézzük, hogy napjaink könyvtári konferenciáin, melyek a visszatérő gondolatok, el kell ismernünk, hogy a modellváltás, paradigmaváltás továbbra is vezet. A fejlődést a technika változásain tudjuk legnyilvánvalóbban mérni: az akkori beszélgetés idején a CD-ROM és a multimédia volt a varázsszó, ma interaktív portálokról, RSS-ről, fórumokról, MSN-ről, blogokról, vagyis a web 2.0-es alkalmazásokról beszélünk, és közben ahogy annak idején, most is sűrűn leszögezzük, hogy a könyvtáraknak, ha nem akarnak lemaradni, alkalmazkodniuk kell az új kihívásokhoz, (csak most azt is hozzátesszük, hogy az internetes keresési eszközök újabb generációjának megjelenéséhez).

1997-ben *Vajda Erik* volt a klub vendége, aki a beszélgetés idején az MKE elnöke és az OMIKK főosztályvezetője volt. Élete kész regény, nagy váltások, kalandok sorozata. Lebilincselő előadását olvasva nem lehet nem észrevenni a vezérelvként visszatérő gondolatokat a kommunikációról, az ismeretek átadásának fontosságáról, a rendszerben és együttműködésben való gondolkozás szükségességéről. Azért nem értjük meg egymást – mondta Vajda – , mert a fogalmaink nem tisztázottak, s ezért válik a szabványosítás is alapkérdésévé a megbízható kommunikálásnak, a célirányos információkeresésnek. *„Biztos voltam benne, hogy az előrehaladás azon múlik, hogy az emberek mennyire jutnak annak az információnak, tudásnak a birtokába, amire szükségük van."* Vajda Erik megtapasztalhatta, mit jelent szinte a nulláról felépíteni egy térség, ill. szakterület információs hálózatát. Szakértőként részt vett az Unisist (tudományos tájékoztatási világrendszer) fejlesztési programokban és különféle tájékoztatási rendszereket tervezett különböző fejlődő országok (Nigéria, Fülöp-szigetek, Sri Lanka, Seychelle-szigetek) számára. Ha sikerül eltekintetünk az irigykedéstől és az egzotikum varázsától, amit egy közép-európai számára ezek a távoli, nagyon más hagyományú, nagyon más kultúrájú országok jelentenek, Vajda történetei alapján el tudjuk fogadni, hogy egy fejlesztési program elindítása meglehetősen problémás dolog, még akkor is, ha van pénz, paripa és fegyver, ha ideig-óráig adottak az anyagi támogatás, ingyenes szoftverellátás stb. feltételei az Unesco-támogatások jóvoltából. Megszívlelendő, ahogy a telematikai fejlesztésekről és a multimédia szerepéről beszélt, még előttünk álló feladatként említve az új közlésmódok forma-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyelvének kialakítását, a szabályok és konvenciók megteremtését, amellyel használatukat érthetővé, emészthetővé lehet tenni. „*...mindig is az foglalkoztatott életemben, hogy az ismereteket hogyan lehet továbbítani, ... most azt foglalkoztat, hogy az új viszonyok között hogy lehet.*"
Érdemes volt Ottovayné Ecsedi Katinak és Mayer Viviannak összehozni ezt a kötetet, s a FSZEK-nek vállalni a kiadását, több okból is. Akik eljártak a klubestekre, biztosan szívesen forgatják, olvasgatják, idézik fel a szövegeket, akik meg kimaradtak, azoknak meg éppen ezért érdemes kézbe venni az összeállítást. A tükörbe nézés mindig érdekes felfedezésekhez juttatja a figyelmes szemlélőt, s e kötetben, mintegy tükörben szembesülhetünk a kilencvenes évek végi, ezredforduló körüli évek értelmiségének gondolkozásával, látásmódjával, problémáival.

Kovács Katalin

Elindult a bibliobusz

Bibliobusz szolgáltatás elindításáról olvashattunk a Szabadságban (http://szabadasag.ro. 2007. okt. 23.)

A program a Kolozs Megyei tanács, az Octavian Goga Megyei Könyvtár, egy franciaországi testvérmegye és a francia külügyminisztérium együttműködésével valósult meg. A busz állománya mintegy 25 ezer könyvből áll, de CD-ket és DVD-ket is lehet találni a gyűjteményben. Tematikailag a mozgókönyvtár enciklopédiákat, francia és egyéb idegen nyelvű tankönyveket, számítástechnikai könyveket és mezőgazdaságról szóló köteteket tartalmaz. A busz személyzete egy sofőrből és két könyvtárosból áll. A tervek szerint a járat kéthetente egyszer végiglátogatja Kolozsvár azon kerületeit, ahol a megyei könyvtárnak nincsenek fiókjai, kéthavonta pedig a megyei községeit járja végig, hogy olvasnivalót vigyen számukra. Az olvasók telefonon is megrendelhetik a kívánt könyvet. Az ország első bibliobuszának beindítását a megyei tanács 24 600 euróval támogatta, a testvérmegye ugyancsak 24 600 eurót utalt át erre a célra, a francia külügyminisztérium pedig 13 ezer euróval járult hozzá a busz személyzetének bérezéséhez.

[Szabadság, http://www.szabadsag.ro - 2007. október 23., 05:54]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet

Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F. épület
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3795
e-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2007. december —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu
Szakkönyvtár menüpont

az online katalógus (LibriVision):
http://nektar1.oszk.hu/librivision_hun.html

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI, THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm

(A LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
www.matarka.hu
Dokumentáció, Könyvészet, Könyvtárak opció

online tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

253
334

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

07/253

ZINS, Chaim: Knowledge map of information science = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 58.vol. 2007. 4.no. 526-535.p. Bibliogr.

Az információtudomány tudástérképe

Informatika; Tudományrendszertan

Ez a cikk annak a négy tanulmánynak a része, amelyek a 2003-2005-ben végzett kritikai Delphi vizsgálatot alkotják. A tanulmány az információtudomány alapjainak feltárására irányul, a terület szisztematikus és átfogó tudástérképét nyújtja. Megállapításai egy nemzetközi munkaközösség 57 tudósával folytatott tárgyalásokon alapulnak. A térkép 10 alapkategóriát tartalmaz: (1) Alapok, (2) Források, (3) Munkatársak, (4) Tartalmak, (5) Alkalmazások, (6) Műveletek és folyamatok, (7) Technológiák, (8) Környezet, (9) Szervezetek, (10) Használók. A modell alapul szolgál az információtudomány elméletének meghatározásához, valamint az információtudományi felsőoktatási programok és bibliográfiai források kifejlesztéséhez és értékeléséhez.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/254

ZINS, Chaim: Classification schemes of information science. Twenty-eight scholars map the field = J.Am.Soc.Inf. Sci.Technol. 58.vol. 2007. 5.no. 645-672.p. Bibliogr.

Osztályozási rendszerek az információtudomány területén. Korunk információtudományának „portréja" huszonnyolc tudós rendszereinek alapján

Könyvtártudományi osztályozási rendszer

Az információtudomány állandóan változik. Ezért az információtudósoknak rendszeresen át kell tekinteniük – és szükség esetén újra meghatározniuk – az alapvető építőelemeket. Ez a cikk szintén annak a négy tanulmánynak a része, amelyek a 2003-2005-ben végzett kritikai Delphi vizsgálatot alkotják. Ennek másik tanulmánya „Az információtudomány tudástérképe" címmel az információtudomány alapjainak feltárására irányult (ld. a 07/253. sz. referátumot). A nemzetközi munkaközösség 16 ország 57 tudósából állt, akik a terület főbb alágazatait és legfontosabb aspektusait képviselik. Ez a cikk az információtudomány 28 fajta osztályozási rendszerét mutatja be, amelyeket a tudományos közösség vezető tudósai állítottak össze. A 28 osztályozási rendszernek ez az egyedülálló gyűjteménye hű képet ad és dokumentálja az információtudomány jellegzetességeit a 21. század elején.

(Autoref.)

07/255

STEIERWALD, Ulrike: Five aspects of current trends in German library science = Educ.Inf. 24.vol. 2006. 4.no. 193-200.p. Bibliogr. 12 tétel.

A német könyvtártudomány új trendjei

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtártudomány

A német könyvtártudomány legújabb akadémiai programját Hessenben dolgozták ki a közelmúltban. Az utóbbi öt évben mélyreható változások zajlottak le a tartományi székhelyen: az új 3+2 éves képzés bevezetésével egyidejűleg megváltozott az oktatók kiválasztásának feltételrendszere, továbbá új helyre költözött a tanszék, amely így együtt él a Média Tanulmányok és Online Újságírás szakiránnyal. A könyvtártudomány 2007 januárjától az Információs Tudomány Iskolájának részeként működik, és nemcsak helyében, de tartalmát tekintve is megújult.

Mit is takar az az ötpontos koncepció, amelyet sokan már most *Darmstadt Modell*-ként emlegetnek? Elsőként azt az alapelvet, hogy újra meghatározzák a könyvtártudomány helyét, ezúttal az információval foglalkozó tudományok szemszögéből. Ennek fontosságát akkor értjük meg, ha visszapillantunk a diszciplína németországi történetére. Tanszéke először 1886-ban alakult (Göttingenben), mégsem tekintették sokáig önálló tudományágnak, csupán egy volt a tipikus tisztviselői karrierlehetőségek közül. Az utóbbi harminc évben ugrásszerűen megnövekedett az információval, dokumentációval foglalkozó szektor. Kapcsolat azonban sokáig nem jött létre a két terület között. Hiába létezett számos tanfolyam (esetenként könyvtári vonatkozásokkal), keletnémet örökségként mégis egyedül a Humboldt Egyetemen oktatták önállóan tárgyként a könyvtártudományt. Ma mindenki egyetért abban, hogy a könyvtári, információs és dokumentációs tanulmányokat az információtudomány és a tudásmenedzsment keretein belül kell elhelyezni, és az egyetemről kikerülő hallgatók ismereteinek is ezt a szemléletet kell tükröznie. Mindennél beszédesebb, hogy két, mindeddig különálló szakmai testület nemrégiben olvadt egybe, létrehozva a BID-et (*Bundesvereinigung Deutscher Bibliotheks- und Informationsverbände*).

A második megállapítással hasonlóképpen nehéz vitatkozni. Eszerint az oktatási területen végbe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

menő reformfolyamatok korának nélkülözhetetlen részévé/elemévé válik az információ- és könyvtártudomány. A 18. század enciklopédikus korával ellentétben ma az információáradat ésszerű felhasználását lehetővé tevő eszközök kezelésének ismerete az elsődleges. Ahogyan hozzá kell szoknunk ahhoz is, hogy a jövőben a szakfolyóiratok helyett/mellett egyre inkább az online hozzáférésű információkat és szövegeket fogják keresni.

Harmadik tézisként a szerző úgy látja: a könyvtártudomány döntő szerepet fog abban játszani, hogyan határozzák meg a jövőben a könyvtárak helyzetét. Oktatási és kulturális intézményekként való megjelenítésükhöz szükség van az oktatáspolitika támogatására. Amennyiben osztjuk azt a véleményt, hogy az oktatás dinamikus folyamata előfeltétele az eredményes tudásalapú társadalomnak, akkor definiálnunk kell a könyvtárak helyét ebben a folyamatban. Példaként az Alexander von Humboldt születésének évfordulójára megjelentetett *Kosmos* című munkát említi, amelynek oktatási programjához színes eseményeket társítottak (fesztiválok, előadóutak, múzeumi, obszervatóriumi és planetáriumi rendezvények, stb.). A költséges kiadványt kiemelkedő tehetségű, egyetemre felvett fiataloknak adományozzák.

Nem könnyű feloldani az ellentmondást, miszerint a világ az ismeretek specializálódása felé halad, ugyanakkor a felsőoktatásban átfogó ismereteket kell nyújtani. A megoldás az egyes tárgyak összefogása, összehangolása projekt alapú oktatás keretein belül.

Végezetül a szerző a világ legelőremutatóbb példáinak vizsgálatát, átvételét szorgalmazza (Egyesült Államok, Szingapúr, Nagy-Britannia, Skandinávia), azt kívánva elérni, hogy a német fejlesztések nemzetközi kontextusban valósuljanak meg.

(Vasbányai Ferenc)

Lásd még 259

Terminológia

07/256

HAIDER, Jutta - BAWDEN, David: Conceptions of „information poverty" in LIS. A discourse analysis = J.Doc. 63.vol. 2007. 4.no. 534-557.p. Bibliogr.

Az „információs szegénység" fogalma a könyvtár- és tájékoztatástudományi közleményekben

Információs társadalom; Könyvtártudományi szakirodalom

A cikk az „információs szegénység" könyvtár- és információtudományi fogalmát tárgyalja. Szemügyre veszi azokat az elképzeléseket, kutatási területeket és stratégiákat, amelyek a fogalom kialakulásához vezettek, és vizsgálja annak szerepét és hasznosságát a szakmai közbeszédben. A Foucauld-féle elméletéből kiindulva az „információs szegénységet" kijelentésként, más kijelentésekkel való összefüggésében szemléli. A szerző 1995 és 2005 közötti, a könyvtári szakfolyóiratokban megjelent cikkeken végezte az elemzést. Négy tényezőnek tulajdonít különösen nagy szerepet az új fogalom kialakulásában: a gazdasági, illetve a technikai determinizmusnak, az „információs társadalom" gondolatkörének, ami történetileg visszavetíti az „információs szegénységet", valamint a könyvtáros szakma erkölcsi elkötelezettségének és felelősségtudatának.

(Autoref. alapján)

Lásd még 261, 301

Történet

07/257

LENARD, Max: On the origin, development and demise of the Index Librorum Prohibitorum = J.Access Serv. 3.vol. 2005. 4.no. 51-63.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Index Librorum Prohibitorum eredete, fejlődése és megszűnése

Cenzúra; Cenzúra története

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A keresztény cenzúra 16. századig tartó története szétszórt kísérletekre utal egyes szerzők műveinek betiltásáról, de sem olyan törekvést nem tár fel, amely a nyomdászok, könyvkereskedők és szerzők számára követhető szabályok kidolgozására vonatkozna, sem olyat, amely a tiltott könyvek átfogó jegyzékének összeállítására irányulna. Az első kísérletet a tridenti zsinat jelentette, amelyen szabályokat dolgoztak ki a könyvek nyomtatására, eladására és cenzúrázására. Ezeket a tridenti határozatokat a tiltott könyvek jegyzékével egészítették ki, és ezek együtt alkották az első *Index Librorum Prohibitorum*ot (1564-ben). Az Index sok revíziót ért meg, a legfontosabb a XIII. Leó pápa által 1900-ban kiadott változat, amelyben a tridenti határozatokat a könyvek cenzúrájáról és betiltásáról szóló *Decreta Generalia* váltotta fel. Az Index kiadása folytatódott egészen 1966-ig, amikor végleg beszüntették. A megszűnéshez vezető okok között szerepel a reformáció győzelme, a nemzetállamok, a tömeges írástudás és a tömegtájékoztatás létrejötte.

(Autoref.)

Lásd még 280

Kutatás

07/258

RUSSEL, Jane M. - AINSWORTH, Shirley [et al.]: Colaboración científica entre países de la región lationamericana = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 2.no. 180-198.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Latin-amerikai regionális tudományos együttműködés (a publikációk tükrében)

Együttműködés -nemzetközi; Tudományos kutatás

Minél általánosabbá válik a földrajzi és kulturális határokon átlépő tudományos együttműködés, annál érdekesebb ezek irányainak biblio- és tudománymetriai módszerekkel való elemzése és bemutatása.

Latin-Amerikában a tudománytörténetben sokkal korábban alakult ki az európai illetve északamerikai irányultság az együttműködésben. Az utóbbi évtizedekben erősödött meg világszerte a regionalizmus. Így Latin-Amerika és a karibi térség is igen jelentős kereskedelmi, pénzügyi és politikai regionális megállapodásokat kötött, azonban igen kevés figyelem fordult a tudományos és technológiai együttműködésre. A ténylegesen meglévő együttműködés felderítésére a *Science Citation Index*, illetve a *Web of Science* 1975-2004 közötti adatait használták fel. Kigyűjtötték mindazokat az adatokat, melyekben legalább két latin-amerikai (ide értve a két spanyol nyelvű karibi országot – Kuba, Dominika – is). Az adatokat a *Reference Manager* adatbázis-kezelő szerinti adatbázisba konvertálták, kiszűrték a duplumokat, és nyolc tudományterületre bontották az anyagot.

A régión belüli tudományos együttműködés 1975-1985 között gyakorlatilag azonos mértékű volt, azóta folyamatosan emelkedik, 2003-ban az arány már több mint háromszorosa az 1985-ösnek. Kétoldalú együttműködés leginkább Argentína és Brazília között figyelhető meg, az utóbbi években kiemelkedően az egészségtudományok és a csillagászat területén. Az utolsó tíz évben növekedett meg Kuba és Mexikó, illetve Brazília és Chile között a bilaterális együttműködés. Kisebb országokban általában nagyobb az együttműködési készség, bevonva régión kívüli tudósokat is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A régión belüli együttműködés leginkább a biológia, az élettudományok, a fizika és a kémia területére jellemző. A régión belüli együttműködésbe bevont más külföldi társszerzők 40%-a európai, 38%-a észak-amerikai volt. Úgy tűnik, a globalizációval együtt járó új regionalizmus egyik „élcsapatává" vált Latin-Amerika. A regionális integráció messze túlmutat a kereskedelmen, és olyan lehetőségeket kínál, melyek nem jöttek volna létre csak a történelmi és kulturális szomszédság logikája alapján.

(Mohor Jenő)

Lásd még 287, 325

Tudománymetria, bibliometria

07/259

BENSMAN, Stephen J.: Donald J. Urquhart and the integration of science with librarianship. Part 1 = Interlend.Doc.Supply. 35.vol. 2007. 2.no. 74-84.p. Bibliogr.

Donald J. Urquhart és a tudomány integrációja a könyvtárüggyel. 1. rész

Állomány használata; Dokumentumszolgáltatás; Folyóirat; Könyvtártudomány

A cikk Donald J. Urquhartnak, a Nemzeti Tudományos és Műszaki Kölcsönkönyvtár (National Lending Library for Science and Technology; NLL) alapítójának történeti jelentőségével foglalkozik. (Az NLL később beolvadt a British Library Kölcsönzési Osztályába – British Library Lending Division; BLLD –, ma British Library Document Supply Centre; BLDSC.) Urquhart elsőként alkalmazta a valószínűséget a tudományos és műszaki folyóiratcikkek használatával kapcsolatban, és ezzel úttörő szerepet játszott a modern könyvtár- és információtudomány kialakításában. Megállapításaival új kereteket adott a szakirodalom használatának a teljes könyvtári rendszerben való tanulmányozásához, ami óriási jelentőséggel bír napjainkban, amikor a tudományos és műszaki folyóiratok helyben tárolt fizikai példányok helyett mindinkább megosztott elektronikus adatbázisok formájában élnek. A cikk vázolja a „valószínűség forradalmát", ami az Egyesült Királyságban a darwini evolúcióelmélet ösztönzésére a biometriai statisztikában jelentkezett. Megmutatja, hogy Urquhart azzal, hogy a Poisson-eloszlást kezdte alkalmazni valószínűségi modellként – könyvtárközi kölcsönzések, illetve folyóirat-állomány elemzéséhez –, a könyvtártudományban is meghonosította ezt a paradigmaváltást. Beszámol arról, hogy Urquhart munkásságának fia, illetve menye lett a folytatója, akik a negatív binomiális eloszlás bevezetésével végérvényesen összekötötték a bibliometriát a biometriával.

(Autoref. alapján)

Lásd még 325

Információszervezés (information management)

07/260

POHJALAINEN, Marjut: Sourituksen johtaminen ei riitä = Kirjastolehti. 100.vsk. 2007. 1.no. 30.p.

A munkateljesítmény-centrikus vezetési stílus már nem elég - tudásstratégiára van szükség!

Hatékonyság; Információszervezés; Közművelődési könyvtár; Vezetés

Milyen segítségre van szüksége a közkönyvtáraknak a folyamatos változások „levezényléséhez" és azok befolyásolásához? – teszi fel a kérdést Marjut Pohjalainen, egy 2006-ban megjelent könyv (és a jelen cikk) szerzője.

Egyáltalán kezelhetők-e a változások, az új és új kihívások a könyvtárakban? Myriam Ezerin munkapszichológus szerint manapság a mun-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kában eltöltött idő nem folyamatos, sokféleképpen értelmezhető és igen ellentmondásos tevékenység.

A nem folyamatos jelleg onnan adódik, hogy a változások előre nem láthatóak. Erre egy példa: Finnországban a 90-es évek elején nem várt pangás állt be a gazdaságban. A kiszámíthatatlanság, a sokféle válasz azt jelenti, hogy a döntéshozatal és az alternatívák bonyolultabbak lettek, s ezeket nem lehet csupán az iskolázottsággal ellensúlyozni, az utasítások és szabályok szerint befolyásolni, megoldani. Az ellentmondásosság pedig abból fakad, hogy a munkakövetelményeket szerkezeti ellentmondások szövik át, általában az, hogy egyszerre kell megkövetelni a hatékonyságot, miközben megszorító intézkedéseket kell hozni.

A vezetés jelenlegi feladataiban az elmúlt évekre jellemző, a tárgyi feltételek és személyi állomány körüli kihívásokon túlmenően új elem a változásokhoz igazodó tudásszintek optimalizálása. A vezetéstudományi szakirodalomban a változások kezelése feltételezi a mindenkori tanulást és a tanulásra súlyt helyező intézményt. A folyton tanuló (máshol: élethosszig tartó tanulásként ismert fogalom) intézmény látszik a munka ideális világának és egyben jövőképnek, ahol is a tudásszintek folytonosan képesek alkalmazkodni a változó világ követelményeihez, vagyis képesek lesznek boldogulni az állandó változások közepette is.

A vezetéstudomány új szakterülete, a *knowledge management* dolga, hogy a munkaszervezés folyamatában a meglévő tudást és képességeket felismerje az intézmény sikeres működése érdekében a változó munkafeltételek között is. A cél a munkaszervezetben rejlő, kiaknázatlan tudás felszabadítása, hogy innovatív és alkotó folyamatok induljanak el.

Egy másik finn kutató, Riitta Viitala szerint sem csupán az ismeretek bővítéséről van már szó, hanem mindenekelőtt az új ismeretek megszerzését és azoknak a vezetésben való alkotó alkalmazását kell megcélozni.

Két neves japán kutató szerint az ismeret és a tudás (ismeretbirtoklás) nagyon is humán jellegű folyamat. E kettő az emberek közötti kommunikáció függvénye, vagyis arról van szó, hogy az emberek hogyan osztják meg egymással és hogyan adják át egymásnak a megszerzett tudást, és hogyan fogadjuk azt megint más emberektől. Ebben az összefüggésben beszélhetünk ún. *látens tudásról* is. Ez a tudás elsősorban tapasztalaton alapuló ismereteket, képességeket és felfogásmódot jelent, amelyek mind segítenek az emberi tevékenységben.

Az ismeretek megszervezése szempontjából munkaközösségekben kellene olyan kereteket és működési formákat teremteni, ahol ezt a speciális tudást másoknak is közvetíteni, tanítani lehetne. A képességekkel való gazdálkodás természetesen feltételezi az emberi együttműködést. Fontos, hogy ezekben a „műhelyekben" a minőségre és mennyiségre egyaránt hangsúly kerüljön. Van-e kölcsönös együttműködés az értekezleteken például, születnek-e új gondolatok és értelmezések, vagy csupán a „hatalomtól" kommunikált egyoldalú üzenetről van szó? – teszi fel a kérdést a szerző.

Közös víziók és stratégiák, a meglévő tudás feltérképezése, a fejlesztést célzó megbeszélések, a mentori tevékenység, a munkakörök rotációja, az együttműködés és a bizalom légköre, végül pedig az értekezletek és a teammunka azok a legfontosabb munkamódszerek, melyeknek kipróbálását és továbbfejlesztését javasolja a finn közkönyvtáraknak.

(Kránitz Lászlóné)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

07/261

SUKIASÂN, E.R.: O dostupe: svobodnom i otkrytom = Naučn.Teh.Bibl. 2007. 5.no. 58-63.p.

A szabad és a nyílt hozzáférésről

Használó; Hozzáférhetőség; Igény; Terminológia

A szerző a folyóirat ugyanezen számában megjelent Matlina-cikkre reagálva fejti ki álláspontját. Matlina a szabad illetve a nyílt hozzáférés fogalmát a könyvtári állományokra is vonatkoztatja, a szerző szerint azonban könyvtári állományok tekintetében a szabad hozzáférés kifejezés nem alkalmazható. Nem szabad összekeverni a választás szabadságát a könyvek elhelyezésének műszaki vonatkozásaival és a könyvtárban az olvasó által követendő útnak a technológiájával. Az angol-orosz szótárban nincs egyértelmű fogalom a szabad hozzáférésre, a szabad (free) fogalom sok esetben a térítésmentességet (free of charge) jelenti, de a charge szónak is több értelme van.

2006. július végén jelent meg és lépett hatályba *Az információról, információs technológiákról és az információ védelméről* c. szövetségi törvény, amely szerint az információhoz való hozzáférés lehetőség információt kapni és hasznosítani. A törvényben nem csak a közvetlen kapcsolatról, a fizikai elérésről van szó. A hozzáférés nem csak az állományokat jelenti a maguk fizikai valóságában, hanem a távoli elérést is. Az internet segítségével nem csak a könyvtárak elektronikus katalógusai váltak elérhetővé, hanem maguk a digitalizált dokumentumok is. A szabadság viszonylagos fogalom, még a szabad országokban is. Mindig vannak olyan dolgok, amelyek nem hozzáférhetők mindenki számára, mindig jelennek meg olyan könyvek, amelyek nem kerülnek kereskedelmi forgalomba és a könyvtárak állományába.

Az amerikai olvasókat nem izgatja az a szabadság, amely Oroszországban gondot jelent: ha nem felel meg a legközelebb lévő könyvtár állománya, amely valószínűleg egy könyvtári hálózat tagja, fiókkönyvtára, a városi könyvtár bibliobusza stb., akkor a keresett könyvért az olvasó elmegy a könyvtár elektronikus katalógusába. Az USA-ban egyre kevesebb az önálló könyvtári katalógus, helyettük egy-egy város, régió, hatóság könyvtárai közös katalógust építenek. A keresett könyvet azután a legközelebbi közkönyvtár megszerzi az olvasónak. Továbbmenve: az egyetemi könyvtárak is mindenki számára nyitottak, a közkönyvtári hálózat részét jelentik. Ezzel szemben Oroszországban nem épülnek sem városi, sem nagyobb közigazgatási egységek közös katalógusai, a közkönyvtárak és az egyetemi könyvtárak között leküzdhetetlenek az akadályok. Az állományokban annyi minden van, ami felesleges, hogy egyelőre korai beszélni azok megnyitásáról.

A nyitott (nyílt) könyvtárban mindennek érthetőnek kell lennie: ha az olvasó kérdez valamit, nemcsak válaszolni kell neki, hanem gondolkodni kell azon, miért tette fel a kérdést. A pszichológiával is foglalkozó külföldi könyvtárosok tudják, hogy nagyon kevesen kérdeznek. Az egész könyvtárnak az olvasó érdekében kell dolgoznia.

A szabadság – a Kongresszusi Könyvtár példájával élve – ott kezdődik, amikor a könyvtárba bárki bemehet anélkül, hogy olvasójegyet váltana vagy személyi igazolványával bizonyítania kellene a lakóhelyét. A Kongresszusi Könyvtárban naponta több száz turista fordul meg, táskákkal

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és hátizsákokkal, és sem a bejáratnál, sem a kijáratnál senki sem állítja meg őket, holott a biztonsági szolgálat működik. A nyílt társadalmakban a könyvtárak valódi filozófiája arra épül, hogy a könyvtár az olvasóké. Az olvasók határozzák meg a könyvtár tevékenységének fő irányait, a könyvtár vezetősége az olvasóknak (és nem a főhatóságnak) számol be. Az olvasók tudják, hogy a könyvtár az ő pénzükből működik, a pénzügyi alapok az ő általuk fizetett adókból képződnek. Ha az olvasó nincs megelégedve a könyvtárnak juttatott költségvetéssel, megírhatja a helyi sajtóban, kezdeményezheti a helyi polgármester leváltását stb., vagy még ezt megelőzően a választási kampányban követelheti a jelölt programját, majd az ígéretek betartását. A könyvtárosok csak bérmunkások, fizetésük az olvasók pénzéből van.

Mindez az oroszországi szövetségi törvényben is le van fektetve. A jogokkal azonban csak akkor tudunk élni, ha elméletek helyett a gyakorlati megvalósítással foglalkozunk.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Nemzeti könyvtárügy

07/262

MÜHLSCHLEGEL, Ulrike - MÜLLER, Christoph: Das Bibliothekswesen in Uruguay = Bibliotheksdienst. 41.Jg. 2007. 6.no. 615-623.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

A könyvtárügy Uruquayban

Könyvtárügy

Uruguay Latin-Amerika leginkább európai jellegű országa, viszonylag kiegyensúlyozott gazdasági és művelődési viszonyokkal. A hivatalos művelődéspolitikai nyilatkozatok a könyvtár szerepét fontosnak tartják, ámde az elmúlt időszak financiális megszorításai következtében a könyvtári ellátás Uruguayban sokkal rosszabb annál, mint amit az ország általános művelődési szintje megkövetelne.

A nemzeti könyvtár (alapítva: 1816) az ország fővárosa, Montevideo központjában kapott helyet. Központi raktára, könyv- és folyóirat-olvasóterme mellett a Sala Uruguayban őrzik a különösen védett anyagot. Külön raktáruk és olvasótermük van a különgyűjteményeknek is. A könyvtár állományáról nincsenek pontos, számszerű adatok, ugyanis az azt feltáró cédulakatalógus egyike sem teljes. A katalógusok építése nehézkesen halad, mivel a könyvtárban húsz éve létszámstop van, a 180 fős személyzetből csak 30 a képzett könyvtáros, és közülük is csak négyen értenek kellőképpen a katalogizáláshoz. Az állomány tartalmi feltárása a Library of Congress osztályozási rendszerét felhasználva szintén cédulakatalógus formájában történik, csak a fogalmak betűrendes mutatója készült el elektronikusan, de ennek sincs online hozzáférési lehetősége. A nemzeti bibliográfia nyomtatott formában való publikálása 1995-ben leállt, jelenleg CD-ROM formában készítik elő az 1996-2006 közötti anyagot. Súlyos gondot okoz az állomány épségének megőrzése: a Sala Uruguay kivételével ugyanis a könyveket és folyóiratokat napfénynek kitett és klimatizálás nélküli rendkívül szűkös raktárhelyiségekben őrzik. Bár 2003-ban a japán államtól a mikrofilmezéshez és szkenneléshez korszerű technikai berendezést kaptak, a könyvtár ezt anyagi és személyi okokból nem tudja saját céljaira használni, mindössze az olvasók megrendeléseit szolgálják ki. Összességében elmondható, hogy a Nemzeti Könyvtár alapvető átszervezésre és modernizálásra szorulna, ez azonban a fenntartó állam hozzájárulása nélkül keresztülvihetetlen.

A Parlamenti Könyvtár 250 ezer kötetes állományával az ország második könyvtára. Anyagát a Nemzeti Könyvtárhoz hasonlóan elsősorban a kötelespéldányokból gyarapítja. Könyveit a parlament különböző helyiségeiben őrzi, periodikáit a parlament épületén kívül, ez utóbbiak helyben való használata délelőtt a nyilvánosság

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számára is megengedett. Állományát számítógépes formában tárja fel, tizedes osztályozási rendszerben.

Az uruguayi egyetemek sajátos szerkezetében az egyes fakultások rendkívül jelentős szerepet játszanak, saját külön könyvtárral rendelkeznek. Az Állami Egyetem (Universidad de la Republica) természettudományi fakultásának könyvtára modern, napfényes épületben működik, szabadpolcos rendszerrel. Állományát WinISIS rendszerben tárja fel, melyet MARC formátumra kíván felcserélni, az egyetem teljes állományát felölelni szándékozó, tervezett központi katalógusnak megfelelően. Az állomány feltárásában többféle rendszert alkalmaznak, pl. a matematikát a tizedes osztályozás, a fizikát az Amerikai Fizikai Intézet szakrendszerével tárják fel.

A természettudományi fakultás könyvtárának modernségével éles ellentétben áll a bölcsészettudományok fakultásának könyvtára. Itt a gazdag könyvállományt a pinceraktár nyirkossága és légszennyeződése pusztítja menthetetlenül.

A Katolikus Egyetemen működik Uruguay legrégibb és legfontosabb magánkönyvtára. Mivel fakultásai az egész országot behálózzák, kétlépcsős ellátórendszert épített ki: a montevideói központi könyvtár állománya (70 ezer kötet) az egyetemi könyvtárközi kölcsönzés útján bárhol elérhető.

Montevideóban tizenkilenc városi, kerületi könyvtár működik (a legrégibb 1902 óta). 1998-tól a kerületi könyvtárak együttműködnek a BiblioRed programban, egy számítógépes közös katalógus kiépítésén dolgoznak, a városvezetés azonban 2006-ban megvonta a program anyagi támogatását. A könyvtárak nem rendelkeznek meghatározott állománygyarapítási kerettel, évente átlagosan ötven új könyvet tudnak megvásárolni, periodikát pedig általában nincs módjuk előfizetni. A olvasók száma mindezek következtében újabban drámaian visszaesett.

A szakmai képzés 1945 óta az Állami Egyetemhez tartozó könyvtárosképző intézetben folyik, négyéves, és magiszteri fokozatot ad. Ugyancsak 1945 óta működik az Uruguayi Könyvtárosok Egyesülete.

(Katsányi Sándor)

07/263

AMARASIRI, Upali: From golden water to salvation: tsunami-affected libraries in Sri Lanka = Alexandria. 18.vol. 2006. 3.no. 119-133.p. Bibliogr. 9 tétel.

Cunami sújtotta könyvtárak Sri Lankán

Elemi károk; Támogatás -más országnak

A 2004. decemberi szökőár óriási veszteségeket okozott, mind emberi életekben, mind az infrastruktúrában és épületekben. A legnagyobb károk Indonéziában és Srí Lankán keletkeztek, de az árhullám különböző mértékben érintette Malajziát, Thaiföldet, Kenyát, Mianmárt és Tanzániát is.

Srí Lankán a nagylelkű nemzetközi segítségeknek és a kormány eltökéltségének köszönhetően sikerül jobb minőségű infrastruktúrát létre hozni a cunami előtti állapoknál. A kép azonban nem ilyen egyszerű, mivel a helyreállítási munkálatokat nagyban hátráltatja az országban 20 éve folyó polgárháború, melyben a kormány és az ellenzéke nem tudnak megegyezni a megígért nemzetközi segítség elosztásáról és felhasználási mechanizmusáról. Ennek eredményeként számos helyi és nemzetközi civil szervezet kezeli a segélyek nagy részét, a kormányra csak a koordinálása és ellenőrzési feladatokat hagyva.

A cunami óriási károkat okozott a könyvtári szektorban is: összesen körülbelül 300 könyvtár érintett az árhullám hatása valamilyen mértékben. Az óriási emberáldozatokkal járó katasztrófa bekövetkezte után a megmaradt könyvtári állomány mentése és a helyrehozatal nem az elsődleges feladatok közé tartozott. A megrongálódott állomány nagy részében a víz és sár olyan súlyos károk okozott, hogy csak a nagy értéket képviselő dokumentumokat próbálták meg restaurálással helyreállítni. A Srí Lanka-i Nemze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ti Könyvtár és a Nemzeti Levéltár munkatársai olyan információs füzeteket állítottak össze, melyekben megpróbálták bemutatni a könyvtárosoknak és az önkénteseknek, hogyan tudják a könyvtári dokumentumokat megtisztítani és helyreállítani.

A szökőár híre az egész világon nagy megdöbbenést keltett, és hamarosan nemzetközi segélyakciók és pénzbeli adományok érkeztek az országba. A becslések szerint a teljes újjáépítés 2,2 milliárd US dollárba kerül, és legalább öt évig fog tartani. A könyvtárak helyreállításának munkáját egy külön erre a feladatra felállított szervezet végzi (Sri Lanka Disaster Management Committee for Library , Information Services and Archives = SL DMC for LISA) az UNESCO-val együttműködve. A szervezet rövidtávú terveiben szerepelt a könyvtári épületek, berendezések, állományok helyreállítása, pótlása. Elsődleges feladat volt az oktatás helyszínének, az iskoláknak a helyreállítása, helyenként teljes újjáépítése. Az új iskolák felépítésével új, modern iskolai könyvtárak is épültek. 2006 novemberéig 123 szökőár sújtotta iskolában kezdődtek el, 21 esetben már be is fejeződtek, a helyreállítási munkálatok. A közkönyvtári szektorban azonban a könyvtáros szervezetek erőfeszítései ellenére sem kezdődtek meg az iskolai könyvtárakhoz hasonlóan a helyreállítási munkálatok. Csupán néhány közkönyvtár újjáépítése vagy rendbehozatala történt meg, melyhez az UNESCO, a hazai és nemzetközi civilszervezetek és önkéntesek munkája és segítsége járult hozzá jelentősen.

A hosszú távú segítség biztosítása érdekében a SL DMC for LISA könyvtár-adoptálási projektet indított el, melyben elsőként az angol könyvtárosok és információs szakemberek egyesülete, a CILIP egy szökőár sújtotta könyvtárat támogatott. Önkéntesek érkeztek Angliából, akik szakmai segítséget nyújtottak a helyi könyvtárosoknak az állomány helyreállításában. A CILIP anyagilag is támogatta a gyermekrészleg állományának és bútorzatának felújítását, a könyvtár teljes újjáépítésének is vállalja az anyagi vonzatait. A projekt folytatásában 14 Srí Lanka-i egyetemi könyvtár vállalta a cunami sújtotta könyvtárak megsegítését.

Fontos feladat volt az újonnan épült falvak és lakóterületek könyvtári ellátásának megszervezése, aminek során könyveket és bútorokat bocsátottak a sokszor csak egy kis olvasószobával rendelkező helyi közösség számára. Mivel nem állt rendelkezésükre elegendő képzett könyvtáros, legtöbb esetben önkéntesek vállalták a „könyvtár" működtetését.

Az e-Srí Lanka projekt keretében több olyan program van folyamatban, melynek célja az új IKT biztosítása a vidéki lakosság számára. Ilyen a Nenasala projekt is, mely az információs műveltség fejlesztését tűzte ki feladatul tudásközpontok létrehozásával szerte az országban. 2006-ra 200 ilyen központot alakítottak ki, melyek lehetővé tehetik a földrajzi és gazdasági akadályok leküzdését. Tervek szerint a tudásközpontok száma 2008-ig eléri majd az ezret.

A szökőár arra késztette a Srí Lanka-i kormányt, hogy „katasztrófa-elhárítási" törvényt alkosson 2005-ben. A könyvtáraknak, mint információs pontoknak fontos szerepük lehet katasztrófa idején a lakosság tájékoztatásában, figyelmeztetésében. Ezen kívül szerepet vállalhat az emberek felvilágosításában a környezetük védelmével kapcsolatban.

A szerző szerint a könyvtári szektorban minimum 5-10 év szükséges a károk helyreállításához, és bízik benne, hogy a tengerparti területeken is modern, fejlett technológiával ellátott könyvtárak jöhetnek létre.

(Bognárné Lovász Katalin)

Együttműködés

07/264

WANNER, Gail - BEAUBIEN, Anne - JESKE, Michelle: The rethinking resource-sharing initiative. A new development in the USA = Interlend.Doc.Supply. 35.vol. 2007. 2.no. 92-98.p. Bibliogr. jegyzetekben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Új forrásmegosztási törekvések az Egyesült Államokban: egy új manifesztum megfogalmazása

Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -belföldi; Könyvtárközi kölcsönzés;

A tanulmány nemzetközi összefüggésben mutatja be a forrásmegosztás terén azokat az innovációs folyamatokat, amelyek az Egyesült Államok könyvtáros társadalmában zajlanak. A szükséges reformokat manifesztum formában írja le. Tárgyalja az interoperabilitás kérdését, felhívja a figyelmet a könyvtárak láthatóságának javítására az internetes keresési eredményeknél, és példákkal illusztrálva ismerteti a GET-IT projektet. Mindhárom szerző a bemutatott fejlemények kulcsszereplője. A cikk értékes bepillantást nyújt az forrásmegosztásról szóló mostani amerikai elméletekbe.

(Autoref. alapján)

Lásd még 258, 277, 294-295, 303, 305, 308, 314, 324, 332-334

Jogi szabályozás

07/265

OYE, Karen: Zooming in on copyright with integrated library software services = Comp.Libr. 27.vol. 2007. 6.no. 16-22.p.

Az integrált könyvtári rendszerek szoftverei és a szerzői jogi rendelkezések betartása

Integrált gépi rendszer; Szerzői jog; Szoftver

A clevelandi *Case Western Reserve University* központi könyvtára, a *Kelvin Smith Library* (KSL) olvasószolgálatának vezetője felel az intézmény marketing- és PR-tevékenységéért, de emellett képviseli az egyetemet az *OhioLINK* egyik bizottságában is, továbbá a szerzői jogi kérdésekkel kapcsolatos feladatokat is ellátja.

Az 1996-ban megnyílt KSL-t a jövő könyvtáraként tartják számon: nem csak jelentős méretű és rugalmas olvasói terei, hanem szerteágazó elektronikus szolgáltatásai miatt is. Ezek az új szolgáltatások a szerzői jogok (és jogdíjak) kezelésében is lényeges változásokat hoztak, és a könyvtár tevékenységének hangsúlyos részét képezik (tudatosan ügyelnek a jogok tiszteletben tartására és a felhasználók oktatására), de ez a szemlélet beépül mind a könyvtárközi kölcsönzésbe (ILLiad), mind a kötelező irodalommal való ellátásba (Ares).

Integrált megoldásaik révén – melyben az *Atlas Systems* programjai segítenek – már a kezdet kezdetén gyorsan tisztázhatóak különböző fizetendő jogdíjak a könyvtár honlapján, emellett a jogkezelést végző központ, a *Copyright Clearing Center* (CCC) megoldásai is közvetlenül leolvashatóak az *ILLiad* megfelelő oldalain.

A jogtiszta dokumentumhasználat tudatossága a diákok felkészítésében, az oktatásban is jelen van. Ezt a munkát is a gyorsaság és az áttekinthetőség jellemzi – mind a könyvtárosok, mind az oktatók és kutatók számára. (A könyvtár tevékenységéről a http://library.case.edu/ksl/ címen lehet részletesen informálódni.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 281, 304

Könyvtárosi hivatás

07/266

CHADAJ, Anna - GARCZYŃSKA, Maria - SZAFLARSKA, Ewa: Bibliotekarze bibliotek akademickich w krajach Unii Europejskiej. Raport z badań = Przg.Bibl. 75.rocz. 2007. 1.no. 67-85.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Felsőoktatási könyvtárosok az Európai Unió országaiban. Kutatási jelentés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Felmérés [forma]; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosetika; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

A szerzők egy kérdőíves felmérés eredményét ismertetik, amelynek célja az Európai Unió 25 országában dolgozó felsőoktatási könyvtárosok helyzetének összehasonlítása volt. A cikk ennek kapcsán a következő témákkal foglalkozik: a könyvtárosképzés (a pályára való elméleti és gyakorlati felkészítés), a szakmai karriert meghatározó tényezők, a könyvtárosok kötelességei és jogai, az Unió országaiban kidolgozott szakmai etikai kódexek. Kiemeli a társadalomban élő képet a szakma szerepéről és jelentőségéről, és bemutatja a könyvtárosegyesületek tevékenységét.

(Autoref.)

07/267

AWASOM, Innocent: Science librarianship in Africa = Sci.Technol.Libr. 27.vol. 2006. 1/2.no. 159-171.p. Bibliogr.

A természettudományi könyvtárosság Afrikában

Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárostoborzás; Szakkönyvtár -természettudományi és műszaki

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A természettudományi könyvtárosság viszonylag új terület az afrikai könyvtárügyben, mivel a régi könyvtárosok többsége humán végzettséggel rendelkezett. Sajnos hiány mutatkozik a természettudományi végzettségű könyvtárosokból, és az annál is inkább kritikus, mert a kontinensen szükség lenne a tudományos kutatás és fejlesztés támogatásának segítésére. Miért van ez az űr? Mit tesznek a könyvtárosképző intézetek a természettudományi könyvtárosság iránt érdeklődők becsalogatása, felvétele, motiválása és képzése érdekében? Mit tesznek a szakmai egyesületek a természettudományi könyvtárosság ügyének támogatására? Milyen szerepet játszanak az egyetemi és tudományos könyvtárak a természettudományi könyvtárosok megtartásában és más területekre való elvándorlásuk megakadályozásában? A cikk megpróbál választ keresni a fenti kérdésekre az egész kontinensre kiterjedő helyzetképpel.

(Autoref.)

07/268

REUTTY, Michele: What happened to me when the police came knocking = Comp.Libr. 27.vol. 2007. 6.no. 11-15.p.

Mit tettem, amikor a rendőrség bekopogtatott...

Adatvédelem; Könyvtárosetika

Hasbrouck Heights kb. tizenkétezer lakosú város New Jersey állam északi részén. Könyvtára a Bergen megyei könyvtári együttműködési rendszer tagja. Kölcsönzési mutatói az országos átlag fölöttiek, használói nagyon kedvelik.
Mrs. Michele Roeutty már 17 éve vezette mindenki legteljesebb megelégedésére a városi könyvtárat, mikor az alábbi eset történt:
2006 májusában egy fiatalember szóban zaklatott egy 12 éves lányt az önkormányzat épülete előtt, amelyben a könyvtár is található. A zaklató kezében könyvek voltak, melyeket feltehetőleg éppen a könyvtárból kölcsönzött. A lány emlékezni vélt az egyik címére. A rendőrök ezen a nyomon indulva akarták azonosítani a tettest.
Háromszor jártak a könyvtárban, hogy a számítógépes kölcsönzési rendszerben – mely a megyei könyvtári együttműködési kör összes olvasójának személyes adatait tartalmazza – kutakodjanak. Első két alkalommal, habár ez lett volna a törvényes út, semmiféle hivatalos, írásbeli meghatalmazás nem volt náluk. A könyvtár erre hivatkozva, tiszteletteljesen bár, de elutasította a kérést. A rendőrök ezt határozottan rossz néven vették.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárvezető tájékoztatta feletteseit a történtekről. A könyvtár megbízott jogi képviselője (aki mellesleg a rendőrségnek is dolgozik ugyanilyen minőségben) nem helyeselte a könyvtárvezető eljárását.
Harmadszorra a megfelelő engedély birtokában a rendőrség végül hozzájutott az őt érdeklő adatokhoz. A könyvtárvezető számára azonban ekkor kezdődött a valódi mizéria.
A polgármester (azelőtt maga is rendőr) „tényfeltáró" vizsgálatot indíttatott ellene a nyomozás akadályozásával, és hatáskörének túllépésével vádolva. A többszöri nyilvános meghallgatáson a közönség java része a rendőrök rokonaiból, ismerőseiből állt, akik hangos huhogással kísérték a könyvtárvezető vallomását. Jelen voltak azonban a könyvtárat jól ismerő helyi lakosok és az állam különböző részéről érkezett könyvtárosok is. Ők mindannyian védelmére keltek azt hangsúlyozva, hogy a könyvtár senkinek a személyes adatait nem adhatja ki erre szóló törvényes meghatalmazás nélkül. Ám mindhiába. Az önkormányzat és a könyvtár irányító testülete fittyet hányt az ALA állásfoglalására, valamint az ország minden részéből érkező e-mailek és telefonhívások százaira is. Ragaszkodtak a büntetéshez, amely kétheti fizetés nélküli felfüggesztés lett volna. Mivel ez az ítélet a könyvtárvezető számára erkölcsileg elfogadhatatlan volt, lemondott állásáról.
Azóta Mrs. Reutty az Oakland Public Library igazgatójaként dolgozik. Megkapta a University of Illinois Graduate School of Library and Information Science Szellemi Szabadság Díját, a New Jersey Library Association Szellemi Szabadság Díját, és megválasztották a New Jersey Library Association elnökének. Az ügy legfőbb hozadékának azonban azt tekinti, hogy ma már New Jersey minden könyvtára rendelkezik olyan szabályzattal, mely pontosan előírja, mi a teendő, ha a törvény képviselői kopogtatnak a könyvtár kapuján.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 273, 293, 311

Oktatás és továbbképzés

07/269

KOENIG, Michael E. D.: Looking back. A review of four key articles from volume one = Educ.Inf. 25.vol. 2007. 1.no. 57-61.p.

Visszatekintés: négy fontos cikk a folyóirat első számából

Folyóirat -könyvtári; Könyvtárosképzés -felsőfokú

Huszonöt éve, 1983-ban jelent meg az Education for Information első száma. Az ebben szereplő cikkek (*Cronin, Ford, Grogan* és *Line* írásai) és a tárgyalt témák nagy része máig releváns maradt.
A könyvtárosképzéssel való elégedetlenség *Maurice Line* cikkében egyenesen úgy bukkan fel, hogy a képzés alig vagy egyáltalán nem hasznos a könyvtári gyakorlat számára. A kutatás szükségességét is provokatívan kétségbe vonja. *Ford*, aki maga is oktató, egy idealizált, szinte már romantikus modellt leíró cikkében azt javasolja, hogy ne is legyenek vizsgák. Az elméleti és a gyakorlati ismeretek egyensúlya már akkor is örökzöld témának számított. A kérdés ma is az, hogy az intézmények olyan diákokat képezzenek-e, akik munkára készek, vagy pedig olyan készségekkel és tudással vértezzék fel őket, amelyek egész szakmai életpályájukon kitartanak majd. Az Egyesült Államokban az elméleti és a gyakorlati felkészítés közötti feszültség nő. A mesterképző programok száma viszonylag állandó, de a doktori programoké tovább nő (jelenleg az intézmények fele kínál ilyet), az intézmények ugyanis tudományos státust igyekeznek elérni. *Grogan* leíró cikke azt világítja meg, hogyan fejlődött a könyvtárosképzés az Egyesült Királyságban és az USA-ban. A cikk informatív és hasznos, de kissé lehangoló, hogy a tárgyalt kérdések ma is napirenden vannak. *Cronin* előrevetíti, hogy a menedzsment- és pénzügyi is-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mereteket hangsúlyosabban kell szerepeltetni. *Line* kiemeli, hogy a könyvtárosoknak más szakmáktól eltérő adminisztratív és menedzsment készségekre van szükségük. Napjainkban a tantervek tartalmi elemzése *(Chu)* azt mutatja, hogy a programoknak ma is csak valamivel több mint fele szerepelteti a vezetési ismereteket a törzsprogramban.Hogy mit lehet tanulni ezekből a cikkekből? *Line* akkori összegzésében az szerepel, hogy a képzésnek arra kell felkészíteni, hogy a könyvtáros a forrásokat, az embereket és a rendszereket menedzselje. Ugyanez olvasható az USA mai I-Schooljainak programjában is, igaz ott tartalomról, emberekről és technológiáról beszélnek. A könyvtárosság identitásának eróziójára két válasz született. Az egyik ezt bővülési lehetőségnek tekinti, ennek eredményei az I-Schoolok, amelyek új programjai a szomszédos tudományterületeket is felölelik. A másik válasz a korábban független könyvtári-informatikai programok integrálása például a pedagógiai vagy a kommunikációs-újságírói képzőintézményekbe (bár ezt általában nem a könyvtári program kezdeményezte, de nem is fogadta örömmel...). A független, önálló könyvtárosképző intézmények mára eltűnőben vannak.

A változások egyáltalán nem olyan drámaiak, mint ahogy a cikkek előrevetítették. *Cronin* ugyanakkor még csak utalt a tudásmenedzsment kialakulására, amely az üzleti szférában azóta teret nyert. A távoktatás is jelentősebben fejlődött, mint várták, különösen a webnek köszönhetően indult meg. A cikkek újraolvasásra érdemesek, mind a vissza-, mind pedig az előretekintéshez.

(Hegyközi Ilona)

07/270

KAJBERG, Leif: The European LIS curriculum project. An overview = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 48.vol. 2007. 2.no. 68-81.p. Bibliogr.

A könyvtár- és információtudományi képzés tantervének európai projektje

Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv

A cikk az európai tantervfejlesztési projekt célját, szervezetét, eddigi eredményeit és további lehetőségeit ismerteti. A projekt az EU SOCRATES programja finanszírozásával indult meg 2004-ben. A könyvtárosképző intézmények tantárgyait szakértők elemezték, és az *Európai tanterv. Megjegyzések a könyvtárosképzéshez* (2005) című e-könyvben véleményezték. A projekt hátterének ismertetésében a dokumentum kitér a kultúrák, nyelvek, hagyományok, fogalmak sokféleségére és a képzési programok, szintek, illetve oktatási formák különbségeire. A projekt egyik fő célja az volt, hogy az európai könyvtárosképző intézmények között tizenkét, kulcsfontosságúnak ítélt területen megindítsa az egyeztetés folyamatát. Az egyeztetés során kiemelt figyelmet fordítottak az EU-perspektívákra és a bolognai folyamatra. Az eredmények az egyes tanegységekben, oktatási modellekben, a tantervek szerkezetében, a tematikákban, illetve az értékelési és pedagógiai módszerekhez fűzött kommentárokban tükröződnek. A projektdokumentum összegzésében értékelő megjegyzések és a folyamat során azonosított problémák – például a terminológia kérdése – szerepelnek.

(Autoref.)

07/271

CAREVA, Aleksandra Vladimirovna: Podgotovka bibliotečno-informacionnyh specialistov vo Francii = Bibliotekovedenie. 2007. 1.no. 86-93.p. Bibliogr. 11 tétel.

Könyvtári és információs szakemberek képzése Franciaországban

Könyvtárosképzés -felsőfokú

A felsőfokú könyvtáros-informatikus képzési rendszer két formája a rövid és a hosszú távú képzés. A rövid távú kétéves oktatást jelent, a tanulást ezután folytatni lehet. Elvégzése a szakmai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hierarchia középszintjére elegendő végzettséget ad. A hosszú távú képzés 4-5 évet vesz igénybe, elvégzése után vezető beosztásba lehet kerülni, szűkebb területen vagy a doktori fokozat elnyeréséért folytatni a tanulmányokat.

A *rövid távú* képzésnek két útja van:

- műszaki végzettséget igazoló diploma az információ és a kommunikáció terén (diplôme universitaire de technologie = DUT),
- felsőfokú tudományos-műszaki végzettséget igazoló diploma (diplôme d'etudes universitaires scientifiques et techniques = DEUST).

Mindkét esetben a tananyag része az elméleti és a gyakorlati oktatás, valamint a kötelező gyakorlat. A DEUST általánosabb jellegű, a tartalom sokszor a munkaerőpiactól függ. A DUT-hoz 1620 óra előadást kell meghallgatni, míg a DEUST-hoz mindössze 1200-at. Az alapképzés + két év felsőfokú képzés szintű oktatás célja, hogy a diplomások gyorsan el tudjanak helyezkedni. A DUT diplomával rendelkezőknek 65%-a azonban hosszú távú képzés keretében folytatja tanulmányait.

DUT diplomát öt szakterületen lehet kapni, ezek közül kettő érinti a könyvtári területet: vállalati dokumentációs tevékenység és a könyvészet. A vállalati rendszer témában 14 műszaki főiskolán folyik képzés, míg a könyvészet szakterületén 9 helyen. A DEUST diploma megszerzéséhez a tanulmányi idő két év, de a jelentkezőknek már részt kell venniük valamilyen általános felsőfokú képzésben (diplôme d'études universtaires générales =DEUG). DEUST diplomát négy könyvtári szakon lehet szerezni: könyvtáros-dokumentációs szakember, tudományos-műszaki információ és dokumentáció, szakmák kulturális területen, szakmák a könyvészet és a dokumentáció terén.

A hosszú távú képzés az alapképzésre épülő további 4-5 éves képzések összefoglaló neve. Elvégzésekor általános vagy szakképesítés szerezhető. Az általános képzés befejezésekor szerezhető diploma a DEUG, a licencfokozat, a mesterfokozat és a felsőfokú képzést igazoló diploma (diplôme d'etudes approfondies = DEA). A felsőfokú szakképzés egyetemek szakmai intézeteiben (institut universitaire professionnalisé = IUP) szerezhető, az ötéves szakképzést igazoló diplomával (diplôme d'etudes superieures specialisees = DESS) zárul. Az általános képzésben részt vevők szakképzést nem kapnak, de fakultatív tárgyként felvehetik valamely szakterület tárgyait. Az egyetemi intézetek rendszerét 1991-ben vezették be, ezekben hároméves szakirányú képzés folyik. Ide az nyerhet felvételt, aki elvégezte az általános felsőfokú képzés (DEUG diploma) vagy a műszaki felsőfokú képzés (DUT diploma) első évét. Akinek a DEUG vagy a DUT diplomája már megvan, az intézetben folyó oktatás második évfolyamára jelentkezhet. A könyvtártudomány és a dokumentáció terén az IUP-okban a következő szakokban folyik oktatás: könyvészet, tudományos-műszaki dokumentáció és információ, információ és kommunikáció, dokumentum-engineering, nemzeti kulturális és dokumentális örökség, vállalati dokumentum-engineering, multimédia és információtechnológia. A tudományos-műszaki dokumentáció és információ szakirányban a képzés a Lyoni Egyetemen folyik. Itt van olyan oktatási forma is, amely licencfokozattal zárul (diploma a 3. év után), és amely mesterfokozatra (5 év) készít fel. 1999-ben indult a Lyoni Egyetemen az információ és kommunikáció szakirány, először csak 3 éves kurzusokkal, majd itt is megnyílt a mesterképzés.

Az oktatás harmadik szakaszában szerezhető a DEA vagy a DESS. Míg az alsóbb szinteken évről évre változnak az induló szakok, ebben a szakaszban viszonylag állandók, mivel ezen a szinten ez esetben elmélyültebb elméleti és gyakorlati képzés folyik. A könyvtárügy területén hat elméleti modult kell teljesíteni, beleértve az angol nyelvtanulást is. Itt kötelező a gyakorlat, tudományos bibliográfia készítése a diplomamunka témájában és a védés. Az ilyen végzettséggel rendelkező szakemberek könyvtári vezető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

állásokra pályázhatnak.
A DEA-t megcélzó hallgatók számára elméleti és módszertani képzés folyik. Ebben az esetben az első év után kapott diploma a doktori disszertációra felkészülés első évét jelenti, mivel az itt folyó oktatás a kutatási irány kiválasztásához szükséges. A könyvtári-információs tudományok területén a DEA-t 13 szakon lehet megszerezni, közülük a tudományos-műszaki információ és az információs és kommunikációs tudományok szakot több egyetem is kínálja, különböző szakirányokban mint pl. az információfeldolgozás és –keresés. Szűkebb szakterület az írásbeliség története vagy a multimédiás dokumentumok.
Összefoglalva: Franciaországban széles körben folyik a rövid és hosszú távú könyvtáros- és informatikusképzés. Mivel meghatározott munkaköröket csak megfelelő végzettséggel lehet betölteni, a szakmai előmenetelhez szükség van a folyamatos tanulásra.

(Viszocsekné Péteri Éva)

07/272

GREIFENEDER, Elke: Magisterstudenten auf dem Abstellgleis. Fähigkeiten und Einsatzmöglichkeiten von Absolventen der Bibliotheks- und Informationswissenschaft = Bibliotheksdienst. 41.Jg. 2007. 6.no. 624-629.p.

Magiszterhallgatók holtvágányon. A könyvtár- és információtudomány szakot végzettek képességei és elhelyezkedési lehetőségei

Képesítés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Munkabér, alkalmazás

Németországban a könyvtárosképzés felső szintjét mindezidáig a Humboldt Egyetemen folyó másoddiplomás ún. magiszterképzés jelentette. Az új típusú bachelor-master jellegű képzési rendszer fokozatos bevezetésével a szakma figyelme (indokoltan) erre terelődött, pedig amíg ennek az új típusú képzésnek végzettjei könyvtári munkaerőként megjelennek, háromszáznyolcvan magiszter szinten végzett szakember vár munkára. Ők most mintha holtvágányra kerültek volna.
A szerző a magiszterképzés pozitívumaira hívja fel a figyelmet. A végzettek könyvtárosi szakképzettségük mellett egy másik szakkal is rendelkeznek, ami a szakreferensi munkakör esetében rendkívüli előnyt jelent. A képzés a könyvtári ismeretek szilárd alapjainak biztosítása mellett szakmai kreativitásra és innovációra nevel, a magiszter tanulmányokat végzettek képesek a könyvtári feladatokat analizálni, értékelni, a megfelelő megoldást kiválasztani, képesek a könyvtár jelene mellett annak jövő érdekeit is megragadni, szaktanácsadói és mediátori feladatokat ellátni.
Szakmai érdek, hogy a magiszter stúdiumot végzettek ne holtvágányra kerüljenek, hanem ellenkezőleg, az előző sávba. Annál is inkább, mert ez a régi képzési forma talán olyan előnyökkel is rendelkezik, melyek nem lesznek feltétlenül jelen az újban.

(Katsányi Sándor)

07/273

DALI, Keren - DILEVKO, Juris: Smoothing the transition. Retraining centers in Canada for immigrant librarians from Eastern Europe and the former Soviet Union = Slav.East Eur.Inf.Res. 8.vol. 2007. 1.no. 77-102.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Kanadai átképző központok a Kelet-Európából és a volt Szovjetunióból emigrált könyvtárosok számára

Könyvtáros -hátrányos helyzetű; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Továbbképzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A bemutatott bizonyítványok, széles körű szakértelem, idegen nyelvek és kultúrák ismerete ellenére a kelet-európai és a volt szovjetunióbeli könyvtárosképző intézményekben végzett be-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vándorlóknak számos kihívással kell szembesülniük, amikor hivatásos könyvtárosként próbálnak munkát találni Kanadában. A szerzők olyan modellt mutatnak be az ezekben az országokban diplomát szerzett könyvtárosok továbbképzésére, amely elősegíti beilleszkedésüket a kanadai könyvtárosság világába anélkül, hogy teljesíteniük kellene a vendéglátó ország könyvtár- és információtudományi (LIS) diplomájához szükséges formális követelményeket. Figyelembe véve és építve a meglévő, külföldön szerzett diplomájukra ez a továbbképző program egy ALA által akkreditált LIS-bizonyítvány megszerzéséhez vezet, amely lehetővé teszi a külföldön tanult bevándorló könyvtárosok számára, hogy azonos háttérrel versenyre kelhessenek a „hazai pályán" kiképzett könyvtárosokkal, kiküszöbölve ezzel a diszkriminációt.

(Autoref. alapján)

Lásd még 255, 266, 270

Szabványok, normatívák

07/274

WELCH, Jeanie M.: Click and be counted. A new standard for reference statistics = Ref.Libr. 47.vol. 2007. 1.no. 93-104.p. Bibliogr.

Új amerikai szabvány a referensz statisztikára

Online üzemmód; Referensz; Statisztika; Szabvány -könyvtári

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk a Nemzeti Információs Szabványosítási Szervezet (National Information Standards Organization = NISO) által kifejlesztett új szabványt, a NISO Z39.7-2004-est ismerteti, amely a könyvtárak által készített honlapok, a csevegő és az azonnali üzenetküldő referensz szolgáltatások használatának mérését szabályozza. Az új szolgáltatási módokról való statisztikai adatok integrálása a hagyományos könyvtári statisztikába pontosabb képet ad a könyvtári szolgáltatásokról, és demonstrálja, hogyan bővítették a könyvtárak a használóikkal való kapcsolatteremtési lehetőségeket a digitális korban. A tanulmány olyan referensz kérdések statisztikai számbavételével is foglalkozik, amelyeket nem a referenszpultnál (pl. egyes könyvtárosok munkaszobájában) válaszoltak meg.

(Autoref.)

07/275

BALKÓCIOVÁ, Mária: O štandardoch pre verejné knižnice = Knižnica. 8.roč. 2007. 4.no. 6-9.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A közkönyvtári szabványokról

Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Nemzetközi helyzetkép; Szabvány -könyvtári

A cikk a szlovákiai közkönyvtárak által alkalmazott szabványokkal, illetve a szlovákiai könyvtári szabványosítás kiindulópontjaival foglalkozik. Külföldi szabványokban használatos mutatókat sorol fel (munka- vagy kölcsönzési órák száma, az egy főre jutó állománygyarapítási pénzösszeg, évente kölcsönzött dokumentumok száma, audiovizuális dokumentumok az állományban, olvasói helyek száma, nyilvános internet-hozzáférési pontok száma, technikai eszközök, cédula- és online katalógus, weboldal, a könyvtárosok lakosságra vetített száma, a könyvtárvezető végzettsége, az egy helyi lakosra jutó kötetek illetve kiadások, a könyvtárosok hozzáférése az internethez stb.). Szabványokat ismertet az USA bizonyos államaiból (Wisconsin, Texas, Kansas) és európai országokból (Nagy-Britannia, Csehország).

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/276

BALKÓCIOVÁ, Mária - ŠUŠOLIAKOVÁ, Katarína: Návrhy štandardov pre verejné knižnice Slovenska = Knižnica. 8.roč. 2007. 5.no. 3-13.p.

Res. angol nyelven

Szabványjavaslatok a szlovák közkönyvtárak számára

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Normatívák, mutatószámok

A cikk szlovákiai közkönyvtári szabványjavaslatokat ismertet, melyeket az OKS SR (Odbor pre knižnicný systém SR; a könyvtári rendszernek nyújtandó szolgáltatások osztálya) közkönyvtári szabványosítási bizottsága dolgozott ki. A cikk egyike a 2007. március 29-én, Zsolnán megtartott szeminárium előadásainak, melyet az OKS, a Zsolnai Egyetem, a Matica slovenská és a Szlovák Könyvtárosok Egyesülete közösen szervezett.

A szabványjavaslatok kidolgozásakor a bizottság egyaránt támaszkodott a külföldi tapasztalatokra és a könyvtárak 2005-ös helyzetét felmérő kérdőívek eredményeire. A kérdőíveket 2006 végéig küldték meg a megyei könyvtáraknak, és a következő mutatókra alapozták őket: a könyvtár helye az előre meghatározott méretkategóriákban, a vétel útján történő állománygyarapítás, a gyarapításhoz felhasznált pénzügyi források, az előfizetett időszaki kiadványok száma, a nyilvános és kutatási terekben rendelkezésre álló internet-hozzáférési pontok száma, valamint a nyitvatartási idő.

(Autoref.)

07/277

TANKS, Elsebeth - FREDERIKSEN, Carsten: The DAISY standard. Entering the global virtual library = Libr.Trends. 55.vol. 2007. 4.no. 932-949.p.

A DAISY szabvány: belépés a globális virtuális könyvtárba

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Szabvány; Vak könyvtárhasználó

Az információs társadalom kialakulása és az információs-kommunikációs technika (IKT) gyors fejlődése arra ösztönözte a gyengén látó használókat kiszolgáló könyvtárakat, hogy világszerte együttműködjenek az analóg szolgáltatásokról a digitálisakra való átállásban. Az 1996-ban megalakult DAISY Konzorcium megvetette a digitális hangos könyv módszertani alapjait. Az erre vonatkozó nemzetközi szabvány jó úton halad afelé, hogy multimédia-szabvánnyá váljon. A DAISY új partnerkapcsolatokat, munkamódszereket és gondolkodásmódot hívott életre. A digitális szolgáltatásokról kialakított jövőkép hatására javultak a gyengén látó használóknak nyújtott könyvtári szolgáltatások, és megváltoztak maguk a részt vevő könyvtárak is. Néhány DAISY-tagkönyvtár állománya ma már közel teljesen digitalizált, a DAISY-technológiát pedig maholnap széles körben használják. Lehetséges, hogy hamarosan egy globális virtuális könyvtárat fogunk használni, és a DAISY tapasztalatai sok tekintetben modellként szolgálnak majd a könyvtári szolgáltatások további fejlődésében.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

07/278

STEPHENS, Andy: National libraries: mission and ministerial sponsorship = Alexandria. 19.vol. 2007. 1.no. 65-74.p. Bibliogr.

Nemzeti könyvtárak: küldetés és kormányzati támogatás

Feladatkör; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Egy széles körű nemzetközi vizsgálat tanulságait foglalja össze cikkében Andy Stephens, a brit könyvtárügy szakértője. A felmérés azt vizsgálta, hogy milyen kapcsolat alakult ki különböző országokban a kormányzati politika és a nemzeti könyvtár viszonylatában, összehasonlítva az egyes intézmények születését, múltbéli és jelenlegi feladataikat, szolgáltatásaikat igénybe vevő célcsoportjaikat, illetve azon egyéb funkcióikat, amelyek együtt járnak a technológiai fejlődéssel. Szól továbbá arról a stratégiáról, amelyet a British Library (BL) követ annak érdekében, hogy az Egyesült Királyság kormánya érdemei szerint foglalkozzon az intézmény által felvetett kérdésekkel, és megfelelően támogassa azt céljai elérésében.

A szakirodalom régóta tárgyalja a nemzeti könyvtárak helyét, szerepét a könyvtárügy, illetve egy nemzet egész kulturális rendszerében. Abban mindenesetre egyetértés mutatkozik, hogy míg működésüket tekintve a hasonlóságok domborodnak ki, addig szerepüket firtatva elsősorban a különbségek szembetűnőek. Nagy-Britanniában az intézmény státusát 1972 óta szabályozza törvény (*British Library Act*), ám annak elfogadása óta nagyot változott a világ. Ma már a hagyományos könyvtárhasználók (diákok, kutatók, „mezei olvasók") mellé egyre nagyobb számban sorakoznak fel az üzleti élet, a könyvtári és információs hálózat szakemberei is. Olyannyira, hogy az éppen futó stratégiai időszak (2005-2008: *Redefining the Library*) egyik kulcsfontosságú eleme, hogy alkalmassá váljanak a tömeges igények kielégítésére. Nem csoda: a központi katalógusban évente 25 millió keresést futtatnak; 450 ezren látogatnak el személyesen az olvasótermekbe; közel 6 millió dokumentumot kapnak kézhez helyben vagy a dokumentumellátó rendszer révén a felhasználók. Érdekes, hogy a Csatorna túloldalán tisztában vannak afelől, hogy a nemzeti kutatási infrastruktúra fejlesztése, az üzleti élet információval való ellátása – és nem utolsósorban a nemzeti emlékezet művelése – megtérülő szolgáltatások: a BL tevékenysége becslések szerint évi 360 millió fontot fial a gazdaságnak, vagyis a befektetett összeg közel 4,5-szeresét „hozza vissza". 2005-ben a fenti tapasztalatokra alapozva kezdeményezte a brit nemzeti könyvtár a nemzetközi összevetést célzó, említett felmérést. A projektben 20 ország szolgáltatott adatokat: EU-tagországok és csatlakozásra várók vegyesen, de Európán kívüliek is. Intézményük küldetését valamenynyien kulturális, kutatás-orientált, oktatási profillal határozták meg – az egyes területek között legfeljebb a hangsúlyok estek máshová. Ugyancsak 90% feletti arányban jelölték ugyanazokat a használói csoportokat (akadémiai kutatók és személyzet, felsőoktatásban tanulók, illetve egyéb érdeklődő könyvtárhasználók), akik különösen a humán és társadalomtudományok iránt érdeklődnek. Az egyes tudományterületekkel való

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kapcsolattartásban azonban már nem egységes a kép: a tudományos kutatási anyagokkal több helyen (így nálunk is) az egyetemi könyvtári hálózat foglalkozik; másutt (Franciaország, Kanada, Olaszország, USA, Spanyolország) e célra külön intézményeket hoztak létre. A nemzeti könyvtárakat érintő kormányzati felelősség a legtöbb országban a nevében „kulturális" minisztérium hatáskörébe tartozik. (Új-Zélandon önálló hivatala van a területnek, amelyet miniszter irányít!)

A szerző összegzésképpen azt emeli ki, hogy a legtöbb európai nemzeti könyvtár minden bizonnyal hasonló keletkezési körülményei okán foglalkozik kiemelten az írott nemzeti örökség gyűjtésével, felügyeletével és megőrzésével, elsősorban a humán és társadalomtudományok terén. Profiljuk megfeleltethető egymással, akárcsak használóik köre.

(Vasbányai Ferenc)

07/279

WILSON, Ian E.: Library and Archives Canada: a unique institution = Alexandria. 18.vol. 2006. 3.no. 135-142.p.

Könyvtár és levéltár együtt - avagy mit találtak ki Kanadában?

Feladatkör; Levéltár; Megőrzés; Nemzeti gyűjtemény; Nemzeti könyvtár

A *Library and Archives Canada* (LAC) 2004-ben jött létre, miután törvény született a két intézmény szolgáltatásainak és funkcióinak teljes mértékű integrációjáról. Ez a fajta együttműködés egyedülálló a világon. Az újdonság abban áll, hogy nem pusztán összevonás történt, hanem valóban új, integrált, tudásalapú intézmény alakult. Ahhoz, hogy jellemezni tudják a megváltozott feladatot, a törvény megszövegezői új kifejezést találtak: Kanada „dokumentációs örökségéről" beszélnek, amelynek megőrzése és hozzáférhetővé tétele ezentúl a LAC hivatása lesz. Az intézmény működésének irányelveit és szervezeti filozófiáját a *Directions of Change* című dokumentumban foglalták össze.

Ezek szerint a LAC új típusú tudásintézmény: szolgáltatásaival hozzájárul a kanadai társadalom sikeressé tételéhez. Összegyűjti és megőrzi az ország kulturális kincsét (benne 71 ezer órányi filmet, 2,5 millió tervrajzot és térképet, 11,4 terabyte-nyi információt; 21 millió fotót, 270.000 óra videofelvételt, stb.). Vadonatúj, erre a célra fejlesztett rendszer (az AMICAN) gondoskodik az állomány(ok)ban való eligazodásról. Hogy lépést tarthassanak a digitális információ özönével, külön stratégiát dolgoztak ki erre a területre (*Digital Collection Development Policy).* Az átalakítást jól fogadta a közvélemény: az állampolgárok 95%-a fontosnak tartja az ilyesfajta értékmegőrzést, míg az internetet használók ugyanilyen arányban már látogatást is tettek az intézményben.

Az irányelvek külön hangsúlyozzák az intézmény nemzeti jellegét. Ezalatt azt értik, hogy a LAC bázisára alapozva számtalan, az egész közösséget érintő projekt valósulhat meg, közöttük a bennszülötteket vagy a multikulturális csoportokat érintők. Harmadik szempontként az együttműködést említi a dokumentum. A közeljövőben elkészül az a stratégia, amely a kormányzat és a magánszféra szereplőit bevonva határozza meg a digitalizálási munka jövőjét: technikai kérdéseken túl az emberi és anyagi forrásokról, a fejlesztésekről és az elért színvonal fenntartásáról esik benne szó. Negyedikként az oktatásban betöltött szerepet foglalták bele, míg a direktívák között az utolsó az egyre nagyobb teret kapó funkció, a kormányzati információs menedzsment kérdését járja körül. A hivatalos iratok közvetve tudósítanak egy nép életéről, kultúrájáról, történelméről: meghatározzák politikai szuverenitásunkat, jogainkat, kötelezettségeinket a társadalom tagjaiként; állampolgári létünk kereteit adják, döntések és szolgáltatások formájában megtestesült hagyományt jelentenek. Éppen ezért archiválásuk – legalábbis a kanadaiak szemében – a jó kormányzás fokmérője.Mint annyi más intéz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ménynek, a LAC-nak is szembe kell néznie a digitalizálás kényszerével. 2005 és 2006 folyamán mintegy kétmillió digitális objektum készült, és ez idő tájt a felhasználók 220 milliónál több digitalizált anyagot tekintettek meg a honlapon. A legnépszerűbb új szolgáltatások: a *„Made in Canada"* (ez 14 ezer kanadai szabadalmat mutat be), az 1700-ban keletkezett *Codex canadiensis*, az *Aboriginal Documentary Heritage* (az 1872 és 1950 közötti időszakból), valamint az 1911-es népszámlálás adatai.

Arról, hogy feladataikat világszínvonalon tudják ellátni, a két futballpálya alapterületen működő, legmodernebb technikával felszerelt Preservation Centre gondoskodik. És hogy a jövőben is mindig naprakészek maradhassanak, éppen most dolgoznak a következő 25 (!) évre szóló stratégián.

(Vasbányai Ferenc)

07/280

RACHINGER, Johanna: The Austrian National Library. A new orientation in the shadows of a long history = Alexandria. 18.vol. 2006. 3.no. 151-160.p. ill.

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár: új korszak a patinás múlt árnyékában

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A Habsburg Birodalmi Udvar Könyvtárának örököseként az *Osztrák Nemzeti Könyvtár* múltja a 14. századra tekint vissza. Szervezett működésének első kezdeményezője III. Frigyes volt. Kincsei között olyan darabokat találunk, mint a *Vencel Biblia*, a *Német Aranybulla* (1356), vagy a burgundiai mesterek művészi alkotásai. Fischer von Erlach tervezte barokk épületében az idők során – számos más kiválóság hagyatékával együtt – helyet kapott Savoyai Jenő herceg könyvtára, így nem meglepő, hogy a 20. század elejére állománya 200 ezresre nőtt. Az egyre sürgetőbb igények kielégítésére csupán 1906-ban alakítottak ki olvasótermet, amely aztán hat évtizeden át szolgálta a kutatni vágyókat. A hosszasan zajló átalakítások 2005-ös befejezése óta végre valóban kényelmes helykihasználással dicsekedhet a nagy múltú intézmény.

2002-ben foglalta el hivatalát a könyvtár új főigazgatója (egyben a cikk szerzője), akinek első ötéves tevékenysége igazán impozáns. Négy legfontosabb célkitűzésének élén a digitális könyvtár fejlesztése állt: 2005-re valamennyi gyűjtemény katalógusát elérhetővé tették online módon. Hasonló áttörés zajlott a gyűjtemények anyagának digitalizálásában: néhány éve már gépen olvashatók a történelmi hírlapok és folyóiratok (ANNO), a történelmi jogi szövegek 1780-óta (ALEX), a kortárs Ausztriát bemutató képanyag (mintegy 50 ezer fotóval), a grafikai gyűjtemény 200 ezer portréja, vagy az 1848-as röpiratok kollekciója. Meg kellett birkózni ezen felül az elektronikus adathordozón tárolt anyag archiválásának kérdésével, ahol elsősorban a rohamos technikai fejlődés jelent gondot.

Látványos előrelépést mutat az utóbbi években a könyvtár belső átalakítása, illetve a rehabilitációs munkálatok. Ennek folytán kaphatott helyet a Mollard-palotában a Zenei részleg, a Földgömbgyűjtemény, és a Mesterséges Nyelvek Osztálya az Eszperanto Múzeummal, illetve jött létre egy folyóirat-olvasó és egy kiállító-helyiség. Az említett anyagi gyarapodás mellett számottevő a könyvtár tudományos tevékenysége. Két éve alakult meg a *Ludwig Boltzmann Életrajztörténeti és -elméleti Intézet*, amelyben a Nemzeti Könyvtár, a Bécsi Egyetem, a Zsidó Múzeum, és a Nemzetközi Thomas Bernhard Társaság vállalt szerepet. Mivel az ONK őrzi a világ egyik leggazdagabb papiruszgyűjteményét, szinte kínálta magát a lehetőség, hogy az egyetemmel közösen papiruszkutató projektet indítsanak. Végül nem hanyagolható el az a megállapodás sem, amelynek keretében egyetemközi könyvtárosképzést kezdeményeztek. Az Osztrák Nemzeti Könyvtár mindazonáltal nem csupán a falai között őrzött tudás birtokosa, hanem nemzeti jelkép is egyben. Nem lehet tehát számára közömbös, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

milyen képet jelenít meg a közvélemény előtt az ország múltjával kapcsolatban. Éppen ezért tartották fontosnak, hogy utánanézzenek a nemzeti szocializmus éveiben gyűjteményeikbe került tárgyak eredetének. A kutatás eredményeként kb. 50 ezer tárgyról derült ki, hogy nem legális úton került hozzájuk – azóta ennek több mint kétharmadát vissza is szolgáltatták a fellelt tulajdonosoknak.

2006 folyamán elkészült a Nemzeti Könyvtár fejlesztésének a következő öt évére szóló stratégiája. Töretlen az elszánás a digitalizálás folytatására: a már korábban is említett (speciális) területek mellett – az Európai Digitális Könyvtár (TEL) részeként – tömeges digitalizálást vettek tervbe. Online adatbázis készülne az ősnyomtatványokról, párhuzamosan a gyűjtemény feldolgozásával: először a 143 Biblia válna kutathatóvá a modern technológia révén. Ugyancsak elkészült az ütemezés az audiovizuális anyagok hosszú távú megőrzésére. 2010-re elérhető lenne az eddig már publikált papiruszok digitalizált változata – ez a 180 ezer darabos gyűjtemény kevesebb, mint 5%-a. Végezetül egy bizonyára hamar közkedveltté váló szolgáltatásról: az évente 13-14 ezer újonnan megjelenő tanulmánykötet tartalomjegyzéke tavaly óta elektronikusan is kutatható.

(Vasbányai Ferenc)

07/281

KNOCH, Stefan: Anmerkungen zum „Gesetz über die Deutsche Nationalbibliothek" (DNBG) = Bibliotheksdienst. 41.Jg. 2007. 5.no. 529-541.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Megjegyzések a Német Nemzeti Könyvtárról szóló törvényhez

Nemzeti könyvtár

Németországban 2006 júniusában új nemzeti könyvtári törvény lépett életbe, mely (elsősorban a gyűjtőkörnek az elektronikus publikációkra való kiterjesztésével) meghatározóan fontos változtatásokat hozott, másrészt az érintett könyvtár eddigi nevét (A Német Könyvtár) Német Nemzeti Könyvtárra módosította. (A törvény részletes ismertetését lásd a 07/016 tételszámon a KF 2007. 1. számában). A tartalmi változtatások viszonylag szerény sajtóvisszhangot kaptak, míg a névváltoztatás heves vitákat váltott ki.

A különös jelenséget az magyarázza, hogy Németországban a nemzeti könyvtári státus kérdése történeti okok miatt korántsem egyszerű. Az ország újraegyesítését követően a két ilyen funkciójú könyvtárat, a lipcsei Deutsche Büchereit és a frankfurti Deutsche Bibliothekot, hozzájuk rendelve harmadiknak a berlini Német Zenei Archívumot szervezetileg egyesítették A Német Könyvtár (Die Deutsche Bibliothek) névvel (a névelőt a frankfurti könyvtártól való megkülönböztetés indokolta). Csakhogy Németország korábbi századokon át tartó széttagoltsága következtében a régi állománynak más, meghatározóan fontos gyűjteményei is kialakultak, az egyes tartományok központi jelentőségű könyvtárai, így mindenekelőtt a Bajor Állami Könyvtár Münchenben és a porosz kulturális örökséget őrző Berlini Állami Könyvtár. E két könyvtár egy virtuális német nemzeti könyvtár részének tekinti magát, ezért az új névadást kirekesztőnek tartja.

A „nemzeti könyvtár" név odaítélése körüli vita már a törvényjavaslat első benyújtásakor 2005 májusában kirobbant a parlamentben, majd 2006 folyamán az ellenzékben levő FDP képviselői tovább érveltek ellene. A német sajtó és a könyvtári szaksajtó visszafogottabban méltatta a névváltozást. A három érintett könyvtár (a müncheni, a berlini, és az új nemzeti könyvtár) igazgatói 2006 májusában közös közleményt adtak ki. Ebben méltatták a törvény tartalmi részét és kijelentették, hogy a névadás (mellyel a müncheni és a berlini könyvtár nem ért egyet) nem fogja módosítani közöttük a nemzeti könyvtári funkciók eddig gyakorolt és bevált megosztását.

A viták során a nemzeti könyvtár elnevezés pártolói azzal érveltek, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- ez a név megfelel a tényleges funkciónak,
- nem degradálja a többi könyvtárat,
- informatív jellegű a külföldi partnerek számára,
- a korábbi elnevezés (A Német Könyvtár) nyelvileg nehézkesen használható.

A névadás ellenzői mindezekkel szemben a nemzeti könyvtár funkcióiból indultak ki. A vita során felmerült a nemzeti könyvtár definíciójának a kérdése. Elfogadott fogalmi meghatározás híján a feladatokból lehet kiindulni, a névadás ellenzői azzal érveltek, hogy ezek a feladatok Németországban hagyományosan több könyvtár között oszlanak meg. További ellenérv, hogy a nemzetközi gyakorlat sem egységes. Sem a British Library, sem a Library of Congress nem viselik nevükben a „nemzeti" jelzőt. A névadás ellenzői úgy látják, hogy a nemzeti könyvtár verbális megteremtése jellegzetes szimbólum-politika, üres gesztus, amely mögött nem áll semmiféle értéktöbblet sem A Német Könyvtár, sem a német könyvtárügy részére.

(Katsányi Sándor)

07/282

MELO ALVES, Fernanda Maria - QUIROA HERRERA, Maria Lourdes: Análisis y evaluación de sitios Web de bibliotecas nacionales: los casos de Brasil y de Portugal = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 2.no. 199-217.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Nemzeti könyvtári honlapok elemzése: Brazília és Portugália példája

Honlap; Nemzeti könyvtár

Ahhoz, hogy bármely nemzeti könyvtár elláthassa akár hagyományos nemzeti könyvtári feladatait is, alkalmazkodnia kell a digitális környezethez. Egy nemzeti könyvtár szolgáltatásai csak akkor elérhetőek, ha honlapját olyan információ-architektúra alapján tervezték, mely lehetővé teszi az információk szervezését, megjelenítését és visszakeresését, ha a honlap kellően hatékony és rugalmas, és az általános ergonómiai elvárásoknak is megfelel.

A vizsgálat célja az volt, hogy a két nagy portugál nyelvű ország nemzeti könyvtára honlapját elemezze, értékelje, ehhez alakítson ki olyan kritériumokat, melyek alkalmasak lehetnek nemzeti könyvtári honlapok értékeléséhez. A kritériumrendszer négy csoportból áll:

1. Általános adatok az intézményről (név, cím, küldetés, jogi szabályozás, szervezeti felépítés, nyitva tartás, elektronikus elérhetőség, jelszó a hozzáféréshez);
2. Az információk tervezettsége és megjelenése (színek, betűtípus és méret, képek, a szöveg tagolása, képek és szövegek aránya, szöveg és háttér kontrasztja, nyelvek, online segítség, keresési lehetőségek, menük, gyakran feltett kérdések, navigáció);
3. Tartalom (termékek és szolgáltatások, tevékenységek és események, programok és projektek, együttműködés, intézményi dokumentáció);
4. Hozzáférhetőség (használhatóság csökkent képességűek – pl. vakok – számára is, alkalmazkodás a jelen és a jövő technológiáihoz).

Az értékelés során az első három kritérium-csoportnál az igen-nem jelzést használták, attól függően, hogy a honlap az adott kritériumnak megfelel-e. A 4. csoport esetében a *World Wide Web Consortium* (W3C) által kínáltak közül a *TAW* és a *Cynthia* automatikus értékelő eszközöket alkalmazták.

Mindkét honlapról hiányzik az intézmény szervezeti felépítése, a többnyelvűség, az online segítség és a gyakran feltett kérdések; a hozzáférhetőség különböző kritériumainak pedig egyik sem felelt meg.

Néhány tanulság:

Szükség van a nemzeti könyvtári honlapok időközönkénti értékelésére. Az értékelésbe be kell vonni a felhasználókat, hogy megismerjük azokat a problémákat, amelyekkel ők találkoznak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A honlapok elemzése rámutat az erősségekre és a gyengeségekre, ezek alapján készülhet el jobbításuk stratégiája. A honlapvizsgálatok eredményeinek közzététele hozzájárul az intézmények közötti információcseréhez és együttműködéshez. A bemutatott módszer alkalmasnak látszik arra, hogy a nemzeti könyvtárak honlapjaik minőségének javítása érdekében felhasználják, ugyanakkor további munkálatokra lenne szükség az értékelési kritériumok egységesítésére.

(Mohor Jenő)

Lásd még 291, 329

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 300, 302, 309, 312, 318, 326

Közművelődési könyvtárak

07/283

ALANKO, Olli: Kirjasto agorana = Kirjastolehti. 99.vsk. 2006. 4.no. 20.p.

A könyvtár is az „agora" szerves része

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Társadami követelmények

A könyvtárat általában mindenütt a nyilvánosság egyfajta színtereként értelmezik. Folytonos harc figyelhető meg a közösségi terek tervezői körében éppen a nyilvánosság e fórumainak érdekképviseletében a mindenütt egyre inkább eluralkodó kereskedelmi szempontú térhódítás ellenében.

A szabadságnak eme minden állampolgár előtt nyitva álló közösségi tere éppen ezért nagyon is veszélyeztetett, és – miként a természet – megvédendő az esetleges egyéni elbirtoklás elől.

De mit is értünk tulajdonképp a nyilvános tér fogalmán?

A fogalmat az ún. „nyugati kultúrák" szemléletmódja, gondolkodása itt is hagyományosan az antik világból vezeti le. A görög városállamokban a központi helyet foglalta el az a bizonyos nyilvános fórum, görögül az „agora", amely az el nem döntött kérdések, viták esetén nyílt meg a városállam polgárai előtt. A vitás kérdések színhelyeként szolgáló agora köré szerveződött maga a polisz, épületeivel, intézményeivel stb. Tehát a viták, a polémiák, maga a politika, mint a közügyek intézésének formája hozta létre ezt a fontos intézményt. Az agora azonban nemcsak fizikailag értelmezhető a nyilvánosság tereként, hanem olyan entitásként is felfogható, amely egyben közösségi tulajdona magának az egyénnek is. Korunkban a nyilvánosság tere mindenütt jelen van virtuális értelemben, mindenekelőtt a média jóvoltából.

Mai szemmel azonban a közösségi és az egyéni terek határterületek, a rajtuk való mozgás kezd egyre ingoványosabbá válni. A szükség és kényszer létrehozta állami és közhivatalok nem tekinthetők igazán nyilvánosnak, sem pedig vonzónak a köz szempontjából, de természetesen szó nincs arról, hogy ezek magánterületek lehetnének.

Ma már a nagy bevásárlóközpontoktól, a „pláza-táktól" a csemegeüzletig vagy a könyvtárig megtett út nem jelent lényeges kitérőt. Csakis és kizárólag a könyvtárba már alig teszi be a lábát az átlagember. A sokszor céltalan „shoppingolás" után még a könyvtárat is „útba ejti" a polgár, anélkül, hogy ez a kis kitérő alapvetően kizökkentené a fogyasztói szerepkörből.

A könyvtár szinonimájaként használatos többek és a szerző szerint is újabban a „nappali szoba" fogalma, a passzivitást érzékletesen hangsúlyozva. Mindazonáltal a Helsinki Központi Könyvtár szükségességét az alábbiakban látja:

„A könyvtár az a hely, amely mindenki számára nyitott, egy fedett „agora", amely a demokrácia és az állampolgári aktivitás színtere is egyben."

A könyvtárak és a nyilvánosság, különösen a mé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

diakapcsolatokra vonatkozó kérdéskör is egyre érzékenyebb pontot érint. Ezenkívül a különvéleményeket sem kell feltétlenül kétségbe vonni, ha valódi demokráciát akarunk előmozdítani. A könyvtári gyűjtemények mindig is az egymással versengő vélemények, viták és érvek tárházai voltak.

A könyvtári tevékenységnek, küldetésnek ilyen felfogásban történő fejlesztésében nincs ok semmiféle veszélyt látni, sőt inkább reális lehetőségnek kell tekinteni arra nézve, hogy a könyvtár társadalmi jelentősége, szerepvállalása a jövőben is fennmaradjon, sőt tovább növekedjen.

(Kránitz Lászlóné)

07/284

HOKKA-AHTI, Ritva: Tarjolla pikkulaa - ja muutama Apu. = Kirjastolehti. 99.vsk. 2006. 6.no. 4.p.

Baljós fellegek a finn könyvtári hálózat egén, avagy kényszer szülte megoldások Jyväskyläben

Fiókkönyvtár; Megszűnés -könyvtáré; Támogatás - pénzügyi -állami, hatósági

A finn könyvtárügy vezető szakfolyóirata vezércikkében a szakma rendkívül lehangoló zuhanórepülését, elkeseredett kilátásait elemzi a főszerkesztő.

Mint ahogy az már iskolakezdésekkor Finnországban is lenni szokott, a kulturális tárca kihirdette a jövő évi, kultúrára és könyvtárügyre szánt támogatásokat, és ahogy szintén megszokott, utóbb kiderült, hogy a támogatásra szánt összegek igencsak szűkösek.

Köztudott, hogy a könyvtárak már eddig is számtalan megszorító intézkedéseken vannak túl, melyeket a következő években is várhatóan hasonló érvágások követnek. Nos, ami az eszközöket illeti, egyre inkább nincs tovább, egyszerűen nincs már mit „ megspórolni."

A megszorító intézkedések egy része a települések belső szolgáltatóközpontjainak költségvetését nyirbálná meg. Finnországban minden nagyobb városban már korábban létrejöttek a számítástechnikát, személyzeti ügyeket, könyvelést, a cégek telephelyének karbantartását központilag felügyelő és kezelő szervezetek. Sok könyvtár önállósága ügyviteli értelemben meg is szűnt már, a könyvelést, számlázást a települési „nagy egészbe" ömlesztették, noha meg lett volna a pénzügyi fedezet az önálló ügyvitelhez is.

Mindeddig azonban az átgondolatlan, felülről jövő intézkedések egy részét ki lehetett védeni a kölcsönzések növekvő számával, de legalább-is ellensúlyozni. Nos, most a statisztikából arra derült fény, hogy a kölcsönzések és a könyvtárlátogatók száma elkezdett csökkenő tendenciát mutatni. Tekintettel arra, hogy az internet-felhasználók száma ezzel szemben növekszik, nagyon nehéz megindokolni, miért akarják még mindig a polgárok a könyvtárak bővítését, miért akarnak továbbra is újdonságokat beszereztetni a könyvtárakkal? A döntéshozók fülének már régen a lehető legvarázslatosabb muzsika a „virtuális" meg a „hálózati" könyvtár fogalma. Éppen most van születőben az a nézet, hogy egyáltalán nincs szükség fizikai értelemben vett épületekre, könyvtári helyiségekre, gyűjteményekre és főleg nincs szükség valóságos, „eleven" könyvtári személyzetre!

Jyväskylä, amely mellesleg Finnország Athénjaként vonult be méltán a köztudatba, most mindenesetre egyedülálló kezdeményezéssel hívta fel magára a figyelmet. Ott is indítványozták a fiók- és tagkönyvtárak egyszerű bezárását, mégis más megoldáshoz folyamodtak. Egy egészen új, a kiskönyvtárnak megfelelő eredeti szóhasználat (amely nem feltétlenül pejoratív) kezd beépülni a köztudatba. Mi a kiváltó előzmény? A fenti városban két fiókkönyvtár helyett kialakítanak egy ún. „kiskönyvtárat" 100 m^2-en, ahol mindenképpen megmarad a folyóirat-olvasó, egy sokkal szerényebb gyűjtemény (válogatás a finn irodalomból, értsd: a kötelező olvasmányok) és mindezt megtámogatná a mozgókönyvtári hálózat.

A finn emberek előtt is jól ismert „éjjel-nappa-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

li" kioszkok, ételbárok hasonmásait, „klónjait" természetesen fel kell újítani a régi fiókkönyvtárak helyett. A legszebb az egészben az, hogy a felújítási költségek tetemes összeget emésztenek fel és mindezen felül még bérleti díjat is kell fizetni! Ha minden fiókkönyvtárat be fognak zárni Jyväskylä-ben, akkor ez kereken 500 ezer eurót jelent a városnak! – lelkendezik az ottani vezető napilap, a Keskisuomalainen. A szerző szerint a könyvtárra azonban nem úgy kellene tekinteni, mint amely csak kockázatot jelent a gazdaságra nézve. A könyvtár egy lehetőség, amellyel élni kellene. Ami pedig a kisebbnél is kisebb könyvtárakat illeti, ezek nem fogják megmenteni a gazdaságot, de arra nagyon megfelelőek, hogy megpróbálják elsorvasztani, valamiféle ócskavasként kiselejtezni a polgárok művelődéshez, tudáshoz, ismeretszerzéshez való alapvető jogát. Könyvtárnak lehet bármit elnevezni, lehetséges bármilyen kicsire is zsugorítani, de akkor a könyvtár a szó klasszikus értelmében tényleg megszűnik létezni. Nevezzék bár kiskönyvtárnak, esetleg minikönyvtárnak, az már nem lesz könyvtár, legfeljebb könyvraktár a maradék gyűjteménynek, a kioszkok ételkiadójához hasonló ablaknyi nyílással.

A finnekre jellemző nyelvi humor megnyilvánulásaként a cikk címében is utal arra a hangzásban is hasonló (többjelentésű) szóra, ami ráillik ezekre az épületekre.(A cikket illusztráló kép igazi finn tájképben egy csinos kis faházikót, ismertebb nevén illemhelyet ábrázol – A ref.)

(Krántiz Lászlóné)

07/285

SUKIASÂN, Eduard : O massovoj rabote. I ne tol'ko o nej = Biblioteka. 2007. 5.no. 52-54.p.

A közkönyvtárak munkájáról

Közművelődési könyvtár

Az 1990-es évek elején az orosz könyvtárügyben is jelentős változások mentek végbe, ezek közé tartozott, hogy a korábban „tömeg-" (azaz közművelődési) könyvtáraknak (massovaâ biblioteka) titulált intézménytípust közkönyvtáraknak (publičnaâ biblioteka) nevezték át. Még 1992-ben a Moszkvai Könyvtárosok Egyesülete szemináriumot rendezett *„A közművelődésitől a közkönyvtárakig"* címmel.

15 év elteltével a szerző azt vizsgálja, mennyire sikerült megszabadulni a régi beidegződésektől, például attól, hogy az olvasó a vendég, a könyvtáros pedig a házigazda. Mennyire terjedt el az a nézet, hogy az olvasónak nem kell feltétlenül bemennie a könyvtárba, telefonon, interneten is kaphat felvilágosítást anélkül, hogy beiratkozna. Megértették-e a könyvtárosok, hogy ők bérmunkások, akiknek feladata a „nép" szolgálata. A könyvtárakat korábban felnőtt és gyerekkönyvtárakra osztották, mennyivel helyesebb, ha ezek nincsenek elkülönítve. A szakirodalom még mindig csak az olvasókkal folytatandó egyedi és tömeges munkát különbözteti meg, a közbeeső fogalomról, a csoporttal végezhető munkáról nem tesz említést. Ha a tömeges munka a nagy számú olvasó számára szervezett rendezvényeket jelenti, ez jelenleg is létezik. A könyvtár létszámától függően egy alkalmazott vagy akár egy egész osztály foglalkozhat vele. Ebben az esetben azonban fontos, hogy a rendezvényt a pedagógusok által elvitt iskolásoknak vagy az egy teára mindig meghívható nyugdíjasoknak szervezik, vagy komoly előadásokat, író-olvasó találkozót stb. képzelnek el. A szerző megfigyelése szerint a közkönyvtárakban aránytalanul sok a nőknek szóló folyóirat, az olvasótábor bővítése érdekében érdemes lenne férfiaknak szólókat (autóval, sporttal stb. foglalkozókat) is előfizetni.

Mivel a szerző az orosz könyvtári osztályozási rendszer (bibliotečno-bibliografičeskaâ klassifikaciâ = BBK) főszerkesztője, válaszol arra a kérdésre is, hogy a BBK új középkiadásában a „tömegmunkát" *„a könyvtár társadalmi-kulturális és kulturális-szabadidős tevékenysége"* fogalom váltja fel. A könyvtárosnak meg kell értenie, hogy az ő kezdeményezőképessé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gétől nagyon sok függ, fontos, az ő igénye legyen, hogy gondolkodni akar, tartani a kapcsolatokat és gondolatait megosztani az olvasókkal, a könyvtár valódi házigazdáival.

(Viszocsekné Péteri Éva)

07/286

BUZINKAY, Mark: Spiele und Bibliotheken - Marketing oder Kultur-Trend? Kontroverse Diskussion in den USA über digitale Spiele im Lesesaal = BuB. 59.Jg. 2007. 6.no. 453-456.p.

Res. angol és francia nyelven

Vita az Egyesült Államokban a digitális játékok olvasótermi használatáról

Játék; Közművelődési könyvtár; Számítógép

A PISA-tanulmány nem tartalmazott semmiféle információt a számítógépes játékok pedagógiai vonatkozásairól. Sok szakértő azonban úgy véli, hogy mindenfajta számítógépes játék sokféleképpen stimulálja az emberi agyat, és ezért alkalmas az alapvető kompetenciák, így a stratégiai gondolkozás, a tervek kifejtése és a gyorsan változó helyzetekre való rugalmas reagálás közvetítésére.

A digitális játékok három különböző kategóriába sorolhatók: videó játékok (amelyekhez konzolra és monitorra, pl. tévére van szükség), számítógépes játékok (amelyekhez a számítógépre telepített szoftver szükséges) és online játékok (amelyek a távoli gazdagépre telepített szoftverhez internet-hozzáférést igényelnek). A „számítógépes játékok" fogalom gyakran olyan konzolokhoz – leginkább a Nintendóhoz – kapcsolódik, amelyek Németországban a 80-as évek óta hozzáférhetők, bár az első számítógépes játékok az 1950-es években jelentek meg.

A közkönyvtárak „krízise" az Egyesült Államokban konstruktív és dinamikus vitát generált arról, hogyan őrizhetnék és erősíthetnék meg helyzetüket a társadalomban. Az egyik elképzelés a könyvtár jövőjét társadalmi tanulási központként látja. Sokféle névvel illetik, pl. „harmadik hely", „kollektív intelligencia-központ" vagy „tanító könyvtár". A szerző a könyvtárat interakciós helyként jelöli meg. A könyvtár elsősorban a tanulási tevékenység központi helye, nem csupán az olvasóterem biztosításával, hanem a kollektív tudás megszerzéseként – csoportokban, „gyakorló közösségi színtérként". Ilyen értelemben a számítógépes játékoknak is van helyük a könyvtár olvasótermében.

(Autoref.)

Lásd még 260, 275-276, 292, 306, 328

Tudományos és szakkönyvtárak

07/287

BOKAN, M.G.: Professional'naâ literatura - sozdateli i protrebiteli = Naučn.Teh.Bibl. 2007. 4.no. 83-85.p.

A könyvtári szakirodalom alkotói és használói. Az Orosz Tudományos Akadémia könyvtárában működő könyvtártudományi kabinet tevékenységéről

Akadémiai könyvtár; Könyvtártudományi szakirodalom; Könyvtártudományi kutatás

A jelenleg zajló társadalmi-kulturális folyamatok meghatározták a kutatási irányokat a könyvtártudomány, a könyvészet és a bibliográfia területén is. Legnagyobb részük a dokumentum–használó rendszer elemeit vizsgálja, kapcsolataikat, kölcsönhatásukat. Az utóbbi időkben azonban egyre nagyobb figyelem irányul egyes könyvtárak, könyvgyűjtemények történetére, az utókor számára örökséget hagyó kiemelkedő személyiségekre. Emiatt fontosak maradnak a hagyományos irodalmi források, mivel ezekben lehet megtalálni a könyvtártudomány terén elért eredményeket, a nemzedékről nemzedékre átadott módszereket, tudományos kutatási elveket és feladatokat.

Az 1956-ban alapított Oroszországi Tudo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mányos Akadémia Könyvtárában (Biblioteka Rossijskoj akademii nauk = BAN) működő Könyvtártudományi Munkaközösség (Kabinet bibliotekovedeniâ) szakirodalmi állományból és olvasóteremből áll. Az állomány Oroszország egyik legjelentősebb, orosz és idegen nyelvű könyvtártudományi gyűjteménye (monográfiák, konferenciaanyagok, módszertani dokumentáció, kézikönyvek, szakfolyóiratok, autoreferátumok stb.). Az állományban 49 ezer dokumentum található a 19. század elejétől napjainkig. Az 1990-es évek közepétől a disszertációkat is gyűjtik. Az olvasók a témával foglalkozó szakemberek, elsősorban a BAN munkatársai. Az olvasók összetételének és igényeinek elemzése alapján elmondható, hogy egyaránt használói és alkotói is a szakirodalomnak. Az állomány nagy részéről a BAN honlapján elérhető könyvtártudományi és bibliográfiai adatbázis tájékoztat.

Az archív dokumentumok feldolgozása az 1990-es években kezdődött. Az 1930-as évek szomorú eseménye, az ún. akadémiai ügy nemcsak a tudományos akadémia vezetőségét érintette, hanem a könyvtár néhány vezetőjét is. Ennek következtében egészen 1992-ig tilos volt tudósok és más magánemberek archívumait átvenni. A megújult tevékenység Zdobnov Nikolaj Vasil'evič (1988–1942) könyvész és bibliográfus hagyatékával indult. A gyűjtemény feldolgozásával készült az *Orosz bibliográfia története az ősidőktől a 20. század elejéig* c., magyarázatokkal ellátott kiadvány, amely első ízben felel meg teljes egészében a szerző eredeti művének. 2006-ban került az állományba Ratner Aleksandr Vladimirovič (1948–1991) értékes hagyatéka. Legfontosabb része az orosz bibliográfusok és az orosz írók (1800–1917) szótárához összeállított anyag. A munkaközösség terveiben a tudományos kutatómunka és az archív dokumentumok feldolgozásának összehangolása, az olvasók kiszolgálása, a könyvtártudomány terén az utóbbi időben elért eredmények terjesztése szerepel.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 305, 323

Iskolai könyvtárak

07/288

RUSIŃSKA-GIERTYCH, Halina: Úlohy školských knižníc v Polsku = Knižnica. 8.roč. 2007. 5.no. 43-48.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Az iskolai könyvtárak feladatai Lengyelországban

Iskolai könyvtár

A lengyel iskolai könyvtárak gazdag tradícióval rendelkeznek. Megjelenésük a középkori szerzetesi közösségekhez kapcsolódik. A reformáció és ellenreformáció idején a kollégiumi iskolai könyvtárak a nevelő-oktató tevékenység fontos eszközeivé váltak. A 18. században a felvilágosodás és a nemzeti oktatási program eredménye a lengyel iskolai könyvtári hálózat kialakulása, amely a németesítési törekvések ellenében valósult és erősödött meg. A lengyel tudományos baráti társaságok munkájának következtében a 19. század első felében már megfogalmazták az iskolai könyvtárak feladatait, személyzetének és finanszírozásának kérdéseit.

Az első világháborút követően valamennyi oktatási szinten megújultak az iskolai könyvtárak. Megalakult a Lengyel Könyvtáros Egyesület (1917), könyvtári törvényjavaslatok születtek. Az első jogi dokumentum az 1946. évi törvény a könyvtárakról és a könyvtári állományról, majd az 1968. évi könyvtári törvény. A lengyel könyvtárosok 1973-tól lehetnek könyvtáros-tanár beosztásban. Az 1983-as *Iskolai könyvtári program*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

új szerepkört és feladatokat fogalmazott meg. Az igazi reform az 1999-es változásokkal következett be: az iskolai könyvtár többfunkciós, interdiszciplináris műhely lett, didaktikai, multimédiás és internetes központ, amelynek feladata az oktatási-nevelési program, a tanulók kulturális és információs műveltségének, a tanárok folyamatos továbbképzésének a támogatása. Az iskolai könyvtárnak kulcsszerepe van az integrált, többirányú profil, főként az olvasásra és médiahasználatra nevelés megvalósításában. Fölkészíti a gyermekeket az önálló ismeretszerzésre, a különböző információtípusok használatára, értékelésére, a kulturális aktivitásra és a folyamatos képzésre. Alkalmas dokumentumgyűjteménnyel és technikai felszereléssel támogatja a tanárokat a szakmai tárgyak oktatásában, módszertani és szakmai segítséget nyújt a könyvtári-információs képzéshez. Az iskolai könyvtár intellektuális légkör kialakításával az iskola és a közösség szellemi és kulturális központjává válik, ahol a diákok tehetsége kibontakozhat, érdeklődési köre fejlődhet. A gyűjtemény tervszerű fejlesztése az iskola profiljához, a diákok és tanárok igényeihez alkalmazkodik. Az iskolai könyvtár tevékenységét az iskola költségvetéséből és állami forrású települési hozzájárulásból fedezik. Az egyéb források, hozzájárulások a könyvtáros kreativitásától és más intézményekkel való együttműködésétől, a reklámtól is függnek.

A könyvtárosnak fontos szerepe van az olvasáskultúra terjesztésében, az olvasás megszerettetésében, a hátrányos helyzetű vagy rendkívül tehetséges gyerekekkel való foglalkozásban. A sokszínű kulturális aktivitás erősítésében a könyvtár különböző rendezvények, körök és klubok szervezésével támogatja a szórakozási igényeket. Ezeket a tevékenységeket csak felkészült munkatársak tudják megvalósítani az iskolai könyvtárban. Fontos, hogy rendelkezzenek a felsőfokú informatikus könyvtáros képzettség mellett valamilyen pedagógiai képesítéssel is.

A lengyel iskolai könyvtárak átalakulnak: a hagyományos könyvtár multimédiás információs centrummá, információs-képzési hellyé, médiatékává, információs források bázisává válik. A modern iskolai könyvtár az iskola sokoldalú képzési és szellemi központja, ahol megfelelő nagyságú, összehangolt terekben (olvasóterem, kölcsönző, médiatár, raktár), különböző dokumentumtípusok mellett számítógépek, nyomtatók, szkennerek, másolók, digitális fényképezőgép, írásvetítő, projektor is található az oktatási segédletekkel együtt. A világszínvonalúan modern multifunkcionális médiatékákkal szemben a lengyel iskolai könyvtárak főként anyagi és helyhiánnyal küszködnek, kiszolgáltatottak a fenntartóknak, az iskolaigazgatóknak, akik többé-kevésbé tisztában vannak azzal, hogy magas színvonalú képzés nem valósítható meg jól működő könyvtárak és kreatív könyvtárosok nélkül.

(Prókai Margit)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 260

Állományvédelem

07/289

CUMING, Jocelyn: Promoting preservation awareness in New Zealand. The role of the National Preservation Office, Te Tari Tohu Taonga = Alexandria. 19.vol. 2007. 1.no. 37-45.p.

Az állományvédelem jelentőségének tudatosítása Új-Zélandon: a Nemzeti Állományvédelmi Hivatal szerepe

Állományvédelem; Megőrzés

Az Új-Zélandi Nemzeti Könyvtárban megalakult a Nemzeti Állományvédelmi Hivatal (Te Tari Tohu Taonga). Az új szervezetet az tette szükségessé, hogy az országban az értékes gyűjtemények több száz helyen, gyakran elszigetelt falvakban szétszórva találhatók meg, ahol nem biztosított az állományvédelmi szakértelem. A Hivatal reprezentálja mindkét kulturális közösséget: két állományvédelmi szakembere közül az egyik maori. A Hivatal elsősorban a saját maga által azonosított súlyponti területeken fejti ki tevékenységét, többek között országos workshopok keretében tudatosítja az állományvédelem jelentőségét. A cikk áttekinti az építészeti adottságokat, a digitális dokumentumok megőrzését és a Hivatal által rendezett különböző előadássorozatokat. Előadásokat tartanak kisebb intézmények számára a hatékony gyűjteményszervezésről és a leginkább veszélyeztetett gyűjteményrészekről – a fényképekről és az építészeti rajzokról. A képzésben kulcsfontosságú a helyi közösséggel való jó kapcsolat, a szakszerű és naprakész információ, valamint a hozzáférés és megőrzés összefüggésének állandó hangsúlyozása. A Hivatal tevékenysége a kulturális örökség védelmének minden területére kiterjed. Működésének köszönhetően az egyetemi könyvtárosképzés állományvédelmi menedzsment tantárggyal bővült. A maori közösségekben a más szakemberekkel való együttműködést igyekeznek előmozdítani, az épületek védelmében is. A Hivatal a csendes-óceáni szigetvilág speciális állományvédelmi feladataiban ugyancsak támogatja a kulturális intézményeket.

(Autoref.)

07/290

MATTHEWS, Graham – SMITH, Yvonne – KNOWLES, Gemma: Disaster management in archives, libraries and museums. An international overview = Alexandria. 19.vol. 2007. 1.no. 1-22.p. Bibliogr.

Katasztrófavédelem a levéltárakban, könyvtárakban és múzeumokban: nemzetközi helyzetkép

Elemi károk; Levéltár; Megőrzés; Múzeum; Nemzetközi szervezet; Tervezés

A cikk egy, a délkelet-ázsiai szökőárat követően indított vizsgálat eredményeiről számol be. A projekt az Egyesült Királyság gyakorlatát alapul véve tekintette át a katasztrófavédelem helyzetét az egyes országok levéltáraiban, könyvtáraiban és múzeumaiban. Célja az volt, hogy az intézmények vezetőinek, az intézményi stratégiák kidolgozóinak információt és irányelveket adjon a katasztrófavédelem fejlesztése érdekében. A vizsgálat megállapította, hogy az utóbbi években nagymértékben, esetenként információrobbanáshoz vezetve növekedett a katasztró-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

favédelemmel kapcsolatos szakmai információ mennyisége. A kulturális örökségvédelmi szervezetek ezért tevékenységüket és támogatásukat a fejlődő országokra összpontosítják, ahol az internet információforrásaihoz nem mindig könnyű hozzáférni. A projekt megmutatta, hogy lényeges az egyes szektorok közötti koordináció, a résztvevők közti együttműködés és kommunikáció pedig létfontosságú a katasztrófavédelem működéséhez.

(Autoref.)

Lásd még 263, 313

Különgyűjtemények

07/291

RICHARD, Helene: Le departement des Cartes et plans de la Bibliothèque nationale de France = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 4.no. 44-48.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A francia nemzeti könyvtár térképgyűjteménye

Nemzeti könyvtár; Térképek gyűjteménye

A Francia Nemzeti Könyvtár Térképtára a gyűjtemény mennyiségi jellemzői, és a hozzájuk kapcsolódó referensz és egyéb művek minőségi mutatói miatt nemcsak országos, hanem nemzetközi szinten is a legjelentősebbek egyike. Története szorosan összefügg a kartográfiageográfia fejlődéstörténetével. Az első földrajzi gyűjteményt 1828-ban Edme-Francois Jomard, az egyiptomi expedíció vezetőjének hatására hozták létre elsősorban azokból a térképekből, amelyekkel már előzőleg rendelkezett a könyvtár a kötelespéldányként érkező kartográfiai dokumentumokból és mindazokból a darabokból, amelyeket ajándék, csere vagy vásárlás útján szereztek be.

Mindmáig kötelespédányként gyűjtik a térképeket, atlaszokat, földgömböket, geográfiai játékokat. Így évi viszonylatban majd 4000 dokumentummal gyarapszik az állomány. A gyártók, kiadók, előállítók között igen termékeny a Nemzeti Geográfiai Intézet, a Tengeri Intézet Hidrográfiai és Oceanográfiai Osztálya, a Michelin és egyéb kiadók, de közülük is kiemelkednek a turisztikai, idegenforgalmi kiadványok.

A digitalizált térképek külön figyelmet és külön állománygondozást igényelnek, mivel ezek mérete gyakran egy vagy több négyzetméterben mérhető. A térképek és a földgömbök őrzésénél a legnagyobb gondot helyigényük okozza, hiszen az a régi gyakorlat, amikor a földgömböket „cikkelyenként" lehetett tárolni és csak használatkor összeállítani, ma már nem létezik. A konzerválás és a raktározás által felvetett gondokat minden könyvtár a maga módján igyekszik megoldani arra ügyelve, hogy a rendelkezésre álló helyen a lehető legtöbb dokumentum férjen el. A BNF állományában ezért a térképeket „irattáskákban", iratrendezőkben őrzik. Ezek fekszenek a polcokon, bennük pedig tekercsekben a térképek. Ily módon kevés helyet foglalnak el, ugyanakkor könnyen kibonthatók. Hely szempontjából ez az egyik leggazdaságosabb megoldás.

Feldolgozás szempontjából elmondható, hogy az állományegységek mindegyike szerepel a BNF katalógusaiban, ugyanakkor a Francia Nemzeti Bibliográfia megfelelő tételeit is képezik, különösen, hogy annak 1975-től létezik a térképekre vonatkozó füzete, amelynek 2000-ig nyomtatott, azóta évi két megjelenéssel számítógépes változata is van. A tartalmi feltárás során a földrajzi tárgyszavakat a leggondosabban állapítják meg a szakemberek. Ezeket húsz éven át a BN Opaline speciális adatbázisában tették közzé, ma már a nemzeti könyvtár teljes anyagát magába ölelő BN OPALE + -ban találhatók. A régi anyag zöme retrokonverzióval kerül be az új katalógusokba, de még a régi katalógusok is hozzáférhetőek egy ideig.

Az állomány igazi értékét a tudatos gyűjtésen, feltáráson, gondozáson kívül az adja, hogy a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szakemberek szorgalmazzák a rajtuk alapuló tudományos kutatások, az állomány értékeit bemutató publikációk, sorozatok kiadását és kiállítások szervezését („A föld színei", „Az ég rajzolatai", „Fotós szemű utazók" stb.). A hatalmasra duzzadt gyűjtemény értékét tovább növeli a Tolbiac-ban megnyitott „Földgömb hall", valamint az, hogy a könyvtár törekszik az európai kapcsolatok további építésére, osztott katalogizálásra és a szabványosítási kérdések közös megoldására.

(Pajor Enikő)

07/292

DE MONTE, Valentina: Le fonds chinois de la bibliothèque municipale de Lyon = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 3.no. 62-66.p.

Res. angol, német és francia nyelven

A Lyoni Városi Könyvtár kínai gyűjteménye

Ázsiai gyűjtemény; Városi könyvtár

Ma már több mint harminc éve annak, hogy az 1921-1946 között Lyonban székelő Francia-Kínai Intézet maradványait beszállították a lyoni városi könyvtárba, és ezzel megvetették a kínai fond alapjait. A valahai Kínai Intézet anyagát az a majd ötszáz kínai egyetemista használta, akik valamilyen oknál fogva ide, Franciaországba menekültek, és itt kívánták kínai nyelven folytatni felsőfokú tanulmányaikat, vagy doktori dolgozatukat megírni.

A napjainkban már tudatosan gyűjtött és feltárt anyagból jól látszik, hogy kettős szükségletet kívántak vele kielégíteni: egyrészt azt a nyelvi igényt, amely a keleti nyelvek iránt mutatkozott meg, és kifejezetten a kínai nyelven íródott művek hozzáférését. Ez utóbbi csoportba több mint tízezer kínaiul kiadott kötet található a hagyományos kínai kultúrától a modern időkig bezárólag. Valamennyit 1910 és1940 között nyomtatták. Közülük majd ötödfélszáz mű az említett korszak kínai intellektuális életének és termésének panorámáját tárja elénk.

Az elmúlt harminc év alatt a gyűjtemény szinte megkétszereződött a különféle adományoknak köszönhetően. Az adományozók között a külföldi működésű kínai kiadók képviselőit, jeles politikai és tudományos személyeket éppúgy ott találjuk, mint a jezsuiták vagy a tajvani, sanghaji, cantoni könyvtárak adományait. A napjainkban 57 ezer dokumentumot számláló gyűjteményt – amelynek javát monográfiák és folyóiratok képezik –, jó feltételek között őrzik.

A szakemberek szemszögéből nézve a legnagyobb gondot az okozza, hogy szinte lehetetlen olyan munkatársat találni, aki jártas a kínai nyelvben és kultúrában, ugyanakkor könyvtári végzettséggel is bír. Ezért itt a lyoni könyvtárban is a kínai szakmunka csekély fős személyzet vállán nyugszik. Nekik kettős feladattal kell megbirkózniuk: kiszolgálni a közönség egy olyan rétegét, aki egyáltalán nem tud kínaiul, kevés alapismerettel vagy azzal sem rendelkezik, és épp ellenkezőleg: megfelelni a kisebb számú, szakmailag viszont nagyon felkészült sinológusoknak vagy éppen az eredeti kínai felhasználóknak.

A kínai fond dokumentumainak feltárása 1997/1998 óta számítógépes formában a megfelelő szabványok alkalmazásával Unimarc formátumban, kínai karakterekkel, pinyin transzkripcióval készül. Az OPAC-ban a Library of Congress tárgyszókészlete alapján összeállított tárgyszavakkal, latin és kínai karakterkészlettel, francia és angol nyelven is lehet keresni. A gyűjtemény használhatóbbá, ismertebbé tétele érdekében kiaknázzák az internet előnyeit: nemcsak a hozzáférés biztosított, hanem a fond munkatársai maguk is részt vesznek a könyvtár online referensz munkájában, és 72 óra alatt számítógépen felvilágosítást adnak az olvasók által feltett kínai vonatkozású referensz kérdésekre. Az évenként többször megrendezésre kerülő „A felfedezés órái" című nyílt napokon pedig adott téma feldolgozását vállalják kiállítások formájában (A kínai könyv, Mao Ce Tung).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kínai gyűjtemény megismertetése és szakszerű feltárása érdekében a könyvtárosok az olvasókon kívül a kínai hallgatók, delegációk, kulturális szakemberek rendelkezésére állnak, és tapasztalatcserére, tanulásra éves ösztöndíjakkal utaznak Kínába, ahonnét ugyancsak rendszeresen fogadnak gyakornokokat. A lyoni könyvtár hatalmas értékű kínai különgyűjteménye ezért érdemelné és érdemli meg a nemzetközi figyelmet.

(Pajor Enikő)

Feldolgozó munka

07/293

CALHOUN, Karen: Being a librarian. Metadata and metadata specialists in the twenty-first century = Libr.Hi Tech. 25.vol. 2007. 2.no. 174-187.p. Bibliogr.

A könyvtárosok mint metaadat-specialisták a 21. században

Gépi dokumentumleírás; Információszervezés; Könyvtárosi hivatás; Munkafolyamat; Számítógép-hálózat

A cikk a könyvtárosok, mindenekelőtt a katalogizálók és a metaadatokkal foglalkozó szakemberek szerepének változásait igyekszik előre jelezni abból kiindulva, hogy a kutatás és az oktatás informatikai környezetben folyik, az információkeresést egyre inkább mindenki maga végzi, és annak célja nem feltétlenül könyvtári dokumentum. A szerző a könyvtárosok és könyvtári gyűjtemények szerepét a tudásmenedzsment szélesebb összefüggéseibe helyezi. A tudásmenedzsment eljárásait minden tudásgazdálkodó szervezet végzi, függetlenül attól, hogy van-e könyvtára. Példákkal világítja meg, hogyan működhetnek együtt a tartalom létrehozói az informatikusokkal és a könyvtárosokkal egy olyan modell keretében, ahol az információs folyamatok nem összpontosulnak valamely kiváltságos csoportnál. A könyvtáraknak láthatóbbá kell tenniük gyűjteményüket és szolgáltatásaikat mind a helyi használók számára, mind az online tartalomszolgáltatás révén a távoli használók felé. A metaadatoknak és az azokkal foglalkozó szakembereknek ebben stratégiai jelentősége van. A katalogizálás mai szolgáltatási modellje kritikus fázisba érkezett. Az új követelményeket és a metaadatokra vonatkozó tanulságokat táblázat foglalja össze.

(Autoref. alapján)

Lásd még 254

Katalógusok

07/294

BENNETT, Michael J.: OPAC design enhancements and their effects on circulation and resource sharing within the library consortium environment = Inf.Technol.Libr. 26.vol. 2007. 1.no. 36-46.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Az online katalógusok fejlesztése és hatásuk a kölcsönzésre és a forrásmegosztásra könyvtári konzorciumi környezetben

Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés - szakterületi; Felmérés; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtárközi kölcsönzés; Online katalógus

A szerző három korábbi kutatásra hivatkozik, amelyek azt vizsgálták, hogy az egyes online olvasói katalógusok fejlesztésével járó változások milyen lehetséges hatást gyakorolnak a kölcsönzésre és az automatizált könyvtári konzorciumi környezeten belüli forrásmegosztásra. A kölcsönzési és a könyvtárközi kölcsönzési statisztikai adatokat összehasonlította a katalógusbővítés bevezetése előtti és utáni évben. Tizenhat könyvtár hét évre visszamenő adatait tanulmányozta annak meghatározására, milyen mértékben vették igénybe a használók a kibővített OPAC könyvtárközi kölcsönzési opcióját az idők folyamán. Az eredmények: a könyvtárközi kölcsönzés jelentős emelkedést mutatott minden OPAC-fejlesztés után, ilyen növekedés azonban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem volt jellemző a teljes kölcsönzési forgalmat tekintve.

(Autoref. alapján)

07/295

EL-SHERBINI, Magda - WILSON, Amanda J.: New strategies for delivering library resources to users. Rethinking the mechanisms in which libraries are processing and delivering bibliographic records = J.Acad.Librariansh. 33.vol. 2007. 2.no. 228-242.p. Bibliogr. jegyzetekben.

Új stratégiák a könyvtári erőforrások szolgáltatására a használók számára. A bibliográfiai rekordok feldolgozásának és szolgáltatásának mechanizmusai új megközelítésben

Adatbázis; Együttműködés -belföldi; Modellálás; Online katalógus; Szolgáltatások átvétele

A tanulmány az információ feldolgozásának és közvetítésének jelenlegi könyvtári gyakorlatát vizsgálja, és olyan alternatív módszereket mutat be, amelyek segítségével a könyvtárosok lépést tarthatnak a technológiai fejlődéssel. Az ismertetett modellekben a szerzők megkérdőjelezik az OPAC-rendszerek, a Web OPAC-ok, az OCLC (mint az egyik legnagyobb bibliográfiai vállalkozás) és a konzorciumok szükségességéről és hasznosságáról szóló alapvető evidenciákat. Ezután olyan módszereket mutatnak be, amelyek révén a könyvtárak úgy gazdálkodhatnak forrásaikkal és a rendelkezésükre álló technológiával, hogy jobb szolgáltatásaikat hatékonyabb módon tudják közvetíteni.

(Autoref.)

Információkeresés

07/296

HAYA, Glenn - NYGREN, Else - WIDMARK, Wilhelm: Metalib and Google Scholar: a user study = Online Inf.Rev. 31.vol. 2007. 3.no. 365-375.p. Bibliogr.

A Metalib és a Google Scholar összehasonlítása használói szempontból

Egyetemi hallgató; Ember-gép kapcsolat; Felmérés; Gépi információkeresési rendszer; Hatékonyság; Számítógép-hálózat

A Google Scholar és a Metalib célja az, hogy egységes keresőfelületen tegye elérhetővé a szakirodalmat, ami a több száz elektronikus forrással rendelkező könyvtárak szempontjából igen nagy érték. A két eszköz megoldásaiban jelentős különbségek vannak (keresés közös indexben, illetve közös keresés több forrásban). A szerzők egy olyan felmérésről számolnak be, melynek célja a Google Scholar és a Metalib felhasználói szempontú összehasonlítása volt. A felmérést az Uppsalai Egyetemen, 32 hallgató bevonásával végezték, akiknek mindkét eszközt igénybe véve, megírás előtt álló szakdolgozatuk témájában kellett keresniük, és a csoport fele előzőleg használóképzésben részesült. A résztvevők a keresést követően tárolták a talált cikkeket, és kitöltöttek egy kérdőívet. A Google Scholar szinte minden vonatkozásban felülmúlta a Metalibet, és a résztvevők véleménye is kedvezőbb volt róla, bár egyik keresési eszközt sem fogadták lelkesedéssel. A használóképzés a talált és elmentett cikkek számát és minőségét egyaránt pozitívan befolyásolta.

(Autoref. alapján)

07/297

VARGAS-QUESADA, Benjamin - DOMÉNECH COULLAUT, Irene [et al.]: La identificación temática a partir de la visualización de la información: una aproximación mediante el caso de women en Medline = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 2.no. 165-179.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Téma-azonosítás az információ láthatóvá tétele útján. Esettanulmány: a women a Medline-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Adatbázis -orvostudományi; Esettanulmány; Gépi információkeresés; Szakirodalom -egészségügyi

A 90-es években vált különösen fontos és nagy érdeklődésre számot tartó témává a nők egészsége. A téma körülhatárolását az egészségtudományok szemszögéből, a tudományos publikációk tükrében kísérelték meg, forrásként a Medline-t használva.

Első lépésként kiválasztották azokat a deszkriptorokat, amelyek legjobban képviselik a nő és egészség fogalmakat a Medline-ban. Következő lépésként a deszkriptorok körét kibővítették az egészségügy és a klinikum olyan deszkriptoraival, amelyek kizárólag, illetve főként nőkkel kapcsolatosak (pl. az egész népességet érintő, de nőknél sokkal gyakoribb jelenségek, mint pl. a mellrák, a hormonkezelések stb.) Az összefüggések, az egyes deszkriptorok együttes előfordulásának gyakorisága megjelenítésére a hálózatelemzési célú, de statisztikai és bibliometriai adatok ábrázolására egyaránt alkalmas *Pajek* szoftvert használták.

Az összesen 2648 érintett folyóiratot vizsgálva a nő fogalommal együtt leggyakrabban az egészség (a nő fizikai és mentális állapota), az orvosi hivatás (az orvosnő munkája és képzése), az általános orvoslás és belgyógyászat (a nő betegségeinek diagnosztikája és gyógyítása), a törvénykezés (a nőt, mint személyt érintő jogi szabályozás és joggyakorlat), a fogászat és szájsebészet, a munka (nők által végzett kereső tevékenység), a jogok (a nők joga a társadalmi, gazdasági, oktatási egyenlőséghez), az egészségügyi szolgáltatások (a nők egészségtudatosságát elősegítő szolgáltatások), a bántalmazás (a nő elleni rendszeres fizikai vagy lelki erőszak, általában a férj, vagy más domináns férfialak által).

Az egyes tanulmányokat vizsgálva kissé módosult a helyzet: az első öt után a szolgáltatások, bántalmazás, munka, jogok sorrend alakult ki. Egyes kiemelt fogalmakat (ill. deszkriptorokat) középpontba helyezve „heliocentrikus) ábrázolással tették láthatóvá a más fogalmakkal való együttes előfordulás gyakoriságát, illetve a magfogalomtól való távolságukat, közvetlen vagy áttételes kapcsolódásaikat. Mindezzel egyrészt megállapíthatóvá vált, hogy melyek azok a nők egészségével kapcsolatos témák, amelyek leginkább foglalkoztatták a kutatókat, másrészt a módszer alkalmas volt arra, hogy néhány fogalomból kiindulva további releváns deszkriptorokat találjanak, illetve megállapítsák azok relevanciáját.

(Mohor Jenő)

Lásd még 298

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

07/298

NICHOLSON, Scott - LANKES, David R.: The Digital Reference Electronic Warehouse Project. Creating the infrastructure for digital reference research through a multidisciplinary knowledge base = Ref.User Serv.Q. 46.vol. 2007. 46.vol. 45-59.p. Bibliogr.

A Digitális Referensz Elektronikus Archívuma Projekt: egy multidiszciplináris tudásbázis mint a digitális referensz szolgáltatások leendő infrastruktúrája

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés; Megőrzés; Referensz

A könyvtárosoknak a digitális korban is felbecsülhetetlen értéke, hogy képesek az információ emberi közvetítésére. A hagyományos tájékoztatásban azonban a kérdések megválaszolása után annak szinte semmi nyoma nem marad; a könyvtáros munkája nyomán keletkezett tudás a használónál marad. A digitális referensz megőrzi az információs szakembereknek az egyes tranzakciókban megtestesülő tudását. Több száz ilyen szolgáltatás őriz meg referensz anyagokat naponta, de nincs egységes archiválási séma, ami lehetővé tenné, hogy működésük közös, adatmezőnként kereshető tudásbázist eredményezzen, amit

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a tájékoztatásban fel lehetne használni. Ez a digitális referensz teljesítménymérésében is fokozná az együttműködési készséget. A cikk vázolja az archiválási séma kifejlesztésére javasolt lépéseket, ismerteti egy, a digitális referensz szolgáltatásokra kiterjedő felmérés eredményeit, rámutat a folyamat tipikus hibáira, és jövőképet rajzol az új tudásbázis használatáról.

(Autoref.)

07/299

HILL, J. B. - MADARASH HILL, Cherie - SHERMAN, Dayne: Text messaging in an academic library. Integrating SMS into digital reference = Ref.Libr. 47.vol. 2007. 1.no. 17-29.p. Bibliogr.

Szöveges üzenetek az egyetemi könyvtárban: sms a digitális referenszben

Egyetemi könyvtár; Online üzemmód; Referensz; Telefon

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

2005 tavaszán a *Sims Memorial Library* (Southeastern Luisiana University) új szolgáltatást indított olvasói számára, a *Text A Librarian*t (= *Írj a könyvtárosnak egy SMS-t!*). A diákok és a tanárok bármit kérdezhettek a könyvtártól mobiltelefonjukon szöveges üzenet formájában, s a válaszok is SMS-ben érkeztek. (Erre a célra egy speciális telefonszám szolgált.) A könyvtár referensz szolgálata előzőleg már bevezette az elektronikus levélben történő (1999), majd a chates tájékoztatást is (2002).

A szolgáltatást egy pályázati támogatás és az Altarama nevű ausztrál cég szoftvere tette lehetővé, amely a rövid üzeneteket konvertálta elektronikus levéllé, illetve a leveleket SMS-sé. (Mindezt az Ausztráliában működő *redcoal.com szerver*en keresztül, ami nem teszi lehetővé a szolgáltatás igénybevételét azok számára, akik nem rendelkeznek külföldi forgalmazást is biztosító mobil-előfizetéssel.)

A mobiltelefon népszerűségére és 90%-os „sűrűségére" alapozó új szolgáltatás igénybevételét felméréssel is vizsgálták a könyvtárosok, amely az SMS-ben adott válaszok terjedelmi korlátai mellett (csak 160 karakter küldhető), további támpontokkal is szolgált:

- az ún. "chat referensz"-forgalom magasan vezetett (68%-kal);
- az e-mailben kért/kapott tájékoztatás csak 28%-ot tett ki;
- az SMS-ben érkezett kérdések aránya viszont csak 6% volt, és elsősorban egyszerűbb, rövid kérdéseket tettek fel (Ki írta *A nagy Gatsby*t? Mikor van nyitva a könyvtár szombaton és vasárnap? stb.).

Az új szolgáltatás alacsony igénybevétele ellenére a *Sims Memorial* tovább kutatja azokat a lehetőségeket, amelyekkel – a mobiltelefon és más hordozható eszközök révén – a diákok új generációjának információigényeit lehet majd kielégíteni.

(Murányi Lajos)

07/300

STEINER, Sarah K. - LONG, Casey M.: What are we afraid of? A survey of librarian opinions and misconceptions regarding instant messenger = Ref.Libr. 47.vol. 2007. 1.no. 31-50.p. Bibliogr. 10 tétel.

Könyvtárosok véleménye az instant messenger rendszerről

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Online üzemmód; Referensz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az Instant Messaging (IM) – azonnali üzenetküldés – rendszerről mostanában úgy beszélnek, mint a virtuális tájékoztatás egy lehetséges formájáról a felsőoktatási könyvtárakban. Arról azonban, hogy az IM-et alkalmazó könyvtáro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

soknak mi a véleménye ennek az új kommunikációs eszköznek a minőségéről és a könyvtárra gyakorolt hatásáról, kevés tanulmány készült. A szerzők kutatása arra irányul, hogy adatokat szolgáltassanak ezekről a véleményekről, és eloszlassanak néhány tévhitet az IM tájékoztatással kapcsolatban.

Az IM egy olyan kommunikációs eszköz, mely lehetővé teszi a valós idejű internet-kommunikációt. Általában AIM, MSN és Yahoo! Messenger rendszereken keresztül használják. A használók az IM előnyét az egyszerű és könnyen tanulható kezelőfelületben látják, és az ingyenes elérhetőségben. A felsőoktatási könyvtárak szempontjából az is mellette szól, hogy az egyetemista korú felnőttek nagy számban használják, így az IM-en keresztül felajánlott referensz szolgáltatásnak is sikere lehet. Több vizsgálat bizonyította, hogy az X és az Y generáció tagjai, akik épp most tanulnak a felsőoktatásban, adják az IM használóinak a 90%-át. Ezeknek a diákoknak a 29%-a gyakrabban használja az IM-t kommunikációra, mint az e-mail üzeneteket.

A kutatás a már meglévő vizsgálatokra és véleményekre támaszkodva vizsgálja, összesíti a felsőoktatásban használt IM kommunikációval kapcsolatos könyvtárosi véleményeket. A kérdőíveket, melyekben a használat mennyiségi és minőségi adatait is vizsgálták, a legnagyobb országos referensz levelezőlistákra küldték el.

A 2005 őszén kiküldött kérdőíveket 302 válaszadó töltötte ki, akik 226 felsőoktatási intézmény könyvtárát képviselték. A válaszadók 58%-a a virtuális referensz szolgálatban dolgozik, 29%-a régebben vagy jelenleg is felelős a virtuális szolgáltatások szervezéséért. A válaszadók 80 százalékának már volt valamilyen tapasztalata az IM-el, és 42%-uk használja az olvasókkal való kommunikációra.

A megkérdezett intézmények 25 százaléka ajánl fel ilyen szolgáltatást, és 28 százalékuk tervezi a bevezetését. Az IM-t használó intézmények 35 százaléka kis növekedést tapasztalt a szolgáltatás bevezetése után, míg 19 százalékuk erőteljes növekedést észlelt. A kérdőívekből adott válaszokból kitűnik, hogy az IM bevezetése általában egy könyvtáros erőfeszítésének köszönhető, és legtöbb esetben nem a vezetés szorgalmazza.

A válaszadó intézmények 65 százaléka ajánl fel chat szolgáltatásokat is, de ezek növekedési aránya kisebb az IM-nél. Az IM-et kedvelők véleménye szerint a chat szolgáltatásokat információs szakemberek tervezték információ specialistáknak, mivel túl nehézkes használatuk miatt sem a diákok, sem a könyvtárosok nem kedvelik. Úgy tűnik, hogy a könyvtárak az IM referenszt tartják a chat szolgáltatás alternatívájának.

Habár a válaszadó intézmények nagyobb részében elterjedtek a chat szolgáltatások, a könyvtárosok nagyobb része (30%) mégis az IM szolgáltatást kedveli jobban. A válaszadók korát vizsgálva kiderül, hogy a fiatalabbak szívesebben használják az IM-et és az IM kedveltsége az évek számának növekedésével csökken. A chatet kedvelők aránya csak a 45 év felettiek között nagyobb az IM szolgáltatást előnyben részesítőknél. Legtöbben azért kedvelik jobban az IM-t, mert a hallgatók is szívesebben használják: ezzel az eszközzel olyan diákok is igénybe veszik a referensz szolgáltatásokat, akik más módon nem tennék ezt.

Az egyik legnagyobb gond az, hogyan tudják ezt a szolgáltatást abban az időben felkínálni, amikor igazán szükség van rá. A diákok nagy része a késői órákban is igényelné az IM referenszet, de kisebb könyvtárak számára ez nehezen megoldható. Habár nagy az érdeklődés az IM iránt, néhány könyvtár azért választja a chat szolgáltatást, mivel a chat szoftver esetében van lehetőség könyvtárak számára a konzorciumban való együtt dolgozásra, a szolgáltatási idő megnyújtására.

Mind az IM és a chat alapú referensz szolgáltatás próbálja kivívni a helyét a könyvtár tájékoztató szolgáltatási között. A negatív vélemények és aggodalmak ellenére a könyvtárosok felismerték, hogy a diákok szívesebben kommunikálnak ezeknek az eszközöknek a segítsé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gével, ezért egyre többen próbálják alkalmazni a referensz munka lehetőségeként. Mivel az IM szolgáltatások meglehetősen újak, ezért nehéz a referensz szolgáltatásokra tett hatását még lemérni. A szerzők szerint további vizsgálatokra van szükség ahhoz, hogy hatékony személyzeti modellt és konzorciumi megoldásokat tudjanak kidolgozni.

(Bognárné Lovász Katalin)

07/301

BALLEY, Noelle: Le bibliothécais sans peine. Petit manuel de conversation courante à l'usage des visiteurs presses = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 3.no. 78-81.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Könnyek nélkül „könyvtárosul": egyszerű társalgási kézikönyv sietős olvasóknak

Olvasószolgálat; Terminológia

Könyvtár látogatásakor célszerű ismerni a könyvtári szaknyelvet, hogy tudjunk kommunikálni és elkerüljük a kellemetlenségeket. A cikk egy egyszerű módszert kínál a könyvtári szaknyelv (terminológia, téves szókapcsolatok, fordítás anyanyelvről idegen nyelvre és fordítva) olyan szintű elsajátításához, ami már elégséges ahhoz, hogy a leggyakoribb szituációkban boldoguljunk.

(Autoref.)

Lásd még 274, 317, 330

Kölcsönzés

Lásd 309

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

07/302

BAKER, David - EVANS, Wendy: From holdings to access - and back = Interlend.Doc.Supply. 35.vol. 2007. 2.no. 85-91.p. Bibliogr.

Az állománytól a hozzáférésig - és vissza. A dokumentumszolgáltatás fejleményei az utóbbi 15 évben

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Folyóirat; Költségelemzés; Könyvtárközi kölcsönzés

A szerző visszatér 1992-ben publikált cikkére (Interlending and Document Supply, 20. 1992. 4. 131-137.), amely az Kelet-Angliai Egyetem (UEA) könyvtárának dokumentumszolgáltatási tapasztalatairól, és a saját állomány építésének és szolgáltatásának költségeiről szólt. Arra a következtetésre jutott, hogy az elektronikus dokumentumszolgáltatáshoz a British Library Dokumentumszolgáltató Központjának (BLDSC) gazdaságos digitális tárolási és átviteli szolgáltatást kellene indítania. A cikk néhány hónappal az 1993. évi Follett-jelentés előtt született, amely hatalmas változásokat generált az 1995 és 2001 között zajló e-Lib program projektjei révén.

A „hozzáférés biztosítása VAGY saját állomány" vitában sokan megszólaltak. Maurice Line azt vetette fel, hogy a könyvtárak koncentráljanak a három-négyéves dokumentumok tárolására, a régebbi dokumentumok beszerzése ügyében pedig forduljanak a BLDSC-hez hasonló intézményekhez. Szerinte mind a saját állományra, mind a hozzáférés biztosítására szükség van a könyvtárakban, és a két megoldás kényes egyensúlyát kell megtalálni.

A 90-es évek végén megnőtt a dokumentumszolgáltatás hatékonysága, és felmerült a veszély, hogy bizonyos könyvtárakat túl nagy könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárközi kölcsönzési megterhelés és további folyóirat-áremelések sújtanak. Az UEA eközben továbbfejlesztette hozzáférési/beszerzési gazdasági modelljét (MA/HEM), amely a források szerinti összehasonlítást is lehetővé tette, illetve a stabil és a változó költségeket is figyelembe vette.

A könyvtári szolgáltatások terén az osztott környezetre való áttérés (MODELS, moving to distributed environments for library services) programja továbbfejlesztette az UEA elképzeléseit, és meghatározta azt a négy alaptevékenységet, amelyek a dokumentumszolgáltatás teljes folyamatát alkotják, ezek: a tudomásszerzés, a lelőhely-megállapítás, a kérés és a szállítás.

A Follett-jelentés azt is felismerte, hogy a nyomtatott dokumentumok gyűjteményeit nem szabad figyelmen kívül hagyni a digitális környezetben sem. Létrejött a hibrid könyvtár fogalma, és olyan projektek indultak, amelyek a használó számára a hagyományos és az elektronikus szolgáltatások legjavát igyekeztek biztosítani. A hibrid könyvtár nem kötődik egyetlen könyvtárhoz vagy gyűjteményhez, hanem a regionális, országos és a nemzetközi forrásokat integrálja az internet révén.

A brit felsőoktatásban a 90-es évek végén a statisztikai adatok szerint megnőtt az előfizetett folyóiratok száma; ez az elektronikus folyóiratoknak és e-folyóirat-csomagoknak volt köszönhető. Csökkent viszont a nyomtatott folyóiratok mennyisége, jelenleg az előfizetések 37%-a irányul nyomtatott folyóiratra; a csak e-folyóiratok részesedése 26%, az elektronikus és nyomtatott változatban egyaránt megjelenőké 37%.

A könyvtárközi kölcsönzési forgalom a 90-es évek végén volt a legnagyobb, azóta folyamatosan esik vissza. Ennek fő oka a teljes szövegű e-folyóiratok körének bővülése és az adatbáziscsomagok gyors térhódítása a könyvtárakban. A használók ugyanis a könyvtárak és a könyvtárközi kölcsönzés teljes kihagyásával is be tudják szerezni a szükséges dokumentumokat.

Az egyetemi könyvtárak tárolási gondjait megoldandó a British Library és a CURL konzorcium országos együttműködési programot dolgozott ki a ritkán használt könyvtári dokumentumok tárolására és szolgáltatására. Tíz év alatt százmillió font megtakarítást remélnek a felsőoktatási szektorban.

A British Library új árképzési modellje a dokumentumszolgáltatásra a tranzakciókról áttér az évi egyszeri fizetésre, amely az előfizetést és a használatot kombinálja. Akik nem csatlakoznak ehhez a megoldáshoz, „fogyasztásuk" arányában fizethetnek. Az e-könyvekhez hasonlóan arra is nagy az igény, hogy ki-ki maga válogathassa össze az e-folyóirat-csomagok tartalmát.

A felsőoktatási intézmények élni kívánnak a közös szolgáltatások előnyeivel. Az együttműködés akár alternatívája lehetne a BLDSC szolgáltatásainak is, ahogy azt néhány e-Lib projekt már felvetette. A „hozzáférés ÉS saját állomány" gondolatát ma már a szolgáltatással összefüggésben kell vizsgálni. Sokszor nem is egy-egy folyóiratcikk a publikálás vagy a használat egysége, hanem a diákok esetében akár egy-egy cikk valamely részlete. A licencek viszont folyóiratokra szólnak, és a gyűjteményeknek is ezek az egységei. A jelenlegi kezdeményezések az országos és a helyi megtakarítást tartják szem előtt, a tárolóhelyet is beleértve. Valószínűleg ismét érdemes lenne az 1992. évi következtetéseket és a MA/HEM modellt újra elővenni, és az állandóan csökkenő források tükrében megfontolni.

(Hegyközi Ilona)

07/303

DELANEY, Tom: Rapid and the new interlending. A cooperative document supply system in the USA = Interlend.Doc.Supply. 35.vol. 2007. 2.no. 56-59.p.

A Rapid és az újfajta könyvtárközi kölcsönzés: egy amerikai együttműködéses dokumentumszolgáltató rendszer bemutatása

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -belföldi; Folyóirat; Könyvtárközi kölcsönzés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A dokumentumellátás – melyet könyvtárközi kölcsönzésként (ILL) emlegetnek az Egyesült Államokban – fontos szolgáltatás lett a felsőoktatási és a tudományos könyvtárakban. Sajnos, ez hagyományosan lassú és igen drága szolgáltatás, és az olvasók mai elvárásainak nem felel meg. Bár a technológiai fejlődés sok újdonságot hozott (fax, Ariel stb.), be kell tartani bizonyos konvenciókat a munkafolyamat során, s így gyakran két hétbe is beletelik egy-egy kérés teljesítése.

A *RapidILL* (rövidebben: Rapid) amerikai felhasználói elektronikus úton juttatják el a dokumentumokat a kérő könyvtáraknak; a kölcsönző könyvtár felel az esedékes szerzői jogdíjak befizetéséért. A Rapid copyright-semleges: megengedi a könyvtáraknak, hogy olyan módon rendezzék a díjakat, ahogy ők akarják. A dokumentumok küldése Ariellel történik, a kérő könyvtár pedig olyan módot választ a továbbításra, ami számára megfelelő.

A RapidILL-t eredetileg a dokumentumellátás munkafázisainak és az ehhez szükséges „élőmunkának" az optimalizálására hozták létre a *Colorado State University* (CSU) könyvtárában, elsősorban azért, mert teljes folyóirat-állományuk megsemmisült árvíz következtében, és a partnerkönyvtárak segítségével igyekeztek a szakirodalmi igényeket gyorsan kielégíteni (University of Massachusetts, University of Colorado-Boulder, University of Arizona, Arizona State University, Washington State University, Northern Arizona University). Azóta sok új taggal gyarapodott a résztvevők köre.

A programozás több hónapot vett igénybe, az új változat 2001 tavaszán kezdett működni. A Rapid szoftver és szolgáltatás is egyben, és sikeresnek bizonyul minden szinten: például az időtényezőt tekintve a dokumentumszolgáltatás egy napot sem vesz igénybe, ami nagyon fontos a tudomány és oktatás világában.

A tanulmány részletesen kitér az alkalmazás részleteire, a különféle rendszerekkel való együttműködésre (ILLiad, OCLC Web Request System, Clio stb.), forgalmára, majd a jövő terveire.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a Rapid olyan mechanizmus, melynek révén csökken a dokumentumszolgáltatás költsége, ugyanakkor hatékonyabb szolgáltatást biztosít, és a kéréseket kísérő információk szabványosítása révén lehetővé teszi a könyvtárak számára a forrásmegosztási igények jobb kielégítését.

(Murányi Lajos)

07/304

SEADLE, Michael: Copyright in the networked world. International document delivery = Libr.Hi Tech. 25.vol. 2007. 2.no. 298-304.p. Bibliogr. 10 tétel.

Szerzői jog a számítógépes hálózatok világában. Esettanulmány a digitális jogkezelésnek a nemzetközi dokumentumszolgáltatásra gyakorolt hatásairól

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Szerzői jog

A cikk az USA és Németország közötti dokumentumküldés fejlesztését célzó hosszú távú projektről szóló esettanulmány, ami azonban kitekint a nemzetközi dokumentumküldés tágabb problémáira is.

Németországból az USA-ba – legalábbis pillanatnyilag – a Németországban folyamatban lévő perek és belföldi egyezmények miatt lehetetlen a dokumentumküldés. A digitális jogkezelő (DRM) szoftverek beépítése a dokumentumküldő szoftverekbe a használók jogainak erős korlátozásához vezethet.

(Autoref. alapján)

Lásd még 259, 264, 294

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

07/305

SPENCER, Glenn: A special librarian creates a special library = Inf.Outlook. 11.vol. 2007. 5.no. 30-34.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ifjúsági könyvtárak létesítése Afrikában

Ajándék; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Könyvtárépület -közművelődési; Támogatás -más országnak

A tanulmányban egy amerikai könyvtárosnak, *Jane Kinney Meyers*nek a közép-afrikai Zambiában indított fontos programjáról, az ún. Lubuto könyvtárakról olvashatunk részletesen (www.lubuto.org).
Bizonyára kevesen tudják, hogy Zambiában jelenleg minden ötödik gyermek HIV- vagy AIDS-fertőzött, és nagy részük árván és az utcán nő fel. Rajtuk próbál meg segíteni a maga eszközeivel a projektet létrehozó és irányító alapítvány, illetve elnöke, Meyers asszony, aki Washingtonban él ugyan, de Afrikát jól ismeri; olyan ifjúsági könyvtárak létesítését tervezi, amelyek az ismeretterjesztésen kívül közösségformáló és tanulási térként is szolgálnak majd.
Az első könyvtár 2007 tavaszán nyílt meg Lusakában, az év folyamán további kettőt létesítenek még. Az állományt amerikai gyerekek könyvadományaiból állították össze. Eddig 5 ezer kötet érkezett, de a könyvtár 10 ezer kötetes lesz. A Lubuto könyvtárak – a hagyományos építészeti stílusban készült házakban – három fő részből állnak majd: előtérből, olvasóteremből és művészeti központból. Terveznek mesemondó rendezvényeket is, az elhangzott mesékből pedig nyomtatott könyvek készülnek majd, hogy a gyermekek anyanyelvükön is olvashassanak. (Zambiában, ahol az angol a hivatalos nyelv, további hét helyi nyelvet is beszélnek, de mindössze egy-két anyanyelvi gyerekkönyv létezik.)
A projekt összesen száz könyvtár létesítését tervezi Zambiában és a szomszéd országokban (például Malawiban). Olyan települések jöhetnek szóba, ahol legalább 500 öt és tizennyolc év közötti fiatal él. A könyvállomány elsősorban ismeretterjesztő irodalomból fog állni, de elfogadnak klasszikus szépirodalmat, népmeséket és gazdagon illusztrált képeskönyveket is. (Zambiában afrikaiak számára készült egészségügyi felvilágosító irodalom és a pszichés traumákkal foglalkozó művek is bekerülnek a választékba.)
A projektet számos szervezet és intézmény támogatja, de a helyi hatóságok és az üzleti szféra is sok segítséget nyújt a megvalósításhoz.
A tanulmány további része a projekt megszületésének előzményeit írja le, és részletesen ismerteti Meyers életútját, szakmai pályáját, de kitér személyes elkötelezettségének okaira is.

(Murányi Lajos)

07/306

HELLMICH, Julia: „Wir machen hier soziale Bibliotheksarbeit ohne Ende". Umfrage unter Bibliotheksleitern und -direktoren zu Bildungsarmut und zur Perspektive integrativer Programme = BuB. 59.Jg. 2007. 6.no. 429-435.p.

Könyvtárvezetők körében végzett felmérés az integrációs programok jövőjéről

Felmérés; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Közművelődési könyvtár

A Németországban befogadott külföldiek tömegeinek integrációját szociális bezártságuk és műveltségük szegényes szintje akadályozza meg. E tény felismerése új tevékenységi kört kínál a könyvtáraknak. Hogyan fogadják ezt a tényt a könyvtárosok? – tette fel a kérdést több városi könyvtárvezetőnek a cikk szerzője.
Minden megkérdezett egyetértett abban, hogy a könyvtárak lényegüknél fogva integratív jellegű intézmények, más kulturális intézményeknél kevésbé elitközpontúak, ezért a társadalmi integráció folyamatában fontos kompenzációs szerepet tölthetnek be. Valamennyi megkérdezett könyvtárban keresik az új szerep vállalásának lehetőségeit és módjait.
Különösen fontosnak tarják a bevándorlók gyerekeivel való foglalkozást. Őket egyébként is könnyebb elérni: Mannheimben például a könyvtárba járó gyerekek 43%-a idegen nyelvi környezetben él. (A felnőtteknél ez az arány

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

14%.) Ezeknél a gyerekeknél – mint azt a legutóbbi PISA vizsgálat is kimutatta – szoros összefüggés van idegen származásuk és várhatóan gyenge tanulmányi eredményük, teljesítményük között. A könyvtárak számos módszerrel igyekeznek a gyerekeket és a fiatalokat megnyerni. Hamm városban például elérték, hogy minden gyerek életében legalább háromszor kapcsolatba kerül a könyvvel: születésekor leporellót kapnak ajándékul, a városi könyvtárnak a szülőkhöz írt kilencnyelvű levelével, az iskolába való beiratkozáskor ugyancsak könyvet és levelet kapnak, majd két évvel később a könyvtár a „mesemondás napján" várja őket. Máshol nem a megnyerésük, hanem a foglalkoztatásuk a gond: egész gyerekcsapatok vonulnak be egyszerre a könyvtárba, s a teljes délutánt ott töltik. A könyvtáros ebben az esetben elkerülhetetlenül szociális munkássá is válik.Elterjedtek a családi programok. Több könyvtár szülői estet vagy szülő-gyerek délutánt rendez, kapcsolódva az iskolai hatóságok által szervezett német nyelvtanfolyamokhoz, sőt az angol „family literacy works" példája nyomán otthonukban keresik fel a családot, hogy a gyerekeken túl a felnőtteket is elérjék.

Ahol a könyvtár a jelszavaknak megfelelően valóban társadalmi „találkozóhellyé" válik, mint egy berlini kerületi könyvtár esetében, minden nap megjelennek a munkanélküliek, nemcsak az idő eltöltésére és az álláshirdetések átböngészésére, hanem azért is, mert ott kapcsolatra és beszélgetőpartnerre találnak. Ugyanakkor a könyvtárosok úgy látják, hogy a könyvtár szociális, kommunikációs lehetőségeit csökkenti az új, teljesen önkiszolgáló adminisztrációs technika bevezetése.

A bevándoroltak problémájának végleges megoldását néhány könyvtáros a felnövő nemzedékek bekapcsolódásában látja. Például Kreuzbergben, ahol a bevándorlók már régóta nem a kisebbséget képzik, és ezért a könyvtár tevékenységében a hagyományos kulturális munka és a szociális munka egybeolvadt, a könyvtár vezetője szerint a szociálisan jobban megalapozott, műveltebb bevándorolt családok fogják majd a városrész stabilitását biztosítani, ehhez kell a könyvtárnak hozzájárulnia. Fiatal, kétnyelvű családok, különböző nemzetekből érkezett alkotók, művészek, média-személyiségek fogják Kreuzberg jövőjét biztosítani. És magában a könyvtárban is az ideális megoldás a bevándoroltak közül kikerülő könyvtárosok munkába állítása lenne – teszik hozzá máshol – erre azonban jelenleg még nincs lehetőség.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 277

Tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 293, 296, 321

Orvostudományi tájékoztatás

Lásd 297

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

Lásd 267

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/307

DELHAYE, Marlene - MORIN, Nicolas: Un panorama de la biblioblogosphère francophone à la fin de 2006 = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 3.no. 88-94.p. Bibliogr. lábjegyzetben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Helyzetkép a francia könyvtári blogszféráról 2006 végén

Elektronikus hirdetőtábla; Könyvtárpropaganda; Könyvtártudományi tájékoztatás

A weblogok az 1990-es évek végén jelentek meg. Ez az online publikálási forma a kereskedelem és az újságírás területén született meg elsőként. A könyvtárosok által működtetett szakmai weblogok 2002-től léteznek. Először a Librarian szakmai folyóirat végén jelentek meg, majd 2003-ban Franciaországban e cikk egyik szerzője kezdeményezett hasonlót. Ez gyorsan a „Biblio Acid" nevű csoportos bloggá nőtte ki magát.

Az Egyesült Államokban 2002-2006 között több száz könyvtári blog született, természetesen különféle minőségben. 2005 szeptemberében Walt Crawford nagy felmérést végzett a könyvtári ún. biblioblogokkal kapcsolatban, amelyben a terjedelem, a minőség, a mennyiség kérdésköre mellett kitértek a stílus jellemzőire is. A franciák másfél év múltával hasonló kutatást folytattak. Az első megvizsgálandó szempont az volt, hogy mindegy, kik írják a biblioblogokat, könyvtárról, a könyvtári munkával kapcsolatos dolgokról kell szólniuk. A második fő szempont az volt, hogy a blog élő legyen, havonta legalább egy bejegyzés történjen. A blogokat megvizsgálták „előfizetők", feliratkozott olvasók szerint is, akik száma a kettőtől száz fölöttig is terjed. Ez utóbbi csak két blogot, a Bloc-notes és a Francia Nemzeti Könyvtár „Tour de Toile" blogját jellemzi.

A könyvtári blogok stílusáról általában elmondható, hogy hétköznapi, könnyed, családias, az érzelmek széles skáláját és a netikettből ismert smiley-k különféle formáit vonultatják fel. Tematikailag szerteágazók: az egyszemélyes kis könyvtár köznapi gondjaitól a nagy egyetemi könyvtárak által felvetett témakörökön, a web 2.0 fejlesztésein, a Google szolgáltatásain át olyan kulturális kérdéseket is felvetnek, amelyek foglalkoztatják az embereket. Ezekben az esetekben a blogok a közös gondolkodás lehetőségét kínálják. Vannak azonban olyan témakörök, amelyekkel senki sem foglalkozik. Ezek közül néhányat érdemes megemlíteni: a könyvtár mint épület, a könyvtárak emberi erőforrásszükséglete és fejlesztési lehetőségei, pénzügyi kérdések, a könyvtár kapcsolata fenntartóival vagy más társintézményekkel.

Forrásanyagul mindenki elsősorban az északamerikai és az angolszász országokban megjelent publikációkat használja, arra hivatkozik, hiszen az 1995 után előretörő internet nyelve elsősorban az angol. Mindenki ebből merít. A hivatkozások tehát nyomon követhetőek, a blogot író személyek kiléte csak ritkán. Kevesen vállalják nevüket munkahelyükkel együtt. Általában keresztnév és a foglalkozás megjelölése található, egyébként az anonimitás mögé húzódnak a blogok írói. Néhányan megfogalmazzák az okot is: nem akarnak szemrehányást a főnököktől, kollégáktól, amiért munkahelyi, szakmai problémákat a nagyvilág elé tárnak. A felmérésből azonban kiderül, bőven vannak olyan esetek, amikor a felettesek pontosan be tudják azonosítani az illetőt név nélkül is. Nem is hagyják szó nélkül. Az első adandó alkalommal az orra alá dörgölik valami szakmai megbeszélésen.

Az anonimitás felveti az érvényesség, a hitelesség kérdését. El lehet-e fogadni a blogban leírt szakmai tényeket úgy, hogy nincs hiteles vállalója? Igaz lehet-e a tartalom, vagy csúsztatások, netán súlyos tévedések vannak benne? A számos felvetés, érvelés és ellenérv közül egy mindenképpen kiemelendő: a jó minőségű hivatkozások, más oldalakra mutató linkek megadják a szükséges hitelességet, noha fennáll annak a veszélye,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy az arcnélküliség a szakma szélére sodorhatja e professzionális blogokat. Ezért mindenképpen kívánatos lenne, hogy a jelenlegi eléggé magába forduló, zárt könyvtári blogírók a jövőben merjék vállalni magukat, véleményüket, merjenek hangot adni fontos, de elhallgatott témáknak. Ehhez a Web 2.0 sok lehetőséget kínál, amit érdemes lenne kiaknázni.

(Pajor Enikő)

Lásd még 256, 287

Oktatás információellátása

07/308

EKLUND, Pieta - LINDH, Maria - MACEVICIUTE, Elena - [et al.]: EURIDICE project. The evaluation of image database use in online learning = Educ.Inf. 24.vol. 2006. 4.no. 177-192.p. Bibliogr. 16 tétel.

Az EURIDICE program: képadatbázisok használatának értékelése az online tanulásban

Adatbázis; Együttműködés -nemzetközi; Képanyag; Oktatási anyag; Távoktatás

A digitális képek és képadatbázisok számos tanulási célt támogathatnak. Az EURIDICE program célja egyrészt a képadatbázisokhoz szükséges feltételek meghatározása, másrészt a képek mint dokumentumok integrálása a felsőoktatási intézmények képzési folyamataiba. A cikk a program részeként az e-tanulás céljaira felállított EURIDICE képarchívummal kapcsolatos feladatokat és az értékelés folyamatát elemzi. Bemutatja a partnerintézményekben alkalmazott e-tanulási módszereket a képhasználattal kapcsolatban, ismerteti a programot és a tartalom és hatókör meghatározására szolgáló értékelési folyamatot, a keresési lehetőségeket, a képek indexelését és leírását, és az ajánlott források bevonását a tanítási folyamatba. Az egyik oktatási partnerintézményben végzett értékelés szerint a képadatbázisok hatékonyan integrálhatók az e-tanulás folyamatába. Az is világossá vált, hogy a hallgatók és az oktatók képadatbázisokkal kapcsolatos igényei igen magasak. Ezért az adatbázisok és a keresőrendszerek tervezésénél ezeket az igényeket maximálisan ki kell elégíteni, mielőtt a szolgáltatást üzleti alapon fejlesztenék.

(Autoref.)

Vezetés, irányítás

Tervezés

Lásd 290

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 278, 284, 295, 302, 314, 334

Gépesítési kérdések

07/309

HOLDEN, Hugh - HSIEH, Ma Lei: The state of wireless laptop lending programs. A survey of academic libraries = Libr.Hi Tech. 25.vol. 2007. 2.no. 260-275.p. Bibliogr.

A laptop-kölcsönzés helyzete a felsőoktatási könyvtárakban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kisszámítógép; Kölcsönzés

Az észak-amerikai egyetemeken egyre népszerűbb a hordozható számítógépek használata, illetve ezeknek a vezeték nélküli internetelérést is biztosító laptopok kölcsönzése a felsőoktatási könyvtárakban. A tanulmány annak járt utána, mi erről a könyvtárosok véleménye, mi az oka annak, ha bevezetik ezt a szolgáltatást, és mi az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

oka, ha nem, továbbá milyen anyagi, technikai problémák merülnek fel ezzel kapcsolatban.
A szakirodalom ismertetése után a felmérés módszereit és eszközeit mutatja be a tanulmány, majd a 2006. február 28. és március 31. közötti kérdőíves vizsgálat eredményeit veszi sorra és értékeli. (A huszonhárom kérdéscsoportból álló kérdőívre 228 könyvtáros válaszolt.)
A felmérés eredményei az alábbiakban összegezhetőek:

- a könyvtárosok különböző nagyságrendű könyvtárakból kerültek ki, de többségük (57%) nagyobb egyetemeken dolgozott;
- a legtöbb könyvtár az elmúlt három éven belül vágott bele a laptop-kölcsönzésbe, tehát új jelenség;
- a megkérdezettek 79%-a mondta, hogy munkahelyén van laptop-kölcsönzés;
- sokan számoltak be arról, hogy ez a szolgáltatás „nagyon népszerű" – míg mások a rossz tapasztalatok miatt felhagytak vele;
- a megkérdezettek 86%-a biztosított vezeték nélküli internet-hozzáférést azoknak a diákoknak, akik rendelkeztek laptoppal;
- sok felsőoktatási könyvtárban kölcsönöztek hosszabb-rövidebb időre – a beszerzett gépek száma nagyon különböző mértékű;
- a zöm (51%) maga gondoskodott a gépek karbantartásáról – 28% „kiszervezte" a munkát;
- az esetleges hibaforrások között a laptopok hibás működés okozta a legtöbb gondot (nem a hálózat vagy az összeköttetés hiánya);
- gondot okozott a kölcsöngépekkel való „kemény" bánásmód és a késedelem is.

A tanulmány úgy véli, bár akadnak nehézségek, de a legtöbb könyvtár kiáll a folytatás mellett, támogatja a vezeték nélküli hozzáférést, és vállalkozik a hordozható gépek kölcsönzésére is.
A függelékekben az irodalomkutatás során használt források és a felméréshez felhasznált levelezőlisták, valamint a kérdőív 23. kérdésre adott válaszok olvashatóak, míg a felmérés összes kérdése és a válaszok összesítése a http://www.monmouth.edu/~mhsieh/laptop-programs/appendix-d.pdf címen található.

(Murányi Lajos)

Lásd még 299-300

Személyzet

07/310

MARKGREN, Susanne - DICKINSON, Thad - LEONARD, Anne [et al.]: The five-year itch. Are libraries losing their most valuable resources? = Libr.Adm.Manage. 21.vol. 2007. 2.no. 70-76.p. Bibliogr. jegyzetekben.

A kritikus öt év. Elveszítik-e a könyvtárak a legértékesebb erőforrásukat?

Felmérés; Munkabér, alkalmazás; Személyzet

Az Egyesült Államokban megfigyelték, hogy az első öt évben a pályakezdő könyvtárosok közül – különösen az X-generációhoz tartozók (az 1964 és 1980 között születettek) – sokan saját akaratukból, esetenként többször is állást változtatnak. A jelenségnek nevet is adtak, úgy hívják, hogy a „kritikus ötödik év". A változtatás oka, hogy az érintettek változatosabb pozícióra és perspektívára, jobb tanulási lehetőségekre vágynak, szeretnék magukat különböző területeken kipróbálni. Az idősebb korosztály, amely több évtizede dolgozik egy helyen, mindezt értetlenkedve szemléli, és úgy véli, hogy a fiatalok esetében nem működik a munkahely iránti lojalitás. Az okok pontosabb megismerése érdekében 2005-ben szakmai levelezőlistákon felmérést kezdeményeztek azok körében, akik 1996-ban vagy annál később végeztek a képzőintézményekben. A kérdőívvel az első álláshelyről, a váltás okairól, a szakmai fejlődéssel és a továbbképzéssel való elégedettségről kérdezték a legkülönbözőbb típusú könyvtárakban dolgozókat. Az állásváltoztatásnak három kategóriáját különböztették meg: előléptetés, váltás hasonló munkakörbe és hasonló fizetéssel (laterális

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

váltás), szerepváltás (egészen más feladatkör). Mindez történhetett akár az intézményen belül, akár más intézménybe átlépve.

A 464 válaszoló 69%-a váltott legalább egyszer. A 3-5 éve dolgozók 31%-a legalább kétszer vagy háromszor cserélt állást. Az öt évnél régebben dolgozók közel kétharmada kétszer vagy többször is váltott. Alkalmazásának első évében a pályakezdők 28%-a cserélt állást.

Ez természetesen más szakmákban is előfordul, sőt bizonyos helyeken kifejezetten bátorítják, illetve az előlépés feltételének tekintik a mozgékonyságot. A munkahelycsere okaként a válaszolók a következőket jelölték meg: korlátozott lehetőségek vagy a lehetőségek hiánya (154 szavazat), pénzügyi okok (128), nem jelentett elég kihívást (121), költözés (39), rossz munkakörülmények (22), a munka lezárult (28). A válaszolók 84%-a hiányolta az előmeneteli lehetőséget.

A pályakezdő könyvtárosok legtöbbje más intézménynél és új munkakörben próbálkozik, amikor vált. Egy-egy intézménynél nem is kívánnak néhány évnél többet eltölteni; ez felveti, hogy nem lesz, aki továbbadja az intézmény ismeretét és emlékezetét, amikor az idősebb könyvtárosok visszavonulnak. Három év eltöltése után a váltások legtöbbször laterálisak, míg a pályájuk legelején lévőkre a szerepváltások jellemzőek. Néhány esetben a váltás erősen technológiaközpontú munkakörbe történik, mert csak a fiatalok azok, akik rendelkeznek a szükséges ismeretekkel.

Az ötéves kritikus időszak problémáit megoldhatná a növekedési-fejlődési lehetőségek támogatása (a válaszadók 85%-a ítélte ezt nagyon fontosnak). Csak 22%-uk találta intézményét kiválónak ebben a tekintetben, és szintén 22%-uk nem kielégítőnek. A válaszadók 52%-ának szerepel munkaköri leírásában az a követelmény, hogy szakmailag fejlődnie kell. A munkaadók elvárásai, és hogy mit támogatnak ténylegesen (szabadidővel vagy anyagilag), egyáltalán nincs összhangban.

A kutatás eredményei szerint a munkahelyváltás mértéke és aránya magasabb és gyorsabban növekszik, mint a múltban; ráadásul a váltás leginkább a tehetséges fiatal szakembereket jellemzi. A fiatalok közül sokan elégedetlenségüket annak tulajdonítják, hogy az idősebb generáció nem tudja őket elfogadni egyenrangú partnerként. Fontos, hogy a vezetők felismerjék az új könyvtárosoknak a korábbi generációkétól eltérő szakmai igényeit. Az egész kérdéskörrel (a váltás okaival, a vezetők és a munkatársak szemszögéből egyaránt) foglalkoznia kellene a szakirodalomnak. Az elégedettség és a motiváltság érzése a következő tényezőktől függ: menynyire támogatja a munkaadó a szakmai fejlődést és továbbképzést mind morálisan, mind anyagilag; mennyire szabadon követhetők új vagy másfajta szerepek; milyenek a lehetőségek az előrelépésre, a fizetésemelésre és a csapatmunkára. A helyzet javításához hozzájárulhat a mentori rendszer is, amely segít a beilleszkedőkkel megértetni az íratlan szabályokat és a kulturális-szervezeti normákat. Emellett minden pályakezdőnek magának is proaktívan kell alakítania pályáját, szót kell emelnie saját érdekében, például, ha nagyobb önállóságra vágyik. A „forgóajtó-effektus" a munkahelyeken sok teherrel jár és igen időigényes (pl. állásinterjúk lebonyolítása, betanítás, az intézményi lojalitás kiépítése). Hogy ezzel a könyvtárak vezetői miként birkóznak meg, az nagy hatással lesz a jövő könyvtárügyének fejlődésére.

(Hegyközi Ilona)

07/311

STANLEY, Mary J.: Case study: where is the diversity? Focus groups on how students view the face of librarianship = Libr.Adm.Manage. 21.vol. 2007. 2.no. 83-89.p. Bibliogr.

Egy esettanulmányról: valóban érvényesül a gyakran emlegetett sokféleség?

Egyetemi hallgató; Felmérés; Könyvtárkép; Könyvtáros -hátrányos helyzetű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület 2003-ban végzett felmérése azt mutatta ki, hogy a vizsgált 842 könyvtárosi állásból mindössze hetvenötöt töltött be valamely etnikai kisebbséghez tartozó személy. Ez azt jelenti, hogy hiába szorgalmazzák már jó ideje a szakmai fórumokon, hogy a könyvtáros-társadalom képezze le az őt körülvevő közösség összetételét, a jelenlegi helyzetből egy ideig biztos nehéz lesz elmozdulni. Sőt, az 1978 és 1988 között mért adatok óta tovább csökkent a kisebbségek aránya. Pedig a tendencia alapján a következő 10 évben egyre több nyugalomba vonuló kollégával számolnak a tengerentúl. Amennyiben tehát nem sikerül vonzóvá tenni a könyvtárosi életutat, nemsokára még borúsabb lesz a kép.

Megoldás lehet az e pályát választók célzott támogatása: így segítették ösztöndíjakkal a törvénybe is foglalt „négy támogatott kisebbséget" (afro- és ázsiai amerikait, hispanot, valamint az őshonosokat) a Spectrum nevű kezdeményezéssel, vagy egy másik programmal az Arizonai Egyetemen. A projekteknek köszönhetően mintegy 250-en jutottak szakképesítéshez.

A hallgatók etnikai összetételének módosulása indította az Indiana University egyik campusának (IUPUI) vezetőit is arra, hogy tegyenek valamit, hiszen míg a diákok 15%-a tartozik valamelyik kisebbséghez, a könyvtárosoknak csupán kevesebb, mint 9%-a. Annak érdekében, hogy hatékonyabb legyen az utánpótlás toborzása, fókuszcsoportokra lebontva kerestek magyarázatot a jelenlegi állapotra.

Nézzük, kiknek a véleményére voltak kíváncsiak a kérdőívek összeállítói: az első csoportban felsőoktatási intézményekben tanuló diákokat kérdeztek jövőbeli terveikről. Közöttük nem akadt olyan, aki könyvtárosnak készülne (!). Válaszaikból kiderült, hogy korábbi tapasztalataik és a szakmában dolgozókról kialakult képük sztereotípiákból állnak össze, és alulinformáltságukért nagymértékben a tanintézmény – vagy akár a továbbtanulási kiadványok – felelősek, amelyek gyakran meg sem említik ezt a hivatást. Ugyanakkor a diákok úgy látták, hogy ügyesebb marketing, a középiskolai tanulmányok során a könyvtári szolgáltatásokat előtérbe állító feladatok révén látványos javulás érhető el – persze, csak ha változnak a nem túl rózsás kereseti kilátások.A kisebbségi könyvtárosok válaszaiból az látszik, hogy a legtöbben véletlenszerűen (mert lakóhelyükhöz közel esik a munkahely, vagy csak mert éppen ezt ajánlotta nekik valaki), azaz nem határozott megfontolásból kötelezték el magukat a szakma mellett. Idősebb kollégák még abbéli aggodalmukat is kifejezték, hogy a technikai fejlődés feleslegessé teheti a ma még betöltött állások nagy részét. Ugyanígy vélekedtek a felmérés időpontjában még tanulmányaikat végző, valamelyik kisebbséghez tartozó diákok. Általános ítéletüket úgy fogalmazták meg, hogy nagyobb publicitással minden bizonnyal komolyabb presztízsű hivatásként lehetne felmutatni a könyvtárosságot. (Tanulságosnak tekinthető, hogy a felsőoktatási karrier-tanácsadásokon szinte egyáltalán nem hívják fel a diákok figyelmét a pálya kínálta lehetőségekre. Ha ez tényleg így van, azért a szakmai szervezetek is felelősek.)

Megoldásként számos lehetőség kínálkozik: bizonyos pályázatokat kifejezetten kisebbségi jelöltek számára kell kiírni; ezzel együtt át kell gondolni a támogatási rendszert; hangsúlyosabban kell megjelenni az állásbörzéken, és reklámozni a könyvtárosi hivatást. És az sem árt, ha vonzóbbá teszik kereseti lehetőségeket – mondják az amerikai kollégák.

(Vasbányai Ferenc)

07/312

CHOUTEAU, Carol Anne - HEINZMAN, Mary: Gone fishing: using the FISH! business model to motivate student workers = Tech.Serv.Q. 24.vol. 2007. 3.no. 41-49.p. Bibliogr. 10 tétel.

A FISH! nevű üzleti modell alkalmazása a hallgatók munkahelyi motiválására

Egyetemi könyvtár; Gyakorlati képzés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A diákmunkaerők az egyetemi könyvtárakban gyakran ismétlődő feladatokat (pl. visszaosztás) látnak el, ami unalmassá válik. Ezért aztán nem motiválja őket a munka, ami figyelmetlenséget és rossz teljesítményt eredményez. A hallgatóknak tudatában kell lenniük annak, milyen értékes a közreműködésük a könyvtár munkájában, és meg kell érteniük a könyvtár mindennapi rutinfeladatait. A St.Ambrose Egyetem O'Keefe Könyvtára a FISH! nevű üzleti modellt alkalmazza a diákmunkaerőknél a motivációs gondok megoldására és a munkaminőség javítására. A cikk részletesen ismerteti a FISH! alkalmazásának módját és eredményeit.

(Autoref.)

07/313

HOLT, Glen E.: Theft by library staff = Bottom Line. 20.vol. 2007. 2.no. 85-93.p.

Mit lopnak a könyvtárosok?

Könyvlopás; Személyzet; Vezetés

Egy gőzmozdony hatalmas harangját akarta kicsempészni a rajtakapott dolgozó egy közlekedési múzeumból. A házkutatás során számos egyéb lopott tárgyat is találtak lakásán. Az eset igen kínos volt a múzeum számára.

Minden szakmának megvannak a szégyenfoltjai, eltitkolt ügyei, melyeket az intézményvezetők úgy kezelnek, mint a „forró krumplit". Hiszen számos kellemetlen következménytől lehet tartani a nyilvánosságra kerüléstől a bírósági eljáráson át a támogatók bizalmának elvesztéséig.

Ahogy azt az utóbbi időben megjelent több figyelemre méltó publikáció is jelzi, a munkatársak által elkövetett lopások a könyvtárakban sem ritkák. A cikk szerzője saját tapasztalatai alapján tesz javaslatokat arra, hogyan lehet és kell helyénvalóan kezelni a jelenséget.

Mit is lehet lopni egy könyvtárból? Mindenekelőtt könyveket. Egy nagy egyetemi könyvtárban fordult elő például, hogy egy második emeleti lakását bérbeadó hölgy telefonált be a könyvtárba. Aggódott a bérlője által felhalmozott rengeteg könyv miatt – félt, hogy súlyuktól beszakad a födém. A kolléga ugyanis több mint 7000 kötetet hurcolt haza munkahelyéről. Még a hűtőszekrényében is könyveket tárolt.

Kifejezetten könnyen elemelhetők a CD-k és DVD-k, és kelendő bármilyen használati cikk, a papírtól a bútorokig. Természetesen veszély fenyegetheti a fénymásolásból és egyéb szolgáltatásokból befolyó kézpénzt, de lopás az adatok eltulajdonítása is: az olvasók személyes adatainak összegyűjtése és eladása üzleti cégeknek, vagy a késedelmi díjak, elveszett könyvek „eltüntetése" a számítógépes rendszerből. És mivel az idő pénz, a naplopás is ide sorolható. Körömreszelgetés vagy szex munkaidőben, Avon termékek terjesztése, vagy egyéb üzleti tevékenység, nem a könyvtár céljait szolgáló adományok gyűjtése... – mind veszteséget okoznak az intézménynek.

Az éves beszerzési keret három százalékára becsülik a könyvtári lopásokból eredő kárt. Hogy ebből mennyit okoznak a munkatársak, azt senki sem tudhatja pontosan. De ahol akár csak egy esetre is fény derül, biztosak lehetünk benne, hogy az csak a jéghegy csúcsa.

A szerző kilenc pontban foglalja össze a könyvtárvezetők számára a lopások elleni sikeres küzdelem szabályait, eszközeit. Biztonsági zárak, jó leltári nyilvántartás, kitörölhetetlen tulajdonjelzés a mozdítható tárgyakon, a szállítások ellenőrzése, a számítógépen tárolt adatok biztonságának védelme, a kézpénzforgalom szigorú nyilvántartása, a tolvajlással kapcsolatos eljárások pontos szabályozása feltétlenül szükséges. A legfontosabb azonban: nyilvánvalóvá tenni a személyzet előtt, hogy a könyvtárvezetés elfogadhatatlannak tartja a lopást, és mindent megtesz ellene.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 272

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Marketing, közönségkapcsolatok

07/314

MÄMECKE, Irmgard: Bibliotheken für die Kulturhaupstadt Ruhrgebiet 2010 = ProLibris. 12.Jg. 2007. 2.no. 76-81.p.

Milyen rendezvényekre készülnek a könyvtárak a Ruhr-vidék Európa kulturális fővárosa program keretében?

Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárpropaganda; Olvasásra nevelés; Pályázat -könyvtáraknak; Rendezvény; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A Ruhr-vidék 2010-ben az egyik helyszíne lesz az Európa kulturális fővárosa programnak. Ennek keretében öt projekt megvalósítására nyújtott be pályázatot az érintett városok könyvtárainak munkacsoportja.

1. *ABC-olvasótáska – „Minden elsős kapjon egy könyvet!"* – a megpályázott összeg 195 ezer euró

Ez a közkönyvtári projekt a külföldről bevándorolt családok számára is szól. Az olvasótáska – amelyben képeskönyv, ajánló jegyzék, a szülőknek szóló útmutatás, könyvtári kalauz és kis ajándék lesz – a nyelvi kompetenciák és a tanulási készségek fejlesztését tűzi ki célul, és ehhez kapcsolódik még a helyi könyvtár népszerűsítése a családok körében.

2. *Könyvtárak éjszakája – „Ruhr-vidéki irodalmi Grand Prix"* – a megpályázott összeg 160 ezer euró

A projekt bemutatkozási és reklámozási lehetőséget ad a könyvtáraknak; a könyvtárak példáján mutatva be a Ruhr-vidék sokszínűségét. A városok nevében könyvtáraik egy tíz címből álló jegyzéket készítenek az illető városban legkedveltebb és mások számára ajánlott könyvekről. Ezeket egy médiapartner, a könyvtárak és a könyvkereskedések bevonásával versenyre nevezik be, rendezvényeken népszerűsítik. A műveket később szakértőkből álló zsűri értékeli, és erről a rendezvényről a televízió és a rádió is tudósít majd egy olvasást népszerűsítő és helyi művészeket is felvonultató gálaműsor keretében. A győztes művet ajánló város könyvtára 10 ezer eurós hozzájárulást kap beszerzéseihez.

3. *Testvérvárosi könyvtárak kongresszusa* – a megpályázott összeg 72 ezer euró

A Ruhr-vidék településeinek 214 testvérvárosa van a világ sok országában. Ezek könyvtárosai (kb. 200 fő) számára szerveznek tapasztalatcserét és konferenciát, kiállítással és könyvtárlátogatásokkal, tanulmányutakkal egybekötve.

4. *Irodalmi keresőrendszer a Ruhr-vidék számára* – a megpályázott összeg 1.716 ezer euró

Számítástechnikai eszközökkel és megoldásokkal egyesíteni kívánják a Ruhr-vidéken már rendelkezésre álló különböző kulturális tartalmakat, könyvtári katalógusokat és a digitális formátumban rendelkezésre álló, szerzői jogi védelem alá nem tartozó művek széles körét. Különös figyelmet fordítanak a Ruhr-vidék történetével, kultúrájával, jelenével és jövőjével kapcsolatos anyagra. A főként tudományos könyvtáraknak szánt projektbe bevonják Észak-Rajna-Vesztfália felsőoktatási számítóközpontját (Köln), az érintett levéltárakat és a hagyományőrző tudományos intézményeket.

5. *„Az egész régió egy könyvet olvas"* – a megpályázott összeg 255 ezer euró

Olyan regényt keresnek, amelyet a régióhoz kötődő szerző írt, és amelynek tárgya a régióval és lakóival kapcsolatos. Különböző rendezvényeket készülnek szervezni: felolvasásokat, előadásokat, vitákat, színielőadásokat, kiállításokat, szemináriumokat, iskolai tanórákat, valamint az ehhez tartozó reklámtevékenységet.

A könyvtárak az öt projekt mellett a kulturális főváros információs pontjaiként is szerepelnek majd: terjesztik az információs brosúrákat, online tájékoztatnak és találkozóhelyekként is szolgálnak.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/315

PALMER, Liza - PETERSON, Elizabeth: Grassroots collaboration: growing community with the „One Book, One Community" program = Tech.Serv.Q. 24.vol. 2007. 3.no. 51-65.p. Bibliogr. 9 tétel.

Hamisítatlan együttműködés: egyre bővülő közösség az „Egy könyv, egy közösség" program keretében

Együttműködés -helyi; Irodalompropaganda; Olvasásra nevelés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az „Egy könyv, egy közösség" (One Book, One Community =OBOC) program célja, hogy az olvasást és az olvasott könyvről való közös beszélgetést népszerűsítse. Meghatározott idő alatt mindenkinek ugyanazt a könyvet kell elolvasnia, majd egy közösségen belül, ami rendszerint iskola, város, megye vagy állam, vitákat rendeznek róla. Az OBOC program ideális lehetőséget teremt a könyvtárak számára a más intézményekkel, főleg más könyvtárakkal való együttműködésre. A New Hanover megyében folyó OBOC program jól tükrözi azokat az előnyöket, amelyek a többféle könyvtár együttműködéséből származnak. A szerzők bemutatják a 2005. évi programot, az ütemezés időt, a javasolt költségvetést és a megvalósításra vonatkozó konkrét javaslatokat.

(Autoref.)

07/316

BERNSEE, Elke: Milka, Cola, Tempo - Subito! Wie man eine Bibliothek als Marke positioniert = BuB. 59.Jg. 2007. 5.no. 374-380.p.

Res. angol és francia nyelven

Hogyan alkossunk márkanevet a könyvtárnak?

Könyvtárkép; Könyvtárpropaganda; Marketing

Németországban gyakran hallani, hogy a könyvtárak nem rendelkeznek forrásokkal és nincs olyan know-how, amely sikeresen tervezne és megvalósítana márkanév-marketingstratégiákat. Ezenkívül a támogató szervezettől való függőség gyakran olyan akadály, amely gátolja a könyvtár márkanévként való érvényesülését. A cikk szerzője próbálja az olvasók érdeklődését és e téma iránti érzékenységét felkelteni, és bebizonyítani, hogy a könyvtárat viszonylag kevés erőfeszítéssel és kreativitás iránti érzékenységgel márkanév szereppel ruházhatjuk fel.Az embereket, termékeket és szolgáltatásokat gyakran a környezet szereplői látják el címkékkel és skatulyázzák be. Ha egy névhez bizonyos jellemzők és szolgáltatások társulnak, márkanév lesz belőle.
Ugyanez érvényes a könyvtárakra is. A használók és a potenciális használók, politikusok és potenciális szponzorok, adományozók és más csoportok a könyvtárhoz bizonyos fogalmakat és képeket kapcsolnak. Sok esetben ezek meglehetősen zavarosak, nem felelnek meg a tényeknek és a könyvtár saját magáról alkotott képének. A könyvtár innovatív szolgáltató központtá való átalakítása nemigen ismert a széles nagyközönség körében. A Könyvtár 2.0-val (Library 2.0) kifejezett paradigmaváltás, amely most a szakmán belül élénk vitát váltott ki, izgalmas jövőt ígér. A könyvtár márkanévként való megismertetésének alapvető feltétele a használói elégedettség, és ezzel párhuzamosan a könyvtári szolgáltatások állandóan magas színvonala. A márkanév másik célja az előtérbe kerülés, azaz a figyelem felkeltése a könyvtárak és szolgáltatásaik iránt. Márkanév lehet az egész könyvtár, más könyvtárakkal közösen kialakított könyvtári szolgáltatás, könyvtári hálózat vagy könyvtári egyesület.
A holisztikus márkanév-stratégia közös tervezést és megfogalmazást, alkalmas nevet vagy szlogent feltételez. A legfontosabb az egységes megközelítés. Érzelmeket kiváltó üzenetek, amelyek megfelelő színekkel, tipográfiával és kulcskife-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jezésekkel közvetíthetők, segítik a márkanév vonzóvá, személyessé tételét. *(Autoref. alapján)*
Lásd még 285, 289

Felhasználók és használat

Általános kérdések

07/317

RIMLAND, Emily: Ranganathan's relevant rules = Ref.User Serv.Q. 46.vol. 2007. 4.no. 24-26.p.

Ranganathan ma is érvényes törvényei

Használó; Hozzáférhetőség; Irányelvek -könyvtári; Munkafolyamat; Referensz

A könyvtárosok számára Ranganathan öt törvénye időálló célokat fogalmaz meg a könyvtárak funkcióiról és céljairól. A törvények a mai könyvtárügy és könyvtári munka kontextusában is értelmezhetők.

1. A könyvek használatra vannak. – Más szavakkal: a könyvtár dokumentumai és szolgáltatásai legyenek elérhetőek a használók számára. A mai digitális korban az ingyenes online szolgáltatások akkor és ott érhetőek el, amikor és ahol a használónak szüksége van rájuk (például elvárható, hogy a több campust tartalmazó egyetemen az egyes campusokon azonos források álljanak rendelkezésre). Ha a nyomtatott források teljes körű, ingyenes elérhetősége helyett csak a loginnal és passworddel rendelkezők tudják online elérni a források elektronikus változatait, akkor a törvény sérül. A szolgáltatások szempontjából nézve e törvény alkalmazásához hozzátartozik például az éjszakai nyitva tartás és a 24/7 referensz szolgáltatás, amely akkor is elérhető, ha a könyvtárnak nincs is pénze a könyvtár késői nyitva tartására.
2. Minden olvasó meglelheti könyvét. – Ez a törvény a gyarapítással és a gyűjteményfejlesztéssel kapcsolatos, figyelembe véve a beszerzést megelőző, kiválasztással kapcsolatos teendők mellett a megfelelő formátum, a megőrzés, a hitelesség és a megbízhatóság, valamint a kényelmes használat szempontjait is. Vonatkozik a törvény a dokumentumok mellett mindarra, amire a használóknak a kutatáshoz és az ismeretszerzéshez szükségük van (a másológépektől a különböző keresési segédletekig és a könyvtárosok szakértelméig).
3. Minden könyv meglelheti a maga olvasóját. – Ez a törvény arról szól, hogy a használók számára hogyan könnyítsük meg szolgáltatásaink elérését és használatát (tárgyi feltárás, Web 2.0 technológiák, a használóképzés különböző válfajai és a közönségkapcsolatok építése).
4. Takarékoskodj az olvasó idejével! – A szolgáltatások hatékony elérését sokféleképpen biztosíthatja a könyvtár: online katalógusok, Z39.50, e-mail, csevegő referensz, távoli elérés, előjegyzési lehetőség, RSS.
5. A könyvtár növekvő szervezet. – A gyűjtemények folyamatosan bővülnek, ugyanakkor „mélyülnek" is. Emellett a könyvtárépületek is átalakulnak a korszerű igényeknek megfelelően közösségi terekké. Az olvasók továbbra is nagyra értékelik a személyes figyelmet, továbbá a különböző böngészési, önálló felfedezési lehetőségek megtermékenyítik gondolkodásukat.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használat- és igényvizsgálat

07/318

WALTON, Graham: Learners' demands and expectations for space in a university library. Outcomes from a survey at Loughborough University = New Rev.Acad.Libr. 12.vol. 2006. 2.no. 133-149.p.

A tanulók igényei és elvárásai az egyetemi könyvtári tanulási térrel szemben. Vizsgálati eredmények a Loughborough-i Egyetemről

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Igény; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

Figyelemre méltó, hogy ma, az elektronikus, illetve távoktatás, valamint az önálló tanulás korszakában a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban nem csekély gondot fordítanak a fizikai terekre. A megfelelő térkialakítás érdekében nélkülözhetetlen a használók szükségleteinek és igényeinek alaposabb ismerete. A Loughborough-i Egyetem könyvtárában 2006 márciusában ennek érdekében használói igényfelmérést végeztek. A könyvtár különböző típusú terekkel rendelkezik (különböző méretű, csoportos tanulásra alkalmas helyiségek, egyéni fülkék, szakolvasók és számítógépes munkaállomások). A felmérésben azt vizsgálták, milyen gyakran használják, mely főbb okokból választják ezeket, miért döntött úgy a használó, hogy a könyvtár helyiségeit használja (vagy nem használja), illetve mi a véleménye a könyvtári terek egyes típusairól. A cikk a vizsgálat több mint 400 válasz feldolgozásán alapuló eredményeit közli. Értékesek a hangos, illetve csendes tanulással, a könyvtári számítógép-használattal, a használói szempontok fontossági sorrendjével és a könyvtári terekben található nyomtatott dokumentumokkal kapcsolatos eredményei is.

(Autoref. alapján)

07/319

ŠUŠOL, Jaroslav: Využívanie elektronických informačných zdrojov absolventmi vysokoškolského štúdia = Knižnica. 8.roč. 2007. 4.no. 10-17.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Hogyan használják az elektronikus információforrásokat a hallgatók?

Egyetemi hallgató; Elektronikus publikáció; Felmérés [forma]; Használói szokások; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra

Szlovákiában 2002-2003 között széles körű kutatás valósult meg az elektronikus információforrások tudományos szintű használatával kapcsolatban. A vizsgált két terület eredményei azt mutatták, hogy egyrészt viszonylag magas az elektronikus információforrások használata (68%), ugyanakkor az elektronikus publikálás helyett a szerzők jobban kedvelik a hagyományos, nyomtatott csatornákat.

2004-2005-ben újabb kutatásra került sor a témában, ezúttal a felsőoktatási végzős hallgatók tudományos igényű információkeresési szokásait vizsgálták. A kutatás szerint leggyakrabban online folyóiratokat és konferenciaanyagokat használnak, és ritkábban keresnek elektronikus disszertációkat, kutatási anyagokat.

A kvalitatív vizsgálatban a kvantitatívval szemben a hangsúly a szokások vizsgálatában mindig a „miért"-re, az okok kutatására helyeződik. Az információforrások használatának vizsgálatában hibrid módszereket (kvalitatív és kvantitatív) alkalmaztak, a pozsonyi bölcsészkar 21 doktorandusz hallgatóját vizsgálva. Négy nagy kérdéskört alkérdésekkel kiegészítve vizsgáltak.

Az elektronikus és hagyományos információforrások használatának gyakoriságával kapcsolatban megállapították, hogy az elektronikus forrásokat jóval gyakrabban használják a válaszadók, mint a hagyományosakat, amiben a körül-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ményeknek és a szubjektív választásnak erős a szerepe. A miért kérdésre a többség szubjektív indoklást adott az elektronikus források előnyben részesítésével kapcsolatban. Az is kiderült, hogy ezeket a forrásokat nem feltétlenül elektronikus formában „fogyasztják", hanem nyomtatva. Mások szerint nem a forma, hanem a szerzőség és a minőség a döntő a választásban. Nyolc olyan kategória értékelésére került sor részletes szempontok alapján, amelyek fontosak az elektronikus források esetén: hozzáférés, minőség, percepció, dinamizmus/interaktivitás, aktualitás, alkalmazhatóság/használat, egyéb.

Az elektronikus publikálással kapcsolatos negatív eredmények okai (18 nem publikál) összefüggtek a vizsgált személyek életkorával, tapasztalatlanságával. Akik publikálnak, leggyakrabban elektronikus folyóiratokban jelennek meg. A megkérdezettek egy része nem tekinti publikálásnak a csoportos elektronikus kommunikációt. Mások kevésnek találták a szlovákiai szakmai elektronikus publikálási lehetőségeket. Az elektronikus publikálás előnyben részesítésével kapcsolatos kérdésben a legfontosabb szempontok: az idő (gyorsaság, aktualitás stb.), a hozzáférés (kereshetőség, széles publikum stb.), hírnév, források mennyisége, hálózati minőség, etika, minőség, relevancia, egyéb.

A válaszadók leggyakrabban az időt, hozzáférést és hírnevet jelölték meg. A válaszok több esetben ellentmondásosak voltak, többen értékesebbnek tartották a hagyományos publikálást az elektronikusnál. Az elektronikus publikáláshoz való negatív viszony bizonyos esetekben a tudományterület elektronikus forrásainak hiányosságaival magyarázható.

Összességében a kutatás megállapította, hogy az elektronikus forrásokat gyakrabban használják a vizsgált személyek, mint a hagyományosat. Ez sokszor a tudományterület szakirodalmának gazdag külföldi, kizárólag elektronikus elérésével volt összhangban. Ugyanakkor a válaszadók több mint fele a valóságban nem részesíti előnyben az elektronikus forrásokat a hagyományosokkal szemben, csupán az előbbiek kereskedelme, hozzáférése erősíti a használati gyakoriságot.

Az elektronikus publikálással a megkérdezettek 14%-a élt, a csatornák elégtelenségét vagy az ismeretek hiányát jelölve meg okként. Az elektronikus publikálás előnyben részesítése a hagyományossal szemben hasonló, mint az elektronikus források esetén, a válaszok azonban ellentmondóak voltak. A minőségi vizsgálat eredményei további kutatásokkal összehasonlítva igazolhatóak megnyugtatóan.

(Prókai Margit)

07/320

ROWLANDS, Ian - NICHOLAS, David: The missing link. Journal usage metrics = Aslib Proc. 59.vol. 2007. 3.no. 222-228.p.

A hiányzó láncszem: a folyóiratok használata mint a minőség mércéje

Folyóirat; Használói szokások; Hatékonyság

A szerzők a folyóiratok „minőségének" méréséről folytatott egyre növekvő vita közepette amellett érvelnek, hogy szükség van új, „használóközpontú" mutatókra is. Az ISI hivatkozásokon alapuló mutatói – mint a teljes idézettség, az impakt faktor, a rögtöni idézésmutató (immediacy index) és a felezési idő – általánosan elfogadottak, és a szerzői oldalról valóban átlátható képet adnak a tudományos kommunikációról, de nem mondanak el mindent, és egyre kevésbé relevánsak. A nyomtatott dokumentumok korában a használat megbízható mérése megoldhatatlan problémákba ütközött, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy a dokumentumok használata nemcsak újabbak létrehozásában, hanem a szakmai munkában és a döntéshozatalban is döntő szerepet játszik. Ma a kiadóknál, aggregátoroknál és könyvtáraknál tekintélyes mennyiségű használati adat gyűlik össze, ám ez szabványosítás híján aligha érté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kelhető. A szerzők az említett négy mutatóval analóg használati mutatók bevezetését javasolják, ahol a hivatkozások számát a teljes szövegű letöltések számával helyettesítik.

(Autoref. alapján)

Lásd még 296

Használók képzése

Lásd 315

Olvasáskutatás

07/321

STRAUS, Grażyna - WOLFF, Katarzyna - WIERNY, Sebastian: Czytelnictwo, zakup książek i wykorzystanie Internetu w Polsce w 2006 r. - komunikat z badań = Bibliotekarz. 2007. 6.no. 12-15.p.

Olvasottság, könyvvásárlás és internethasználat Lengyelországban 2006-ban - egy felmérés eredményei

Megjelent a Poradnik Bibl. 2007/5. számában is

Felmérés [forma]; Könyvvásárlás -egyéni; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat; Számítógép-hálózat

A Lengyel Nemzeti Könyvtár 2006 novemberében országos, reprezentatív felmérést készített a 15. életévüket betöltött lakosok körében annak megállapítására, hogy a társadalom mekkora hányada olvas és vásárol könyvet; mennyi és milyen jellegű könyveket olvasnak; milyen módon jutnak könyvhöz, valamint milyen mértékben használják az internetet.

A lakosság mintegy fele állította, hogy legalább egy könyvet elolvasott, pontosabban: „legalább egy publikációval kapcsolatba került" az adott évben. Olvasottság tekintetében élen járnak a nők, a városlakók, a legalább középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők, illetve a 30. életévüket még be nem töltött fiatalok. A férfiak 54, a legfeljebb szakmunkásképzői végzettséggel rendelkezők 68 százaléka egyáltalán nem olvas. Az ún. „valódi olvasók" aránya (ők azok, akik egy évben legalább hét könyvet olvastak) igen alacsony: alig éri el a 17 százalékot.

A könyvet olvasók 73 százaléka olvasott valamiféle szépirodalmat. A legtöbben (20%) azonban elsősorban vagy kizárólag népszerű irodalmat olvasnak (pl. krimiket), valamint iskolai olvasmányokat, tankönyveket (szintén 20%). A megkérdezettek 15%-a olvas romantikus, ill. társadalmi regényeket, 14%-uk lexikonokat, kézikönyveket, 12%-uk szakkönyveket.

A magukat olvasóknak vallók 40%-a válaszolta, hogy könyvtárból szerzi be olvasmányát, szintén 40% pedig, hogy megvásárolja azt.

A felmérésben részt vevők egyharmada vallotta, hogy 2005 és 2006 novembere között vásárolt legalább egy könyvet. A lakosságból minden ötödik ember vett legfeljebb 4 könyvet, minden tizedik 5-11 könyvet vásárolt egy év alatt, míg mindösszesen 3% vett 12 vagy annál több könyvet. A lakosság kétharmada tehát egyetlen złotyt sem költött könyvekre.

Többet költenek könyvekre a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők, valamint a városlakók. Eltérés mutatható ki az egyes régiók között is e tekintetben. A legkevésbé Kis-Lengyelországban (Małopolska), a legnagyobb mértékben pedig Pomerániában (Pomorze) vásárolnak könyveket. A magukat anyagi szempontból közepesen vagy jól szituáltnak állítók jóval nagyobb arányban vásárolnak könyveket, mint a rossz anyagi helyzetűek. Az internethasználók közül több mint kétszer annyian vesznek könyveket, mint az internetes hozzáféréssel nem rendelkezők közül. A könyvet vásárlók 40%-a kizárólag nem szépirodalmi művek beszerzésére költ, 27%uk kizárólag szépirodalmi művekre, 24% ilyenre is, olyanra is. A legtöbben lexikonokat, kézikönyveket vesznek.

A könyvet vásárlók legnagyobb százaléka (65 %)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvesboltokban vásárol, 17 % könyvklubokból, 10 % pedig az interneten.
A felmérés az internethasználatot is az olvasás szempontjából vizsgálta. Mint kiderült, az internethasználók körében a könyvet olvasók nagyobb arányban vannak jelen (69%), mint a lakosság többi részében (37%). A lakosság 36%-a tekinthető aktív internethasználónak. Többségük (65%) felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Az internethasználat a korcsoportok közül a 15-19 évesek között a legelterjedtebb (70%), őket követik a 20-29 évesek (57%).
Az internethasználók 30 százaléka tájékozódik valamilyen internetes újságból vagy hírportálról, minden ötödik vásárolt könyvet a világhálón az adott évben. Tíz százalékuk szerezte be olvasmányát valamelyik digitális könyvtár igénybevételével. Jelentős a világháló szerepe a hagyományos könyvekről való informálódás tekintetében is. Az internetet használók 27 százaléka keres könyvekről információkat a neten.
Ami a fájlletöltést illeti, elsősorban zenei és videofájlokat töltenek le (az internethasználók 38%-a), 12%-uk tölt le szöveges dokumentumokat, és mindössze öt százalékuk könyveket.

(Dancs Szabolcs)

07/322

SAKÁLOVÁ, Elena: Čítanie a rodina = Knižnica. 8.roč. 2007. 2-3.no. 44-51.p. Bibliogr. 23 tétel.

Res. angol nyelven

Az olvasás és a család

Családi környezet; Ifjúság nevelése olvasásra; Olvasási szokások

Az olvasóvá nevelés a zsenge gyermekkorban kezdődik, ezért a közkönyvtárak a világ szinte minden országában különös figyelmet fordítanak a család intézményére. Jelenleg a következő tendenciák figyelhetőek meg a gyermekek olvasási szokásainak terén:
- csökkent az olvasási intenzitás – az olvasás egyre kevésbé jelenti a szabadidő eltöltésének egyik módját;
- megváltozott az olvasás motivációja – nem annyira az élményért, hanem inkább kötelességből olvasnak a gyerekek;
- megváltozott az olvasott irodalom karaktere – a gyerekek olvasási szokásaira a pragmatikus szemlélet a jellemző: az információgazdag, lehetőség szerint minél rövidebb olvasmányokat preferálják;
- a szociális funkció hiánya – a gyerekek nem keresnek etikai mintákat, az élethelyzetek megoldására való javaslatokat az olvasmányaikban;
- az oktatási folyamatok elektronikussá válása – az olvasás motivációit, funkcióit az elektronikus oktatás egyre nagyobb mértékben befolyásolja.

Az olvasási intenzitás csökkenése negatívan hat az olvasási kompetenciára, valamint a szövegértés színvonalára is. A PISA definíciója szerint olvasási kompetencia alatt az írott szöveg megértésének, használatának képességét értjük, valamint azt a készségét, ami által képesek vagyunk a szöveget valamely további cél érdekében feldolgozni, és mint ismeretet a társadalmi életben hasznosítani. Az olvasási kompetencia elemei:
- irodalmi ismeretek;
- az olvasás képessége, e képesség gyakorlása;
- olvasási motiváltság
- olvasási szokások, érdeklődés, preferenciák, álláspontok.

Az olvasási kompetencia kialakulásáért nagymértékben a családi környezet a felelős. A könyvtáraknak ezért Szlovákiában is igyekezniük kellene valamiféle együttműködés kialakítására mind a családokkal, mind az iskolákkal az olvasási készségek elmélyítése érdekében, annál is inkább, mert a legutóbbi felmérések a szlovákiai gyerekek olvasási kompetenciájának elégtelen színvonaláról tanúskodnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A családi környezetben történő olvasóvá nevelés céljai a következők:

- a gyermek fejlődésének előmozdítása az ismeretekkel és élményekkel való gazdagítás által;
- a gyermek beszédkészségének, szókészletének fejlesztése;
- az olvasás iránti érdeklődés felkeltése, életben tartása, fejlesztése a rendszeres olvasásra való rászoktatással;
- az iskolára való felkészítés;
- saját könyvtár létrehozása a gyerek számára.

E célok elérését a következő tényezők befolyásolják:

- szülői minták, a szülők olvasottsága, kulturális státusza;
- a család viszonyulása általában véve az olvasáshoz;
- a szülők kompetenciája az olvasóvá nevelésben (pl. a gyermekirodalom ismerete);
- a könyvtári szolgáltatások ismerete;
- saját gyerekkönyvtár;
- a szülők érdeklődési köre, szabad ideje.

A külföldi könyvtárak különböző projektek, programok révén igyekeznek hozzájárulni az olvasási készségek fejlesztéséhez. Ezek megvalósulása különféle lehet: játékok, versenyek kiírása; olvasói klubok létrehozása; szabadidős programok, ünnepi rendezvények; író-olvasó találkozók, dedikálások; olvasási tanácsadás gyerekeknek és szüleiknek; tanfolyamok szülők számára az olvasóvá nevelés témájában stb.
Szlovákiában a könyvtárak meglehetősen aktívak a gyerekek olvasóvá nevelésének terén, s ebből a szempontból nem maradnak el a külföldi könyvtárak mögött. A szülők képzésére, az olvasóvá nevelésbe való bevonásukra azonban egyelőre nem fordítanak kellő figyelmet. Ezen kellene mielőbb változtatni.

(Dancs Szabolcs)

07/323

TAYLOR, Lynne - HICKS, Debbie: Summer Reading Challenge 2006. Impact research = New Rev.Child.Lit.Libr. 13.vol. 2007. 1.no. 1-12.p. Bibliogr. 7 tétel.

A 2006. évi Summer Reading Challenge hatásának vizsgálata

Felmérés; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Ifjúság nevelés olvasásra; Kapcsolat intézményekkel

A „Nyári olvasási kihívás" (Summer Reading Challenge, SRC), amely a nyári szünetre összpontosul, Nagy-Britannia legnagyobb, könyvtári olvasásnépszerűsítési programja. A brit könyvtárak 95%-a kapcsolódott be rendezvényekkel, 660 ezer gyermek vesz részt benne. A program keretében nyári könyvtárlátogatásra és maguk által kiválasztott hat könyv elolvasására igyekeznek rávenni a gyermekeket.
2006-ban nyolcadik alkalommal került sor erre a programra (Reading Mission néven). Ez alkalommal egy hatásvizsgálatot végeztek el külső cég bevonásával, és esettanulmányokat gyűjtöttek. A vizsgálat az SRC-t az oktatási hatékonysági vizsgálatok módszereivel vette szemügyre, és összehasonlította a program résztvevőinek és az abból kimaradt gyermekeknek a fejlődését az iskolakezdéskor. Három régióban kiválasztott iskolák tanulóit interjúvolták meg két ízben, a nyár kezdetekor (821 főt) és ősszel (704 főt). A nyári program kezdete előtt a helyi könyvtár népszerűsítette az iskolákban a programot. A kérdéseket úgy fogalmazták meg, hogy különböző korú gyermekek számára megfelelőek legyenek.
A hatásvizsgálat azt igazolta, hogy az SRC-be bekapcsolódó gyermekek többet olvasnak, szívesebben kísérleteznek új könyvekkel és új szerzőkkel. Magabiztosabban olvasnak, jobban élvezik az olvasást. Az iskolák írás-olvasási koordinátorai emellett megerősítették, hogy a részt vevő gyermekek olvasási szintje tartósan javult, és önbizalmuk is megnőtt. Nyolcvan százalékuk élvezte a programot, 96%-uk 2007-ben is részt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szeretne venni. Maguk a gyermekek is érzékelték olvasási teljesítményük javulását. 86%-uk önállóan választott olvasmányt. A kisebb gyermekek számára fontos, hogy szerzőket ismerjenek meg, és ki tudják fejezni a véleményüket egy-egy könyvről.

Az SRC-ben való részvétel kihatott a könyvtárhasználatra is: a résztvevők átlagosan ötször jártak könyvtárban a nyári időszakban, míg a részt nem vevők 67%-a egyáltalán nem. 48 ezren iratkoztak be könyvtárba az SRC kapcsán. Népszerű a program honlapja, több ezer gyermek küldött oda üzenetet.

A 2006. évi vizsgálat megerősítette a 2003-as hatásvizsgálat eredményeit. A program jövőbeni fejlesztéséhez a következő ajánlások születtek: a gyermekeket minél fiatalabb korban meg kell nyerni az olvasásnak; a programot erőteljesen propagálni kell az oktatási intézményekben; be kell vonni a szülőket; növelni kell a kevésbé jól és kevésbé lelkesen olvasók részvételét.

(Hegyközi Ilona)

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

07/324

VORLÍČKOVÁ, Blanka: Elektronické systémy kulturního dedictví = IT lib. 11.roč. 2007. 2.no. 9-14.p.

Res. angol nyelven

Elektronikus rendszerek a kulturális örökség megőrzésére

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Megőrzés

Egyre gyakrabban találkozunk a „kulturális örökség" fogalmával a könyvtártudomány és az információs tudomány területén. *B. Fielden* szerint kulturális örökségnek „az emberi tevékenység és teremtés egy adott időszakhoz, korhoz kötődő bizonyítékait" tekintjük. A kulturális örökség tehát az emberiség fejlődését dokumentálja.

A kilencvenes évek elejétől kezdve a könyvtárak, múzeumok, levéltárak igyekeznek ezeknek az emlékeknek a képét, megjelenését digitális formában konzerválni az utókor számára, az új információs technológia pedig széles körű hozzáférést tesz lehetővé a kulturális örökség megőrzését szolgáló rendszerek („*cultural heritage systems*", továbbiakban: *CHS*) által. Csehországban e folyamatok kezdetének az 1992-es évet tekinthetjük, amikor is az ország csatlakozott az *UNESCO* „*Memory of the World*" programjához.

A kulturális örökség megőrzését szolgáló elektronikus rendszereken olyan elektronikus adatbázisokat értünk, amelyek az emberiség anyagi kultúrájának digitális kópiáit tartalmazzák, valamint hozzáférésük:

- az interneten keresztül történik, ahol is a földrajzi határok nem számítanak;
- ingyenes – az egyén szociális helyzetétől független;
- mindenkit érint – a kulturális különbözőségektől függetlenül;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- nem csupán a tudomány, a kutatás számára korlátozódik;
- az angol nyelvnek köszönhetően a nyelvi korlátok, határok sem jellemzik;
- mindenekelőtt időfüggetlen.

A CHS-ek tehát digitális kép- vagy hangmásolatokat tartalmaznak különböző tárgyakról, műalkotásokról, amelyek lehetnek:

- építészeti, természeti vagy régészeti emlékek;
- dokumentáris értékű hang- vagy filmfelvételek;
- irodalmi emlékek (kéziratok, könyvek, folyóiratok stb.);
- térképek;
- fényképek;
- jelentős személyek használati tárgyai;
- műalkotások;
- digitális dokumentumok;
- a folklórra, hagyományra, történelemre, a regionális kultúrára vonatkozó információk.

A CHS-ek digitális könyvtárként épülnek fel. A magjukat a digitális objektumokat, az anyagi kultúra örökségének másolatait tartalmazó adatbázisok jelentik. E másolatok lehetnek: szkennelt képek, háromdimenziós számítógépes modellek, digitális adatok.

A legtöbb e témával foglalkozó szervezet (UNESCO, IFLA, NINCH) az XML-formátumot javasolja a CHS-ek számára. Új formátum a METS, valamint továbbra is használatos a HTML és az SGML. A metaadatok előállítására a *Dublin Core Metadata Set*-et javasolják. Levéltári adatok esetén az *EAD*-ot (*Encoded Archival Description*), múzeumok számára pedig a *CIDOC* -ot. Az adatok kommunikációjára az *OAI-PMH* vagy a *Z39.50* protokollt.

A CHS-ek fejlesztésében kiemelt célként szerepel az interoperabilitás, a szervezetek közötti együttműködés feltételeinek megteremtése.

A cikk további részében különböző szervezeteket, személyeket, kezdeményezéseket mutat be a szerző (ld. a cikk online változatában: http://www.cvtisr.sk/itlib/itlib072/vorlickova.htm). A kezdeményezések közül néhányat mindenképp érdemes megemlíteni:

A *Memory of the World Programme* 1992-ben az UNESCO kezdeményezésére jött létre, és az IFLA-val való együttműködésnek köszönhetően 293 digitális könyvtár is a részét képezi.

A *The European Library* 45 európai nemzeti könyvtár digitális forrásaihoz nyújt hozzáférést, a legtöbbhöz ingyen.

A *The Library of Congress American Memory* az amerikai kontinens történetének dokumentálására vállalkozott, s jelenleg mintegy kilencmillió digitalizált forrást tartalmaz.

Csehországban a legjelentősebb kezdeményezés a *Digitální knihovna NK ČR* (a Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtárának Digitális Könyvtára).

(Dancs Szabolcs)

Nyomtatott dokumentumtípusok

07/325

GUASCH, Luis M.: Nuevas perspectivas en la evaluación de las patentes como parte el curriculum científico = Rev.Esp.Doc.Cient. 30.vol. 2007. 2.no. 218-240.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A szabadalmak értékelése a tudományos pályafutás részeként

Bibliometria; Szabadalom

A szabadalmak a műszaki ismeretek élvonalát jelentik, minőségi kutatómunkán alapulnak, és a kiválóságot mutatják. A bennük megjelenő tudás az ismeretek áramlásának útját, az új ismeretek létrejöttének módját is tükrözi. Sőt, a szabadalmak nemzetközi kiterjedtsége a technológiai innovációk hatásvizsgálatához is kiegészítő információkat nyújt.

Mindezek ellenére a szabadalom-szerzőség sem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

milyen, vagy csak másodrendű paraméter volt a tudományos teljesítmény értékelésében. Az is kétségtelen, hogy a szabadalmi bejelentések száma (hasonlóképpen a publikációkéhoz) önmagában nem jelent minőséget, és nem mutatója a benne rejlő tudás jelentőségének. A felhasználási monopólium, a költségek pedig egészen más jellegűvé teszik a szabadalmat, mint a publikációt, így igen nehéz a különféle változókat a tudományos értékelés számára számszerűsíteni. Spanyolország tudományos (és műszaki) életében az utóbbi időben számos – jogszabály-módosításokon is alapuló – változás következett be, amelyben az innováció is nagyobb szerepet kapott. Így a szabadalmak a bibliometria számára új terepet jelentenek, és az eredmények felhasználhatók a kutatói tevékenység, a kutató intézmények, vagy akár országok K+F politikájának értékelésében.

(Mohor Jenő)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

07/326

BARWICK, Joanna: Building an institutional repository at Loughborough University: some experiences = Program. 41.vol. 2007. 2.no. 113-123.p. Bibliogr. 9 tétel.

Intézményi archívum kialakítása a Loughborough Egyetemen

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Szoftver

A cikk összegezi azokat a tapasztalatokat, amelyeket a Lougborough Egyetem az intézményi archívum felállítása során szerzett, kiemelve néhány kulcsfontosságú, mérlegelendő kérdést, a kihívásokat és a választásokat. Felvázolja a 12 hónapos kísérleti szakasz során felmerült, sokféle döntési folyamatot, többek között a megfelelő szoftver kiválasztását, a Dspace testre szabását, licencek alkalmazását és a tartalom begyűjtését az archívum számára. A tanulmány közvetlen betekintést nyújt az intézményi archívum kialakításával kapcsolatos, különböző típusú feladatokba, és példája egy olyan rendszernek, amely projekt-finanszírozás nélkül jött létre.

(Autoref.)

Lásd még 319-320, 334

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

07/327

LOŠTÁKOVÁ, Danuše: Trendy vývoje evropských knihoven = Knižnica. 8.roč. 2007. 5.no. 38-43.p.

Res. angol nyelven

Európai könyvtárépítési trendek

Könyvtárépület; Közművelődési könyvtár; Nemzeti könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

Az olomouci Palacky Egyetem épületének rekonstrukciója kapcsán nyílt a szerzőnek lehetősége a modern európai könyvtárak megismerésére és egy csehországi könyvtárépítészeti konferencia megrendezésére 2001-ben, *Könyvtár és építészet* címmel. A tavalyi utrechti LIBER-konferencián megfogalmazták a korszerűség elvárásait az épülettel szemben: az információhoz való gyors hozzáférés, átlátható tájékozódás, jó kommunikáció, alkalmas munkakörnyezet, inspiráló légkör. A tervezés előtt fontos a könyvtár típuson-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ként eltérő feladatainak megfogalmazása.
A nemzeti könyvtárak között a brit, a francia és az észt könyvtár szolgált mintául. A British Library építésekor mindenben a használók igényeit helyezték előtérbe. Elkülönülnek a zajos és csöndes övezetek, elmélyült munkára és pihenésre egyaránt alkalmas. A könyvtár központja az üvegből és bronzból készült hatszintes királyi könyvtár. A brit nemzeti könyvtár a világ egyik legnagyobb gyűjteményeként 15 millió könyvvel, 8 különböző olvasóteremmel, étteremmel, kiállítótermekkel várja látogatóit.
A francia nemzeti könyvtár Szajna-parti épülete a világ egyik legmodernebb könyvtára. 4 toronyraktárában fénytől védve tárolják a 10 millió könyvet. A tornyok közötti részen erdei környezet érintkezik az üvegfalakkal. Hatalmas recepció, ruhatár, átlátható információs tér fogadja a látogatókat. Az állomány szakterületenként, összesen 24 olvasóteremben található. A raktárakból automatikus rendszer szállítja a dokumentumokat. A modern belső tér fából, betonból és üvegből készült. Tervezője szerint olyan hely, ahol „elveszhetünk és újra magunkra találhatunk".
A késő szovjet építészet egyik legérdekesebb létesítményét, a tallini Észt Nemzeti Könyvtárat 1993-ban nyitották meg. Távolról inkább ódon katedrálisra emlékeztet, mint könyvtárra. 3 milliós, zömmel társadalomtudományi gyűjteményt őriz, a főváros kulturális és konferencia-központja. Épülete az ó- és újváros határán jól illeszkedik a régi és modern Tallin kettős építészeti hagyományaihoz.
A nyilvános könyvtárak a települések szívében találhatóak, alkalmazkodnak az új, komplex használói igényekhez, gyakran található bennük konferencia- és kiállítóterem, étterem, kávézó, üzletek és fitnesz centrum.
A Drezdai Állami és Egyetemi Könyvtár 9 milliós gyűjteménnyel, 1000 olvasói hellyel, 3 szinten fogadja a napi 3000-6000 látogatót. A földszinti központi olvasóterem este 22 óráig tart nyitva. Jellemző építészeti megoldása az üvegfalakkal való szeparálás (pl. a fénymásoló terek).
A Bécsi Városi Könyvtár külterületen található épülete hatalmas hajóra emlékeztet, óriási lépcsőházában pihenni is lehet. Jól megközelíthető, közvetlenül egy metróállomás fölött található. A könyvtár belsejében csöndes, zajmentes övezetek, az emeleten internet-galéria és kiállítóterem található.
A Chemnitzi Városi Könyvtár egy 1869-ben épült, 2004-ben fölújított kereskedőházban található. A bejáratánál elektronikus tájékoztató rendszer segíti az orientációt. A kölcsönzői térben önkiszolgáló kölcsönzőgépek működnek. A dokumentumok továbbítása a könyvtár területén teljesen automatikus. A könyvtár része a kávézó, ahol újságokat is olvashatnak a látogatók.
Cseh területen két új modern tudományos könyvtár épült, a libereci és a brnói morva könyvtár. A libereci könyvtár egyedülálló kompozíciója hármas funkciót szolgál: kulturális, művelődési és információs szolgáltatásaival regionális, városi és tudományos könyvtárként működik. Rendelkezik csöndes és zajos övezetekkel, kiállítótermekkel, kávéházzal. A brnói könyvtár főként a felsőoktatási hallgatókat szolgálja, az épület két nagy raktártoronyból és a középső szabad, kommunikációs térből áll, elkülönítve a csöndes és hangos övezeteket. Nagy olvasótermek, kölcsönzők, konferenciaterem, kávézó, könyvkereskedés, és tanulási terek találhatóak a mélygarázs fölött.
A felsőoktatási könyvtárak közül az Utrechti Egyetemi Könyvtár emelkedik ki építészeti megoldásaival. Az építész elképzelése a monumentális, égbe nyúló épülettel kapcsolatban az volt, hogy felhő benyomását keltse. A könyvtár tere hatalmas, flexibilisen alakítható. A falak túlnyomóan sötétek, a padlózat fehér, a pihenő helyek élénkvörös színűek. Az egész könyvtár rendkívül inspiráló, hatásos.
Könyvtárak építésére a tapasztalatok alapján a jövőben is szükség lesz, szolgáltatásaik nélkülözhetetlenek, atmoszférájuk változatlanul meghatározó élmény a látogatók számára.

(Prókai Margit)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

07/328

MAGNANI, Peter - ROMEO, Anthony: 6 tips to surviving library construction = Libr.J. 132.vol. 2007. 9.no. Suppl. 14-15.p.

6 ötlet a könyvtári építkezés túlélésére

Átépítés; Fiókkönyvtár; Városi könyvtár; Vezetés

A New York-i *Queens* negyed tizenkét közkönyvtárának (QL) a rekonstrukciója 2006-ban kezdődött. A felújítás és átalakítás mellett új eszközökkel és bútorokkal látták el őket, és mindez mindössze hét hónap alatt 8,8 millió dolláros költséggel zajlott le. (Hasonló felújítás vár a kerület többi közkönyvtárára is a következő három évben.) A QL összesen egy központi könyvtárral, huszonhat fiókkönyvtárral és hat felnőttoktatási központtal rendelkezik. (A QL nagyságrendjéről érdemes annyit tudni, hogy forgalma 2006-ban több mint 20 millió egységre rúgott.)

Már a 2003-as pénzügyi évben döntöttek a szolgáltatások reformjáról: több önkiszolgáló elem bevezetéséről és olvasóbarát szolgáltatások megvalósításáról, de csak 2006-ban vágtak bele a felújításokba (lépcsőzetesen).

A cikk bemutatja a rekonstrukció megtervezésének és lebonyolításának fázisait, és azokat a tapasztalatokat is ismerteti, melyekre érdemes figyelni a hasonló munkálatok során, majd az alábbi tanácsokat adja:

- Készítsd fel az érintetteket a változásokra: ismertesd a célkitűzéseket, kommunikálj, és hallgasd meg a kétkedőket is!
- Építs csapatot, és dolgozz velük együtt (fontos a felelősök kijelölése és a sikerek megosztása is), és fél szemmel a teljes projektre is figyelj!
- Becsüld meg a felújítás kihatásait, és jelöld ki, kinek a szükségleteit kell legelőször kielégíteni (lakosság, beruházók, kollégák)!
- Tartsd mozgásban a dolgokat, és készülj fel a legváratlanabb helyzetekre is (válságmenedzselés)!
- Használj fel minden kéznél levő tehetséget (reálisan felmérve a kollégák képességeit)!
- A jó kommunikáció nagyon fontos, de legalább ilyen lényeges a tervezés; sohasem ígérjünk olyasmit, amit nem tudunk betartani.

(Murányi Lajos)

07/329

IL'INA, E.P.: Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka: ot koncepcii rekonstrukcii k intellektual'nym zdaniâm = Naučn.Teh.Bibl. 2007. 4.no. 21-28.p.

Az Orosz Állami Könyvtár: a rekonstrukció koncepciójától az intelligens épületig

Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

Az Oroszországi Állami Könyvtár (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka = RGB) az Oroszországi Föderáció népeinek különösen értékes kulturális öröksége. 29 épületben összesen 133,2 ezer m^2-et foglal el. Az épületek nagy része Moszkva központjában található, közülük 15 építészeti, történelmi vagy kulturális emlék, vagy értékes történeti-városépítészeti objektum. Mindössze két épület van az elővárosokban.

Az előírások szerint az RGB állományainak tárolására min. 110 ezer m^2 szükséges, jelenleg azonban csak 64,65 ezer m^2 (60%) áll rendelkezésre. Az állomány éves gyarapodása kb. 350 ezer dokumentum, ami további 875 m^2-t jelent. Az olvasói terekben sem jobb a helyzet: itt a szolgálati helyiségek területe mindössze a szükségesnek a 43%-a. A kiutat a meglévő épületek rekonstrukciója és újabb építkezés jelentette. 1985-től kormánydokumentumok rögzítik az újjáépítést és a bővítést. 1994–1997 között dolgozták ki a rekonstrukcióról és új épületek létesítéséről szóló koncepciót. Ennek vezérfonala az olvasók kiszolgálásának lényeges jobbítása volt a meglévő könyvtári épületegyüttes korszerűsítésével és új épületek üzembe állításával. A meglévő épületekben a célt az olvasói helyek minőségének

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

javításával és az új információs technológiák bevezetésével kellett elérni. A feladatot a műemlék épületek kötöttsége tette még bonyolultabbá. Emellett különböző okok miatt csökkent Moszkva központjában az RGB által használható földterület nagysága, a felújítandó épületek összterülete több mint 8 ezer m^2-rel lett kisebb. Mindezek miatt az eredeti koncepciót át kellett dolgozni, az új változatot a moszkvai polgármesteri hivatal 2002 januárjában fogadta el. 2003-ban, az RGB fennállásának 175. évében az orosz kormány jóváhagyta a könyvtár 2003–2010-re szóló rekonstrukciós, felújítási és építési tervét. Ez a munkálatokat öt szakaszra bontva irányozza elő. Az első szakasz terveiben szerepel:

- az ún. Paškov-ház (12 ezer m^2) felújítása, ebben kap helyet a kézirattár, a térkép- és a kottatár, valamint a kiállításoknak és egyéb rendezvényeknek helyet adó tér;
- a Šahovskij palota épületegyüttesének felújítása (4 ezer m^2) az ázsiai és afrikai gyűjtemény számára;
- az RGB központi könyvraktárának műszaki megújítása (30 ezer m^2), ahol a 43 millió egységből 23 millió könyv található.

A Paškov-házban (az RGB régi épületében) a munkák 2002–2005 között folytak. A sikerhez nagyban hozzájárult az építészek és a könyvtárosok együttműködése.

A Keleti irodalom központját mint az RGB önálló szervezeti egységét 1993-ban kormányhatározattal hozták létre, 1995-ben kapta meg a Šahovskij-palotát. A munkák 1999-től négy éven keresztül folytak. A megújult épületben 7 olvasóterem működik, a raktárban több mint 800 ezer dokumentum számára van hely, létesült egy konferencia- és egy kiállítóterem, helyet kapott a Keleti gyűjtemény c. folyóirat szerkesztősége, továbbá adminisztratív és szolgálati helyiségek.

A központi raktár épületét 1930-ban kezdték építeni 32,6 ezer m^2-re, 10 millió dokumentumra számolva. Különböző okok miatt az építkezés lassan haladt, és nem fejeződött be a 2. világháború kitöréséig. A háború alatt a fő feladat az állományok védelme volt, ezért 1941-ben megkezdődött az állományok átköltöztetése a még nem kész épületbe. A háború végére a 18 szintes épületet teljesen birtokba vették. Az állományok növekedésével azonban ez a hely is szűknek bizonyult, 1964-ben a padlástérben kialakították a 19. szintet, ami újabb 800 ezer könyv elhelyezésére volt elegendő. Az újabb helyszűke 1971-ben jelentkezett. Ez alatt az idő alatt azonban se tatarozásra, se a műszaki rendszerek megújítására nem került sor, aminek következtében az épület nem felelt meg a munka- és tűzvédelmi előírásoknak. 1997-ben az UNESCO szakértői munkacsoportjának ajánlására a francia kormány 63 millió francia frank beruházási hitelt adott a műszaki berendezések korszerűsítésére. A munkák 1999 nyarán kezdődtek, és 2002 októberében fejeződtek be. A világon először a munka az állomány kiköltöztetése nélkül folyt. Az olvasók folyamatos kiszolgálása érdekében négyszintes blokkokra osztották a munkaterületet, és a csúszó zsaluzáshoz hasonló módon haladtak. Az automatikus tűzjelző rendszert a riasztásra automatikusan működésbe lépő vízfröcskölő rendszer, tűzbiztos ajtók egészítik ki. Korszerűsítették a világítási rendszert, újra üvegezték az épületet. A kívülről fényelnyelő, háromrétegű megoldás eredményeként az ablakok közelében is 50–70%-kal csökkent a megvilágítás. A belső berendezések és a bútorok egyedi tervek alapján készültek. A műszaki berendezések irányítása automatizált, ezért az épületet intellektuálisnak is lehet nevezni. Szakértői becslések szerint az integrált rendszerek az épület működtetésében legalább 15%-os megtakarítást eredményeznek, kevesebbet kell költeni az egyes részeket működtető szakemberek képzésére. Az épületben helyet kapott egy kiállítóterem is, ahol a korábban csak az olvasókkal foglalkozó könyvtárosok fogadják a különböző küldöttségeket, vezetik az irodalmi klubot.

Az építkezés befejeztével láthatóvá váltak a terv hiányosságai, menet közben azonban nem mindig szabad közbeavatkozni. Az újabb helyhiány

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

problémájának megoldását a 2010-ben megnyíló új épülettől várják.

(Viszocsekné Péteri Éva)

07/330

MIRIBEL, Marielle de: „Chut! Vous faites trop de bruit!". Quel silence en bibliothèque aujourd'hui? = Bull.Bibl.Fr. 52.tom. 2007. 4.no. 76-83.p. Bibliogr.

Res. angol, német és spanyol nyelven

„Pszt! Nagyon zajonganak!"– Milyen is a csend a mai könyvtárban?

Épületgépészet; Könyvtárépület

A zaj meghatározása igen szubjektív. Ezért az a könyvtári környezet, ami az egyik embernek csöndes, a másiknak zajosnak tűnhet. A zaj és a csend között az egyéni érzékelés széles skálája húzódik: a relatív csend, a vallásos, spirituális csend, a suttogás, a csacsogás, a beszélgetések természetes zaja stb. Ki tud közöttük eligazodni, és hogyan alkothatunk valamiféle normát arra vonatkozóan, hogy mettől kezdve beszélünk zajról és mi az, ami már nem csend?

A zaj belső vagy külső forrásból származhat: ha építkeznek, akkor elengedhetetlenül fontos a jól szigetelő ablak használata, ha viszont belső forrásból jön a zaj, akkor azt a klímaberendezéstől kezdve a felvonóig minden okozhatja, főként azonban az emberi tevékenységből származik. Az emberek tevékenysége által okozott zaj ugyanaz, mint amit az élet zajaiként ismerünk: járnak, leülnek, lélegeznek, sóhajtnak, köhögnek, tologatják a széküket, és használják a dokumentumokat. A könyvtári zaj egy kicsit más: telefonok csörögnek, fénymásolók, informatikai berendezések zörögnek, a számítógépek billentyűzete kattog, könyvtárosok válaszolnak az olvasók kérdéseire, vagy egyszerűen beszélgetnek velük, eligazítják őket. Ez a zaj összeköttetésben áll a gépekkel, a könyvtári munkával és az átlagos emberi tevékenységgel. Amikor a könyvtárosokat kérdezik, hogy milyen zajt tartanak zavarónak, akkor elsősorban az olvasók egymás közötti beszélgetését említik. Ez a harmadik zajhelyzet és a vélemények szinte azt sugallják, hogy a könyvtárosok, akik sokféle zajforrással képesek megbarátkozni, képtelenek elfogadni az olvasók e magatartását. A könyvtárosok nézete szerint a könyvtár mindenekelőtt az olvasók és a rendelkezésükre álló gyűjtemények találkozóhelye kell, hogy legyen, miközben a digitális korszakban a könyvtár patinája egyre inkább a háttérbe kezd szorulni, és egyre fontosabb a könyvtáros-olvasó, olvasó-olvasó közötti kapcsolat. Felmérések bizonyítják, hogy az olvasók sokszor a könyvtárat tartják a legkellemesebb helynek, kár lenne ezt a pozíciót elveszíteni.

Talán érdemes lenne a „Mit tegyünk, hogy az olvasók ne zajongjanak?" kérdést más szemszögből nézni és így feltenni: „Hogyan tudnánk az emberi cselekvéssel természetesen járó zajokat csökkenteni?" A zaj csökkentése gyakran személyes közbelépéssel történik. Hordozható telefonok csöngésekor, kisebb csoportok beszélgetésénél a könyvtáros az, aki ha közbeavatkozik, gyakran szembesül az olvasók elégedetlenségével.

A zaj csökkentése sokféle módon történhet. Építészeti elemek segítségével, pl. zajszigetelő falakkal, fényes felületek alkalmazásával. A kerek helyiségek építése szintén jó, mert a középpont felé, a galériák pedig egyik szintről a másikra terelik a zajokat. Ugyancsak minden jó, ami a légtérben lebeg, úszik ezzel vibrációt bocsátva ki magából. Bármiféle szőnyeg, padlószőnyeg, függöny, faburkolat, könyv és tapéta szintén használható zajnyelő tulajdonságuk miatt. A járófelület, a föld hangszigetelése a betonaljzatba épített polisztirol darabok beépítésével vagy a 8 cm magasan, keresztben vágott és állított faparketta vagy padló használatával kitűnően megoldható. A falak és a plafon zajszigetelése gipszkarton elemek alkalmazásával oldható meg.

Az olyan jelenségek, mint világosság és félhomály, sötétség, hideg színek, hideg felületek, meleg színek, meleg felületek hatással vannak a felhasználókra. Vagy beszélgetésre, vagy el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csendesedésre inspirálják őket. A belső terek bútorainak elhelyezése, az összenyitott nagy terek bútorokkal történő megosztása sokat jelent. Ha úgy rendezzük az olvasói asztalokat egymás mellé és egymással szemben, hogy a szemben ülő olvasók szeme találkozhasson, amikor felnéznek a munkájukból, nagy esélyünk van arra, hogy a verbális kommunikáció előbb-utóbb elkezdődik. Ha az asztalok elrendezésekor a hagyományos osztálytermi megoldást választjuk, akkor biztosak lehetünk abban, hogy csak az egymás mellett ülők fognak beszélgetni. Ha valami dísszel, ráccsal körbezárjuk az egyes munkaállomásokat, akkor kifejezetten a koncentrált figyelemmel történő munkára serkentjük az olvasókat. A svédországi Malmö médiatárának belsőépítészeti megoldása és polcainak, bútorainak elrendezése szép példája a fentebb említetteknek.
Végeredményként levonhatjuk azt a következtetést, hogy ha az olvasók azért jönnek a könyvtárba, mert elmélyült munkára vágynak, akkor a könyvtárnak biztosítania kell ennek feltételeit, de ha azért érkeznek, hogy jól érezzék magukat és kulturált, kellemes környezetben kívánják idejüket eltölteni, akkor nekik is meg kell adni az igényeiknek megfelelő teret. A könyvtár feladata annak megoldása, hogy heterogén olvasóközönségének tagjai ne zavarják egymást.

(Pajor Enikő)

Lásd még 318, 331

Számítógép-szoftver

Lásd 265, 326

Elektronikus könyvtár

07/331

POMERANTZ Jeffrey - MARCHIONINI, Gary: The digital library as place = J.Doc. 63.vol. 2007. 4.no. 505-533.p. Bibliogr.

A digitális könyvtár mint hely

Elektronikus könyvtár; Információszervezés; Munkafolyamat

A cikk a hagyományos és digitális könyvtárak által kitöltött könyvtári terek kérdéseivel foglalkozik. A könyvtár mint hely a szerzők értelmezésében olyan, tudatosan megtervezett tér, ahol a dokumentumok és használóik találkoznak, ami összhangban áll a használói közösségek szociális és kulturális szükségleteivel, és támogatja őket ilyen tevékenységeikben. E fogalom átvihető a digitális könyvtárakra is. Ebből kiindulva a szerzők szerint a könyvtári tereknek három tényezője van: a fizikai tér, a használók és a funkciórendszer, ami a használókat a könyvtári térbe vonzza. A digitális könyvtárak számának növekedésével és az elektronikus hozzáférés bővülésével két tendencia látszik kibontakozni: csökken a könyvtár tároló illetve megőrző funkciója, az egyéni vagy közös munka, illetve a közösségi élet helyeként viszont nő a jelentősége.

(Autoref. alapján)

07/332

KNOLL, Adolf: K Evropské Digitální Knihovne = Čtenář. 59.roč. 2007. 5.no. 130-135.p.

Egy európai digitális könyvtár felé

Adatvédelem; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Megőrzés; Szerzői jog

2005 márciusában látott napvilágot az Európai Parlament és a Tanács határozata az Európában található digitális tartalmak hozzáférhetőségének biztosításáról, használtságának növeléséről. Az Európai Bizottság (EB) erre reagálva 2005. április 30-án jelentette meg *i2010: Digitális könyvtárak* című közleményét, amelyet a szakemberek online konzultáció formájában vitattak meg. A konzultáció során olyan kérdések merültek fel, amelyek megválaszolása a té-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mában való nagyobb elmélyülést igényelt. Ezért szakértői csoport jött létre, amely húsz élvonalbeli szakemberből áll, akik különböző területeket képviselnek. Tagjai között található az USA Internet Archívumának vezetője, a Google egyik képviselője, és – az egyéb szakembereken kívül – három könyvtáros: a *Német Nemzeti Könyvtár* igazgatónője, a *British Library* igazgatónője és a *Cseh Nemzeti Könyvtár* főigazgató-helyettese. A szakértői csoport három munkacsoporttal rendelkezik: az első a *szerzői jogokkal* foglalkozik, a második a *tudományos örökséggel*, a harmadik pedig a *webtartalmak indexelésével*.

A tudományos információk külön kezelésének, a tudományos örökségnek a kulturális örökségről való leválasztásának oka, hogy a kutatás eredményeihez való – mielőbbi – hozzáférés kiemelt jelentőséggel bír a kutatás, a tudományos tevékenységek színvonalának szempontjából. Ezen a ponton nagymértékben megoszlik a kutatók, a tudományos információkat szolgáltató intézmények (könyvtárak), valamint a tudományos publikációkat kiadó vállalatok véleménye.

A kutatók, a könyvtárak érvei:

- a nyílt hozzáférés megkönnyíti a tudományos eredmények terjedését, ezáltal hozzájárul a tudományos kutatás színvonalának növekedéséhez;
- az internetnek köszönhetően a tudományos publikációk árának csökkennie kellene, a folyóiratok ára azonban növekedett, s ez (negatív) hatással van a tudományos információkhoz való hozzáférésre;
- a kutatás költségeit az állampolgárok állják, ezért természetes, ha elvárják, hogy a befektetésük minél jobban megtérüljön.

A kiadók érvei:

- a hozzáféréssel semmi probléma, soha nem volt annyira jó, mint most;
- a megjelentetés pénzbe kerül, a kiadók jelentősen támogatják a kutatást azzal, hogy garantálják a tudományos cikkek színvonalát;
- a kiadói piacot a verseny határozza meg, nincsen szüksége állami intervencióra.

A digitális könyvtárakkal kapcsolatban különböző fórumokon felmerülő viták következményeként 2006. augusztus 24-én megjelent *A Bizottság ajánlása a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről*. Az ajánlás végre egyértelművé tette a bizottság és az egyes tagállamok közötti munkamegosztást. Addig ugyanis a bizottság az államok illetékes szerveire bízta a digitalizálás megszervezését, finanszírozását, amelynek következményeként az egyes kormányok, minisztériumok meglehetősen elhanyagolták e területet. Az ajánlás a következő három területen vár el előrelépést az egyes tagállamoktól: tartalmak digitalizálása; online hozzáférhetővé tétel; a digitális adatok megőrzése. 2006 decemberében látott napvilágot *Az Európai Tanács Oktatási, Ifjúsági és Kulturális Bizottságának közleménye a kulturális javak digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről*, amelynek függelékében a tagállamok és a bizottság számára kidolgozott ütemterv található 2007-2009-re.

Jelenleg több, a leendő Európai Digitális Könyvtárhoz kapcsolódó kezdeményezés létezik, ilyen például a *TEL*, a *The European Library* (http://www.theeuropeanlibrary.org), a *TEL-ME-MOR*, *EDL*, *TELplus* stb. E kezdeményezések azonban nagyobbrészt a nemzeti könyvtárak katalógusaiban való keresésről szólnak, s csak kisebb részben a digitális könyvtárakról.

Megemlítendőek a *MICHAEL* és a *MICHAEL+* projektek, amelyek elsősorban a múzeumok digitális gyűjteményeiben való keresést szolgálják. A *MINERVA EC* az uniós tagállamok minisztériumai közötti együttműködés a kulturális és tudományos tartalmak digitalizálásának támogatására. Nagy port kavart, s kissé talán érdemtelenül vonta el a figyelmet más kezdeményezésekről (pl. a TEL-ről) Franciaország arra vonatkozó bejelentése, hogy *Europeana* elnevezéssel létrehozzák Európa digitális könyvtárát. Valójában ez esetben a *Gallica* elnevezésű digitális könyvtár átalakításáról van szó.

Mindent összevetve, bár láthatóak előremutató

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

európai kezdeményezések, az érintettekben továbbra is tudatosítani kell, hogy a szavak nem helyettesítik a tetteket, és megfelelő finanszírozás hiányában az európai digitális könyvtár megvalósításának a terve meghiúsulhat. Vannak persze reményt keltő példák is, mint a csehországi Manuscriptorium projekt, amely az Unió *ENRICH* projektjének köszönhetően jó eséllyel töltheti be „Európa digitális kézirattárának" szerepét.

Mindenesetre meg kell jegyeznünk, hogy még az út elején állunk, s érdemes vigyázó szemünket azokra az ázsiai országokra vetnünk (Korea, Kína), amelyekben a digitalizálás terén sokkal előrébb járnak, mint Európában vagy Amerikában.

(Dancs Szabolcs)

07/333

POTĘGA, Joanna - ŚLASKA, Katarzyna: Cyfrowa Biblioteka Narodowa i Biblioteka Europejska - droga do Europejskiej Biblioteki Cyfrowej = Biul.Inf.BN. 2006. 4.no. 3-8.p. Bibliogr.lábjegyzetekben.

A lengyel digitális könyvtár és Az Európai Könyvtár (TEL) - egy európai digitális könyvtár felé

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

Míg tíz évvel ezelőtt Lengyelországban a digitális könyvtár létrehozásának gondolata újszerűnek és különlegesnek hatott, mára megkerülhetetlen tényezővé vált minden olyan könyvtár számára, amely komolyan gondol a gyűjteménye megóvására és olvasóinak hatékony kiszolgálására. Jóllehet már nincs olyan lengyel könyvtár, amelynek ne volna weboldala, online katalógusa, a gyűjtemények digitalizálása terén messze elmaradnak nyugati társaiktól.

Az első digitális könyvtárat 2002-ben indították el, a lengyel *Nemzeti Könyvtár* 2003-ban kezdte el gyűjteménye digitalizálását. A munkát az értékes, leginkább megóvásra szoruló dokumentumok szkennelésével kezdték, minden digitalizált dokumentumról bibliográfiai leírást készítettek a Nemzeti Könyvtár online katalógusa számára. Minden szkennelt dokumentumot két külön fájlban tárolnak: az archiválást szolgáló fájl tiff-formátumú, 300 és 600 dpi közötti felbontású, míg a webes megjelenítés egy tömörített (jpg) formátumú fájl segítségével történik. 2004-ben külön szekciót hívtak életre a digitalizálás koordinálására, két évvel később létrejött a *Digitális Nemzeti Könyvtár* (*cBN Polona*).

A cBN Polona célja a Nemzeti Könyvtár digitális gyűjteményeihez való széles körű, ingyenes hozzáférés biztosítása, valamint a dokumentumok hosszú távú megőrzése. Természetesen a cBN Polonát is érintik a szerzői jogi törvényből eredő korlátozások, amelyek éppen azokhoz a dokumentumokhoz való hozzáférést nehezítik meg, amelyek a legnagyobb népszerűségnek örvendenek (a 20. század második felének irodalma, tankönyvek, háború utáni sajtótermékek). A digitalizált dokumentumok ugyanakkor könnyen kezelhetőek, a navigálás egyszerű, másfelől a készítők azt is célul tűzték ki, hogy az elektronikus dokumentumok minél nagyobb mértékben tükrözzék az eredetijüket.

A munka szervezői a poznańi fejlesztésű, *dLibra* elnevezésű, digitális könyvtárak kialakítására készített rendszert tartották a legmegfelelőbbnek a célok megvalósítására. A szoftver lehetővé teszi a digitális könyvtárak közötti együttműködést (pl. közös keresőfelület kialakítását), gyors és hatékony navigálású megjelenítést, előnye továbbá, hogy „nyomon követi" a dokumentumot a kiválasztásától kezdve a feldolgozásán át egészen a visszahelyezéséig.

Különös jelentőséggel bír a digitalizált dokumentumok visszakereshetőségének, s ennek érdekében metaadatokkal való ellátásának a biztosítása. Ezért sor került a dLibra által is alkalmazott *Dublin Core* helyi implikálására, valamint a *MARC 21* formátumú leírások egyes mezőinek a nemzeti könyvtár OPACjából (*INNOPAC*) való konvertálására. Ily módon a digitalizált művek ke-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

reshetőek a cBN Polona weboldalán, másfelől pedig – a 856-os mező alkalmazása révén – az INNOPAC-ból is közvetlen elérhetővé válnak.
A lengyelországi Nemzeti Digitális Könyvtár létrejöttéhez nagymértékben hozzájárultak a különböző európai kezdeményezések. Így pl. az *i2010* kezdeményezés, vagy az Európai Bizottság 2006 márciusában napvilágot látott felhívása egy európai digitális könyvtár létrehozására. 2006 áprilisában a lengyel kulturális miniszter testületet hívott létre a kezdeményezéshez való csatlakozás jogi és szervezeti kereteinek kidolgozására.
A Lengyel Nemzeti Könyvtár 2007 januárjában csatlakozott az Európai Könyvtár (*The European Library*, *TEL*) elnevezésű kezdeményezéshez, amely 23 nemzeti könyvtár katalógusában teszi lehetővé a közös keresést, valamint hozzáférést biztosít a könyvtárak digitális gyűjteményeihez. A TEL-ben a keresés többnyelvű, integrált (közös keresőfelület), többszintű (lehet keresni az online katalógusokban és a digitális gyűjteményekben), valamint általános (bárki által hozzáférhető, jóllehet egyes digitalizált dokumentumok csak térítés fejében tölthetőek le).
A TEL a valamikor létrejövő *Európai Digitális Könyvtár* alapjának tekinthető. Lengyel szemszögből fontos, hogy ez utóbbi megvalósulásakor lehetőség nyílik a történelem hányattatásai során szétszóródott, különböző országokba került lengyel könyvtári és levéltári anyagok újbóli „virtuális" összegyűjtésére, egyesítésére.

(Dancs Szabolcs)

07/334

SPINELLA, Michael P.: JSTOR: past, present, and future = J.Libr.Adm. 46.vol. 2007. 2.no. 55-78.p.

A JSTOR (folyóiratok digitalizálási projektje) története és jövője

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Folyóirat; Gazdaságosság -könyvtárban; Megőrzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A JSTOR (Journal STORage=folyóiratok digitális archívuma) ma már a legtöbb amerikai egyetem és főiskola, és egyre növekvő számú külföldi felsőoktatási intézmény tipikus szolgáltatásává vált. A cikk a JSTOR növekedését követi nyomon 1995-ös, kísérleti digitalizálási projektként való indulásától kezdve a mai arhívumig, amely 40 szakterület több mint 500 tudományos címét tartalmazza. A JSTOR missziójával kapcsolatban két alapvető jellemzőt emel ki a szerző: a címek digitális formában való védelmét és a lehető legszélesebb körben való hozzáférhetővé tételét, és annak felbecsülését, milyen értéket képvisel a projekt a tudományos közösség számára. Ezenkívül a projektre váró kihívásokat és fejlődési irányokat is ismerteti.

(Autoref.)

Lásd még 277, 298, 302, 324

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

Lásd 257, 265

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ismertetett cikkek forrásai

Alexandria – Alexandria (GB)

Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)

Biblioteka – Biblioteka (RU)

Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)

Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)

Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)

Biul.Inf.BN – Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej (PL)

Bottom Line – Bottom Line (US)

BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)

Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)

Comp.Libr. – Computers in Libraries (US)

Čtenář – Čtenář (CZ)

Educ.Inf. – Education for Information (I)

Inf.Outlook – Information Outlook (US)

Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)

Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)

IT lib. – IT lib: Informačné technológie a knižnice (SK)

J.Acad.Librariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)

J.Access Serv. – Journal of Access Services (US)

J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. – Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)

J.Doc. – Journal of Documentation (GB)

J.Educ.Libr.Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)

J.Libr.Adm. – Journal of Library Administration (US)

Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)

Knižnica – Knižnica (SK)

Libr.Adm.Manage. – Library Administration and Management (US)

Libr.Hi Tech – Library Hi Tech (US)

Libr.J. – Library Journal (US)

Libr.Trends – Library Trends (US)

Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)

New Rev.Acad.Libr. – New Review of Academic Librarianship (GB)

Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)

Program – Program (GB)

ProLibris – ProLibris (DE)

Przg.Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)

Ref.Libr. – The Reference Librarian (US)

Ref.User Serv.Q. – Reference and User Services Quarterly (US)

Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Española Documentación Científica (ES)

Sci.Technol.Libr. – Science and Technology Libraries (US)

Slav.East Eur.Inf.Res. – Slavic & East European Information Resources (US)

Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nehézségei vannak elektronikus
folyóiratainak kezelésében?

Az elektronikus folyóiratok és könyvek beszerzése, kezelése összetett és időigényes feladat. Az EBSCO széleskörű szolgáltatásaival támogatja Önt ebben a munkában.

Ajánlatot kérünk Önnek a kiadótól, tisztázzuk a megrendelés körülményeit és rendelkezésre bocsátjuk a használathoz szükséges információkat. Tájékoztatjuk Önt a régebbi évfolyamokhoz való hozzáféréssel és archívjogokkal kapcsolatosan, ezenkívül segítünk licenceszerződéseinek megkötésében is.

Professzionális vevőszolgálatunk segít Önnek hozzáférési nehézségek, IP-címváltozások és más problémák leküzdésében.
Az EBSCO megoldások elektronikus folyóiratok és könyvek számára minimalizálják az adminisztrációt és áttekinthetőbbé teszik a megrendeléseket.

Hadd dolgozzunk mi Ön helyett : vegye fel a kapcsolatot az EBSCO ügyfélszolgálatával még ma!

Keresse magyar anyanyelvű munkatársunkat:
Telefon: +49 30 34 005 111
Email: salesberlin@ebsco.com

www.ebsco.com

EBSCO
INFORMATION SERVICES

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

KÖNYVTÁRI ÉS INFORMÁCIÓS SZAKEMBEREK KOMPETENCIÁI, TULAJDONSÁGAI, MINŐSÍTÉSI SZINTJEI

KUTATÁS – PUBLIKÁLÁS – KÖNYVTÁR (A KÖNYVTÁRAK SZEREPE A PUBLIKÁCIÓS FOLYAMATBAN)

KISVÁROSI KÖNYVTÁRAK SZEREPVÁLLALÁSAI

JOGSZABÁLYOK, AJÁNLÁSOK IRÁNYELVEK ÉS A KÖZKÖNYVTÁRI TÁJÉKOZTATÁS

A SZELLEMI TULAJDON KR.E. 700– KR.U. 2000-IG: EGY GONDOLAT A MÉRLEGEN

AZ E-BOOK SZOLGÁLTATÁS MŰKÖDÉSE

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben